

**SUYOLCUZÂDE MEHMED NECÎB'İN
HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE DİVAN'I
(İNCELEME VE TRANSKRİPSİYON)**

Veysel KARA
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Feridun GÜVEN
Nisan, 2021
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SUYOLCUZÂDE MEHMED NECÎB'İN
HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE DİVAN'I
(İNCELEME VE TRANSKRİPSİYON)

Hazırlayan
Veysel KARA

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Feridun GÜVEN

AFYONKARAHİSAR 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Suyolcuzâde Mehmed Necîb’in Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divan’ı (İnceleme ve Transkripsiyon)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

22/04/2021

İmza

Veysel KARA

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Veysel KARA
	Numarası	170623108
	Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
	Programı	Türk Dili ve Edebiyatı
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Suyolcuzâde Mehmed Necîb'in Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divan'ı (İnceleme ve Transkripsiyon)
Tez Savunma Sınav Tarihi		22.04.2021
Tez Savunma Sınav Saati		13:00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

SUYOLCUZÂDE MEHMED NECÎB'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE DİVAN'I (İNCELEME VE TRANSKRİPSİYON)

Veysel KARA

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Nisan, 2021

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Feridun GÜVEN

Bu çalışma, daha çok hattatlığı üzerinde durulan, şairliği ve Divan'ı yeterince ilgi görmeyen 18. yüzyıl divan şairi Suyolcuzâde Mehmed Necîb'in Divanı'nın transkripsiyonlu metni, incelemesi ve günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmesinden oluşmuştur. Çalışmamız üç bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde şairin hayatı ve eserleri hakkında kaynaklardan bilgiler derlenmiş, Divanı'ndan hareketle şairin edebî kişiliği belirlenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde şairin Divanı'ndaki beyitler tek tek fişlenerek “Din ve Tasavvuf”, “Cemiyet”, “İnsan” ve “Tabiat” olmak üzere dört ana başlık altında ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Divan'ın transkripsiyonlu metni verilmiş ve Divan günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiştir. Bu çalışma ile Suyolcuzâde Mehmed Necîb Divanı'nın transkripsiyonlu metnini ortaya koymak, günümüz Türkçesiyle nesre çevirmek ve eserin tematik incelemesini yapmak suretiyle Necîb'in ve Divanı'nın daha iyi anlaşılması ve edebiyat tarihi açısından yeri ve öneminin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suyolcuzâde, Necîb, Divan, Transkripsiyon, İnceleme.

ABSTRACT

SUYOLCUZADE MEHMED NECİB’S LIFE, LITERARY PERSONALITY AND DIVAN (ANALYSIS AND TRANSCRIPTION)

Veysel KARA

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE**

April, 2021

Advisor: Asst. Prof. Dr. Hikmet Feridun GÜVEN

This work consists of the transcribed text of the Divan of the 18th century divan poet Suyolcuzâde Mehmed Necîb, whose poetry and Divan is emphasized more and whose poetry and Divan is not sufficiently popular, and its translation into prose in modern Turkish. Our study consists of three parts. In the first part, information about the life and works of the poet was collected from the sources, and the literary personality of the poet was tried to be determined based on his Divan. In the second part, the couplets in the Divan of the poet were recorded one by one and discussed under four main headings as "Religion and Sufism", "Society", "Human" and "Nature". In the third part, the transcribed text of the Divan was given and the Divan was translated into prose in modern Turkish. With this study, it is aimed to reveal the transcribed text of the Suyolcuzâde Mehmed Necib Divan, to translate it into prose in modern Turkish, and to better understand the Necib and its Divan, and to determine its place and importance in terms of literary history.

Keywords: Suyolcuzâde, Necîb, Divan, Transcription, Analysis.

ÖN SÖZ

18. yüzyılda yaşamış şairlerimizden biri olan Suyolcuzâde Mehmed Necib, hat sanatında ekol kabul edilen Hafız Osman Efendi'yi ve nicelerini yetiştiren, döneminin önemli hattatlarından biri olan Suyolcuzâde Mustafa Efendi'nin torunudur. Kendisi de nesih, sülüs ve ta'lik hatlarında son derece yetenekli bir hattat olan Necib, *Devhatü'l-Küttâb* gibi hat sanatında kaynak sayılan eserin müellifidir. Araştırmacılar Necib'in bu eseriyle ilgilenmiş, şairlik yönü gereken ilgiyi görmemiştir.

Necib Divanı'nı tez konusu olarak seçmemizdeki sebep, bu eser ile ilgili daha önce akademik bir çalışmanın yapılmamış olması idi. Tez konumuzu belirlediğimiz günden itibaren amacımız sağlam bir transkripsiyonlu metin ortaya koymak ve Divan'ı günümüz Türkçesine aktararak daha iyi anlaşılmasını sağlamaktı. Çalışmamızı tamamlamamıza yakın Kadri Hüsnü Yılmaz'ın "18. Yüzyıl Hattat Şairi Suyolcu-zâde Necib ve Divanı" adlı çalışmasının Gazi Kitabevi tarafından yayınlandığını gördük. Eseri incelediğimizde eserin sonunda Necib'e ait olmayan şiirin ona isnat edilmesi, bazı şiirlerin vezinlerinin yanlış tespit edilmesi ve özellikle metinde çok fazla okuma yanlışlıklarının olması dikkatimizi çekti. Bu okuma yanlışlıkları çalışmamızı devam ettirmemizin ne kadar elzem olduğunu bize gösterdi. Bununla birlikte çalışmamızı bir adım öteye taşımak için Divan'ın muhteva açısından incelenmesinin de çalışmaya dahil etmenin Necib'in ve Divanı'nın daha iyi anlaşılması için faydalı olacağını düşündük. Böylece çalışmamızın yayınlanması gecikmiş oldu.

Biz bu çalışma ile döneminin biyografik kaynaklarında daha çok hattatlığı, hat sahasındaki yetenekleri ve kaleme aldığı *Devhatü'l-Küttâb* isimli eseriyle öne çıkan 18. yüzyıl divan şairlerimizden Suyolcuzâde Mehmed Necib'in hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında bilgiler vermeyi, müellif hattı olan Divanı'nın transkripsiyonlu metnini ortaya koymayı ve eserin tematik incelemesini yaparak muhteva özellikleri bakımından değerlendirmeyi amaçladık. Necib'in şairlik yönünün de ortaya çıkarılması ve edebiyat tarihi açısından yeri ve öneminin belirlenmesi için böyle bir çalışmanın yapılmasının önemli olduğunu düşündük. Bu düşüncelerle kaleme aldığımız çalışmamız üç bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde şairimizin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiş, edebî kişiliği hakkında değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde daha önce yapılmış benzer çalışmalar ve metotları göz önünde bulundurularak beyitler tek tek fişleme yöntemi ile kategorilere ayrılmış, "Din ve Tasavvuf", "Cemiyet", "İnsan" ve "Tabiat" olmak üzere dört ana başlık altında değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise Divan'ın transkripsiyonlu metni oluşturularak günümüz Türkçesiyle nesre çevirisi yapılmıştır.

Bu çalışmamda desteklerini benden esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden çokça istifade ettiğim danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Feridun GÜVEN'e, karşılaştığım bazı problemlerin çözüme kavuşması için değerli vakitlerini ayırıp ilgilenen hocalarım Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY ve Doç. Dr. Ferudun Hakan ÖZKAN'a şükranlarımı sunarım.

Veysel KARA
2021, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
YEMİN METNİ.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SUYOLCUZÂDE MEHMED NECİB'İN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

1. HAYATI.....	7
2. ESERLERİ.....	9
2.1. DİVAN.....	9
2.2. DEVHATÜ'L-KÜTTÂB.....	9
3. EDEBİ KİŞİLİĞİ.....	10
3.1. ŞAİRLİĞİ VE ŞİİRİ HAKKINDA KAYNAKLARDA GEÇEN BİLGİLER.....	10
3.2. KENDİ ŞAİRLİĞİ VE ŞİİR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	12
3.3. ETKİLENDİĞİ ŞAİRLER.....	14
3.4. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

SUYOLCUZÂDE MEHMED NECİB'İN DİVANI (İNCELEME)

DİN VE TASAVVUF.....	29
1. DİN.....	29
1.1. ALLAH.....	29
1.2. MELEKLER.....	29
1.2.1. Kirâmen Kâtibîn.....	30
1.2.2. Hûrâ.....	30
1.3. İLAHÎ KİTAPLAR.....	30
1.4. AYET, HADİS VE SÜRELER.....	31
1.5. PEYGAMBERLER.....	31
1.5.1. Hz. Muhammed.....	31
1.5.2. Hızır.....	32
1.5.3. Süleyman.....	32
1.5.4. Yusuf.....	33
1.5.5. Nuh.....	33
1.5.6. İsa.....	33
1.6. KADER VE KAZA.....	33
1.7. AHİRET VE İLGİLİ MEFHUMLAR.....	34
1.7.1. Kıyâmet.....	34
1.7.2. Cennet (Cinân, 'Adn, Huld, Firdevs).....	34
1.7.3. Amel Defteri.....	35

1.8. ÇEŞİTLİ DİNLER İLE İLGİLİ MEFHURLAR	35
1.8.1. Deyr, Künişt, Kâfir, Zünnâr	35
1.8.2. Âimân, ‘Akîde, Şehîd	36
1.9. İBADET VE İLGİLİ MEFHURLAR	36
1.9.1. Günah, Haram	36
1.9.2. Oruç	37
1.9.3. Hacı, İhram, Sa’y, Tavaf	37
1.9.4. Kâbe	38
1.9.5. Kible	39
1.9.6. Dua	39
1.9.7. Farz	39
1.9.8. Kamet	39
1.10. DİĞER İTİKÂDÎ MEFHURLAR	39
1.10.1. Perî	39
1.10.2. Ruh	40
2. TASAVVUF	41
2.1. TARİKAT VE İLGİLİ MEFHURLAR	41
2.1.1. Tekye, Hânkâh, Dergeh, Dergâh	41
2.1.2. Şeyh, Pîr, Mürşid, Kutb	41
2.1.3. Hırka	42
2.1.4. Halvetî	42
2.1.5. İrşâd	42
2.2. LÜTUF, KEREM, ‘ÂTİFET	42
2.3. TECRÎD	43
2.4. DÜNYA	43
2.5. FEYZ	44
2.6. SIR	45
2.7. RIZA	45
2.8. BEKÂ-FENÂ	45
2.9. ADEM	46
2.10. SABIR	46
2.11. ZERK, RÎYA	46
2.12. HAYRET	46
2.13. TAKVÂ	47
2.14. SÂLİK	47
2.15. ZİKR	47
CEMİYET	47
1. ŞAHISLAR	47
1.1. TÂRİHÎ ŞAHSİYETLER	47
1.1.1. Padişahlar ve Devlet Adamları	47
1.1.1.1. Sultan III. Ahmed	48
1.1.1.2. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa	48
1.1.1.3. Şeyhülislam Ebû İshak İsmail Efendi	49
1.1.1.4. Şeyhülislam Ebû İshakzâde İshak Efendi	49
1.1.1.5. Şeyhülislam Ebû İshakzâde Mehmed Es’ad Efendi	50
1.1.1.6. Şeyhülislam Pîrîzâde Osman Sâhib Efendi	50
1.1.1.7. Şeyhülislam Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi	50
1.1.1.8. Kaymak Mustafa Paşa	51
1.1.1.9. Mustafa Paşa	51
1.1.2. Osmanlı Sahası Dışındaki Padişah ve Devlet Adamları	51

1.1.2.1. Hülâgû	51
1.1.3. Şâirler	52
1.1.3.1. Kâzım	52
1.1.3.2. Sâlim (Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi).....	52
1.1.3.3. Necîb.....	52
1.1.3.4. Râsim (Eğrikapılı Mehmed)	53
1.1.3.5. Nâbî	53
1.1.3.6. Veysî.....	53
1.1.3.7. Hâtem	53
1.1.3.8. Nizâmî, Câmî.....	54
1.1.3.9. Zahîr(-i Fâryâbî), Şevket(-i Buhârî)	54
1.1.3.10. Re'fet (Abdullah Re'fet Efendi)	54
1.1.4. Eserler.....	54
1.1.5. Sanatkârlar	55
1.1.5.1. Bihzâd.....	55
1.1.6. Dînî-Tasavvufî Şahsiyetler.....	55
1.1.6.1. İmâm-ı A'zam.....	55
1.1.7. Diğer Şahsiyetler.....	55
1.2. TÂRİHÎ-EFSÂNEVÎ ŞAHSİYETLER	56
1.2.1. Cem	56
1.2.2. Kahraman	56
1.2.3. Rüstem	57
1.2.4. Âsaf	57
1.3. MASAL-HİKÂYE-EFSANE KAHRAMANLARI VE İLGİLİ UNSURLAR	58
1.3.1. Leyla (Leylî) ve Mecnun (Kays)	58
1.3.2. Ferhad (Kûhken), Şirin.....	58
1.3.3. Kaf Dağı.....	59
1.3.4. Şeb-çerâğ	59
1.4. FİLOZOFLAR.....	59
1.4.1. Fârâbî, Eflâtun.....	59
2. KAVİMLER.....	60
2.1. TATAR.....	60
3. ÜLKELER, ŞEHİRLER, BÖLGELER	60
3.1. RÛM, HABEŞ	60
3.2. HİCAZ	61
3.3. VEFÂ, ÇENGELKÖY, ANADOLUHİSARI	61
3.4. İZMİR.....	61
4. İÇTİMÂÎ HAYAT	62
4.1. YAZI İLE İLGİLİ UNSURLAR	62
4.1.1. Kalem (Kilk, Hâme)	62
4.1.2. Kâgez, Safha, Levh, Levha	62
4.1.3. Defter, Kitâb, Nûsha, Mecmu'a, Dîvân, Dîbâce	63
4.1.4. Nokta, Nukât, Ser-nâme, Ser-levha, Harf	64
4.1.5. Berât, Hat, Hücet	64
4.1.6. Cedvel, Keşîde, Pergâr	65
4.2. RESMÎ VE GAYRİRESMÎ GÖREVLER, MESLEKLER, UĞRAŞILAR TİPLER	66
4.2.1. Tabib, Fassâd	66
4.2.2. Leşker, Sipeh, Fâris, Şahne	66
4.2.3. Üstad, Hâce, Müderris	67

4.2.4. Müşteri.....	68
4.2.5. Çocuk (Tıfl, Kûdekân), Oğul (Mahdûm)	68
4.2.6. Sâhir, Câdû	68
4.2.7. Ahmak	69
4.2.8. Rind, Zâhid	69
4.2.9. Mutrib.....	70
4.2.10. Sarhoş	70
4.2.11. Meyhaneci	71
4.2.12. Dilenci (Deryûze-ger), Gedâ, Köle	72
4.2.13. Divâne	72
4.2.14. Misâfir	73
4.2.15. Gelin, Damat	73
4.2.16. Hayyât, Sayyâd, İmam	73
4.2.17. Sûfî	74
4.2.18. Vezir, Paşa, Çavuş, Defter-dâr, Kâtip, Hâkim	74
4.2.19. Şeyhülislam, Müftî.....	75
4.2.20. Âlim, Ârif.....	75
4.2.21. Şair, Tercümân, Şârih	76
4.3. ÇEŞİTLİ İNANIŞ VE TELAKKÎLER.....	76
4.4. YİYECEK VE İÇECEK MADDELERİ	78
4.4.1. Yiyecekler	78
4.4.1.1. Şeker (Sükker), Bal, Lokum	78
4.4.2. İçecekler.....	78
4.4.2.1. Şarap	78
4.4.2.2. Şerbet.....	79
4.4.3. Diğer Maddeler	79
4.4.3.1. Zehir	79
4.4.3.2. İlaç	79
4.4.3.3. Hap (Afyon).....	79
4.5. SÜSLENME	80
4.5.1. Kıymetli Taşlar ve Madenler	80
4.5.1.1. La'l	80
4.5.1.2. Altın, Demir.....	81
4.5.1.3. Akik, Elmas	81
4.5.1.4. Sadef.....	81
4.5.1.5. İnci (Dürr, Lü'lü).....	82
4.5.1.6. Gevher, Güher, Cevher	82
4.5.1.7. Kükürt (Kibrît-i ahmer)	83
4.5.2. Güzel Kokular	83
4.5.2.1. Müşg, Anber	83
4.5.3. Diğer Süs Unsurları.....	84
4.5.3.1. Yüzük, Mühür.....	84
4.5.3.2. Ayna (Âyîne, Mir'ât).....	84
4.5.3.3. Sürme-dân, Tarak (Şâne)	84
4.6. İNŞAÎ UNSURLAR	85
4.6.1. Kasr, Kâşâne, Sarây	85
4.6.2. Hamam (Germ-âbe)	86
4.6.3. Değirmen (Âsiyâ, Âsiyâb)	86
4.6.4. Kubbe, Tâk, Kemer	86
4.6.5. Hisâr.....	87

4.6.6. Liman	87
4.6.7. Binâ	87
4.7. EĞLENCE HAYATI	88
4.7.1. Bezm ve İlgili Unsurlar	88
4.7.1.1. Şarap (Mey, Bâde, Sahbâ, Cür'a, Hûn-âb)	88
4.7.1.2. Meyhane	89
4.7.1.3. Saki	90
4.7.1.4. Kadeh.....	90
4.7.1.5. Sürahi.....	92
4.7.2. Musikî ve İlgili Unsurlar (Terimler, Makamlar, Aletler)	92
4.7.3. Çerâgân Eğlenceleri	94
4.7.4. Bayramlar	94
4.7.5. Düğünler	95
4.8. ALIŞ VERİŞ	95
4.8.1. Para (Nakd, Direm)	95
4.8.2. Haraç	96
4.8.3. Metâ'	96
4.8.4. Bâzâr	96
4.9. TABABET	97
4.9.1. Hasta (Bîmâr)	97
4.9.2. Hastalıklar	97
4.9.2.1. Dilsizlik (Bî-zebân, Lâl)	97
4.9.2.2. Baş Ağrısı (Humâr)	97
4.9.2.3. Remed	98
4.9.3. Tedavi Usûlleri	98
4.10. GÜNLÜK HAYATTA KULLANILAN EŞYALAR	99
4.11. REZM	99
4.11.1. Rezm İle İlgili Unsurlar	99
4.11.1.1. Yağma (Târâc).....	99
4.11.1.2. Hücûm	99
4.11.1.3. Ordu (Ceyş)	100
4.11.2. Savaş Aletleri ve Eşyaları	100
4.11.2.1. Kılıç (Tığ, Şemşîr, Seyf)	100
4.11.2.2. Ok (Tîr, Nâvek)	101
4.11.2.3. Yay (Kemân)	101
4.11.2.4. Mızrak (Nîze)	102
4.11.2.5. Hançer.....	102
4.11.2.6. Tüfeng.....	102
4.12. GİYİM KUŞAM	102
4.12.1. Kumaş ve Kumaş Çeşitleri	102
4.12.1.1. Zer-beft, Serâser, Atlas	103
4.12.2. Giyim Eşyaları İle İlgili Unsurlar	103
4.12.2.1. Câme.....	103
4.12.2.2. Dâmen.....	103
4.12.2.3. Çeleng, Fes	104
4.12.2.4. Kabâ, Hil'at, Hırka	104
4.13. AV (ŞİKÂR)	105
4.14. TAŞIMA ARAÇLARI	106
4.14.1. Gemi (Keştî, Fülk)	106
4.15. OYUNLAR	106

4.15.1. Çevgân	106
4.15.2. Satranç.....	106
İNSAN.....	107
1. GÜZELLİK.....	107
2. SEVGİLİ	108
2.1. UMUMİ OLARAK SEVGİLİ.....	108
2.2. SEVGİLİ İLE İLGİLİ BENZETMELER.....	110
2.2.1. Perî	110
2.2.2. Tabîb	110
2.2.3. Ay	111
2.2.4. Güneş	112
2.2.5. Padişah.....	113
2.2.6. Sâkî.....	114
2.2.7. Put	114
2.2.8. Mest.....	115
2.2.9. Nahl (Fidan)	115
2.2.10. Şikâr	115
2.2.11. Murg-ı vahşî.....	115
2.2.12. Gül.....	116
2.2.13. Şâhbâz.....	116
2.2.14. Servi, Şimşâd	117
2.2.15. Gonca	117
2.2.16. Boy	118
2.2.17. Hoca	118
2.2.18. Âfet.....	118
2.2.19. Muğbeçe.....	119
2.2.20. Ârif	119
2.3. SEVGİLİ İLE İLGİLİ GÜZELLİK UNSURLARI	119
2.3.1. Yüz ve Yanak	119
2.3.1.1. Yüz ve Yanak İle İlgili Benzetmeler	120
2.3.1.1.1. Perî, Melek	120
2.3.1.1.2. Güneş (Hurşîd, Neyyîr, Mihr), Ay (Meh, Mâh).....	121
2.3.1.1.3. Gül, Lâle, Bağ, Gülşen, Lâle-zâr	122
2.3.1.1.4. Kitap, Sayfa, Metin, Kıt'a, Levha	123
2.3.1.1.5. Ateş.....	124
2.3.1.1.6. Ayna (Mir'ât, Âyîne)	125
2.3.1.1.7. Mülk, Rûm	125
2.3.1.1.8. Micmer (Buhurdân)	125
2.3.1.1.9. Gökyüzü (Âsumân).....	126
2.3.2. Göz	126
2.3.2.1. Göz İle İlgili Benzetmeler	127
2.3.2.1.1. Câdû, Sâhir	127
2.3.2.1.2. Şehbâz.....	127
2.3.2.1.3. Âhû.....	128
2.3.2.1.4. Mest.....	128
2.3.3. Ben	128
2.3.3.1. Ben İle İlgili Benzetmeler.....	129
2.3.3.1.1. Habeş Şahı.....	129
2.3.3.1.2. Hab (Afyon).....	129
2.3.3.1.3. Buhurumeryem, Dârû, Anber	129

2.3.3.1.4. Nokta.....	130
2.3.4. Dudak.....	130
2.3.4.1. Dudak İle İlgili Benzetmeler	131
2.3.4.1.1. Kadeh, Şarap.....	131
2.3.4.1.2. La'l.....	131
2.3.4.1.3. Gonca	132
2.3.4.1.4. Kebbâd.....	132
2.3.4.1.5. Şeker, Bal.....	132
2.3.5. Hat (Ayva Tüyü).....	133
2.3.5.1. Hat (Ayva Tüyü) İle İlgili Benzetmeler	134
2.3.5.1.1. Leşker, Ceyş	134
2.3.5.1.2. Hatt (Yazı), Haşiye, Sûre	134
2.3.5.1.3. Akşam (Şeb, Şâm).....	135
2.3.5.1.4. Sır	135
2.3.5.1.5. Sümbül, Çimen, Bahar	136
2.3.5.1.6. Anber	136
2.3.5.1.7. Hâle	137
2.3.6. Saç	137
2.3.6.1. Saç İle İlgili Benzetmeler	138
2.3.6.1.1. İp (Târ, Kemend), Düğüm (Girih), Zincir (Silsile), Zünnâr.....	138
2.3.6.1.2. Tuzak (Dâm)	139
2.3.6.1.3. Yan kesici (Tarrâr).....	139
2.3.6.1.4. Çengel (Çengâl).....	139
2.3.6.1.5. Hû.....	140
2.3.6.1.6. Anber	140
2.3.6.1.7. Bulut (Ebr)	140
2.3.7. Bakış (Nigeh, Nigâh, Tarf, Nazra).....	141
2.3.7.1. Bakış İle İlgili Benzetmeler	141
2.3.7.1.1. Pençe	141
2.3.8. Gamze (Yan Bakış).....	142
2.3.8.1. Gamze İle İlgili Benzetmeler.....	142
2.3.8.1.1. Avcı, Tâtâr, Hülâgû, Fassâd, Hançer	142
2.3.8.1.2. Câtû.....	143
2.3.9. Göğüs (Sîne)	143
2.3.9.1. Göğüs İle İlgili Benzetmeler.....	144
2.3.9.1.1. Gencîne (Hazine).....	144
2.3.10. Ağız (Dehân, Dehen, Fem)	144
2.3.10.1. Ağız İle İlgili Benzetmeler	144
2.3.10.1.1. Gonca	144
2.3.10.1.2. Sır, Nokta.....	145
2.3.10.1.3. Şîrîn.....	145
2.3.11. Kaş	145
2.3.11.1. Kaş İle İlgili Benzetmeler	146
2.3.11.1.1. Hilâl.....	146
2.3.11.1.2. Yay (Yâ, Kemân)	146
2.3.12. Kol (Sâ'id)	147
2.3.13. Boy (Kadd, Endâm, Kâmet)	147
2.3.13.1. Boy İle İlgili Benzetmeler	147
2.3.13.1.1. Servi, Şimşâd.....	147
2.3.13.1.2. Kıyâmet	148

2.3.14. Kulak (Gûş).....	148
2.3.15. Kirpik (Müje, Müjgân)	148
2.3.15.1. Kirpik İle İlgili Benzetmeler.....	149
2.3.15.1.1. Ok (Tîr, Nâvek).....	149
2.3.15.1.2. Kalem (Hâme).....	149
2.3.16. Bel (Miyân).....	150
2.3.16.1. Bel İle İlgili Benzetmeler	150
2.3.16.1.1. Kıl.....	150
2.3.16.1.2. İp (Rişte)	150
2.3.17. Gabgab.....	150
2.3.18. Alın (Cebîn).....	151
2.3.19. Diş.....	151
2.3.20. Baş (Ser)	151
2.3.21. Ayak	152
2.3.22. Çene	152
2.3.23. Gerden	152
2.4. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR	152
2.4.1. Naz, Cilve, İşve.....	152
2.4.2. Kûy	154
2.4.3. Cevr, Cefâ, Rencîş, Sitem.....	155
2.4.4. Reftâr, Hırâm.....	156
2.4.5. Gönül (Dil).....	156
2.4.6. Tebessüm, Rîş-hend, Hande, Hande-rîz	156
2.4.7. Söz (Tekellüm, Güftâr)	157
2.4.8. Tegâfûl	157
3. ÂŞIK	158
3.1. UMUMİ OLARAK ÂŞIK	158
3.2. ÂŞIK İLE İLGİLİ BENZETMELER	159
3.2.1. Pervâne, Mum (Şem'), Çerâğ	159
3.2.2. Hasta, Dîvâne, Ferhad, Kays, Âşüfte, Bî-nevâ, Meftûn	160
3.2.3. Toz (Gubâr), Zerre, Gölge (Sâye), Jâle	162
3.2.4. Kuş (Murg), Bülbül (Andelîb, Hezâr), Papağan (Tûtî), Avcı.....	163
3.2.5. Cûy-bâr (Irmak), Zîver.....	164
3.2.6. Âşık İle İlgili Diğer Benzetmeler	164
3.2.6.1. Müşteri, Yüzücü (Âşinâ), Oruçlu, Misafir, Nevbet-zen, Kurban	164
3.3. ÂŞIĞIN VÜCUT AKSAMI İLE İLGİLİ UNSURLAR	166
3.3.1. Gözyaşı (Eşk, Sırışk)	166
3.3.1.1. Gözyaşı İle İlgili Benzetmeler.....	166
3.3.1.1.1. Irmak (Cûy), Sel (Seyl), Şebnem	166
3.3.1.1.2. Nakd, Direm.....	167
3.3.1.1.3. Elmas, Gevher	168
3.3.2. El (Dest)	168
3.3.3. Göz	168
3.3.4. Bakış (Nazra, Enzâr, Nezâre, Nazar, Nigâh)	168
3.3.4.1. Bakış İle İlgili Benzetmeler	169
3.3.4.1.1. İplik (Rişte).....	169
3.3.4.1.2. Kuş (Murg).....	169
3.3.5. Baş (Ser)	169
3.3.6. Sîne.....	170
3.3.6.1. Sine İle İlgili Benzetmeler	170

3.3.6.1.1. Çiçeklik (Şükûfe-dân), Gül	170
3.3.6.1.2. Hedef (Nişân-gâh)	171
3.3.7. Ciğer	171
3.3.8. Cân	171
3.3.8.1. Cân İle İlgili Benzetmeler	172
3.3.8.1.1. Nakd	172
3.3.8.1.2. 'Ankâ, Bülbül	172
3.3.9. Kirpik	173
3.3.10. Vücut (Ten)	173
3.3.11. Yüz	173
3.3.12. Boy (Kadd)	174
3.3.13. Göz bebeği	174
3.4. AŞIK İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR	174
3.4.1. Gönül (Dil, Derûn, Hâtır)	174
3.4.1.1. Gönül İle İlgili Benzetmeler	177
3.4.1.1.1. Hasta (Bîmâr), Deli (Bî-hûş, Şeydâ), Bilgin (Ferzâne)	177
3.4.1.1.2. Kuş (Murg), Bülbül, Papağan (Tûtî), Karınca (Mûr)	178
3.4.1.1.3. Su (Âb), Gemi (Keştî)	179
3.4.1.1.4. Hamam (Germ-âbe), Kilise (Deyr)	179
3.4.1.1.5. Levha, Kandil, Kadeh (Sâgar), Ayna (Âyîne)	180
3.4.1.1.6. Gonca, Gölge (Sâye), Zerre	180
3.4.1.1.7. Müşteri (Harîdâr), Mülâzım	181
3.4.2. Akıl (Dimağ)	182
4. RAKÎB	182
4.1. UMUMÎ OLARAK RAKÎB	182
4.2. RAKÎB İLE İLGİLİ BENZETMELER	183
4.2.1. Rû-siyeh, Kec-nazar, Kîne-cû	183
4.2.2. Diken (Hâr), Çer Çöp (Hâr u Has)	184
4.2.3. Kâfir	184
4.2.4. Çocuk (Tıfl-ı nev-resîde)	184
4.2.5. Karga (Zâğ)	184
TABİAT	185
1. KOZMİK ÂLEM	185
1.1. GÖKYÜZÜ (FELEK, ÇARH, GERDÛN, SİPİHR, ÂSUMÂN, GÖK, SEMÂ) ..	185
1.1.1. Gökyüzü İle İlgili Benzetmeler	187
1.1.1.1. Kubbe, Çadır (Hayme), Dam (Bâm), Tâk	187
1.1.1.2. Levha, Hilye	188
1.1.1.3. Ayna (Âyîne)	188
1.1.1.4. Kahraman	188
1.1.1.5. Hokka	189
1.1.1.6. Değirmen (Âsiyâb)	189
1.2. YILDIZLAR	189
1.2.1. Bazı Yıldız ve Yıldız Kümeleri	190
1.2.1.1. Pervin	190
1.3. SEYYARELER	190
1.3.1. Ay (Mâh, Meh, Kamer)	190
1.3.1.1. Ay İle İlgili Benzetmeler	191
1.3.1.1.1. Ayna	191
1.3.1.1.2. Müşteri, Mum	191
1.3.1.1.3. Köle, Ser-levha	192

1.3.1.1.4. İbrik, Çevgân, Hokka.....	192
1.3.2. Güneş (Âfitâb, Hurşîd, Mihr, Neyyir, Şems)	192
1.3.2.1. Güneş İle İlgili Benzetmeler.....	194
1.3.2.1.1. Ayna, Top (Gûy), Leğen.....	194
1.3.2.1.2. Köle, Müşteri.....	194
1.4. DİĞER KOZMİK UNSURLAR	194
1.4.1. Şihâb	194
1.4.2. Hâle	195
1.4.3. Kavs-i kuzah.....	195
1.4.4. Evc.....	195
1.4.5. Ra'd u Berk	196
1.4.6. Güneş Tutulması.....	196
1.5. IŞIK, AYDINLIK (NÛR, ZİYÂ, PERTEV, LEM'A)	196
1.6. KARANLIK (ZULMET, DEYCÛR).....	197
1.7. GÖLGE (SÂYE)	197
2. ZAMAN VE ZAMAN İLE İLGİLİ UNSURLAR	197
2.1. ZAMAN (RÛZİGÂR, VAKT, EYYÂM, DEM, DEVR, ZAMÂNE)	197
2.2. ASR	198
2.3. YIL (SÂL)	198
2.4. GÜN VE GÜN İLE İLGİLİ UNSURLAR	198
2.4.1. Sabah (Subh, Şafak, Seher)	199
2.4.2. Akşam (Şâm, Mesâ) ve Gece (Şeb).....	199
2.5. MEVSİMLER.....	200
2.5.1. Bahar Mevsimi (Fasl-ı Bahâr, Nev-bahâr).....	200
2.5.2. Yaz (Vakt-i sayf)	201
2.5.3. Kış (Şitâ)	201
2.5.4. Sonbahar (Vakt-i hazân).....	201
2.6. AYLAR	201
2.6.1. Nisan	201
2.7. ZAMAN İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR.....	202
2.7.1. An, Lahza, Dem, Nefes	202
3. DÖRT UNSUR (ANÂSİR-I ERBAA)	202
3.1. SU İLE İLGİLİ UNSURLAR	203
3.1.1. Su (Âb, Mâ)	203
3.1.2. Deniz (Bahr, Yem), Dalga (Emvâc), Girdap	204
3.1.3. Yağmur (Bârân), Bulut (Ebr, Sehâb), Damla (Reşha, Katre).....	205
3.1.4. Akarsu (Cû, Cûy, Cûy-bâr, Nehr, Dere, Seyl)	205
3.1.5. Çiğ (Jâle, Şebnem)	206
3.2. TOPRAK İLE İLGİLİ UNSURLAR.....	206
3.2.1. Toprak (Hâk)	206
3.2.2. Taş (Seng), Toz (Gubâr), Mermer (Ruhâm)	207
3.2.3. Vâdî, Çöl (Beyâbân, Sahra, Deşt), Kenâr (Sahil)	207
3.3. ATEŞ İLE İLGİLİ UNSURLAR.....	208
3.3.1. Ateş (Sûz, Şu'le)	208
3.3.2. Kül (Hâkister)	209
3.3.3. Duman (Dûd)	209
3.4. HAVA İLE İLGİLİ UNSURLAR	209
3.4.1. Rüzgâr (Bâd)	209
3.4.1.1. Bazı Rüzgâr Çeşitleri.....	210
3.4.1.1.1. Sabâ.....	210

3.4.1.1.2. Nesîm	210
3.4.1.1.3. Kasırga (Tünd-bâd).....	211
4. HAYVANLAR	211
4.1. KUŞLAR	211
4.1.1. Genel Olarak Kuşlar	211
4.1.2. Kuş Çeşitleri.....	212
4.1.2.1. Bülbül (Andelîb, Hezâr)	212
4.1.2.2. Karga (Zâğ).....	213
4.1.2.3. Doğan (Şehbâz, Şâhbâz, Bâz)	213
4.1.2.4. Papağan (Tûtî)	213
4.1.2.5. Anka	214
4.1.2.6. Güvercin (Kebûter).....	214
4.1.2.7. Tavus	214
4.1.2.8. Hüdhd	215
4.2. DÖRT AYAKLI HAYVANLAR.....	215
4.2.1. Eşek (Har)	215
4.2.2. Ceylan (Âhû)	215
4.2.3. At (Semend, Esb)	215
4.2.4. Arslan.....	216
4.3. SÜRÜNGENLER, BALIK VE BÖCEKLER	216
4.3.1. Karınca (Mûr).....	216
4.3.2. Sinek (Meges)	216
4.3.3. Pervâne	217
4.3.4. Kaplumbağa (Keşef).....	217
5. BAĞ, ÇEMEN, ÇİÇEKLİK İLE İLGİLİ UNSURLAR.....	217
5.1. BAĞ.....	217
5.2. GÜLŞEN, GÜLBÜN, GÜLZÂR, GÜLİSTÂN	218
5.3. ÇEMEN	220
5.4. SÜNBÜL-SÎTÂN	221
5.5. ORMAN (BÎŞE).....	221
5.6. ŞÜKÛFE-DÂN.....	221
5.7. LÂLEZÂR	222
6. BİTKİLER	222
6.1. AĞAÇLAR (EŞCÂR), FİDAN (NAHL, NİHÂL).....	222
6.1.1. Ağaç Çeşitleri	223
6.1.1.1. Servi.....	223
6.1.1.2. Sanavber	223
6.1.1.3. Şimşâd	224
6.1.1.4. Tûbâ.....	224
6.1.1.5. Çınar	224
6.2. ÇİÇEKLER.....	225
6.2.1. Sümbül.....	225
6.2.2. Gül.....	225
6.2.3. Narçiçeği (Gül-nâr)	227
6.2.4. Gonca	227
6.2.5. Diken (Hâr)	228
6.2.6. Lâle.....	228
6.2.7. Nergis	229
6.2.8. Buhur-ı Meryem	229
6.2.9. Benefşe	229

6.2.10. Yasemin	230
7. MEYVELER.....	230
7.1. MEYVE (MÎVE, ESMÂR)	230
7.2. MEYVE ÇEŞİTLERİ.....	230
7.2.1. Nar (Rümmân), Kiraz, Turunç, Kebbat, Üzüm (Rez)	230

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUYOLCUZÂDE MEHMED NECÎB'İN DİVANİ (TRANSKRİPSİYON)

1. METİN HAZIRLANIRKEN TAKİP EDİLEN YOL	231
2. DİVAN'IN NÜSHASININ TAVSİFİ.....	232
3. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	233
4. METİN.....	234
SONUÇ	365
KAYNAKÇA.....	366

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

[]: Metinde olmayıp eklenen bölüm

a.g.e.: Adı geçen eser

bkz.: Bakınız

C.: Cilt

G.: Gazel

Haz.: Hazırlayan

Kt.: Kıt'a

Mes.: Mesnevî

Müf.: Müfret

s.: Sayfa

T.: Tarih

Th.: Tahmis

vb.: ve benzeri

GİRİŞ

18. yüzyıl, bir önceki asırdaki siyasî, iktisadî, sosyal ve askerî alanlardaki büyük sarsıntıların devam ettiği, mevcut kurumların artık ihtiyaçlara cevap veremediği ve kökten düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu bir yüzyıldır. Osmanlı İmparatorluğu, İkinci Viyana Kuşatması'nda büyük bozguna uğramasının akabinde Venedik, Avusturya, Lehistan ve Rusya tarafından kurulan Kutsal İttifak'a karşı 16 yıl savaşmış, 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ve 1700'de imzalanan İstanbul Antlaşması ile 300 bin kilometrekareden fazla toprak kaybına uğramış, bununla birlikte itibarını da kaybetmiştir.

1703'te yeni bir savaş ve kayıp olmadığı halde kapıkulu ve ulema ittifakıyla ortaya çıkan, tarihe "Edirne Vak'ası" olarak geçen ve hükümdarlık otoritesinde sarsıntılar yaratan ayaklanma sonucu II. Mustafa tahtı kardeşi III. Ahmed' e bırakmak zorunda kalmıştır. III. Ahmed padişahlığının ilk zamanlarında devlet yönetiminde etkili olan asilere ılımlı davransa da sonradan bu asileri bertaraf ederek otoritesini sağlamlaştırmıştır. III. Ahmed barış siyasetini sürdürmek istemişse de Osmanlı Devleti'ne sığınan İsveç Kralı XII. Karl (Demirbaş Şarl) yüzünden Rusya ile savaşa girilmek zorunda kalmıştır. Osmanlı ordusu, Boğdan'a kadar giren Rus kuvvetlerini Kırım, Polonya ve İsveç birliklerinin de yardımıyla yenmeyi başarmış ve 1711 yılında Prut Antlaşması imzalanmıştır. Bu zaferden sonra III. Ahmed'e ve bürokrasiye güven gelmiştir. Bu başarıyı sürdürmek isteyen Osmanlı, Mora'yı geri almak için fırsat kollarken Venedik, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde bulunan Karadağ'da isyan çıkarmış, asileri himaye ederek Osmanlı gemilerine saldırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ise Karlofça Antlaşması'nın hükümlerini ihlal ettiği gerekçesiyle 8 Aralık 1714'te Venedik'e savaş açmıştır. Avusturya, Osmanlı İmparatorluğu'nun Venedik'i mağlup ederek Mora'yı fethetmesinden sonra Macaristan'a geleceğini anlamış, sıranın kendisine geleceğini düşünerek savaşa dâhil olmuştur. Bu savaşın sonunda 21 Temmuz 1718'de Pasarofça Antlaşması imzalanmış, Tımsıvar dâhil olmak üzere Banat, Belgrad ve Sırbistan'ın büyük bir kısmı Avusturya'ya bırakılmak zorunda kalmıştır. Bürokrat kökenli bir devlet adamı olan Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa, bu antlaşmadan sonra 35 yıl süren savaş dönemine son verip, oluşan barış atmosferini devam ettirmek istemiş, barış, eğlence ve yenileşme dönemini başlatmıştır. 1718-1730 yılları arasındaki bu dönem, saray ve çevresi tarafından laleye duyulan aşırı ilgi sebebiyle "Lâle Devri" adıyla anılmıştır.

Bu dönemde İstanbul baştanbaşa yenilenmiş, Kâğıthane’de padişahın eğlenmesi için “Sâdâbâd” adı verilen saray inşa edilmiş, sarayların etrafı bahçeler, havuzlar, çeşmelerle donatılmış, devletin ileri gelenleri eğlence ve lüks yaşam yarışına girmiş, şair ve müzisyenlerin davet edildiği büyük toplantılar gerçekleştirilmiş, tercüme heyetleri kurularak çeşitli dillerden Türkçeye çeviri faaliyetleri hızlanmıştır. 239 adet lale çeşidi ortaya çıkmış, hatta lale soğanı yetiştirmek para kazanmak ve devlet kadrolarında yükselmek için bir araç olmuştur. Devletin ileri gelenlerinin bu durumu halka da yansımış, bu dönemde kahvehane ve meyhanelerin sayısında artış yaşanmıştır. Bu yıllarda matbaanın açılması, çini ve kumaş fabrikalarının kurulması gibi bazı yenilikler yapılmışsa da, III. Ahmed ve saray çevresinin aşırı eğlence ve harcamaları halkta ciddi huzursuzluk yaratmıştır. Osmanlı’nın ıslahat faaliyetlerinde yüzünü Avrupa’ya döndüğü ve Türk batılılaşmasının başlangıcı olarak görülen Lale Devri, Damat İbrahim Paşa’nın İran’a karşı başlatılan savaşta kesin netice alamaması, uzayan sefer esnasında Tebriz’in, sadrazamın gizli emriyle İran’a terkedildiği haberi ve paşanın 12 yıl gibi uzun süren görevi, bu makamda gözü olan muhalif bazı kişileri harekete geçirmiş, bir müddet Osmanlı donanmasında levent olarak çalışan, daha sonra seyyar satıcılık, eskicilik ve Bayezid Hamamı’nda tellaklık yapan Patrona Halil ve arkadaşlarının sözde şeriatın gereğini yerine getirmek için başlattıkları isyanda Damad İbrahim Paşa ve Sultan III. Ahmed’in katledilmesi sonucu sona ermiştir (1730).

Lale Devri’ni sona erdiren bu olayın ardından hükümdarlığa III. Ahmed’in yeğeni I. Mahmud getirilmiştir. 1739’da Kafkaslardaki sınır olaylarının bahanesiyle Kırım Tatarlarına büyük bir saldırı başlatan, Azak ve Bahçesaray’ı ele geçiren Rusya ve Eflak, Boğdan’a giren Avusturya’ya karşı yapılan savaşta Prusya, Fransa ve İsveç’in Osmanlılara yakınlaşması ile savaş Osmanlı lehine sonuçlanmıştır. Bu savaşın sonunda tekrar Osmanlıların eline geçen Belgrad’ta 18 Eylül 1739’da Belgrad Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Karlofça ve Pasarofça Antlaşmaları ile kaybedilen toprakların çoğu Osmanlı’nın eline geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu en kötü döneminde Avrupa’nın en kuvvetli devletlerinden ikisi ile yaptığı savaştan başarı ile çıkmıştır. Bunda I. Mahmud’un tımar sistemini düzenlemesi, yeniçerilere çeki düzen vermesi, sınır boylarına yeni kaleler yaptırarak sınır garnizonlarını yeniden örgütlemesi, Avrupa’daki askeri anlamda bazı gelişmelerin Osmanlı’ya getirilmesi, humbaracı birliklerinin canlandırılıp, yeni top, barut ve tüfek imalathanelerinin kurulması gibi yapılan reformların etkisi büyüktür. Bu tarihten itibaren savaşmayı bırakıp barış

siyasetini takip eden Osmanlı, buna 1768 yılına kadar dayanabilmiştir. Osmanlı reformlarının genel karakteri olan tehlike kapıya dayandığında reform yapıp, uzaklaşınca reformları terk etme düşüncesi ile bu uzun barış döneminde reformlar terkedilmiştir.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında tahtta III. Mustafa vardı. Ağır bir mağlubiyetle sonuçlanan bu savaş sonunda I. Abdülhamid'in tahta geçmesinden altı ay sonra imzalanan 21 Temmuz 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı çöküş devresine girmiştir.

1789 tarihinde I. Abdülhamid'in vefatı üzerine tahta III. Selim geçmiştir. III. Selim döneminde 1791'de Avusturya ile imzalanan Zıştovi Antlaşması ve 1792'de Rusya ile imzalanan Yaş Antlaşması ile savaşlar bitirilmiştir. Bu dönemde ıslahatları yapma imkânına kavuşulmuştur. III. Selim, Avusturya'ya adamlarını göndererek buradaki askerî sistem hakkında bilgiler almış, bu bilgilere kendi düşüncelerini de ilave ederek ıslahatlar yapmıştır. On kişilik bir heyet kurulmuş, askerî konuların yanı sıra idarî, malî ve siyaset alanlarında da yenilikleri içeren yetmiş iki maddelik bir reform programı hazırlanmıştır. Arka arkaya mağlubiyetlerin alındığı bu dönemde yeniliğe ordudan başlanmıştır. "Nizam-ı Cedid" adında Avrupa tarzında yeni bir ordu kurulmuştur. Ayrıca donanma yeniden dizayn edilip, Deniz Mühendishanesi ıslah edilmiştir. Bu devirde Kara Mühendishanesi de açılmış, bu okullar için Mühendishane Matbaası kurulup kitaplar basılmıştır.

1798'de Mısır'ı işgal eden Napolyon Bonapart'a karşı Osmanlılar direniş geçmiştir. Rusya, İngiltere ve Sicilya gibi ülkeler de menfaatlerine dokunduğu için Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer alınca Fransa 1801'de Mısır'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Nizam-ı Cedid ordusunu kendilerine tehdit olarak gören ve kaldırmak isteyen yeniçeriler, Kabakçı Mustafa önderliğinde 1807 yılında bir isyan başlatmışlardır. III. Selim, Nizam-ı Cedid ordusunu dağıtmak ve tahttan çekilmek zorunda kalmıştır. III. Selim'in yerine IV. Mustafa geçmiştir. Alemdar Mustafa Paşa, 1808 tarihinde III. Selim'i tekrar tahta geçirmek istese de bu mümkün olmamıştır. III. Selim, IV. Mustafa'nın adamları tarafından katledilmiştir.

Bu yüzyılda siyasî, ekonomik ve sosyal hayattaki gerilemelere karşılık, edebiyatta çöküntü hissedilmemiş, önceki asrın devamı olarak olgunluk dönemini yaşamayı sürdürmüştür. Bunda devrin başında III. Ahmed ve Sadrazam Nevşehirli

Damad İbrahim Paşa, devrin sonunda III. Selim gibi padişah ve devlet adamlarının sanat ve sanatkârlara ilgi gösterip desteklemeleri etkili olmuştur. 18. yüzyıl, şairlerin sayıca çok fazla olması sebebiyle şiir ve şair asrı olarak anılmaktadır. Fakat sayıca çokluğa rağmen üstat denebilecek şairlerin sayısı oldukça azdır. Ayrıca bu dönem edebiyatı, Damad İbrahim Paşa'nın sık sık tertip ettiği şiir ve edebiyat meclislerinde şairlerin kaynaşmaları sonucu birbirlerinden etkilenmelerine sebep olduğu için birbirlerine nazirelerin bir yarışma içerisinde söylenmesinin neticesinde bir nazire edebiyatı görünümündedir. Sâlim gibi tezkiresiyle tanınan bir şairin gazeline yüzden fazla nazire yazılması bu durumu özetlemektedir. Yüzyılın başında gazelde Nâbî, kasidede ise Nef'î en fazla tanzir edilen şairler arasında yer almaktadır. Özellikle Nedîm şiirlerine nazire yazılan şairler arasında en başta bulunmaktadır.

Bu asrın başında Nâbî'nin etkisi devam etmektedir. Sâbit, Dürrî, Kâmî, Selîm, Sâmî, Râşid, İzzet Ali Paşa, Koca Ragıp Paşa gibi şairler Nâbî'yi üstat görerek duygu ve sesin yerine fikir ve manayı öne çıkaran, adına "hikemî tarz" denilen vadide şiir söylemeyi tercih etmişlerdir. Bunlardan sadece Koca Ragıp Paşa Nâbî'nin şiirdeki akıcılığını yakalamış, diğerleri kuruluğa düşmüş, öğüt verme seviyesinden ileri gidememişlerdir.

Nedîm acı, ızdırap ve düşünceden uzak, Lale Devri'nin getirdiği yenilikler ve eğlence hayatını aksettiren coşkulu, neşeli ve şûhâne edasıyla ortaya çıkmış, kendini kabul ettirmiş ve klasik şiire "Nedîmâne" denilen üslûbu kazandırmıştır. Nedim bu üslûbuyla Nâbî takipçilerini etkilemiş, Nâbî tarzında şiir söyleyen şairler, Nedim'in açtığı bu yolda şiirler söylemişlerdir. Bunlar arasında Sümbülzâde Vehbî, Neylî, Kâmî, Râşid, İzzet Ali Paşa, Seyyid Vehbî ve Fıtnat Hanım gibi şairler bulunmaktadır.

Bu devirde dikkat çeken "mahallî tarz", şiirlerde atasözleri ve deyimleri kullanmakla başlayan sürecin devamı olarak İstanbul'a ait mekânların, mahallî konuların ve adetlerin şiire girmesi, halk şiirine ait nazım şekillerinin ve hece vezninin kullanılması şeklinde devam etmiştir. Mahallîleşme etkisiyle hece vezni ile yazılan şiirlerde bu asırda bir artış olmuştur. Bunlar arasında hece vezni ile yazdığı 32 şiiri ile Vahid Mahtûmî dikkat çekmektedir. Halkın yaşayış tarzı, zevki ve günlük konuşma dilinin şiire taşınmasında önemli bir merhaleye Sâbit ile gelinmişken, bu unsurlar Nedîm ile güçlü ve zarif bir senteze ulaşmıştır. Onun şiirlerinde İstanbul ve İstanbul'a ait mekânlar, köşkler, saraylar, bayram ve eğlenceler tüm canlılığıyla tasvir edilmiştir. Nedîm'in asıl takipçisi olan İzzet Ali Paşa dışında Vâhid, Neylî, İsmail Belîğ,

Çelebizâde Âsım ve Seyyid Vehbî bu tarzda şiirler söylemişse de daha sonra bu tarz bayağılaşmış, Enderunlu Fâzıl mahallî öğeleri âmiyâne ve kaba üslûpla yansıtmıştır.

Bu asırda önceki asırlar kadar olmasa da gerek klasik tarz, gerekse mahallî tarzda içine düşülen tekrarcılıktan kurtulmak için bazı şairler Sebk-i Hindî'nin sanatlı ve külfetli üslûbuna meyletmişlerdir. Bunda Şeyh Gâlib gibi bazı genç şairlere Hoca Neş'et'in Sebk-i Hindî'nin önemli temsilcilerinden Sâ'ib-i Tebrîzî ve Şevket-i Buhârî'nin şiirlerinin okutulması ve sevdinilmesi etkili olmuştur. Sebk-i Hindî üslûbunun başlıca özellikleri olarak yeni, orijinal ve girift mazmunlar, ince hayaller, anlam kapalılığı, az kelime ile çok şey ifade etmek sayılabilir. Bu üslûpla mana söze hâkim olmuş, muhayyile ön plana çıkmış, şiir karmaşık çağrışımlara açılmıştır. Aşırı dereceye varan mübalağa, istiare, kinaye ve mecaz sanatları kullanılmıştır. Ferdîlik Sebk-i Hindî'nin klasik şiire getirdiği yeniliklerden biri olmuş, şairler kendinden önceki kelimeleri kullanmakla birlikte onlara farklı ve şahsî manalar yükleyerek şiiri öznelletirmişlerdir. Bu üslûbun en önemli temsilcileri Şeyh Gâlib ve Sâmi'dir.

Bir önceki asırda özellikle Bâkî ve Şeyhülislam Yahyâ'da ifadesini bulan "Kudemâ Tarzı" da denilen Klasik Üslûp, bu asırda da takipçilerini bulmuştur. Mahallî tarzın sathîliğine, Sebk-i Hindî'nin ise mana derinliğine ve giriftliğine tepki gösteren bazı şairler, manadan çok âhenge önem veren, tasannudan uzak, zarif, açık ve nükteli söyleyişin temsil ettiği bu üslûba meyletmişlerdir. "Son Klasik Dönem" olarak da adlandırılan bu asırda, klasik üslûbu devam ettiren şairler arasında Nâbî ve Nedîm'in takipçilerinin de olduğu görülmektedir. Nazîm, Yahyâ, Esrar Dede, Enîs, Nahîfî Beylikçi İzzet, Nevres-i Kadîm, Pertev ve Kırımlı Rahmî bu tarzda şiir söyleyen şairler arasında sayılmaktadır.

Bu devirde sosyal hayattaki -özellikle Lâle Devri'ndeki- eğlenceye düşkünlük, siyasî ve askerî alanda yapılan yenilikler, değişim ve dönüşüm şiire de yansımıştır. Bir yandan gelenek devam etmiş, bir yandan da şiirde yenilik arayışlarına gidilmiştir. Bu dönemde geleneğin çizdiği çerçeveye bağlı kalınmakla birlikte alışılmışın dışına çıkılarak orijinal benzetmeler ve mazmunlar divanlarda yerini almaya başlamıştır. Ela gözün yerini mavi göz, siyah saçın yerini sarı saç almış, sevgilinin tüm eziyetine katlanan hatta bunu talep eden aşığın yerini ayrılıktan memnun âşık tipi almıştır. Gazel en çok rağbet gören nazım şekli olmuş, geçen asra nazaran kaside sayısında azalma olmuş, hatta bazı şairler divanlarında kaside nazım şekline hiç yer vermemişlerdir. Şarkî nazım şekli ile yazılan şiirlerde artış görülmüş, bir edebî kaygı gözetmeden, hoşça vakit

geçirmek için müşterek gazeller yazılmış, Sebk-i Hindî etkisi ile tarih, muamma ve lügaz türünde yazılmış şiirlerde artış görülmüştür. Dürri, özellikle de Sürûrî manzum tarih düşürmede asrın en önemli temsilcileri sayılmıştır.

Bu çalışma ile böyle siyasî ve edebî ortamda yaşamış şairlerimizden biri olan Suyolcuzâde Mehmed Necib'in hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında bilgi verilecek, Divan'ı "Din ve Tasavvuf", "Cemiyet", "İnsan" ve "Tabiat" olmak üzere dört ana başlık altında değerlendirilecek ve transkripsiyonlu metni verilerek günümüz Türkçesiyle nesre çevrilecektir. Böylece Divanı'ndan hareketle Necib'in devrinde ortaya çıkmış tarzlardan ve şairlerden hangilerinden etkilendiği, hangi üslûpla şiirlerini kaleme aldığı, geleneğin neresinde olduğu ve edebiyat tarihimizdeki yeri ve önemi tespit edilmeye çalışılacaktır.¹

¹ Bu bölüm Ahmet Atilla Şentürk, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, 9. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul 2014 ve Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, 1. Basım, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011 kaynaklarındaki bilgiler derlenerek oluşturulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SUYOLCUZÂDE MEHMED NECİB'İN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

1. HAYATI

Asıl adı Mehmed olan şair İstanbul'un Eyüp semtinde dünyaya gelmiştir. Şiirlerinde “Necib” yahut “Necîbâ” mahlasını kullanmaktadır. Doğum tarihi hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamaktadır. Hattat Ömer Efendi'nin oğlu olduğu bilinen şair², devrin önemli hattatlarından Suyolcuzâde Mustafa Efendi'nin torunu olduğundan “Suyolcuzâde” lakabıyla tanınır. Valide Sultan Mektebi'nde ilk eğitimini alan³ Necib, mülazemetini tamamladıktan sonra Mısır'da kadılık görevinde bulunmuş ve Haremeyn Müfettişliği'nde kâtip olarak çalışmıştır. Necib'in hayatı ve hat eğitimi ile ilgili en geniş bilgiyi Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi'nin *Tuhfe-i Hattâtîn* adlı eserinde bulmaktayız. Necib'in hat eğitiminde ilk olarak Ağakapılı İsmail Efendi'den sülüs ve nesih yazısında ders ve icazet aldığını, kısa bir zaman da Kurşuncuzâde Ahmed Efendi'den ders aldığını söyleyen Sadeddin Efendi, onun, bütün hat çeşitlerinin inceliklerini ve özelliklerini Mirâhûr Camii imam hatibi Emir Efendi'den öğrendiğini, uzun bir müddet hocasından aldığı hat örnekleriyle meşgul olduğunu ve ondan çok istifade ettiğini söyler.⁴ Necib, Yedikuleli Seyyid Abdullah'ın dersleriyle sülüs ve nesihte kendini geliştirir. Necib'den bahseden dönemin kaynakları onun sülüs ve nesih yazısında çok yetenekli olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Necib'in ta'lik hurdesinde de yeteneğinin olduğunu söyleyen Süleyman Sadeddin Efendi, Seyyid Vehbi'nin III. Ahmed'in erkek çocuklarının sünnet düğünlerini anlatan *Sûrnâme* adlı eserini yazma işinde Necib Efendi ile Şakir Hüseyin Efendi'nin görevlendirildiğini belirtir. Sadeddin Efendi, Vehbi'nin III. Ahmed devrindeki şairleri değerlendirdiği *Vekâletnâmesi*'nden bu görevlendirmenin söz konusu edildiği iki beyti örnek olarak verir.⁵

² Şemseddin Sâmî, *Kâmusü'l-A'lâm*, C. IV, Mîhran Matbaası, İstanbul 1311, s. 2973-2974; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri II* (Haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, s. 1037-1038; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn* (Haz. Mustafa Koç), 1. Basım, Klasik Yayınları, İstanbul 2014, s. 396-397; Habîb, *Hat ve Hattâtân*, Matbaa-i Ebüzziya, Kostantiniyye 1306, s. 139-140; Bağdatlı İsmail Paşa, *Keşf-el-Zunun Zeyli*, C.II, 2. Baskı, M.E.B. Basımevi, İstanbul 1972, s. 533.

³ Muhittin Serin, “Suyolcuzade Mehmed Necib”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 2.

⁴ Sadeddin, *a.g.e.*, s. 396.

⁵ Sadeddin, *a.g.e.*, s. 396.

“Bir mushaf yazdığı bilinen Necib Efendi’nin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde de (Hazine, nr. 2299) cildbend içinde bir sülüs-nesih kıtası vardır. Zeynüddin İbn Nüceym’in *el-Eşbâh ve’n-nezâ’ir* (Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 282), Mustafa Âlî Efendi’nin *Mehâsinü’l-âdâb* (TSMK, Revan Köşkü, nr. 418), *Esnây-ı [Esnâ-yı]Musâlahada Tevârüd Eden Mekâtîb* (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1953) [adlı eserleri] Necib Efendi’nin istinsah ettiği bilinen eserler arasındadır. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi’nde korunan Suyolcuzâde Mustafa’nın kabir kitâbesi celî sülüs hatla Mehmed Necib Efendi tarafından yazılmıştır. Eyüp’te Ahmed Efendi Türbesi, Kadızâde Çeşmesi, Üsküdar’da Nuhkuyusu caddesinde günümüzde mevcut olmayan Mehmed Ağa Çeşmesi, Tophane’de Defter Emîni Çeşmesi, Kasımpaşa’da Tersane Emîni Hacı Ahmed Ağa Çeşmesi ve Otakçılar’da Kırîmî Mehmed Efendi Çeşmesi’nin manzum kitâbe metinleri de Mehmed Necib Efendi’ye aittir.”⁶

Kaynaklar Necib’in daha çok hattatlığını ön plana çıkarmakta ve hat sahasında kaleme aldığı *Devhatü’l-Küttâb* isimli eseri üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte Necib’in kişiliği hakkında da değerlendirmelerde bulunan Sâlim Efendi, tezkiresinde şairimiz için “...sâ’ir edeb ü ma’ârifde pesendîde-i hünerverân olmuşlardır.” ve “nâzik ü dil-ârâ olan erbâb-ı fatânet ü zekâdandır.”⁷ diyerek birçok güzel vasfının olduğunu, zeki ve anlayışlı kişilerden sayıldığını söyler. Safâyî ise “...ma’ârif-i cüz’üyye [cüz’iyye] ve külliyyede mâhir ve nazm ü inşâya kâdir olan şu’ara-yı ‘asrdan olmağla...”⁸ şeklinde düşüncelerini belirtirken, Necib’i bütün ilimlerde yetenekli bir şahsiyet olarak tanıtır.

Şemseddin Sami *Kâmusü’l-A’lâmî*’nda ve Bağdatlı İsmail Paşa *Îzâhu’l-Meknûn fi’z-Zeyli ‘alâ Keşfi’z-Zünûn an Esâmi’l-Küttüb ve’l-Fünûn* adlı eserinde Necib’in ölüm tarihini Hicri 1172 olarak gösterse de bu yanlıştır. Fatûn *Hâtîmetü’l-Eşâr*’ında, Bursalı Mehmet Tahir *Osmanlı Müellifleri*’nde, Mehmet Süreyya *Sicill-i Osmânî*’de ve Mehmet Nail Tuman *Tuhfe-i Nâilî*’de Necib’in ölüm tarihi olarak Hicri 1171 senesinde ittifak ederler. Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, Necib’in 27 Receb 1171/6 Nisan 1758’de Miraç gecesi vefat ettiğini söyler ve şu tarihi düşürür:

⁶ Serin, “Suyolcuzade Mehmed Necib”, s. 2.

⁷ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim, *Tezkiretü’ş-şuarâ* (Haz. Adnan İnce), <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-203805/mirza-zade-mehmed-salim-tezkiretu39s-su39ara.html>, (Erişim Tarihi: 07.06.2021).

⁸ Nuran Altuner, *Safâî ve Tezkiresi (İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, s. 984.

Utârid yazdı mi'râc eyledükde rûhı târîhin

Necîb-i ehl-i hatta kît'a-i me'vâ makâm ola (1171)⁹

Bursalı Mehmet Tahir, Necib'in Eyüp'te Hamamarkası'ndaki yokuşun başında babasının yanına defnedildiğini kaydeder.¹⁰ Mehmet Nail Tuman ise Kazasker Arif Efendi Medresesi'nin karşısındaki sokağın üstündeki mezarlığa defnedildiğini söyler.¹¹ Bahsi geçen muhitler şehir planlamasında yok olmuştur.

2. ESERLERİ

2.1. DİVAN

Divan hurûf-ı hecâ'ya göre sıralanmış 70 gazelle başlar. Akabinde “Mukatta'ât” başlığı altında nazm, rubai ve kît'a şeklinde şiirler yer alır. “Müfredât” başlığı altında 24 müfretle devam eden Divan'da, toplam 33 tarih manzumesi, ikisi taştir olmakla birlikte 5 tahmis bulunur. Divan, takriz için yazılmış bir mesnevi ile son bulur. Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim *Tezkiretü's-Şu'arâ*'da, Bursalı Mehmet Tahir *Osmanlı Müellifleri*'nde, Şemseddin Sâmi *Kâmusü'l-A'lâm*'da Necib'in mürettep Divan'ı olduğu söylese de Necib'in Divanı'nda tevhit ve münacaat olmamakla birlikte, mukatta'ât başlığının altına değil de tahmislerin sonuna yazılan bir kît'anın olması, tarih manzumelerinin 9a-11b sayfaları arasına yazılıp akabinde 12a-13b sayfalarında tahmislerle devam edip 14a'ya tekrar dört tane tarih manzumesi yazılması gibi düzensizlikler göze çarpmaktadır.

2.2. DEVHATÜ'L-KÜTTÂB

Suyolcuzâde Mehmed Necib'in en önemli eseri kabul edilen, Bâbüssaâde ağası muhâsibi İsmail Efendi'nin teşvikiyle kaleme alınmış ve kendisinin yaşadığı zamana kadar yaşamış hattatların hurûf-i hecâ sırasına göre kısa biyografilerinden bahseden ve Nefeszâde'nin *Gülzâr-ı Savâb* isimli eserine zeyl olarak hazırlanan *Devhatü'l-Küttâb* isimindeki bu eser, hat sanatının temel kaynak eserlerindendir. Necib, eseri 1150 (1737-38) yılında yazmaya başlamış, eserin tamamlanması dört seneden fazla sürmüştür.

“İlim ve sanat tarihimiz bakımından önemli bir kaynak eser olan *Devha*, üç makeden meydana gelir. Birinci makale hattat padişahları konu edinir. İkinci

⁹ Sadeddîn, *a.g.e.*, s. 397.

¹⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (Hz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), C.2, Meral Yayınevi, İstanbul 1972, s. 276.

¹¹ Tuman, *a.g.e.*, s. 1037.

makalede yazının ve ona vasıta olan kalemin faziletinden bahseder. Yazının menşei hakkında bilgi verdikten sonra harflerin esrarı anlatılır. Üçüncü makalede İbn Mukle'den itibaren muasırı hattatlara kadar aklâm-ı sitte, ta'lik ve dîvânî yazan hattatların hal tercümeleri alfabetik olarak yer alır.”¹² “*Devhatü'l-Küttâb*'ın Topkapı Sarayı Müzesi (Emanet Hazinesi, nr. 1232/3; Hazine, nr. 1294), Süleymaniye (Fâtih, nr. 4359), Millet (Ali Emîrî Efendi, Tarih, nr. 800), İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 9627) ve Ankara Türk Tarih Kurumu (nr. 541, 585) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. Kilisli Muallim Rıfat, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan bir nüshayı (Emanet Hazinesi, nr. 1232/3) esas alarak eserin sadece üçüncü bölümünü kısaltarak günümüz Türkçe'sine çevirmiştir (İstanbul 1942).”¹³

3. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

3.1. ŞAİRLİĞİ VE ŞİİRİ HAKKINDA KAYNAKLARDA GEÇEN BİLGİLER

18. yüzyılda yaşamış şairlerden olan Suyolcuzâde Mehmed Necib, kaynaklarda daha çok *Devhatü'l-Küttâb* adlı eseri ve hattatlığı ile ele alınmış olup, şairliği hakkında değerlendirmeler kısıtlıdır.

Sâlim, “*Evsâf-ı şerifleri her ne rütbe teksîr ve medâyh ü senâları ne kadar tastîr ü tahrîr olursa ol mertebe i'tinâyâ şâyan bir zât-ı necîb-i nâzik-zebândır. Müretteb Dîvân-ı belâgat-‘unvânı vardır ve nâzik ü dil-ârâ olan erbâb-ı fatânet [fetânet] ü zekâdandır.*”¹⁴ diyerek zeki birisi olduğunu, birçok güzel vasfa sahip olduğunu, onun hakkında ne kadar övgü dolu sözler yazsa ona yaraşacağını ve nazik bir dile sahip, temiz soylu bir kişi olduğunu söyler.

Fatîn “*Mûmâileyhin hatt-ı sülûsde mahâreti olmak mülâbesesiyle esâmi-i hattâtîni şâmil “Devhatü'l-Küttâb” isminde bir kitâb-ı rengîni ve haylice eş‘âr-ı metîni vardır.*”¹⁵ diyerek onun sülûs yazısında yeteneği olduğunu, *Devhatü'l-Küttâb* isminde bir hattat tezkiresinin olduğunu ve pek çok sağlam şairlerinin olduğunu söylemektedir.

Safâyî ise “*ma‘ârif-i cüz‘iyye ve küllîyede mâhir ve nazm ü inşâyâ kâdir olan şu‘ara-yı ‘asrdan olmagla bu birkaç beyt-i ra’nâ zâde-i tab’-ı bî-hemtâları olan*

¹² Ayşe Peyman Yaman, *Hat Sanatı İçin Kaynak Devhatü'l-Küttâb İncelemeli Metin Çevirisi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 11.

¹³ Serin, “Suyolcuzade Mehmed Necib”, s. 2.

¹⁴ Sâlim, a.g.e., s. 428.

¹⁵ Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtîmetü'l-eşâr)* (Haz. Ömer Çiftçi), <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195831/fatin-tezkiresi.html>, (Erişim Tarihi: 07.06.2021).

âsârlarındandır ki bu mahalle tahrîr olındı."¹⁶ diyerek bütün ilimlerde yeteneği olduğunu, hem şiir hem de nesir yazma yeteneğine sahip asrının şairlerinden sayıldığını, güzel beyitlerinin ve eşsiz şairlik yeteneğinin olduğunu söyleyerek bazı şiirlerini örnek olarak verir.

Süleyman Sadeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn* adlı eserinde "*Eş'âr u târîh-gûyâde tarh-ı tekellûf eylemişti.*" diyerek onun tarih düşürme ve şiir söylemede gösterişli işler ortaya koyduğunu belirtirken, "*O mazmûn-âferîn-i meclis-güzîn evsâf-ı mezkûre ile mevsûf ve ma'ârif-i mastûre ile ma'rûf iken...*" diyerek onun yukarıda saydığı yetenekleri ve vasıfları ile bilinen biri olduğundan, şiirlerinde yeni mazmunlar ortaya koyduğundan bahseder. Seyyid Vehbî'nin *Sûrnâmesi*'ni yazmakla Şakir Efendi ile Necib Efendi'nin görevlendirildiğini söyleyen Sadeddin Efendi, Seyyid Vehbî'nin *Vekâletnâmesi*'nde Necib Efendi'den bahsettiğini söyler.¹⁷ Necib, Seyyid Vehbî Divanı'nda bulunan 2 numaralı kasidenin 131-134. beyitlerinde "*Sûrnâme* katibi Molla Necib" adıyla anılır. Vehbî, Necib'in Suyolcuzâde olarak şöhret kazandığını, şiirlerinin kıymetini nükteden anlayanların fark edebileceğini, şiirleriyle övünen kişileri değerlendirmede terazi gibi olduğunu, şiirin iyisini kötüsünden ayırmada onun görüşlerinin dinlenmesi gerektiğini ve bu alanda yetkin birisi olduğunu söyler:

Biri de Sûr-nâme kâtibi Mollâ Necîbâ'dur

Suyolcî-zâde'likdür âb-ı rûy-i şöhret ü şânı

Suyın buldurdı şi'rin itsün icrâ küng-i kilkinden

Riyâz-ı safhaya âb-ı zülâl-i nazm u 'irfânı

Tefâvüt üzre ta'yîn itmege es'âr-ı eş'ârı

Nazîm olsa sezâ bâzâr başı nükte-sencânî

Anun redd ü kabûli bâ'is-i temyîz-i nazm olsun

O mîzân olsun idrâke metâ'-ı hod-fürûşânı¹⁸

¹⁶ Altuner, *a.g.e.*, s. 984.

¹⁷ Sadeddîn, *a.g.e.*, s. 396-397.

¹⁸ Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991, s. 41.

3.2. KENDİ ŞAIRLİĞİ VE ŞİİR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Necib kendi şiiri ve şairliği hakkındaki düşüncelerini genellikle gazellerininmakta' beyitlerinde dile getirir. Necib, şiirinin pek yüce olan şairlik yeteneğinden zuhur ettiğini söyler:

Necibā tab'-ı re'fetden zühür eylerse de şi'rüñ

Hoş-âyende eger olmaz ise Râsim pesend itmez (G.29/5)

Nâmının her tarafta duyulmasını isteyen, ancak böyle mutlu olacağını söyleyen Necib, bunun için çaba sarf etmesi gerektiğini bilmektedir. Buna da devrinin âlimi, üç dilde şiir söyleyip, yazı yazan, lügat, tefsir ve mûsikîde söz sahibi bir şahsiyet¹⁹ olan Şeyhülislam Esad Efendi'nin feyzi ile kavuşacaktır. Necib, Esad Efendi'nin feyzi ile kendisinin üstat olduğunu belirtmektedir:

Fâris-i meydân-ı himmet ister adum ey Necib

Yohsa bî-çevgân girmez destüñe güy-ı neşât (G.37/5)

Feyz-i nazar-ı Es'ad Efendi ile adum

'Âlemde Necibā gibi üstâd mı olmaz (G.26/11)

Necib yazdığı gazeli ile köhne vadide şiir söyleyen dostlarının ruhunu şad ettiğini söyler:

Necibā rûhını şâd eyledüñ yârân-ı eslâfuñ

Katı çokdan zemîn-i köhne-sâli söylenilmezmiş (G.34/6)

Düşüncelerinin, dolayısıyla şiirlerinin mazmunlarla dolu olduğunu söyleyen Necib, bu durumu her tarafında çeşitli tasvirlerin, nakışların bulunduğu süslü saraylar üzerinden ifade eder:

Nakş-ı mazmûn ile pürdür gören elbette Necib

Beyt-i endişeme dirse n'ola kâşâne-i feyz (G.36/5)

Kendini yeni üslûba sahip bir şair olarak gören Necib, şiir konusundaki yeteneğinin şairleri kıskandırdığını, şiirlerine pek çok nazireler yazıldığını, Zahîr ve

¹⁹ Muhammet Nur Doğan, *Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve Divanının Tenkitli Metni*, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1997, s. 16.

Şevket gibi İranlı şairlerin ona imrendiği söyler:

Ṭarz-ı dūrūğ-ı va‘dini ‘āşık o āfetūñ
Şorsun Necīb-i tāze-edādan unutmasun (G.53/6)

N’ola reşk-efgen-i ṭab‘-ı sūḥan-sencān ise ḥāmēm
Necībā maẓhar-ı feyz-i veliyy-i ni‘metem şimdi (G.67/8)

Nice tanzīr olur feyz-i Ḥudāvendī olan şī‘re
Egerçi gıbṭa-fermā-yı Zāhīr ü Şevketem şimdi (G.67/9)

Bu ṭarḥ-ı nev-zemīne ḥaḳ bu kim kā‘il olunmaz mı
Sezā dirse nihāl-i bāğ-ı luṭf [u] himmetem şimdi (G.67/10)

Necib şiir hakkındaki düşüncelerini de dile getirmektedir. Ona göre şiir manalar denizidir. Çünkü kalemin damlasında pek çok feyiz incisi ortaya çıkmaktadır:

Şafḥa-i şī‘re dinūr baḥr-i ma‘ānī zīrā
Reşḥa-i ḥāmede peydā niçe dūr-dāne-i feyz (G.36/4)

Divan’ın sonunda yer alan ve Vahit Mahtûmî’nin Divan’ı için mesnevi nazım şekli ile kaleme alınan takrizde Necib’in, şiiri, nazmı, beyti, mısraı, kıt’ayı ve rubaiyi sırasıyla gül bahçesi ve şarap, gonca, inci, irfan ırmağı, servi, elmas ve sevgili gibi unsurlara benzetmesi, şiir ve şiir türleri ile ilgi kurduğu kavramları görmemiz açısından dikkat çekicidir:

Şī‘ri bir gönçe-i ḥadīka-i gül
N’ola vaşşāf olursa her bülbul (Mes.1/3)

Mey-i şī‘rūñ aransa da nābı
Ḥum-ı ṭab‘ında bulur aḥbābı (Mes.1/17)

Rūḥī āşār-ı ‘Urfī ile Kelīm
N’ola nazmı olursa dürr-i nazīm (Mes.1/8)

Beyti bir cūy-bār-ı ‘irfāndur

Mışra‘ı serv-i bāğ-ı cānāndur

(Mes.1/11)

Olsa biñ pāre kıt‘a-i elmās

Kıt‘asına berāber itmez nās

(Mes.1/13)

Her rubā‘ısi hūb u dil-cūdur

Gonçe-leb şūh-ı çār-ebrūdur

(Mes.1/14)

3.3. ETKİLENDİĞİ ŞAİRLER

Ahmet Atilla Şentürk, 18. yüzyıl Osmanlı Sahası Türk edebiyatı hakkında yaptığı bir değerlendirmede: “Önceki devirlerde oluşan edebî zevklere ve anlayışlara paralel olarak gelişimini devam ettiren bu dönem edebiyatı, daha çok bir “nazire edebiyatı” görünümündedir. Bunda şüphesiz Damad İbrahim Paşa’nın sık sık tertiplettiği şiir ve edebiyat meclislerine şairleri davet ederek onların kaynaşmalarını sağlaması, onların eski üstatlarla ve birbirlerine yazdıkları nazireleri ve tahmisleri bir yarışma içerisinde söylemeleri etkili olmuştur.”²⁰ der. Böyle bir devirde yaşayan Suyolcuzâde Mehmed Necib’in de bazı şairlere nazireler yazdığı, bazı şairlerin gazellerini tahmis ettiğini Divanı’nda görmekteyiz. Necib’in etkileşimde bulunduğu şairler arasında Nedîm, Nâbî, Şeyhülislam İshak Efendi, Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, Şeyhülislam Es’ad Efendi, Pîrî-zâde Mehmed Sâhib, Kâzım, Bursalı Tâlib, Eğrikapılı Mehmed Râsim gibi isimler sayılabilir.

Necib, tasavvufî konulara çok girmeyen, daha çok devrinin eğlence hayatını yansıtan, günlük konuşma dilinden bazı kelimelere yer veren, atasözleri ve deyimlerin yer aldığı şiirlerinde bazen somut mekânlarda somut sevgililer ile gezintiler yapan, geleneğin belirlediği çerçevede şiirler kaleme alırken bir yandan da yeni hayaller kurmaya çalışan, rint tavırlı, şuh edalı bir şairdir. Bu bakımından Nedîm tarzında bir şair olarak değerlendirilebilir. Kaldı ki Necib, Nedîm’in “içün saklar” ve “-ânum gibi” redifli gazelini tanzîr etmiştir. (bkz. G.22, G.66)

²⁰ Şentürk, *a.g.e.*, s. 490.

Necib Divanı'nda hikemî üslûba yakın birkaç şiir ve beyit bulunmaktadır. Nâbî'nin “-duruncaya dek” ve “-üñ” redifli gazelini tanzîr eden Necib, “-üñ” redifli 43 numaralı gazeline Nâbî'yi “manalar incisi saçan” bir şair olarak zikreder:

Dil-i Nâbî güher-efşân-ı ma'ânî olmuş

Artar elbette hürüş eylese emvâcî yemüñ (G.43/7)

Necib'in gazelini tanzir ettiği diğer bir şair ise Şeyhülislam İshak Efendi'dir. Necib Divanı'nda “Nazîre bâ-İshak Efendi” başlığını taşıyan 65 numaralı gazel, İshak Efendi'nin “çözilmedi”²¹ redifli gazeline yazılan bir naziredir.

Divan'daki başka bir nazire ise “Nazîre-i Sâlim Efendi Sellemehu'llâh” başlığını taşıyan 23 numaralı gazeldir. Bu şiir, başlığından da anlaşıldığı üzere Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi'nin gazeline²² yazılan bir naziredir.

Necib'in en çok etkileşimde bulunduğu şair ise çağdaşı ve kendi gibi hattat olan ve hat eğitimini Necib ile aynı hocadan alan yakın arkadaşı Eğrikapılı Mehmed Râsim'dir. Necib, *Devhatü'l-Küttâb* adlı eserinde ondan “*Edîb-i zevi'l-fazîlet, sâhib-i salâh ü iffet-i ma'rîfet, mâlik-i meleke-i şî'r ü inşâ, pîrâye-i mecâlis-i udebâ ve fusahâ, zât-ı müstesnâ*” şeklinde bahsedip, “*Bu fakîr rütbe-i uhuvvette nice şuhûr ve a'vâm bâ-hulûs ve mahabbet sohbet ve ülfe'timiz ve tahsîl-i ulûm-i nâfi'ada şirketimiz ber-devâm olduğu esnâda dekâyık ve mezâyâ-yı hat ve kalemde mültezim olan hakâyık-nikât-ı katt belki evzâ'-ı i'râb ve nukatı dâhil mahabbet üzere [mübâhese ve müzâkere ile birbirlerimizden ifâdeyi mültezim edip,] istifâdeden hâli olmamışızdır.*”²³ diyerek onunla uzun yıllar dostluğunun devam ettiğini, hat sanatının incelikleri konusunda birbirlerinden istifade ettiğini söyler. Râsim, Necib'in “söylenilmezmiş” redifli gazelini tanzir etmiş²⁴, “-ân idi” redifli gazelini ise tahmis etmiştir.²⁵ Râsim'in Divanı'nda bulunan gazelin ilk mısraı ile Necib'in aynı vezin ve redifle kaleme aldığı -52 numaralı-gazelinin ilk beytinin ikinci mısraının birebir aynı olması, Necib'in makta' beytinde kendine seslenerek şiirini Râsim'in yüce huzuruna arz etmek için onun şiirinden

²¹ Muhammet Nur Doğan, *Şeyhülislâm İshak Efendi Hayatı, Eserleri ve Divanının Edisyon Kritiği*, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1997, s. 430.

²² Hüseyin Güfta, *Sâlim (Mîrzâ-zâde) Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1995, s. 432.

²³ Yaman, a.g.e., s. 151.

²⁴ Yılmaz Öksüz, *Eğrikapılı Mehmed Râsim ve Divançesi (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010, s. 184.

²⁵ Öksüz, a.g.e., s. 117.

faydalanması gerektiğini söylemesi, Necib'in Râsim'in bu şiirine nazire yazdığı sonucunu çıkarmamıza sebep olmaktadır:

Mefâ 'ilün / mefâ 'ilün / mefâ 'ilün / mefâ 'ilün

- 1 Kıyâmetler kıpar ol kâmet-i bālâ kıyâmından
Cihân ser-şâr-ı sevdâ oldu zülf-i meşk-i fâmından
- 2 Uyandırma o şûhuñ bûs iderken çeşm-i fettânın
Çıkartma ğamze-i hûn-rîzine tîğın niyâmından
- 3 Bir iki mâhir u her meclisinde eksik olmazken
Geçilmez vâ'iziñ 'uşşâk-ı zârı ittihâmından
- 4 Ne mümkün çehre-sâ-yı dâmen-i tîğ-i nigâh olmak
O hûn-rîze kırılmış gibi 'uşşâkıñ zihâmından
- 5 Dil-i Râsim şarâbı 'aynına almaz o gül rûyuñ
Olup leb-rîz-i neş'e ğamze-i mest-i müdâmından²⁶

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

- 1 Hâcelet el virür Tübâya ol servüñ hırâmından
Kıyâmetler kıpar ol kâmet-i bālâ kıyâmından
- 2 Nezârem sedd-i râh-ı pây-ı cânân oldığı zâhir
Teğâfûl-pîşegânuñ eglenür tarz-ı selâmından
- 3 'Acebdür cür'a-nûşân ile ülfet eylemez çeşmüñ
Bu bezmüñ ol dağı ma'dûd olur mest-i müdâmından
- 4 Yine itmez temennî mûmiyâ-yı va'de-i vuşlat
Sipihruñ ser-nigûn olursa da 'uşşâk bâmından
- 5 Huzûr-ı re'fete şi'rüñ eger 'arz itmek istersen
Necîbâ hişşe-yâb ol Râsimüñ feyz-i kelâmından

²⁶ Öksüz, a.g.e., s. 190.

Necib ile Râsim arasında benzerlikler taşıyan bir gazel de Necib'in tezkirelerde örnek olarak verilen ve Divanı'nda 46 numaralı "gördük" redifli gazelidir. Rasim'in bu şiire nazire yazdığı muhtemeldir:

Mefâ'ilün / fe'ilātün / mefâ'ilün / fe'ilün

- 1 Nigâh-ı mestini fitneyle rû-be-rû gördük
Kazâ o gamzeye eylerdi ser-fürû gördük
- 2 Murâdı 'aksini çekmek o serviñ âgûşa
Yine çemende ziyâde hurûş-ı cû gördük
- 3 Muhaqqak âyet-i hüsnünde nesh olındığını
Risâle-i haţ-ı reyhânda mû-be-mû gördük
- 4 Yakında yüz çevirir sübha-i riyâsından
Elinde zâhid-i bed-meşrebiñ sebû gördük
- 5 Sürûra kalmamış aşlâ derûnda yer Râsim
Gümûm-ı dehr-i deniden 'aceb gülû gördük²⁷

Mefâ'ilün Fe'ilātün Mefâ'ilün Fe'ilün

- 1 Mişâl-i âyîne mihr ile rû-be-rû gördük
Hezâr vech ile ol mâhı hûb-rû gördük
- 2 'Aceb mi şârih-i dîbâce-i vişâl olsağ
Kitâb-ı vaşf-ı haţ-ı yâri mû-be-mû gördük
- 3 Girer mi destimûze cām-ı bâde-i ümmîd
Elinde sâķî-i gül-çehrenüñ sebû gördük
- 4 Açılmaz oldı gibi bûlbûlâna ol gönçe
Miyân-ı gülşene vardukça güft-gû gördük
- 5 Geçerse cāna n'ola hâr-ı cevri 'uşşâķın
Geçer o gül-ruha aġyâr-ı kîne-cû gördük

²⁷ Öksüz, a.g.e., s. 185.

- 6 Żamīrimüzde olan ‘uķdeye işāret imiş
Efendi pīçiş-i zülfinde nakş-ı hū gördük
- 7 Niyāz-nāmemüzi ‘arza bulmaduķ ruķşat
Ser-i rehinde Necībā ‘aceb ğulū gördük

Necib ile Râsim’in aralarındaki dostluktan dolayı karşılıklı şiirler kaleme aldığı aşikârdır. Bundan sonraki örneklerde kimin kime nazire söylediğine dair bir işarete rastlanmamakla birlikte iki şair arasındaki etkileşimi somut olarak göstermek için vezin ve redif benzerliklerinin olduğu şiirleri örnek olarak vermek istiyoruz. İlk şiirler Râsim’e, ikinci şiirler Necib’e aittir:

Mefā’lün / mefā’lün / mefā’lün / mefā’lün

- 1 Taħammül eylemem aġyāra karşı cev-r-i ānīsin
Görürken nev-be-nev cānānımıñ lūtf-ı nihānīsin
- 2 Çıkınca āsumānı cāmelerle ol meh-i tābān
Çıkardı göklere ‘āşık şadā-yı el-amānīsin
- 3 Haṭıñ seyr-i ruħuñdan āyet-i nehy imiş aġyāra
Tetebbu‘ eyledik ser-şafha-i ħüsnüñ me‘ānīsin
- 4 Yine bir āfet-i cān itdi yağma ‘aql u şabrım kim
Hayālın gördüm ancak ol perīniñ dilde şānīsin
- 5 Teġāfül der-çeşim hañcer be-dest ‘uşşāķa ey Râsim
O mest-i naķvetiñ seyr ile nāz-ı imtiḥānīsin²⁸

Mefā’lün Mefā’lün Mefā’lün Mefā’lün

- 1 Felek ol āfitābuñ görmemişdür gerçi şānīsin
Velī imā ider ebrū zevāl-i ħüsn ü ānīsin
- 2 Sipih-rüñ gerdişin fehm eyleyen rindānı gör çarḥuñ
Sifāl-i köhneye itmez bedel tāc-ı keyānīsin

²⁸ Öksüz, a.g.e., s. 190-191.

- 3 Geçer ser-mest olup ‘uṣṣāka kibr ü kīn ile dā’im
Dilūn gūṣ eylemez bir dem ṣadā-yı el-amānīsın
- 4 Hemān bī-hūde sa’y-ı feth-i nām-ı maṭlab itdük biz
Mu‘ammā-yı zamānuñ yoğiken añlar ma‘ānīsın
- 5 ‘Acebdür nīṣi ġālib nūṣına her demde ṣahbā-veṣ
Bu bezmūñ var mıdur görmiş neṣāt-ı cāvidānīsın
- 6 Dile ṣeb-tā-seher fikr-i ḥaṭ-ı ruḥsār iken ḥ’āhiṣ
‘Aceb bilsek ne yüzdendür su’āl-i imtiḥānīsın
- 7 Olan dil-beste ol çeşm-i kebūduñ zūlfine ey dil
Cihānuñ yādına almaz belā-yı āsumānīsın
- 8 Kemālin bulmada gerçi Necīb ol mihr-i evc-i nāz
Velī īmā ider ebrū zevāl-i ḥüsn ü ānīsın

Necib ile Râsim’in aynı vezin ve redifle söylediği şiirlerden başka bir örnek:

Fe’ilātün / fe’ilātün / fe’ilātün / fe’ilün

- 1 Görmedik ol nigeḥ-i vaḥṣīde ṭarf-ı ülfet
Açmadı rāz-ı dehānı bize ḥarf-i ülfet
- 2 Serd-i evzā’-ı raḳībe olup ol büt me’lūf
Beni efsürde dimāğ itdi o berf-i ülfet
- 3 Naḳd-i cān vırse ider bir pula ‘uṣṣākı fūrūḥt
İtme her ṣāhid-i bāzāra da ṣarf-ı ülfet
- 4 İtdi la’l-i leb-i cānān-ile ülfet ṣahbā
Eyleyüp sāğar-ı pür-bādeyi ṣarf-ı ülfet
- 5 Ol perī Râsim ile eylemedi ünsiyyet
Görmedik ol nigeḥ-i vaḥṣīde ṭarf-ı ülfet²⁹

²⁹ Öksüz, *a.g.e.*, s. 177-178.

Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün

- 1 Olmaz ol mest-i mey-i nâz ile ħarf-i ülfet
Câmdan girmeyicek destime zârf-ı ülfet
- 2 Ağzınuñ ölçüsin aldum o büt-i ÷annâzuñ
Eylemez âşıkına zerrece şarf-ı ülfet
- 3 Leb-güşâ olmadan irişdi gürüh-ı ağyâr
Yağdı bārân gibi meclise berf-i ülfet
- 4 Vuşlat-ı yâre ġam-ı ‘aşkıñı tercîh iderüz
Degül ‘uşşâka selâmet hele ħarf-ı ülfet
- 5 Ne yazar şafĥa-i ümmîde Necîbâ bilmem
Olmaz ol mest-i mey-i nâz ile ħarf-i ülfet

Ayrıca Râsim, Necib’ten etkilendiğini naziresinin şu beytinde dile getirir:

Ne mümkün peyrev olmak Râsimâ tarz-ı Necîbâyâ
Sühanda ĥak bu kim sihr-i ĥalâli söylenilmezmiş³⁰

Necib de Râsim’in vefatına şu tarihi söyler:

Necîbâ ben de târîhin sad- istircâ‘ ile yazdım

Edîb-i bezm-i ĥat Râsim Muhammed göçdi bu yıl âĥ 1169

Necib şiirlerinin yüce şairlik tabiatından ortaya çıktığını söylese de hoş bir edaya sahip olmazsa, Râsim’in onu beğenmeyeceğini söyler:

Necîbâ ĥab‘-ı re’fetden zühûr eylerse de şi‘rûñ

Hoş-âyende eger olmaz ise Râsim pesend itmez (G.29/5)

Ahmet Atilla Şentürk, 18. yüzyıl Osmanlı Sahası Türk edebiyatı hakkında yaptığı bir değerlendirmede: “Bu asırda şiirdeki yozlaşmanın göstergelerinden biri de “müşterek gazel” sayısındaki artıştır. Bunlar edebî kaygı gözetmeden, daha çok hoşça vakit geçirmek için yazılmış şiirlerdir. Geçen asırda Râmî, Nâbî, Vecdî gibi şâirlerde örnekleri görülen bu yöneliş, bu dönemde özellikle İstanbul’da bir muhit veya mekân etrafında toplanan şâirler arasında oldukça rağbet görmüştür. Hatta Beylikçi İzzet gibi

³⁰ Öksüz, a.g.e., s. 185.

bazı şâirlerin şiirlerinde 7'ye kadar çıkmıştır. Bu da nazire yazmada olduğu gibi ölçünün kaçırıldığını göstermesi bakımından ilginçtir.”³¹ der. Divanı'nda sadece bir tane müşterek gazel bulunan Necib de bu moda uymuş, Kâzım mahlaslı bir şair ile birlikte “Ber-vech-i iştirâk” başlıklı aşağıda verilen müşterek gazeli söylemiştir. İlk mısralar Kazım'a, ikinci mısralar ise Necib'e aittir:

‘Aceb mi cām-ı meclis olsa hûn-âb ile leb-ber-leb

Dü-la‘l-i nâb-ı dil-ber birbiriyle oldu hem-meşreb

Harîdâr ol döküp nakd-i sirişkûñ nakdini ey dil

Felekde mihr ü meh seyr-i cemâle müşterîdür heb

Perîşân olmada hâl-i dil-i ‘uşşâk-ı gam-dîde

Hayâl-i kâkül-i dil-dâr-ı naḥvet-kâr ile her şeb

İder üstâd-ı ‘aşkın bir nigeḥle tıfl-ı ebced-ḥ’ân

Fünûn-ı cevri tekṡil itmiş ol şûr-efgen-i mekteb

Olursan Kâzım-âsâ dâḥil-i bezm-i mey-i vaşlı

Necibâ sūzişüñ teskîn ider sâķī-i ḥoş-meşreb

Necib Divanı'nda 12a-13b sayfalarında çeşitli şairlerin şiirlerine yazılan tahmisler yer almaktadır. Necib, Bursalı Tâlib, Şeyhülislam İshak Efendi ve Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi'nin gazelini tahmis etmiş; Pîrî-zâde Mehmed Sâhib ve Kâzım Çelebi'nin gazelini taştîr etmiştir. Necib'in, tahmislerinin başlıklarında şairler ve şiirleri hakkında -örneğin Pîrî-zâde Mehmed Sâhib için “Efdalü’ş-şu’arâ”, Bursalı Tâlib için “Efsahü’ş-şu’arâ”, Talib'in gazeli için “gazel-i bî bedel”, Sâlim Efendi'nin gazeli için “gazel-i bî-hemtâ” gibi- övgü ve değerlendirmelerde bulunması dikkat çekicidir.

3.4. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

18. yüzyılın değişimlerin, dönüşümlerin, yeniliklerin olduğu bir yüzyıl

³¹ Şentürk, a.g.e., s. 491.

olduğunu, yüzyılın başında Nâbî'nin etkisinin sürdüğünü, daha sonra Lale Devri'nin yenilik ve eğlence hayatı ile birlikte coşkulu ve şûhâne edasıyla Nedîm'in kendini kabul ettirdiğini, mahallî üslupla şiirlerde daha fazla atasözü ve deyimın görüldüğünü, günlük mekânlar ve konuşma dilindeki kelimelerin şiire girmesi ile şiirin yerelleştiğini, bir takım şairlerin ise geçen asırdan devam eden sanatlı, külfetli, girift anlamlar ve mazmunlarla dolu daha ferdî bir şiir diline sahip olan Sebk-i Hindî üslubuna yöneldiğini, “Kudemâ Tarzı” da denilen Klasik Üslubun ise her devirde olduğu gibi bu devirde de kendisine takipçi bulduğunu daha önce belirtmiştik.

İşte böyle bir sanat ortamında Necib'in hangi tarzlardan etkilenecek şiirlerini hangi üslupla kaleme aldığını yine onun şiirlerinden hareketle belirlemeye çalışalım.

Necib'in şiirlerinde dini, tasavvufî söylem neredeyse yoktur. Necib Divanı bir na't ile başlar. Fakat bu na'tta ağırlıklı olarak kozmik unsurlar kullanılmıştır. Divan'da tasavvufî unsurlarla kurulmuş şiirlere rastlanmaz.

Hikemî üslup daha çok düşünceye ağırlık vererek okuyucuyu uyarmayı ve ona doğru yolu göstermeyi amaçlar. Bu üslubun en önemli ve güçlü temsilcisi Nâbî olduğu için hikemî üslup, “Nâbî Ekolü” olarak da adlandırılmaktadır. Necib'in Nâbî'nin “duruncaya dek” ve “ün” redifli gazelinin tanzîr ettiğini daha önce belirtmiştik. Ayrıca Necib, müzeyyel bir gazelinin son beytinde, Nâbî'den övgüyle bahsetmektedir:

Dil-i Nâbî güher-efşân-ı ma'ânî olmuş

Artar elbette hürüş eylese emvâcı yemûñ (G.43/7)

Suyolcuzâde Necib Divanı'nda hikemî üslup içinde değerlendirilebilecek birkaç beyit ve sadece bir gazel yer almaktadır. 37 numaralı bu gazelde dünyanın geçiciliğinden, onda mutluluğun olmadığından, hep sıkıntı ve eziyetlerle dolu olduğundan, insanın dürüst olması gerektiğinden ve mutluluğa ancak gayret ederek ulaşılabileceğinden bahsedilir:

Görmedük bezm-i fenâda kimsede rûy-ı neşât

Hâşılı bu gülşen-i 'âlemde yok bûy-ı neşât (G.37/1)

Zehr ile memlû muvakkât özge ma'cündür şaķın

Hokķa-i gerdündan ümmîd itme dârû-yı neşât (G.37/3)

Şâbit ol sen ey gönûl mânende-i serv-i sehî

Pâyûña bir gün gelür rû-mâl ider cûy-ı neşât (G.37/4)

Fâris-i meydân-ı himmet ister adum ey Necîb

Yohsa bî-çevgân girmez destûne gûy-ı neşât (G.37/5)

Yine dünyanın eziyetle dolu olduğunu, onda ebedî neşe diye bir şeyin olmadığını başka bir beytinde Necib şöyle dile getirmektedir:

‘Acebdür nîşi gâlib nûşuna her demde şahbâ-veş

Bu bezmûñ var mıdur görmüş neşât-ı câvidânîsin (G.50/5)

Hikemî üslubun bir özelliği de dış dünyada ve evrende olup biteni anlamlandırma çabasıdır. Necib, bir beytinde zamanı bir muamma olarak görmektedir. Daha bu muammayı anlamaya çalışan dahi yokken o, bu konuları çözmeye çalışmış, fakat başarılı olamamıştır:

Hemân bî-hûde sa‘y-ı fetḥ-i nâm-ı maṭlab itdük biz

Mu‘ammâ-yı zamānuñ yoğiken añlar ma‘ânîsin (G.50/4)

“Sebk-i Hindî şiirinin dili söz konusu edildiğinde, akla ilk gelen özellik muhakkak ki üç ve üzerindeki unsurdan oluşan karışık genişletilmiş tamlamalar ile iki unsurlu tamlamaların ters çevrilmesinden (izâfet-i maktûb) ya da kısaltılmasından (izâfet-i maktû‘) oluşan birleşik yapılarıdır.”³² Necib Divanı’nda Sebk-i Hindî üslûbunda olduğu gibi üç ve üzeri kelimedenden oluşan “nabz-ı dil-i haste-i hicr (G.2/2)”, “tûr-i sitem-i gamze-i yâr (G.26/3)”, “hem-enîs-i bezm-i zevk-efzâ-yı rindân (G.8/5)”, “mahrem-i esrâr-ı bezm-i vasl-ı cânân (G.8/1)”, “gubâr-ı bâğ-ı ser-i kûy-ı yâr (G.17/3)” gibi tamlamalar görülse de bu tamlamalar girift ve anlaşılması zor değil, sade ve anlaşılır tamlamalardır. Bundan dolayı Necib’i Sebk-i Hindî üslubunun takipçisi olan şairler arasına dâhil edemeyiz. Bununla birlikte “girân-cânân (G.59/2)”, “âşûfte-dimâğ (Th.5/5)”, “rû-siyeh (G.17/4)” gibi temel anlamını kaybederek mecazî bir anlam yüklenen ve “âyîne-ruh (G.67/2)”, “bîgâne-meşreb (G.59/4)”, “âvâre-murg (G.67/1)” gibi temel anlamlarıyla kullanılan ters çevrilmiş tamlamalar ve izâfet-i maktû‘ların da Necib Divanı’nda kullanıldığı görülmektedir. Bu da Sebk-i Hindî üslubundan

³² İsrâfil Babacan, *Klasik Türk Şiiri’nde Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 185.

etkilendiğini gösterir; fakat bu üslubu tam anlamıyla benimsediğini ve bu tarzda şiirler kaleme aldığını söylememiz, onu bu üslûba dâhil etmemiz için yeterli değildir.

Sebk-i Hindî üslubunun bir özelliği de somutlaştırmadır. Necib'in kullandığı somutlaştırmalara ve orijinal hayallere aşağıdaki beyitler örnek olarak verilebilir:

Sevgilinin kıl gibi ince belinin bakış ipi ile hayal kucağına bağlanmasının imkânsız olması

Eger ben bildigüm müy-ı miyân-ı yâr ise anı

Der-âğûş-ı hayâle rişte-i enzâr bend itmez (G.29/2)

Fidana benzeyen sevgilinin eziyetinin kasırgasının, aşığın ümit ağacının kökünü yıkmaları sonucu onun kavuşma meyvesine el uzatmanın mümkün olamayacağı

Bîh-i ümmîdi yıkarken *tünd-bâd-ı cevri* ile

Mîve-i vaşlına ol nahlûn ne mümkün dest-res (G.32/4)

Aşığın hasret yuvasını yapan avare kuşa benzetilmesi, muhabbet kafesine kapatılıp, eziyet tanesi toplaması

Ben ol *âvâre-murg-ı lâne-sâz-ı hasretem* şimdi

Kâfes-bend-i muhabbet dâne-çîn-i miñnetem şimdi (G.67/1)

Sevgilinin iki gözünün aşığın düşünce aynasına yansımalarının bir şişede iki cadının hapsedilmesine benzetilmesi

‘Aks-i çeşmüñ ey perî *âyîne-i endîşede*

İki cādū habs olunmuş görünür bir şişede (G.57/1)

Mumun kıldan kalem olarak düşünülen alevinin sağa sola sallanması ile duvarlara resim çizerek her evi Erjeng mecmuasına çevirmesi

Döndürür mecmû‘a-i Erjenge her kâşaneyi

Hâme-i müyîn ile taşvîr ider dîvâre şem‘ (G.39/4)

Bunlara ek olarak somutlaştırmalara “*kenâr-ı hâ‘hiş/arzu* kucağı (G.70/1)”, “*süllem-i ikbâl/ikbal* merdiveni (T.7/2)”, “*gurûb-ı şerm/utanma* gurûbu (T.10/3)”, “*câme-i sabr/sabır* elbisesi (G.18/6)” gibi terkipler sayılabilir.

“Sebk-i Hindî [üslubunu benimsemiş] şairlerimizde, somutlaştırmaların alışılmamış bağ[d]aştırmalarla birleşerek oluşturduğu özel bir bağdaştırma türüne de rastlanır. Hint-İran sahası Sebk-i Hindî şiirinde *hiss-âmîzî* (hislerin karışması) adı verilen bu tabir Türkçemizde *duyumlar arası geçiş* olarak adlandırılabilir.”³³ Kulakla duyulması mümkün olan haberin, burun ile algılanan koku ile bağdaştırıldığı aşağıdaki iki beyit duyumlar arası geçişe örnek olarak verilebilir:

Bûy-ı haber-i yâr alınmaz niçe demdür

Şeh-râh-ı muhabbetde ‘aceb bād mı olmaz (G.26/8)

Ey bād tā-be-key bu perîşânî-i dilüm

Bûy-ı peyâm-ı kâkülîne hisset eyledün (G.45/3)

Bu örnekler Divan’da sınırlı olduğu için Necib’i Sebk-i Hindî üslubuna dâhil etmek yanlış bir hüküm olacaktır.

Necib’i geleneğin belirlediği çerçevede şiirler kaleme alan, klasik üslubu benimsemiş bir şair olarak değerlendirmek mümkündür. Fakat Necib Divanı’nda mahallîleşme akımı ve “Nedîmâne” tarzın etkisi ile sevgili ile senli benli konuşmalar, yer yer İstanbul’un Vefa, Çengelköy, Anadoluhisarı gibi somut mekânlarda somut sevgililerle yapılan gezintiler, Lale Devri ile artan sosyal hayattaki eğlenceye düşkünlükler ve zaman zaman da klasik üslubun dışında mavi gözlü sevgililer, davete icabet eden, kavuşulan, rahat tavırlarıyla gezip dolaşan somut sevgililer, kavuşmaktan vazgeçen, ayrılıktan memnun ve rakibe hoşgörülü âşık tipi karşımıza çıkmaktadır.

Necib’in şiirlerinde bazen somut sevgililerle günlük hayattaki mekânlarda yapılan gezintiler, mahallî söyleyişler ve deyimler dikkat çeker:

Râh-ı niyâza uğramayup nâz ile geçer

Geçsün o şûh *semt-i Vefâ*dan unutmasun (G.53/2)

Geldi hayâl-i ‘arîz-ı pür-tâbı hâtırâ

*Semt-i Vefâ*da ol meh-i garrâ gezer turur (G.16/2)

³³ Babacan, *a.g.e.*, s. 221.

Eyledük yār ile tenhāca *temāṣā-yı Hîṣār*
Bahtuma *ḵarye-i Çengel*de bulındı aġyār (Müf.22)

Şavdı yüz *biñ dereden şu getürüp* aġyārı
Meclisün sākī-i gül-rū hele def´-i ġamıdur (G.20/3)

Senden derūna yek-nigeh-i raġbet isterüz
Bī-hūde *eski şehre yeñi ´adet* isterüz (G.27/1)

Gök yakındur dimiş ´uṣṣāḵa benüm vaṣlumdan
O *yire girecek* aġyāre uyup cānānum (Müf.9)

Niṣān-ġāh olsa sīnem yeri vardur
Urıldum şarkadaḵ bir dil-rübāya (Kt.6/2)

Necib’in şiirlerinde yer yer konuşma havası sezilir. Buna Divan’da 31 numaralı gazel örnek gösterilebilir:

Metā´-ı vuṣlata ikrāruñ olmasun dimezüz
Hulāṣa ġayr ile bāzāruñ olmasun dimezüz (G.31/1)

Konuşdıġuñ bilürüz eller ile ey ġonçe
Hezār-ı bī-dile biz zāruñ olmasun dimezüz (G.31/2)

Hoş-āmed ile bizi aldanur kıyās itme
Senüñ raḵīb ile ġüftāruñ olmasun dimezüz (G.31/4)

Necib Divanı’ndaki bazı şiirlerde klasik üslûptaki erişilmez sevgili, bazen yerini kavuşulan sevgili tipine bırakır. Sevgilinin daha önce dudaġını öpenler vardır; sevgili davetlere icabet eder:

Şordum dehānı būsına ruḥṣat bulanları

Bilmem murādı baña cevāb itmemek midür (G.13/6)

O perī da ‘vet-i ‘uṣṣāka icābet itdi

Anı ḥalvet-kede-i sīnede pinhān idelüm (G.48/3)

Def‘-i raḳīb-i rū-siyeh itmiş bugün yine

Gördüm Necībi yār ile tenhā gezer tırur (G.12/7)

Bunun yanında Divan’da yer yer ayrılıktan memnun ve kavuşmaktan vazgeçen âşık tipi de karşımıza çıkmaktadır:

Vişāl gayrıya melḥūz imiş Necībā çün

Firāk-ı dil-ber ile şimdi rāḥatüm vardır (G.14/5)

Cām-ı la‘l ü bezm-i vaşl-ı yārdan geçdük Necīb

Tevbe-cū olsaḳ n’ola biz şimdi nūṣa ‘īṣede (G.57/5)

Fārīg olduk luṭf u cevri-i yārdan söyleñ Necīb

İtmesün her zār u nā-şādı dil ü cānum gibi (G.66/8)

Şanma ‘azm-i gülşen-i kūy-ı nigār itsem gerek

Dest-i cevri-i yārdan terk-i diyār itsem gerek

Ḥārılar dāmānın alsun ol gülüñ şimdengirü

Murğ-ı ümmīd-i vişālī bī-ḳarār itsem gerek (Kt.1/1-2)

Necib, şiirlerinde sevgilinin aşkını terennüm eden, ondan ayrı kalmanın verdiği ızdıraptan yakınan, bunun müsebbibi olarak gördüğü feleğe zaman zaman sitemlerde bulunan, rakibi sevgili ile arasında bir engel olarak gören ve onun hakkında daima kötü düşüncelere sahip olan, çağının zevk ve eğlence hayatına paralel olarak içki meclislerinden, kadehlerden, şaraptan bahseden şiirler kaleme alan rint tavırlı bir şairdir.

Yukarıda belirttiğimiz üzere Necib, sınırlı da olsa Sebk-i Hindî ve mahallî üsluptan izler taşıyan, şiirlerini geleneğin belirlemiş olduğu çerçevede kaleme alan, zaman zaman bu çerçeveden çıkan, fakat Divanı'nın tümüne baktığımızda klasik üsluba dâhil edeceğimiz rint-meşrep bir şairdir.

İKİNCİ BÖLÜM

SUYOLCUZÂDE MEHMED NECÎB'İN DİVANI (İNCELEME)

DİN VE TASAVVUF

1. DİN

1.1. ALLAH

Suyolcuzâde Mehmed Necib Divanı'nda, klasik divan tertibine uygun olarak müstakil bir tevhid ve münacaat türünde şiir yoktur. Fakat gazellerinde ve tarihlerinde Allah, bazı isim ve sıfatlarıyla zikredilmiştir. Divandaki bu isim ve sıfatlar şunlardır: “Hudâ” (G.1/1; G.26/9; G.42/5; G.69/12; T.18/1; Th.1/1; Th.1/2; Mes.1/7), “Hudâvendî” (G.67/9), “Hudâvend-i Kadîr” (T.19/2), “Hak” (G.22/10; G.65/7; G.69/8; Müf. 16; T.1/5; T.7/5; T. 7/7; T.10/8; T.19/5; T.19/6; T.20/5; T.22/3; T.29/2; T.30/8; Th.4/5; Mes.1/2), “Hak Te'âlâ” (T.3/8), “dest-i kudret” (Müf.11; T.16/1), “Hû” (G.46/6; Müf.11; Th.3/1), “Rab” (T.2/3; T.23/5; T.27/2), “Rabb-i müste'ân” (T.22/2), “Rabb-i Celîl” (T.30/7), “Rabbü'l-'ibâd” (T.6/2), “Mevlâ” (T.2/4; T.3/2; T.3/5; T.7/6; T.8/6; T.9/14; T.18/1), “Kirdgâr” (T. 1/1; Th.1/3), “kâtib-i kudret” (T.4/9), “‘Avn-ı Bârî” (T.19/1), “lem-yezelî” (T.20/2), “Îlâh” (T.23/2; Th.2/5; Mes.1/2), “cenâb-ı Mu'in” (T.20/3), “cenâb-ı İzed” (T.19/3).

O, yücedir. İhsan sahibidir. Kuvvet ve kudretinin sınırı yoktur. O, yok olmaz, zeval bulmaz, kalıcıdır. O, kendisinden yardım istenen, herkesin yardımcısıdır. O, mağfiret sahibidir. O'na el açıp affedilinceye kadar duada ısrar edilmelidir. O, her şeyi takdir ettiği şekilde yaratandır. O'nun feyzinin nurları bütün alemleri kaplar. Hz. Muhammed, O'nun nûrudur.

1.2. MELEKLER

Melekler, Divan'da “melek” ve “sürûş” şeklinde geçmektedir. Güzellikleri, günahsız olmaları ve görünmeyen bir âlemde yaşamaları dolayısıyla ele alınırlar. Memduh, huy ve yüz güzelliği bakımından meleğe benzetilir:

Ya 'nî kim Şâhib Efendiye cenâb-ı İzed

Bir melek-ţal'at oğul itdi 'atâ pâk ü 'afîf (T.19/3)

Gayb âleminin meleği, memduhun şeyhülislamlık makamına gelişini Necib’e müjdeleyince o da “Fetva makamına can geldi.” diyerek güzel bir tarih düşürmüştür:

Müjde idüp sürüş-ı ‘âlem-i gayb

Feyz-i teşrîfini Necibâyâ

Düşdi bir mısra ‘-ı bihîn târîh

Rûh geldi mağar-ı fetvâyâ (T.5/3-4)

1.2.1. Kirâmen Kâtibîn

İnsanın iki yanında bulunduğu ve sağdakinin sevapları, soldakinin günahları yazdığı kabul edilen iki melek³⁴ olan Kiramen kâtibin, Divan’da sadece bir yerde geçmektedir:

Fevtinûn târîhîni yazsun Kirâmen Kâtibîn

Muştafânun menzilin Hâk eyleye kaşr-ı cinân (T.22/3)

1.2.2. Hûrâ

Divan’da melek kelimesinin çoğulu olarak “hûrâ” şeklinde sadece bir yerde geçen huriler, cennette olmaları sebebiyle Hüseyin adlı bir Halvetî şeyhinin ölümü üzerine kullanılmıştır. Beyitte, “Ey Allah’ım! Huld cennetinin köşkü ona tekke olsun, hurileri Allah zikriyle raks ettirsin.” denilerek memduhun mekânının içinde ebedî kalış yeri olan cennet olması yönünde iyi temennilerde bulunulmuştur:

Hûrâyı raş-âver ide elhân-ı zikru’llâh ile

Halvet-sarây-ı Huld ola yâ Rabbi aña hânkâh (T.23/5)

1.3. İLAHÎ KİTAPLAR

Necib Divanı’nda kutsal kitaplardan sadece Kur’ân, iyi ile kötü ve doğru ile yanlış arasındaki farkı gösteren anlamına gelen “Furkân” şeklinde zikredilmektedir. Doğum için yazılan bir tarih kıt’asında Necib, memduhun güzel huylu olmasını ve her türlü kötülüklerden, haramlardan uzak bir şekilde uzun bir ömür sürmesini, Kuran hakkı için Allah’tan niyaz etmektedir:

³⁴ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1. Baskı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2010, s. 681.

Menba‘-ı hilm ide Hâk anı be-hâk-ı Furkân

Dahı ‘işmetle mu‘ammer ola ol zât-ı şerîf (T.19/5)

1.4. AYET, HADİS VE SÛRELER

Divan, “Sen olmasaydın felekleri (âlemleri, kâinatı) yaratmazdım!” anlamına gelen “*Levlâke levlâke lemâ halaktü’l-eflâk*” hadis-i kutsi’sine telmih ile başlar (G.1/1).

Divan’da “Nur ayeti” ve “Neml sûresi”nden söz edilir. Nur ayeti, memduhun sakalı için benzetme unsuru olarak kullanılmış ve parlaklık yönünden ele alınmıştır (T.4/9). Neml, Arapça karınca demektir. Hem sûrenin kıt’a olarak yazılı halinin görüntüsü hem de karıncanın adet olarak çokluğu, boyut olarak küçüklüğü ve siyah rengi çağrıştırmaları memduhun sakalı beliren yüzü ile ilgi kurulmasına sebep olmuştur. Memduhun yüzü kırmızı bir levhaya yazılmış Neml suresine benzetilmiştir:

Haţ-ı reyhân ile bir kıt‘a-i mergûbedür rûyı

Yazılmış sûre-i Neml oldu güyâ levha-i âle (T.15/2)

1.5. PEYGAMBERLER

1.5.1. Hz. Muhammed

Divan’da “nûr-ı Hudâ, şeh, şâh-ı rüsûl, Resûla’llâh, pâdişâ, peygamber-i ‘arş-peymâ, sultân-ı rüsûl, peygâmbere-i zî-şân-ı felek-fersâ” şeklinde zikredilmiştir.

Divan, Hz. Peygamber’e yazılmış bir na‘t ile başlar. O, Allah’ın nûrudur. Bütün varlıkların yaratılış sebebidir. O olmasaydı hiçbir şey yaratılmazdı. Ay ve güneş, O’nun parlak yüzlü iki kölesidir ve sabah akşam Kâbe’ye benzeyen evini tavaf etmektedir. Başlığı güneş ve ay, noktaları yıldızlar, cetveli kıvılcım olan gökyüzü levhası, onun özelliklerini anlatan yaldızlı bir hilye görünümündedir. O, peygamberlerin sultanıdır. İnsanların rehberi ve yardımcısıdır:

Olmasayduñ heft-târem olmaz idi rûşenâ

Hilkat-i eşyâya bâ‘îs sensin ey nûr-ı Hudâ (G.1/1)

İki yalıñ yüzli bendeñdür şehâ şems ü kamer

Ka‘be-i küyüñ tavâf itse n’ola şubh u mesâ (G.1/2)

Mihr ü meh ser-levhalar encüm nuķat cedvel řihāb

Bir müzehheb hilyedür vařfuńda bu levh-i semā (G.1/3)

Zulmet-i cürm ü güneş sed oldu ey řāh-ı rüsül

Hızr-ı lutfuñ ‘āşiyān-ı ümmete kıl reh-nümā (G.1/4)

Yā Resūla’llāh ġarīķ-ı baķr-i ‘iřyāndur Necīb

Dest-ġir ol āşināmuz yokdurur ey pādīřā (G.1/5)

Divan’da Veysi’nin *Siyer*’ine yazılan bir tarih kıt’asında Hz. Muhammed için: “arşta dolaşan peygamber, peygamberlerin sultanı, gökyüzünü aşan yüce şana sahip peygamber” şeklinde ifadeler kullanılır ve O’ndan řefaāt dilemek için vasıflarının kaleme alındıġı belirtilir (T.2/1-3).

1.5.2. Hızır

Necib Divanı’nda sadece bir beyitte zikredilen Hızır, darda kalanlara yardım etmesinden dolayı konu edilir. Suç ve günahın her tarafı kapladığı bu dünyada peygamberlerin sultanı olan Hz. Muhammed’ten, ümmetinin asileri için lütfunun Hızır’ını rehber yapması istenir:

Zulmet-i cürm ü güneş sed oldu ey řāh-ı rüsül

Hızr-ı lutfuñ ‘āşiyān-ı ümmete kıl reh-nümā (G.1/4)

1.5.3. Süleyman

Divan’da Süleyman peygamber, karınca ile olan ilgisi ve havada uçan tahtı ile konu edilir. Bir beyitte Süleyman Peygamber’in havada uçan tahtına “berbād” kelimesi ile telmihte bulunularak “Bu dünyadaki her Süleyman, Allah’tan gelen her şeye kayıtsız şartsız tam bir teslimiyet gösteremez, hiç kimse ikbal tahtının berbad olmasını istemez!” (G.25/5) denilirken, başka bir beyitte gönlün sevgili karşısındaki hali, karıncanın Süleyman peygamberin karşısındaki haline benzetilerek örnekleme yoluyla bir anlatıma gidilir:

İtse dil mülzem olur ol řeh-i hūbān-ile baķř

Ne vücūd ile ider mūr Süleymān ile baķř (G.6/1)

1.5.4. Yusuf

Yusuf peygamber, Divan’da sadece bir beyitte geçer. Kuyuya atılması, güzelliği ve elbisesinin yırtılmasına telmih yapılır. Sevgilinin çene çukuru kuyuya benzetilir. Buraya düşmüşlerden gönlü sağ olan yoktur. Sevgiliyi Yusuf’un da gördüğü vakit bu güzellik karşısında huzur eteğini yırtacağı, rahatının kaçacağı söylenir:

Dāmen-i ārāmını Yūsuf da görse çāk ider

Yok gönül üftāde-i çāh-ı zenaḥdānında şāğ (G.40/4)

1.5.5. Nuh

Divan’da bir beyitte geçen Nuh peygamber ömrünün uzunluğu sebebiyle söz konusu edilir. Doğum için düşürülen bir tarih manzumesinin bir beytinde memduh için Nuh peygamber gibi uzun ömürlü olması dileğinde bulunulur:

Şād u ḥandān didüm mevlidine tārīḥin

Mīr Maḥmūd ire iḳbāl ile ‘ömr-i Nūḥa (T.13)

1.5.6. İsa

Hiz. İsa, sadece bir beyitte lakabı olan “Mesīḥ” kelimesi ile zikredilir ve göğeyi yükseltilmesine telmih yapılır:

Mürde-dilān cām-ı lebin mest zann idüp

Hem-çün Mesīḥ o rūḥ-ı revān gitdi gelmedi (G.64/4)

1.6. KADER VE KAZA

Kader, “İnanılması İslâmî îman esaslarından olmak üzere insanların başına gelecek her türlü işlere dâir Allah'ın ezeli hüküm ve takdiri”³⁵, kaza ise “olacağı ezelden Cenâb-ı Hak tarafından takdir olunan şeylerin vukua gelmesi”³⁶ demektir. Divan’da “dest-i kazâ” ve alın yazısı anlamına gelen “ser-nüvişt” şeklinde geçmektedir. Bir beyitte kader kastedilerek merhumun alın yazısını erken gördüğü yani delikanlı çağlarında vefat ettiğinden yakınılır:

³⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 30. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2013, s. 550.

³⁶ Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 573.

İhtisābuñ kâtibi itdi beḳāya irtihāl

Ser-nüviştin tāze iken gördi ḥayfā ol cüvān (T.22/1)

1.7. AHİRET VE İLGİLİ MEFHURLAR

Ahiret kavramı, Necib Divanı’nda üç yerde “bekâ”³⁷, bir yerde ise “‘ukbâ”³⁸ şeklinde geçmektedir. Bu kavramlar, İslam dininin iman ve inanç çerçevesine uygun olarak kullanılmıştır. Şair bu kelimeleri sadece düşürdüğü tarih kıt’alarında zikreder.

Müderri Hüseyin isimli bir şahsın ölümü için söylenmiş şu tarih beytinde, merhumun fanilik diyarı olan bu dünyadan medreseye benzettiği ahirete ders almak için kalkıp gittiği söylenir:

Ḳalkdı fenādan bu müderri Hüseyin

Aldı beḳā medresesinden sebak (T.29/1)

1.7.1. Kıyâmet

Divan’da kıyamet sadece bir beyitte sevgili ile ilgi kurularak ele alınır. Serviye benzeyen sevgilinin salınarak yürüyüşünden cennetteki tuba ağacı utanırken, durduğunda kıyametin kopacağı söylenir:

Ḥacālet el virür Ṭübāya ol servüñ ḥırāmından

Ḳıyâmetler ḳopar ol ḳâmet-i bālā ḳıyāmından (G.52/1)

1.7.2. Cennet (Cinân, ‘Adn, Huld, Firdevs)

“Cennet “örtmek, gizlemek” anlamındaki cenn kökünden isim olup “bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe” mânasına gelir. Âhiret hayatında müminlerin ebedî saadet yurdu olan yerin bu şekilde adlandırılmasının sebebi, genel görünümüyle dünya bahçelerine benzemesi veya eşsiz nimetlerini insan idrakinden gizlemiş olması şeklinde açıklanmıştır.”³⁹ Cennet, beyitlerde “cinân” çoğul şekliyle geçmekle birlikte “Huld, ‘Adn, Firdevs, cennet-i a’lâ” şeklinde de zikredilmektedir ve içinde köşklerin, bahçelerin, hurilerin olduğu bir yer olarak tahayyül edilir. Bu kavramlar bazen memduhun ölümü üzerine mekânının cennet olması için yapılan hayır duası şeklinde

³⁷ (T.22/1; T.23/3; T.29/1)

³⁸ (T.30/6)

³⁹ M.Süreyya Şahin, “Cennet”, *İslam Ansiklopedisi*, C. VII, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 374.

kullanılırken (T.22/3; T.23/5; T.27/2; T.29/2), bazen de bir mimari yapı cennet köşklerinin benzeridir (T.32/3; T.33); ondan bir parçadır (T.32/2), hatta cennetleri bile kıskandıracak güzellihtedir:

Bāreka'llāh ol celīlū'ş-şān 'ālī-menḳabet

Bu maḳām-ı cān-fezāyı eyledi reşk-i cinān (T.10/1)

Kimi zaman memduh için cennetin apaçık nuru (T.20/1) denilerek yüceltilirken, kimi zaman da tasavvufî yönü olan kişiler için söylenen beyitlerde cennet bir tekkeye benzetilir:

Ol ḳuṭb-ı 'aşruñ didiler tārīḥ-i sāl-i rihletin

Hüseyn Efendi tekye-i Firdevsi ide cāy-gāh (T.23/6)

1.7.3. Amel Defteri

İnsanların dünyada iken yaptıkları bütün iyi ve kötü şeylerin yazıldığı defter anlamına gelen amel defteri, Divan'da bir yerde geçer ve daha çok günahların yazılması sebebiyle “seyyiât defteri” olarak zikredilir. Memduhun amel defterindeki günahların bağışlanması için Allah'a dua edilir:

Yazıla 'ünvān-ı tuḡrā-yı berāt-ı maḡfıret

Seyyi'âtı defterin maḥv ide Rabb-i müste'ān (T.22/2)

1.8. ÇEŞİTLİ DİNLER İLE İLGİLİ MEFHURLAR

1.8.1. Deyr, Künişt, Kâfir, Zünnâr

Bazı dinlerde ibadet mekânı olan deyr, duvarlarının tasvirlerle süslü olması, mum ve kandil gibi nesneler tarafından aydınlatılması yönüyle ele alınır ve çeşitli benzetmelere konu olur. Bir beyitte aşığın gönlü için benzetme unsuru olmuştur. Meyhaneci çırağı olarak anılan sevgilinin gül renkli yanağının hayalinin hiçbir sûrette gönül kilisesine çizilemeyeceği söylenir (Kt.3/1). Havranın ve kilisenin beraber zikredildiği başka bir beyitte ise âşık, vücudundaki yaralarla havranın mumuna dönmüş, heves kilisesinin kandili olmuştur (Kt.4/2).

Kâfir, dinsiz, merhametsiz kişi demektir. Necib, bir beyitte “Kâfir dinli rakibe asla güven olmaz!” der (G.66/4). Başka bir beyitte de gönül erbabı diye vasıflandırdığı

memduhun cömertliğini vurgulamak için onun iyilik sofrasında âlimlerin yanında kilise ehli yani kâfirlerin bile doyduğunu söyler:

Böyle bir erbâb-ı dil-perver cihân görmüş degül

H'ân-ı ihsânına ehl-i deyr ü dānîş-sîrdür (T.7/4)

Zünnar, papazların bellerine bağladıkları kıldan mamul uzun kuşak anlamına gelir. Beyitlerde sevgilinin saçının benzetileni olur (Kt.2/1; Kt.4/1).

1.8.2. İmân, 'Akîde, Şehîd

İman ve 'akîde kuvvetli inanç anlamına gelmektedir. İman, bir beyitte sevgilinin sevgisi ile eşdeğer tutulmuş ve kâfir rakibe güvenmeyen âşık onun yanağının aşkını göğsünde imanı gibi saklayacağını belirtmiştir (G.66/4). Sevgilinin kıpkırmızı dudağının güzelliği karşısında zahidin meşrebi değişmiş, akidesi bozulmuştur:

Görmekle la'l-i nâbını seyr eyle zâhidi

Tağyîr-i meşreb eyledi bozdı 'akîdesin (G.51/3)

Kutsal bir amaç uğruna canını verenlere şehit denmektedir. Lale de sevgilinin kırmızı yüz gülünün derdinin kılıcıyla şehit olduğu için onun mezarı sevgilinin bahçesi olacaktır:

Tîğ-i derd-i verd-i rûy-ı âl ile olmuş şehîd

Bâğ-ı kûy-ı dil-rübâ olsun turağı lâlenüñ (G.44/2)

1.9. İBADET VE İLGİLİ MEFHURLAR

İnanıp bağlandığı kudrete kulluğunu göstermek üzere yapılan hareketler bütünü anlamına gelen ibadet, bir beyitte "tâ'at" şeklinde zikredilmektedir. Sevgilinin edalı tavırlarının anlatıldığı bir beyitte, onun kirpiklerinin güzel işler, ibadetler yapmaya başladığında kaşlarının da çaresizce o cemaate uyduğu belirtilir:

Müjgân-ı yâr başlayalı hüsne tã'ate

Nâ-çâr ebruvânı da uydı cemâ'ate (G.55/1)

1.9.1. Günah, Haram

Allah'ın emirlerine aykırı davranış, kabahat, suç anlamlarına gelen günah iki

beyitte geçmektedir. Karanlıkla ilişkilendirilen günah her yeri kaplamıştır (G.1/4). Günah işleyince manevî yönden kalp kararır ve hastalanır. Veysî'nin *Siyer*'i için yazılan tarih kıt'asının bir beytinde şair, günah işlemekten dolayı gönlünün hasta olduğunu ve yazdığı bu şiirin onun için Allah'ın mağfiretini arayacağını ümit eder:

Hāmem işkeste vü dil-ḥaste-i cürmüm şāyed

Bañā cūyende ola mağfiret-i Mevlāy (T.2/4)

Haram kelimesi, bir şeyden gerektiği gibi yararlanamaz olmak anlamında “haram olmak” şeklinde deyim olarak kullanılmıştır. Aşk tekkesinde sevgili olmadan yapılan dans, aşığın inleyen gönlüne haram olmuştur:

Tekye-gāh-ı ‘aşka gel döndükçe döndür ‘āşıkı

Sensüz ey meh-rū ḥarām oldu dil-i nālāne rakş (G.35/4)

1.9.2. Oruç

İslam dininin beş şartından biri olan oruç, Divan'da savm, rûze ve niyet şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Oruç, güneşin batması ile iftar edilmesi, sonunda bayrama kavuşulması ve sevgilinin ayrılığı ile ilgili olarak anılır. Gam orucu tutan âşıklar, güneşe benzeyen sevgilinin benini öpme fikrini, bir hap (afyon) gibi akşam oruçlarını açmak için saklarlar (G.22/2). Renginden dolayı akşama benzetilen ayva tüyü, sevgilinin güneşe benzeyen yanağını kaplayıp bu güneşi batırdığında sevgili, ayrılık orucu tutan âşıkları kavuşma nimeti ile iftar ettirmelidir (G.41/4).

Sevgiliye kavuşamayan aşığın halinin anlatıldığı ve ayrılığın oruç ile ilişkilendirildiği aşağıdaki beyitte, aşığın rakibe göre tuttuğu ayrılık oruçlarının daha fazla olduğu, fakat o aya benzeyen sevgilinin dinsiz olduğu için aşığa kavuşma bayramını göstermediği söylenir:

‘İyd-ı vaşlın gösterür mi rûze-dār-ı hicre hîç

Niyyetüm çokdur rakībe ol meh-i bed-kīşede (G.57/4)

1.9.3. Hacı, İhram, Sa'y, Tavaf

Divan'da sadece bir yerde geçen “hacı” kelimesi, sevgilinin mahallesine gelen aşığın tıpkı Kâbe'ye gelen bir hacı gibi belli bir süre dâhilinde orada misafir olması ilgisinden dolayı ele alınır. Böylelikle âşık için benzetme unsuru olur:

Kūyında zāhiren o mehūn biz müsāfirüz

Bir hācıyuz ki Ka‘beye geldük mücāvırüz (G.28/1)

İhram, bir beyitte sevgiliye kavuşmak ile ilişkilendirilir ve kavuşma ihramına sevgilinin Kâbe’ye benzeyen evinde girilmesi gerektiği söylenir:

İhrām-ı vaşla Ka‘be-i kūyında gir Necīb

Sa‘y it Şafāda ol yūri var cān u baş ile (Müf.13)

Tavaf kelimesi bir beyitte zikredilirken, başka bir beyitte ism-i mekân haliyle “mutâf” şeklinde geçmektedir. Memduhun Kâbe’ye benzeyen dergâhının bütün varlıkların tavaf yeri olduğu söylenir (T.6/4). Peygamberimize yazılan bir na’tta ise ay ve güneşin, O’nun iki kölesi olarak Kâbe’ye benzeyen evini sabah akşam tavaf etmesine şaşılmayacağı söylenir:

İki yalın yüzli bendeñdür şehā şems ü kamer

Ka‘be-i kūyuñ tavāf itse n’ola şubh u mesā (G.1/2)

1.9.4. Kâbe

İslamî inanışa göre müslümanlar için kutsal mekân olan Kâbe, beyitlerde sevgilinin mahallesi ve memduhun makamı için benzetme unsuru olarak ele alınır. Hacılar hac farızasını yılın belli bir vaktinde belirli bir süre dâhilinde yerine getirirler. Sevgilinin mahallesinde kendini misafir gibi hisseden âşık, kendini Kâbe’deki bir hacıya, sevgilinin mahallesini de Kâbe’ye benzetir (G.28/1). Kavuşma ihramına sevgilinin Kâbe’ye benzeyen mahallesinde girilir, Safa’da canla başla sa’y edilir (Müf.13).

Şeyhülislam İsmail Efendi’nin şeyhülislamlık makamına gelişi için düşürülen tarih manzumesinin bir beytinde dergâhının bütün insanların tavaf ettiği uğrak bir yer olması sebebiyle Kâbe ile aynı kıymette olduğu söylenmiş, bununla birlikte bugün kendi adıyla anılan caminin Kâbe ile birebir ölçüde yapıldığı⁴⁰ da sezdirilmeye çalışılmıştır:

Dergehi olsa n’ola hergiz mutâf-ı ins ü cān

Hem-terāzūdur nazarda Ka‘be-i ‘ulyā ile (T.6/4)

⁴⁰ Muhammet Nur Doğan, “Ebûîshak İsmail Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, C. X, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 278-279.

1.9.5. Kible

Divan'da bir tarih beytinde memduhun nasbedildiği makam, insanların uğrak yeri olması sebebiyle kibleye benzetilir (T.7/2). Başka bir beyitte ise kible, teveccüh edilen biri olması bakımından memduh için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır:

Farz oldu du'ā kıble-i erbāb-ı derūndur

Çok bī-kesi müstağni-i ehl-i sitem itdi (G.69/9)

1.9.6. Dua

Dua, daha çok tarih manzumelerinde memduh için kullanılır. Birçok kimsesizi hatta zâlimi dahi doyurduğu için memduha dua etmek şart olmuştur (G.69/9). Bir beyitte de “izzet zirvesinin güneşi”, “ırfan mülkünün adaletli padişahı” şeklinde anılan memduhun iyiliği için bütün insanların dua ettiği belirtilir (T.8/5). Başka bir beyitte ise övülen kişinin mutluluğunun duasının gönülde yer ettiğinden söz edilmektedir (T.9/13).

Bir tarih beytinde ise hüsitalil yoluyla çimenlikteki yaprakların memduhun ömrünün uzaması için elini göğsüne kaldırıp dua ettiği belirtilir:

İmtidād-ı nev-bahār-ı 'ömrine eyler du'ā

Destini ber-āsumān idüp çemende her varak (T.1/4)

1.9.7. Farz

Divan'da sadece bir beyitte dinî anlamı dışında, yapılması şart olan şey anlamında “farz oldu” şeklinde karşımıza çıkmaktadır (G.69/9).

1.9.8. Kamet

Kamet sadece bir beyitte tevriyeli şekilde kullanılır:

Ol nahl-i nāz arturalı hüsn-i kāmetsi

Serv ü çenār kaşr-ı yed itdi imāmeti (Müf.7)

1.10. DİĞER İTİKÂDİ MEFHURLAR

1.10.1. Perî

Necib Divanı'nda peri son derece güzel olması, gözle görünmemesi, onlarla

meşgul olanların çarpılması ve insanlarla olan münasebetiyle ele alınır. Beyitlerde “perî, perî-çehre, perî-rû, perî-veş, perî-peyker” şeklinde zikredilir ve sevgilinin benzetileni olmaktadır.

Arkadaşları şaire peri yüzlü bir güzelle olan dostluğunu çok görmüştür (G.2/1). Gönlü yaralı âşıkların çektiği ahın rüzgârı, o peri yüzlü sevgilinin siyah saçını darmadağın etmiştir (G.33/3). Muhabbet kadehinin körkütük sarhoşuna seslenen âşık, periye benzeyen sevgilisini rahatsız ettiği için meclisten gitmesi yönünde uyarıda bulunur (G.45/2). Periye benzeyen sevgili, âşıkların davetine icabet ettiği için onu, göğsün en gizli yerinde saklamak gerekir (G.48/3). Sevgilinin gözünün aşğın düşünce aynasına akseden görüntüsü, iki cadının bir şişede hapsedilmiş görüntüsü gibidir (G.57/1). Kırpığı canı delip geçen o peri yüzlü güzele insan nasıl gönül verir? (G.63/5). Peri yüzlü sevgilinin, aşğın aşk derdinden dolayı ettiği feryatlarını efsaneleştiren olmadığı için onun bunları bilmemesinden dolayı yakınılır (G.62/1).

Periye benzeyen sevgili, kendisini gören rakiplerin çarpıldığını hissetmiş, onların kaybolan gözünün nuru gibi gitmiş, bir daha gelmemiştir:

Çarpılduğunu his idüp ağıyârûn ol perî

Mânend-i nûr-ı dîde nihân gitdi gelmedi (G.64/3)

1.10.2. Ruh

Ruh’un Divan’da zikrediliş sebebi genellikle canlılık ve hayat ile olan münasebeti dolayısıyladır. Tarih beyitlerinde memduhun atandığı bir makam ya da yazılan manzume için canlanmak, tazelenmek anlamında “ruh geldi” (T.5/4) yahut “ruh buldu” denilir:

Rûh buldı hele târîh ile tahrîr-i Necîb

Qıldı itmâm Siyer-i Mekkî-i cân-efzâyı (T.2/5)

Başka bir beyitte Necib, yazdığı şiiri kastederek “Çok eski zamandan beri isimleri anılmayan eski dostların ruhunu şad eyledin.” (G.34/6) der. Sahil kenarındaki bir yalı için yazılan şu tarih beytinde ise mekânın ferahlık veren ve cana can katan bir yapı olduğu söylenir:

Yazılsa hâme-i tahsîn ile sezâ târîh

Zihî mekân-ı feraḥ-zâ vü kaşr-ı rûḥ-fezâ (T.9/15)

2. TASAVVUF

2.1. TARİKAT VE İLGİLİ MEFHURLAR

2.1.1. Tekye, Hânkâh, Dergeh, Dergâh

Divan'da “tekye, tekye-gâh, dergeh, dergâh, hânkâh” şeklinde zikredilen bu unsurlar sevgilinin aşkı, vuslat ve gam için benzetme unsuru olur. O salınan servi, çimenlik gezintisine gelince, gam tekkesinin sakinleri olan âşıklardan hep feryat sesleri yükselmektedir (Th.3/1). Ölüm üzerine düşürülen bir tarih manzumesinde ise tekke, cennetle beraber anılır ve memduhun mekânının Firdevs tekkesi olması yönünde Allah'a dua edilir (T.23/6). Aşkın tekkeye benzetildiği bir beyitte ise sevgili, aşk tekkesine çağırılır; zira o olmadan bu tekkede raks etmek bir anlam ifade etmez (G.35/4).

Dergeh kelimesi memduhun makamı, huzuru anlamında kullanılır (T.6/4; T.7/2). Sevgiliye kavuşma kapısı birçok defa açılmasına rağmen onu kucaklayamamakta kusur âşıktadır:

Âgûşa çekmege o büti bizdedür kuşûr

Dergâh-ı vaşlı yoḥsa bize az açılmadı (G.61/4)

Tekkenin büyüğüne hânkâh denir. Hem kuruluş hem de değeri bakımından tekkeden üstündür. Çoklukla pîr makamı olur.⁴¹ Memduhun ölümü üzerine düşürülen bir tarih manzumesinde “Cennet köşkü ona hânkâh olsun.” denerek memduhun bir tarikat şeyhi, pîri olması münasebetiyle bu kelimenin özellikle seçildiği görülmektedir:

Hürâyı rakş-âver ide elḥân-ı zikru'llâh ile

Halvet-sarây-ı Huld ola yâ Rabbi aña ḥânḳâh (T.23/5)

2.1.2. Şeyh, Pîr, Mürşid, Kutb

Bir tarîkata girip seyr ü sülûkünü tamamladıktan sonra o tarîkatın başı durumundaki en yüksek mertebeye çıkan ve kendisine derviş yetiştirme (irşat) izni verilen kimse; taliplere rehberlik edip onları tarîkat usûllerine göre irşat etmek ehliyetine sahip kâmil insan⁴² anlamına gelen “şeyh” kelimesi ile yine aynı anlama

⁴¹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 9. Baskı, L&M Yayınları, İstanbul 2002, s. 202.

⁴² Ayverdi, *a.g.e.*, s. 1168.

gelen “pîr”, “mürşid” ve “kutb” kelimeleri vefat üzerine yazılmış bir tarih manzumesinde geçmektedir. Memduh için “ırfanından şüphe olmayan kâmil şeyhlerin şeyhi” (T.23/1), “Halvetî tarikatının pîri” (T.23/2), “salıkların serveti, Allah’a kavuşmuşlar zümresinin baş tacı, mürşitlerin padişahı” (T.23/3) ve “asrın kutbu” şeklinde söz edilmiştir (T.23/6).

Meyhaneci ve tasavvufî ıstılahta mürşid-i kâmil anlamına gelen “pîr-i muğ” bir beyitte gönlü irşat etmesi yönüyle ele alınır:

Dile sūrāh-ı sūzenden temāşā itdirüp dehri

Bizi ey pîr-i muğ kılduñ hele irşāddan maḥzūz (G.38/4)

2.1.3. Hırka

Dervişlerin üstlerine giydikleri kollu, yakasız, pamuklu giyecek anlamına gelen hırka, Divan’da, çevresiyle ilgilenmemek, makamda mevkide gözü olmamak anlamında başını hırkaya çekmek deyiimi ile sadece bir yerde geçmektedir (Th.1/3).

2.1.4. Halvetî

Halvetîlik, Divan’da sadece bir yerde memduhun Halvetî pîri olması sebebiyle zikredilir (T.23/2).

2.1.5. İrşād

Doğru yolu gösterme, manen aydınlatma, Hak yolunu gösterme gibi anlamlara gelen irşat, Divan’da sadece bir beyitte geçmektedir:

Sūrāh-ı sūzenden iden ‘ālemi seyrān

Yek cām-ı mey-i feyz ile irşād mı olmaz (G.26/5)

2.2. LÜTUF, KEREM, ‘ÂTIFET

Lütuf, Arapça bağış demektir. Daha çok tarih beyitlerinde karşımıza çıkmaktadır. Doğum için yazılan bir tarih manzumesinin bir beytinde “Her şeye gücü yeten Allah’ın ihsanlarının lütfu” denerek memduh kastedilir (T.19/2). Başka bir zatın doğumu için yazılan bir tarih manzumesinde de memduh, sadefin içindeki inciye benzetilerek onun ortaya çıkmasına Allah’ın lütuf bulutundan yağın yağmurun sebep olduğu belirtilir (T.20/2). Şeyhülislam olan memduhun nisan ayı gibi bereketli olan

lütü, dünyayı feyzinin suyuna doyurmuştur (T.6/5). Şair, peygambere yazdığı na'tta O'nun lütfunun Hızır gibi yetişmesini ve asilere rehber olmasını diler (G.1/4). Başka bir beyitte ise memduhun latife yapmaktaki kabiliyetinin Allah'ın lütü olduğu söylenir (Mes.1/7).

İbrahim Paşa'nın Sultan III. Ahmed'e damat olması üzerine yazılan tarih manzumesinde onun için "Öyle bir sadrazamdır ki Allah'ın lütfunun ta kendisidir." (T.3/8) denilir. Başka bir tarih manzumesinin bir beytinde ise memduhun III. Ahmed'e damat olması, ay ve güneşin Allah'ın lütfuyla bir araya gelmesi şeklinde tasavvur edilir:

Harf-i cevherle Necîbâ yazdılar târîhîni

İtdi bâ-‘izzet mülâkî mihre mâhı luţf-ı Hâk (T.1/5)

İyilik anlamına gelen lütü, bazen yersiz yapılır (G.58/2). Sevgili, ilgisizliği bırakıp, lütfedip meclise gelmelidir (G.47/4). Sevgilinin lütfunun hesabı tutulsa da elde olan sıfırdır (G.59/1). Sevgili bazen açık açık eziyet eder bazen de lütfunu gizler (G.68/3). Sonunda sevgilinin eziyetinden de lütfunda da vazgeçilir:

Fârîğ olduk luţf u cevri-i yârdan söyleñ Necîb

İtmesün her zâr u nâ-şâdı dil ü cânım gibi (G.66/8)

Divan'da geçen "kerem", "âtifet" ve "atâ" kelimeleriyle de memduhun ve Allah'ın cömertliği çeşitli benzetmelerle ele alınmıştır (G.69/12; T.3/2; Th.4/5).

2.3. TECRÎD

Dünyaya ait her şeyden vazgeçip masivadan kurtularak gönlünü Allah'a bağlamak anlamına gelen tecrîd, sadece bir beyitte geçmektedir. Şair, tecrîd âleminin padişahı olarak Mecnun'u örnek gösterir:

Düşüp bu vâdî-i cân-sûza geçmeyen serden

Mişâl-i Kays olamaz şâh-ı âlem-i tecrîd (G.10/3)

2.4. DÜNYA

Dünya Necib Divanı'nda "âlem, dehr, cihân, devrân" şeklinde geçer ve daha çok olumsuz yönleri üzerinde durulur. Meclis olarak anılan dünyanın şaraba benzediği ve zehrinin tatlılığına her daim galip geldiği için onda ebedî neşenin olmadığı söylenir (G.50/5). Gökten gelen musibetleri olduğu bilinir (G.50/7). Dünya, ayı ve güneşiyle

ışılıtlarla dolu bir tuzağa benzetilir (T.7/5). Belâlarla dolu olduğu bilindiği için “Allah her daim onu korusun.” denilerek memduh için dua edilir (T.4/6). Müderris olan bir zatın ölümü üzerine yazılan bir tarih manzumesinin bir beytinde memduhun yokluk diyarı olan bu dünyadan medreseye benzettiği sonsuzluk diyarı olan ahirete ders almak için gittiği söylenir (T.29/1). Yokluk meclisi olarak düşünölen dünyada neşeli bir yüze rast gelinmez, bu gül bahçesinde mutluluğun kokusu dahi yoktur:

Görmedük bezm-i fenâda kimsede rüy-ı neşât

Hâşılı bu gülşen-i ‘âlemde yok büy-ı neşât (G.37/1)

Âlem kelimesiyle bazen mecazımürsel yoluyla insanlar kastedilirken (T.3/4; T.3/10; T.7/2; T.8/1; T.8/5), bu kullanım “cihân” kelimesinde de vardır (T.7/4). “İlimlerin menbar” olarak anılan memduhun önünde padişahından dilencisine bütün cihanın eşit olduğu söylenir (T.8/2). Bir beyitte “sâkinân-ı dehr” ifadesi ile yine insanlar kastedilir (T.7/1).

“Mâh-ı cihân, şâh-ı cihân, Fârâb-ı cihân” terkipleriyle söz konusu edilen, sevgili veya memduhtur. Doğum, bir makama geliş, cömertlik gibi olay ve kavramlarda memduh güneşe benzetilerek dünyayı nurlarıyla aydınlattığı söylenir. Yine bu vesilelerle âleme can geldiği, övölenin âleme şan verdiği ifade edilir. Bir yerde ise aşğın, âlemi ahının aleviyle aydınlattığından söz edilir (Th.5/1).

Küçük bir şeyden, önemsiz sanılan bir olaydan büyük gerçekleri görecekt kadar keskin bir görüşe ve geniş bir kavrayışa sahip olmak Divan’da cihanı veya âlemi iğne deliğinden seyretmek şeklinde ifade edilir.

2.5. FEYZ

Feyiz bolluk, bereket, nimet, bağış, manen ilerlemek, Allah tarafından kula lütfedilen ve ilham yoluyla kalbe gelen şey anlamlarına gelir. Feyiz, tasavvufi anlamından ziyade daha çok bereket anlamında kullanılır (G.27/5; T.1/1; T.3/1; T.3/3; T.5/3; T.6/5; Mes.1/2). Necib, Allah’ın nimeti, bağışı olarak gördüğü şairlik yeteneğinin ve şiirlerinin büyük şairler tarafından kıskanıldığını (G.67/8), kendisine gıpta ile bakılarak şiirinin benzerinin yazılmaya çalışıldığını belirtir (G.67/9).

Feyiz, Divan’da çeşitli benzetmelere konu olur ve muhatabı gönöldür. Meyhaneye benzetilen feyiz, gönle her vakit açıktır; feyiz kadehi, aşğın gönölünün etrafında döner (G.36/1). Gönöl, cihana ışık saçan bir kandil olunca, feyiz pervanesi de

onun ışığına gelir (G.36/2). Gönül, sayısız mana kuşunu uçuran bir feyiz yuvasına benzetilir (G.36/3). Şiir sayfası manalar denizi olarak düşünülür; çünkü kalemin damlasında pek çok feyiz incisi ortaya çıkmaktadır (G.36/4). Şairin ince manalı söz nakışları ile dolu olan hayal evi, süslü ve gösterişli bir feyiz köşküdür (G.36/5). Hakiki feyiz mecazi aşkı unutturur; düşkün tavırlı olanlara alçalmayı yücelmeyi unutturur:

Feyz-i hâkîkî 'aşk-ı mecâzı unutturur

Âşüfte-ı tavra şîb ü firâzı unutturur (G.13/2)

2.6. SIR

Sır bilinmesi, duyulması istenmeyen gizli tutulan şeydir. “Esrâr” kelimesi ise sır kelimesinin çoğuludur. Divan’da sır, “esrâr” ve “râz” kelimeleri ile zikredilir. Aşk (G.8/2; G.62/1), sevgilinin ağzı (G.60/1) ve ayva tüyleri (G.61/1) için benzetme unsuru olarak kullanılır. Bülbül, memduhun özelliklerinin ve övgüsünün yapıldığı bahar bahçesinde rahleye benzeyen gül yapraklarından sır okur (T.3/6). Sevgili ariftir; aşığın gönlündeki sırrı bilir:

O meh-rû kim şafâ-bahş-ı dil-i ehl-i ma'ârifdür

Bilür râz-ı derûn-ı 'âşıkı bi'llâh 'ârifdür (Müf.21)

2.7. RIZA

Rıza hoşnutluk, memnun olmak demektir. Tasavvufî anlamda en yüce makam olarak kabul edilir. Kulun Allah’ın hükümleri karşısında isyan etmeden boyun eğmesi, Allah’ın bu durumdan hoşnut olması olarak ifade edilir. Divan’da bir beyitte geçmektedir:

Her Süleymân olamaz teslim-i vâdî-i rızâ

Taht-ı ikbâlin felekde kimse berbâd istemez (G.25/5)

2.8. BEKÂ-FENÂ

Bekâ ölümsüzlük, bâkîlik anlamına gelirken, fenâ onun zıttı olarak fânîlik, yokluk demektir. Vefat üzerine yazılan bir tarih manzumesinde memduh için sonsuzluk diyarı olan ahirete gitti anlamında “bekâyâ irthal etti” (T.22/1) denilir. Başka bir beyitte dünya ve ahiret kavramları, fenâ ve bekâ kelimeleri ile karşılanmıştır (T.29/1). “Bu

dünya, bir fenâ meclisidir; burada kimse mutlu değildir, mutluluğun kokusu dahi yoktur.” (G.37/1) denilir.

Fenâ, bir tasavvuf terimi olarak kulun benliğinin Allah’ın varlığında yok olması demektir. Aşağıdaki beyitte fenâfillâh makamı, mum ve pervane üzerinden anlatılmıştır:

Dâğ-ı ‘aşkıyla Necîbâ itdi ifnâ-yı vücûd
Çarpılup pervâne-veş bir âteşin-ruhsâre şem ‘ (G.39/5)

2.9. ADEM

Adem Arapça, vücud'un zıddı olup yokluk manasına gelir. Tasavvufta Hak'tan gayrısıdır. Divan’da felek ile ilgi kurularak “şehr-i ‘adem” (G.37/2) ve gonca ağzılı sevgilinin nazlı gülüşü ile ilişkilendirilerek “diyâr-ı ‘adem” tamlamalarıyla zikredilir:

Hande-i nâzî dil-i ‘âşıka ol gönçe-femûn
Reh-i âsânını gösterdi diyâr-ı ‘ademûn (G.43/1)

2.10. SABIR

Sabır katlanılması zor olan durumlar karşısında dayanma, tahammül etme demektir. Hayret denizinin girdabına düşen gönül, ümit gemisini sabırla selamete çıkaracaktır:

Girdâb-ı bahr-i hayrete düşdünse ey gönül
Fülk-i ümîdi şabr ile ırgür selâmete (G.55/3)

2.11. ZERK, RÎYA

İkiyüzlülük, bir ibadet ya da iyiliği gösteriş için yapmak demek olan bu kavramlar, Divan’da sadece bir beyitte “kabâ-yı zerk u riyâ” şeklinde kullanılır ve divan edebiyatında sıkça kullanılan bir tip olan zahidin kıyafetinin benzetileni olur:

Zâhid kabâ-yı zerk u riyâyı çıkarmamış
Seyr it o ‘ucbe heykeli bak şu kıyâfete (G.55/2)

2.12. HAYRET

Divan’da sadece bir yerde geçen hayret denize benzetilmiştir:

Girdāb-ı baħr-i ĥayrete dūşdūñse ey gōñūl

Fūlk-i ūmīdi şabr ile irgūr selāmete

(G.55/3)

2.13. TAKVÂ

Allah korkusu ile Allah'ın yasakladığı şeylerden sakınma, korunma demektir. Sadece bir tarih manzumesinde geçmektedir. Memduhun şeyhülislamlık makamına takvasından dolayı geldiği belirtilir:

Faħr-i eşrāf-ı selef ya'nī Ebū İshāk kim

Şadr-ı fetvāyı müşerref eyledi takvā ile

(T.6/1)

2.14. SÂLİK

Sâlik, Arapça girmek, yola koyulmak anlamına gelen sūlūk kelimesinden gelmektedir ve tasavvuf yoluna giren kişilere denmektedir. Divan'da herhangi bir benzetmeye konu olmaz. Necib, tarikat şeyhi olan memduhu sâliklerin serveti olarak nitelendirir:

Ser-tāc-ı ĥayl-i vāşılīn kürsī-nişīn-i mürşidīn

Ol dest-gāh-ı sâlikīn oldı beķāya rū-be-rāh

(T.23/3)

2.15. ZİKR

Anmak, ismini söylemek, Allah'ın isimlerini söyleyerek yapılan ibadet demek olan zikir, Divan'da bir yerde geçmektedir. Memduhun mekânının cennet tekkesi olması, Allah zikrinin nağmeleriyle hurileri raks ettirmesi yönünde duada bulunulur:

Ĥūrāyı raķş-āver ide elĥān-ı zikru'llāh ile

Ĥalvet-sarāy-ı Ĥuld ola yā Rabbi aña ĥānķāh

(T.23/5)

CEMİYET

1. ŞAHISLAR

1.1. TÂRİHÎ ŞAHSİYETLER

1.1.1. Padişahlar ve Devlet Adamları

1.1.1.1. Sultan III. Ahmed

Osmanlı Devleti'nin 23. padişahı olan III. Ahmed, veziri Nevşehirli İbrahim Paşa'nın ona damat olması sebebiyle zikredilir (T.1/1). İbrahim Paşa'nın padişaha damat olması üzerine kaleme alınan başka bir tarih kıt'asında ondan "yüce şahların şahı" olarak bahsedilmiştir:

Olup dāmād-ı şāhenşāh-ı a'zam

Penāh-ı 'ālem İbrāhīm Pāşā

(T.3/10)

III. Ahmed, Vahit Mahtumî'nin Divan'ı için yazılan mesnevi şeklindeki takrizde de "şâh-ı a'zam, şeh-i dānâ, şâh-ı 'ālî-şân" şeklinde anılır (Mes.1/18-19-20).

1.1.1.2. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa

Osmanlı Devleti'nin 130. sadrazamı olan İbrahim Paşa için III. Ahmed'e damat ve musahip olması sebebiyle 1 ve 3 numaralı tarih manzumeleri kaleme alınmıştır. O damat olunca Allah'ın feyzinin nurları âlemi kaplamıştır (T.1/1). Gökyüzünde görünenin ay ve yıldızlar olduğu sanılmasın, zira felek bu olaya sevincinden bir tabak mücevher saçmıştır (T.1/2). O gün, gül hocası gülüp serviye salıvermiş; bülbül, gül bahçesi mektebinde ders almamıştır (T.1/3). Çimenlikteki her yaprak İbrahim Paşa'nın ömrünün uzaması için elini göğsüne kaldırıp dua etmektedir (T.1/4).

İbrahim Paşa'yı aya, eşini ise güneşe benzeten Necib, "Allah'ın lütfu, izzetle ayı güneşe kavuşturdu." şeklinde bu olaya tarih düşmüştür:

Harf-i cevherle Necībā yazdılar tārīhini

İtdi bā-'izzet mülākī mihre māhı luṭf-ı Hāk

(T.1/5)

Damat ve musahip olması sebebiyle yazılan diğer tarih manzumesinde ise İbrahim Paşa için bütün insanların sığınağı (T.3/10) olduğu söylenir ve vezirliğinin daim olması için dua edilir (T.3/11). Çeşitli benzetmeler yapılarak yüceliği, bilgeliği ve adaleti övülür:

Ne pāşā şadr-ı şad-ārā-yı 'izzet

Ne pāşā Āşaf-ı dil-şāf dānā

(T.3/7)

Ne Āşaf-şadr Cem-i cāh-ı mükerrerem

Ne āşaf maḥẓ-ı luṭf-ı Hāk Te‘ālā (T.3/8)

Felātūn-menḳabet Fārāb-dāniş

Vezīr-i a‘del-i bī-mişl ü hem-tā (T.3/9)

1.1.1.3. Şeyhülislam Ebû İshak İsmail Efendi

Divan’da 5 numaralı tarih manzumesi İsmail Efendi’nin şeyhülislam oluşu için, 6 numaralı tarih manzumesi ise fetvası için kaleme alınmıştır. Alimlerin alimi diye anılan İsmail Efendi, payelerin en yücesi kabul edilen şeyhülisamlık makamına izzetle gelmiştir (T.5/1-2). O, geçmiş şeyhülislamların övücüdür ve takvasıyla bu makamı şerefleştirmiştir (T.6/1). Allah, şeyhülisamlık kaftanını ona vererek o eşi benzeri olmayan zat ile âleme şan vermiştir (T.6/2). O, Numan (İmamı Âzam) faziletli, âlim bir müftüdür (T.6/3). Dergâhı, bütün varlıkların her vakit tavaf (uğrak) yeri olsa buna şaşılmaz; çünkü orası görünürde yüce Kâbe ile aynı ölçüdedir (T.6/4). Onun iyilik bulutunun bereketiyle bütün insanlar doyar, kaleminin damlası eşi benzeri olmayan inci ile aynı kıymettedir (T.6/5).

Oğlu İshak Efendi için yazılan bir tarih manzumesinde İsmail Efendi kastedilerek şanı yüce anlamında “‘âli-şân” kelimesi (T.7/1), başka bir manzumede ise ondan kâinattaki en üstün âlimlerin övücü ve çok faziletlerle sahip biri (T.8/1) olarak söz edilir. Necib, şeyhülisamlık makamının kutbu olarak andığı İsmail Efendi’nin bu makama gelişine şöyle tarih düşmüştür:

Didi tārīhin Necīb ol kuṭb-ı şadr-ı devletün

Buldı İsmā‘ıl Efendi menzilin fetvā ile (T.6/6)

1.1.1.4. Şeyhülislam Ebû İshakzâde İshak Efendi

Divan’da İshak Efendi’nin İzmir mansıbı olması dolayısıyla yazılmış iki tarih manzumesine rastlanmaktadır. (bkz. T.7; T.8) Babası Şeyhülislam İsmail Efendi kastedilerek “mahdûm-ı ‘âli-şân” denilen İshak Efendi’nin yolunun toprağının insanlara ilaç olduğu söylenir (T.7/1). Onun için “İlmi, fazileti ve bilgisi o derece cihana yayılmıştır ki Farabi onu görseydi baş eğer üstünlüğünü kabul ederdi.” (T.7/3) denilir.

Onun cömertliği övülerek (T.7/4), her türlü beladan korunması için hayır duası edilir (T.7/5).

İshak Efendi, başka bir tarih manzumesinin bir beytinde ise ilmi ve adaleti sebebiyle övülmektedir:

Pîş-i hükümetinde şâh u gedâ berâber

Ol menba‘-ı ‘ulûmuñ cümle cihân ser-â-pâ (T.8/2)

1.1.1.5. Şeyhülislam Ebû İshakzâde Mehmed Es’ad Efendi

Esad Efendi, Divan’da iki yerde anılmaktadır. Feyzi, bilgisi ve özellikle cömertliği konusunda övülmüştür. Onun bakışının feyzi sayesinde Necib “üstat” diye anılmaktadır (G.26/11). O, yolunu kaybeden gönülleri mânen canlandıran (G.69/7), cihanın Farabi’si, zamanının uğurudur (G.69/8). Son derece cömerttir (G.69/11). Cömertliğinin ışığı, âlemi güneş gibi aydınlatır; çünkü Allah onu iyiliğin ta kendisi yapmıştır:

Tenvîr ide nûr-ı keremi ‘âlemi çün mihr

Zîrâ ki Hudâ zâtını maḥẓ-ı kerem itdi (G.69/12)

1.1.1.6. Şeyhülislam Pîrîzâde Osman Sâhib Efendi

Divan’da Osman Sâhib Efendi’nin doğumu üzerine bir tarih manzumesi kaleme alınmıştır. Memduh, Mehmed Sâhib Efendi’nin temiz ve iffetli, melek yüzlü bir oğlu olarak anılır (T.19/3). Mübarek bir vakitte dünyaya geldiği söylenir (T.19/2). Şeref burcundan doğan yüce bir aya benzetilmiştir (T.19/1). O, öyle bir oğuldur ki onun temiz çehresinde adeta mutluluk parlamaktadır (T.19/4). Memduh goncaya benzetilmiş, onun için “Bu goncanın başı yetenek ve bilgiyle süslensin; ona keder dikenini erişmesin, Allah onu gül gibi temiz etsin.” denilerek dua edilmiştir (T.19/6). Necib, Osman Sâhib Efendi’nin bereket alametleri görülen doğumuna şu tarihi söylemiştir:

Mevlid-i meymenet-âsârına târîḥ-i Necîb

Şâhib-i ‘ilm ü ḥayâ eyleye ‘Osmâni laṭîf (T.19/7)

1.1.1.7. Şeyhülislam Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi

Osmanlı Devleti’nde şeyhülislamlık yapan, âlim ve şâir olan Mehmed Sâhib

Efendi, Divan’da oğlu Osman Sâhib Efendi’nin doğumu için yazılan tarih manzumesinde zikredilir (T.19). Ayrıca Necib, Mehmed Sâhib Efendi’nin “olur” redifli gazelini⁴³ taştir etmiştir. (bkz. Th.1)

1.1.1.8. Kaymak Mustafa Paşa

Kaymak Mustafa Paşa, 18. yüzyılda yaşamış ve kaptan-ı deryalık yapmış bir devlet adamıdır. Aynı zamanda dönemin sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın damadıdır. Anadolu Hisarı’nda yaptırdığı yalı münasebetiyle söz konusu edilir. “Anadolu Hisârunda mîr-i muhterem Mustafâ Beg Efendinün binâ buyurdıkları sâhil-hâneyedür” başlıklı 9 numaralı tarih manzumesinde Necib, Kaymak Mustafa Paşa’yı “zât-ı mekremet-pîrâ, yegâne silsile-i dūd-mân-ı Âsaf, gevher-i yektâ, penâh-ı ehl-i hüner” gibi sıfatlarla övmüştür:

Penâh-ı ehl-i hüner ya’nî Muşafâ Beg kim

İdüp bu menzil ü kaşrı müceddeden ihyâ

Bu cây-gâh-ı feraḥ-baḥş u cennet-âşâruñ

Dem-â-dem ‘âdet-i me’lûfı böyledür ḥâlâ (T.9/5-6)

1.1.1.9. Mustafa Paşa

Mustafa Paşa, Divan’da 22 numaralı müzeyyel gazelde anılmaktadır. Felek, atlas göğünü yıldızlarla dokunmuş elbise haline getirip lütuf sahibi Mustafa Paşa’nın gelişi için saklamaktadır:

İdüp zer-beft encümle ser-â-ser atlasın gerdün

Ḳudüm-ı Muşafâ Pâşâ-yı zü’l-in‘âm içün şaḳlar (G.22/7)

1.1.2. Osmanlı Sahası Dışındaki Padişah ve Devlet Adamları

1.1.2.1. Hülâgû

Hülâgû, İlhanlılar devletinin kurucusu ve Cengiz Han’ın torunu olan, acımasızlığı ve ordusunun yağmacılığı ile bilinen Moğol hükümdarıdır. Sadece bir

⁴³ Meral Topal, *Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı’nın Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2004, s. 137.

beyitte ismi anılan Hülâgû, sevgili ve onun sitemli bakışı ile birlikte zikredilir:

Tîr-i sitem-i ğamze-i yâri ne şanur dil

Bir şâha Hülâgû dine bî-dâd mı olmaz (G.26/3)

1.1.3. Şâirler

1.1.3.1. Kâzım

Divan'da "Ber-vech-i iştirâk" başlıklı 4 numaralı gazel Necib ile Kâzım'ın ortaklaşa söyledikleri bir gazeldir. İlk mısralar Kâzım'a, ikinci mısralar Necib'e aittir. Ayrıca Necib, Kâzım'ın bir gazelini taştir etmiştir. (bkz. Th.3) Kâzım vuslat şarabının meclisine girmiştir; eğer Necib de girebilirse güzel huylu saki onun da yangını söndürecektir:

Olursan Kâzım-âsâ dâhil-i bezm-i mey-i vaşlı

Necîbâ sūzişüñ teskîn ider sâķî-i hoş-meşreb (G.4/5)

1.1.3.2. Sâlim (Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi)

Necib, Sâlim Efendi'nin bir gazeline⁴⁴ nazire yazmış (bkz. G.23); bir gazelini⁴⁵ ise tahmis etmiştir. (bkz. Th.5) Necib'in nazire yazmaya cesaret etmesi devlet ve ikbal sahibi Sâlim Efendi sayesinde:

Cesâret itmesi tanzîre bu Necîbânuñ

Cenâb-ı Sâlim-i maḥdûm-ı kām-kār iledür (G.23/5)

1.1.3.3. Necîb

Divan'da sadece bir yerde aynı mahlasa sahip olması bakımından "hem-mahlasum" şeklinde zikredilen Necib, faziletli bir yaratılışta olması yönüyle övülür ve şair, şiirlerine güzellikler gelmesi için onun feyzini ister:

Hem-maḥlaşum Necîb-i fezâ'il-nihâddan

Eş'ârımızda feyzi ile ḥâlet isterüz (G.27/5)

⁴⁴ Güfta, a.g.e., s. 432.

⁴⁵ Güfta, a.g.e., s. 482.

1.1.3.4. Râsim (Eğrikapılı Mehmed)

Râsim, Divan'da iki yerde zikredilir. İlk beyitte Necib, şiirinin yüce şairlik tabiatından ortaya çıktığını, fakat güzel bir tarzda olmazsa Râsim'in onu beğenmeyeceğini söyler:

Necîbâ tab‘-ı re’fetden zühûr eylerse de şi‘rûñ

Hoş-âyende eger olmaz ise Râsim pesend itmez (G.29/5)

İkinci beyitte ise şair kendisine seslenerek şiirini Râsim'in yüce huzuruna sunmak isterse onun kelâmının feyzinden faydalanması gerektiğini söyler:

Huzûr-ı re’fete şi‘rûñ eger ‘arz itmek istersen

Necîbâ hışse-yâb ol Râsimûñ feyz-i kelâmından (G.52/5)

1.1.3.5. Nâbî

Divan'da sadece bir yerde zikredilen Nâbî, pek çok yeni anlam ve mazmunlar üreten bir şair olarak karşımıza çıkar. Nâbî'nin gönlünde pek çok mana vardır ve her bir mananın bir inci kıymetinde olduğu belirtilmiştir. Bu husus deniz ve dalga ile ilişki kurularak günlük hayattan somut örneklerle okuyucunun zihninde canlandırılmaya çalışılmıştır:

Dil-i Nâbî güher-efşân-ı ma‘ânî olmuş

Artar elbette hurûş eylese emvâcî yemûñ (G.43/7)

1.1.3.6. Veysî

Necib, Divanı'nda Veysî'nin *Siyer*'i için bir tarih manzumesi kaleme almıştır. (bkz. T.2) Şair, Veysî'den üstat diye bahseder ve eserini över:

Ya‘nî kim Veysî-i üstâd ki tâk-ı felege

İtse âvîze sezâ bu eşer-i ‘ulyâyı (T.2/2)

1.1.3.7. Hâtem

Hâtem-i Tâî, cömertliğiyle ünlü şair ve Arap kabile reisidir. Divan'da da yine bu özelliğinden dolayı söz konusu edilir; fakat memduhun cömertliği yanında Hâtem'in cömertliği bir hiçtir:

Fāzıl-ı kurrā-meniş maḥdūm-ı ‘ālī-şān kim

Bahş-ı Hātem cūdı yanında olur şey’-i ḳalīl (T.30/2)

1.1.3.8. Nizāmî, Câmî

Fars edebiyatının iki büyük şairi Divan’da sadece bir beyitte beraber zikredilir. Memduhun gazeli Nizami’nin Hamse’si gibidir, sözleri Câmî’den feyiz alarak söylenmiştir:

Ġazeli ḥamse-i Nizāmîdür

Sūḥanî feyz-yāb-ı Cāmîdür (Mes.1/10)

1.1.3.9. Zahîr(-i Fâryâbî), Şevket(-i Buhârî)

Şevket ve Zahîr, Necib’in şiirlerine pek çok nazire yazıldığı için ona imrenen şairler olması dolayısıyla söz konusu edilir:

Nice tanzîr olur feyz-i Ḥudāvendî olan şi’re

Egerçi ğıbtâ-fermâ-yı Zahîr ü Şevketem şimdi (G.67/9)

1.1.3.10. Re’fet (Abdullah Re’fet Efendi)

Sadrazam Râmî Mehmed Paşa’nın oğlu olan Refet, şair ve hattattır. Divan’daki “Berây-ı lihye-i mîr ‘Abdullâh Sellemehu’llâh” başlıklı 4 numaralı tarih kıt’ası Abdullah Refet Bey’in sakal bırakması üzerine kaleme alınmıştır. Râmî Mehmet Paşa’nın oğlu Abdullah Refet Bey’in menekşeye benzeyen sakalı gül bahçesine benzeyen yüzünün güzelliğine güzellik katmıştır:

Rāmî Pāşâ-zāde ‘Abdullâh Beg kim eyledi

Gülsitân-ı behcetin ḥatt-ı benefşeyle bihîn (T.4/1)

1.1.4. Eserler

Divan’da üç eserin ismi geçmektedir. Şebüsterî’nin tasavvufi eseri *Gülşen-i Râz*, lügat anlamını da hatırlatacak şekilde kullanılmıştır (G.13/3). Meşhur ressam Manî’nin yaptığı resimleri ihtiva eden eseri *Erjeng* bir beyitte zikredilir. Mumun alevi kıl gibi ince bir kaleme benzetilmiştir. Alevin sağa sola hareketleri ile resim yaptığı ve her evi Erjeng kitabına döndürdüğü tahayyül edilir (G.39/4). Divan’da bahsi geçen bir diğer

eser ise Hz. Muhammed'in hayatını anlatan ilk Türkçe telif siyer kitabı olması bakımından önem taşıyan Veysi'nin *Siyer*'idir. Bu eser için "Siyer-i muhterem-i hazret-i sultân-ı rûsûl, menkabet-hânî-i peygamber-i 'arş-peymâyî, eser-i 'ulyâ" gibi ifadeler kullanılır (T.2/1-2).

1.1.5. Sanatkârlar

1.1.5.1. Bihzâd

İranlı meşhur bir ressam olan Bihzâd, yaptığı rengârenk resimler ve ressamlık kabiliyeti anlamındaki kalemi ile söz konusu edilir. Genellikle sözü edilen şey Bihzâd'dan üstün tutularak övülmüştür. Gönül levhasında sevgilinin kirpik kaleminin nakşını gören kimsenin Bihzâd'ın rengârenk resmini görmek istemeyeceği belirtilir (G.25/2). Bir tarih beytinde ise sözü edilen köşkün süslemelerinin Bihzâd'ı kıskandıracağı söylenir (T.9/2). Bütün güzeller sevgilinin gözünün güzelliği karşısında hayret içinde kalmışken sevgilinin kirpiği, güzel ve etkileyici olması bakımından âşıklar için Bihzâd'ın kalemi gibidir:

Hayret-zede-i çeşmüñ iken cümle-i hûbân

'Uşşâka müjeñ hâme-i Bihzâd mı olmaz (G.26/6)

1.1.6. Dîmî-Tasavvufî Şahsiyetler

1.1.6.1. İmâm-ı A'zam

İsmi Numân, babasının adı Sâbit'tir. "Ebû Hanîfe" veya "İmâm-ı A'zam" olarak ün kazanmıştır. Hanefî mezhebinin kurucusudur. Divan'da sadece bir yerde geçmektedir. Memduh fazilet bakımından İmâm-ı A'zam'a benzetilir:

Cânı geldi yerine bî-şübhe şimdi 'âlemüñ

Fâzıl-ı Nu'mân-eşer ol müftî-i dānā ile (T.6/3)

1.1.7. Diğer Şahsiyetler

Divan'da ayrıca tarih manzumelerinde bilinen ya da kimliğini tespit edemediğimiz Hacı İbrahim (T.11), dostlardan birinin Hurşid isimli oğlu (T.12), Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın Mahmud isimli oğlu (T.13), Hasan Efendi (T.20/3) isimli bir zatın oğlu Muhammed Emin (T.20/7), Sahib Efendi'nin oğlu Yahya (T.21),

Mustafa isimli bir kâtip (T.22/3), Halvetî şeyhi Hüseyin Efendi (T.23/6), dostlardan biri denilen Seyyid Süleyman (T.24), Abdullah (T.25), Seyyid Yahya (T.26), Uncuzâde Hüseyin (T.27), İsmail (T.28), Müderris Hüseyin (T.29), Şeyhülislam İsmail Efendi'nin oğlu Lütfullah Efendi (T.30/3), III. Ahmed'in kız kardeşi Hatice Sultan (T.31/1) gibi kişiler çeşitli olaylar sebebiyle zikredilmektedir.

1.2. TÂRİHÎ-EFSÂNEVÎ ŞAHSİYETLER

1.2.1. Cem

“Cem: ikiz, aynı anda doğan, *şîd*: parlak, ışıık, aydınlık, nur; Cemşîd ise parlaklık demektir. Pişdâdî hanedanının dördüncü hükümdarı olan Cemşîd, 700 yıl (*Şahnâme*'ye göre 600 yıl) boyunca insanlar, cinler, devler, kuşlar ve periler dünyasının tamamı üzerinde egemenlik kurmuş; hükümdarlığı zamanında dünya huzur ve refahla dolmuştur.”⁴⁶ “Çok akıllı bir hükümdar olan Cem, dönemindeki bu büyük ilerlemenin verdiği gururla tanrı olduğunu iddia etmiş ve insanların tapmaları için heykellerini yaptırarak her tarafa göndermiştir.”⁴⁷ Şarabın âşıklar üzerindeki etkisinin anlatıldığı bir beyitte Cem'in baştan çıkıp sırrını söylediğini ifade edilir (G.8/2). Memduh yüceliği yönüyle Cem'e benzetilir (T.3/8).

Şarabın mûcidi olarak bilinen Cem, başka bir beyitte kadehi ile anılır. Zamanında dostların meclisine neşe yaydığı için Cem'in kadehinin kulağı çekilmeli yani neşelenmek için şarap içilmelidir:

Bezm-i yârâna şafâ-güster imiş devrinde

Kulağı çekesün ey gam-zede-dil cām-ı Cemüñ (G.43/4)

1.2.2. Kahraman

“Kahraman, pehlivân demektir. İran hurâfâtına göre Pişdâdiyân sülâlesinden Şah Tahmures'in oğlu olan Rüstem-i Zâl gibi meşhur ve Kahraman-ı Katil lakâbıyla anılır bir pehlivan imiş. Üç yaşında iken devler kendini kapıp Kaf Dağı'na götürmüşler ve orada arslan sütüyle beslemişler. Ondört yaşına girince öyle bir dehşet peydâ eylemiş ki, devler yüzüne bakmaktan korkarlarmış. Hattâ devlerle güreşir ve onları saman çöpü gibi kaldırıp yere fırlatırmış. İki parmağıyla kaldırdığı gürzünü devler iki elle

⁴⁶ Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 1. Basım, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006, s. 204.

⁴⁷ Nurettin Albayrak, “Cem”, *İslam Ansiklopedisi*, C. VII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 279-280.

kaldıramazlarmış. Gamgam isminde elmaştan bir kılıcı varmış ki karanlıkta mehtap gibi parlarmış.”⁴⁸ Divan’da sadece bir beyitte geçen Kahraman, kılıcıyla beraber anılır ve felek ile ilgi kurularak zikredilir:

Ḳavs-i ḳuzaḥla felek envā‘-ı cevṛ īmā ider

Ḳahramāndur tīḡ-i cevher-dāri şaḳlar şaḳlamaz (G.30/7)

1.2.3. Rüstem

“Neriman’ın torunu, Zâl’in oğludur. Keykûbâd’ın asrından Keyhüsrev’in saltanatı sonuna kadar cihan pehlivânı, emîrû’l-ümerâ. Rüstem Şehnâme’de adı çok geçen efsânevî kahramandır. Bir lakabı da Tehemten, yani iri vücûdlu pehlivân idi.”⁴⁹ “Doğumu da yaşantısı gibi olağanüstü ve şaşırtıcıdır. Her şeye çare bulan simurgun yardımıyla dünyaya gelmiş ve yaşlılarından daha hızlı büyüyüp gelişerek kısa süre sonra yiğitlere yaraşır bir vücuda ve güce kavuşmuştur. Yedi yüz batman ağırlığındaki gürzü, çok güçlü kemendi, yıldırım hızındaki atı Rahş ve hiçbir darbeden etkilenmeyen zırhı Rüstem’e Fars kültürü ve edebiyatında milli bir kahraman unvanı kazandırmıştır.”⁵⁰ Rüstem, Divan’da çok güçlü yayıyla ele alınmıştır. Rüstem’in yayını çekecek kudrette kimse yoktur, bu doğrudur; fakat asıl hüner sevgilinin iki kaşının cefasını çekmektir:

Hüner cefâ-yı dü-ebrû-yı yâri çekmekdür

Kemân-ı Rüstem-i Destân çekilmeden kaldı (G.70/6)

1.2.4. Âsaf

Süleyman peygamberin vezîri İbn-i Barahyâ’nın adıdır. Edebiyatımızda resmî vasıflardan olarak vezîr ve müşirlere tahsis olunmuştur.⁵¹ Divan’da memduhlar çeşitli vasıflarından dolayı Asaf’a benzetilerek övülür. Bir tarih manzumesinde memduh, bilgeliği ve temiz gönüllü olması sebebiyle Asaf’a benzetilirken (T.3/7), makamının yüceliği sebebiyle de Asaf’la ilişkilendirilir (T.3/8). Başka bir tarih beytinde ise övülen kişi, vezir olması cihetiyle Asaf gibi kabiliyetli, zeki ve ileri görüşlü vezirlerin devamı ve biriciği olarak nitelendirilmiştir:

⁴⁸ Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü* (Haz. Cemal Kurnaz), Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2013, s. 239.

⁴⁹ Onay, *a.g.e.*, s. 33.

⁵⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 592-594.

⁵¹ Onay, *a.g.e.*, s. 61.

Yegâne silsile-i dūd-mān-ı Āşafdur

Ki a' nī nesl-i girān-māye gevher-i yektā (T.9/4)

1.3. MASAL-HİKÂYE-EFSANE KAHRAMANLARI VE İLGİLİ UNSURLAR

1.3.1. Leyla (Leylî) ve Mecnun (Kays)

“Asıl adı Kays-ı Âmirî olan Mecnun, Leylâ’nın âşığıdır. Şark edebiyâtında âşık timsalidir. Bunun aşkına dair Arap, Acem ve Türk edebiyatında sayısız hikâyeler yazılmıştır.”⁵² “Kavuşmalarına izin verilmediği için Leyla’ya aşırı tutkunluğu Kays’ı deliye çevirmiş ve *Mecnun*: deli nitelemesiyle anılmaya başlanmıştır.”⁵³ Mecnun, Divan’da gerçek ismi ile zikredilir. Daha çok aşkıdan çöllere düşmesi sebebiyle ele alınır. Dünyaya ait bütün bağlardan sıyrılarak kalbi Allah’tan başka şeylerden uzak tutmayı ve bunun zorluğunun anlatıldığı bir beyitte Kays için tecrit âleminin padişahı denilir (G.10/3). Divane gönül, kederli Kays’ı felaket çölünde görünce o da o vadiden çaresizce uğrayıp geçmek zorunda kalmıştır (G.33/4). Âşık, sevgilinin aşkının çölünde takatsiz bir şeklide dolaştığı için Kays’a benzetilir (G.45/1). Leyla’nın da hatırlatıldığı bir beyitte, sevgilinin siyah saçı, âşığı Mecnun’a çevirmiştir (G.67/5). Kederi Mecnun’un şahsiyetinde, ümit kavramını da Leyla olarak kişileştiren şair, artık ümit Leylası ile gezmek istemektedir:

Deşt-i firkatde koyup Kays-ı dil-i nâ-şâdı

Bir zamān Leylî-i ümmîd ile pūyān idelüm (G.48/4)

1.3.2. Ferhad (Kûhken), Şirin

“Ferhad, çok eski Acem efsânesine göre, gûyâ Hüsrev-i Pervîz’in ma’sûkası olan Şîrîn’in diğer âşığıdır. Hüsrev tarafından bir dağın arkasına hapsolünmüş ise de, Şîrîn’e kavuşmak için dağı yarmış ve Şîrîn’in emriyle Cûy-ı Şîr adlı suyu getirmiştir. Veya süt akıtmıştır. Sonra külüngünü kazmasını havaya atıp altına başını tutarak beyni parçalanıp ölmüştür. Şark edebiyatında aşk uğrunda en büyük müşkülleri yenen kahraman olarak zikrolunur. Bir adı da dağ delici demek olan Kûhken’dir.”⁵⁴ Ferhat, Divan’da ismiyle ve “kûh-ken” sıfatıyla anılırken, Şirin ise tevriyeli kullanılır. Âşık,

⁵² Onay, *a.g.e.*, s. 288.

⁵³ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 487.

⁵⁴ Onay, *a.g.e.*, s. 177.

sevgilinin şirin dudağına hasret çekmekten Ferhat gibi olmuştur (G.67/5). Aşağıdaki beyitte ise “kûhken” diye anılan Ferhat, kazması ile birlikte zikredilir:

Mest-i cām-ı ‘aşk iken bî-çāre pek şîrîn idi
Ser-nüviştin kûh-ken cevher şanurdı tîşede (G.57/3)

1.3.3. Kaf Dağı

“Kafdağı, dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsızlığına inanılan dağlar zinciridir.”⁵⁵ Divan’da ikbalin, gönlün ve sevgilinin mahallesinin benzetileni olarak ele alınır. Anka ile birlikte zikredilir. İkbal, erişilmesinin imkânsız olması sebebiyle Kafdağı’na benzetilir; fakat gönül kuşunun ona asla tenezzül etmeyeceği belirtilir:

Kāf-ı ikbāle tenezzül itmez aşlā murğ-ı dil
Didesine bāl-i ‘Ankâ görünür per-i meges (G.32/3)

1.3.4. Şeb-çerâğ

“Gûyâ bir nev’i cevher olup geceleyin lamba gibi ziyâ neşredermiş. Şark hurâfelerindendir. Türkçe adı “şimşirek taşı”dır.”⁵⁶ Divan’da da iki yerde ışıklık ve gösterişli olması bakımından ele alınır. Bir tarih kıt’asında bahsedilen mimarî unsur, parlak bir elmas parçasına benzetilerek, parlaklık yönünden şebçerağ’a minnetinin olmadığı belirtilir (T.10/7). Âşık, sevgilinin hasretiyle her âh çekişinde arzu şebçerağının daha fazla alevlenmesini ister ve sevgiliye kavuşma ümidinin bitmeyeceğini ifade eder:

Şu ‘lelensün her nefesde şeb-çerâğ-ı ârzû
Olmasun püf-kerde-i hicrûn çerâğ-ı ârzû (G.54/1)

1.4. FİLOZOFLAR

1.4.1. Fârâbî, Eflâtun

Fârâbî, 9 ve 10. yüzyılda yaşamış Türk filozofudur. Eflâtun ise gerçek ismi Aristokles olan Platon diye de anılan bir Antik Yunan filozofudur. Divan’da bilgelikleri

⁵⁵ Pala, *a.g.e.*, s. 261.

⁵⁶ Onay, *a.g.e.*, s. 389.

sebebiyle övülen kişiler, Fârâbî ve Eflâtun’a benzetilir. Bir beyitte memduhtan cihanın Fârâbî’si (G.69/8) şeklinde bahsedilirken, bir tarih manzumesinde ise memduhun ilmi, fazileti ve bilgisi karşısında Fârâbî’nin baş eğip üstünlüğünü kabul edeceği belirtilir (T.7/3). Aşağıdaki beyitte ise ikisi birden zikredilerek manzumeye konu olan şahıs övülmektedir:

Felâṭūn-menḳabet Fārāb-dāniş

Vezîr-i a‘del-i bî-mişl ü hem-tā

(T.3/9)

2. KAVİMLER

2.1. TATAR

Divan’da zikredilen tek kavim Tatar kavmidir. Tatar, yer aldığı beyitlerde sevgilinin gamzesi ve kirpiği için benzetme unsuru olur. Divan’da kan dökücülüğü, yaralayıcılığı ve eziyet vermesi bakımından işlenir ve genellikle gönül ile birlikte ele alınır. Aşğın gönlü, sevgilinin Tatar yan bakışına, kirpik okuna ve yay kaşlarına hedef olsa yaraşır (Th.3/2). Sevgili, kirpiğinin oku ve Tatar yan bakışı ile aşığı vurmaktan keyif alsada aynı şey âşık için söylenemez (G.24/3). Sevgilinin kirpiklerinin âşık üzerindeki tesirinin anlatıldığı aşağıdaki beyitte onun kirpikleri Tatar ordusuna benzetilir:

Derûna nâvek-i müjgân-ı dil-dâr uğramış geçmiş

Verâü’n-nehre gūyâ ceşş-i Tātār uğramış geçmiş (G.33/1)

3. ÜLKELER, ŞEHİRLER, BÖLGELER

3.1. RÛM, HABEŞ

Divan’da Rûm kelimesi ile kastedilen Anadolu’dur ve günümüzdeki adı Etiyopya olan Habeş ile birlikte anılır. Anadolu’da beyaz tenli insanlar yaşar. Habeş’in halkı ise siyah renklidir. Divan’da da bu renk hususiyetleri göz önünde bulundurularak sevgilinin yüzü ve yanağı Rûm’a; ayva tüyü ve beni ise Habeş’e benzetilir. Necib, sevgilinin bembeyaz yüzünde simsiyah ayva tüylerinin çıkmasını Rum diyarını istila etmeye gelen Habeş askeri hayali üzerinden anlatır:

Ġālib oldu leşker-i haṭ ṣāh-ı ḥüsne gūyiyā

Rūmı teşhīre gelür ceyş-i Ḥabeşdür bī-ḥisāb (G.3/3)

3.2. HİCAZ

Hicaz, hem Kâbe'nin bulunduğu bölge anlamında hem de musikide bir makam olması dolayısıyla tevriyeli kullanılır. Aşağıdaki beyit buna bir örnektir:

Mānend-i muṭrib eglenemem her maḳāmda

Kūy-ı nigār rāh-ı Ḥicāzı unutturur (G.13/4)

3.3. VEFÂ, ÇENGELKÖY, ANADOLUHİSARI

Divan'da İstanbul'un semtleri olan Vefâ, Çengelköy ve Anadoluhisarı zikredilir. Necib Divanı'ndaki sevgililer genel olarak klasik sevgili tipi ile ele alınsa da mahallî tarzın etkisi ile bazı beyitlerde günlük hayatta karşılaşılabileceğimiz tipler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir beyitte parlak bir aya benzetilen sevgilinin, Vefa semtinde gezip durduğu söylenirken (G.12/2), aşağıdaki beyitte ise vefa kelimesi bir semt ismi olması dolayısıyla tevriyeli kullanılmıştır:

Rāh-ı niyāza uğramayup nāz ile geçer

Geçsün o şūḥ semt-i Vefādan unutmasun (G.53/1)

Bir müfrette ise şair, sevgilisi ile تنها bir vakitte Anadoluhisarı'nı gezerken şansına Çengelköy'de karşısına rakipler çıkar:

Eyledük yār ile tenhāca temāşā-yı Ḥişār

Baḥtuma ḳarye-i Çengelde bulındı aḡyār (Müf.22)

3.4. İZMİR

İzmir, bazı beyitlerde memduhun bir makama atanması dolayısıyla zikredilmektedir (T.7/6; T.8/1; T.8/7). Bir tarih manzumesinin bir beytinde ise İzmir, ileride yüce makamlara çıkacak olan memduhun talih merdivenin basamağı olarak düşünülür:

Dergeh-i vālā-esāmī kıble-gehdür 'āleme

Süllem-i iḳbālünñ kim pāyesi İzmīrdür (T.7/2)

4. İÇTİMÂÎ HAYAT

4.1. YAZI İLE İLGİLİ UNSURLAR

4.1.1. Kalem (Kilk, Hâme)

Divan'da kalem çeşitli hayal ve benzetmelere konu edilir. Ucundan mürekkep akması, ağlayan bir insan gibi düşünülmesine sebep olur (G.43/2).

“Eski ressâmlar ve tezhîbciler, kıl kalem dedikleri çok ince samur fırça kullanırlardı.”⁵⁷ Bazı beyitlerde geçen kalemden kasıt bu kıl fırçadır. Bir beyitte mumun alevi kıl kaleme benzetilir. Sağa sola sallanışıyla her tarafa rengârenk resimler yaptığı hayal edilir (G.39/4). Kalem, “hâme-i Bihzâd” tamlaması ile ressam Bihzâd'ın en ince süslemeleri yapan fırçası ve sanatı anlamlarında kullanılır (G.26/6; T.9/2). Sevgilinin kirpikleri aşığın gönül levhasına nakışlar yapan bir kaleme yani fırçaya benzetilmiştir (G.25/2).

Kalem, yazdıklarının kıymetli olması sebebiyle konu edilir (G.69/8). “Reşha-i kil-k-i güher-erkâm, kil-k-i güher-efşân, reşha-i hâme, reşha-i kil-k” tamlamalarıyla kastedilen onun değeri, önemidir. Bir müzeyyel gazelde şair, şibhihüs-nitalille sadefin incilerini galiba memduhun kıymetli yazılar yazan kaleminin damlasına benzer zannedip onu hatırlattığı için sakladığını söyler (G.22/8). Kalemin damlaları o kadar değerlidir ki ondan pek çok feyiz incisi ortaya çıkar; bu yüzden şiir için “manalar denizi” denir (G.36/4). Şair, memduhun kaleminin damlası ile eşi benzeri olmayan inciyi bir tutar (T.6/5).

Necib, bir beyitte “Kalemim şairleri kışkandırırsa buna şaşılmaz!” (G.67/8) diyerek kalemi ile yani yazdıkları ve şairlik yeteneği ile övünürken, konu Hz. Peygamber olunca tevazu elbisesine bürünüp “kalemim kırık” diyerek onun vasıflarını yazmaktaki acziyetini dile getirerek Allah'tan af diler (T.2/4). Diğer bir beyitte ise güzelliği ve ferahlığından dolayı bir mimarî yapının tarihinin övgü kalemi ile yazılmasının uygun olacağını söyler (T.9/15).

4.1.2. Kâgez, Safha, Levh, Levha

Kâğıt, Divan'da bir beyitte ressam Bihzâd'ın resmi için kullanılırken (G.25/2), başka bir beyitte ise gözyaşı döken bir insan gibi düşünülen kalemin, sevgilinin ayva

⁵⁷ Onay, *a.g.e.*, s. 258.

tüylerinin özelliklerini yazarken kâğıdı benlerle dolu bir yüz haline getirdiğinden söz edilmektedir:

Rûy-ı pür-hâl ider kâgezi eşk-i çeşmi

Vaşf-ı hatt-ı ruḥ-ı cānānı yazarken kalemün (G.43/2)

Sayfa, Divan'da “safha-i ümîd, safha-i ruh, safha-i şi'r, safha-i ‘aşk” gibi tamlamalarla benzetmelere konu olur. Sevgilinin nazı ve ilgisizliği karşısında ümit sayfasına ne yazılırsa yazılsın boşunadır (G.5/5). Sevgilinin bir sayfaya benzeyen yanağında yeni çıkan ayva tüyleri, âşıktaki gamı alır götürür (G.51/5). İçinde pek çok kıymetli şeyler barındırdığı için şiir sayfasına “manalar denizi” denir (G.36/4). Sevgilinin yanağındaki ayva tüylerinin özellikleri aşk sayfasına yazılır (Th.5/1). Her şeyin kaydını tutan defterdâr olursa da konu sevgilinin vuslatı olunca ümit sayfası boş kalır:

Yine şifrü'l-yedüz maḥsûb-ı luṭf-ı yâr olsaḳ da

Tehîdür şafḥa-i ümmîd defter-dâr olsaḳ da (G.59/1)

Levha, üzerine yazı yazılan düzlük anlamındadır. Necib, memduhun mutluluğu için yaptığı hayır duasında o kadar samimidir ki onu adeta gönül levhasına işlemiştir (T.9/13). Memduhun sakalının çıkması üzerine kaleme alınan bir tarih manzumesinin bir beytinde ise memduhun yüzü kırmızı bir levhaya benzetilince sakalı da bu levhaya yazılmış Neml suresi olarak düşünülür (T.15/2).

4.1.3. Defter, Kitâb, Nûsha, Mecmu'a, Dîvân, Dîbâce

Bütün bu kavramlar sayfaların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Divan'da vefat üzerine söylenen bir tarih manzumesinde “seyyiâtı defterin” denilerek amel defteri kastedilmiştir (T.22/2). Sevgilinin yüzü göz, kaş, ayva tüyü vb. bütün güzellik unsurlarını bir arada bulundurması sebebiyle “güzellik kitabı” olarak anılır (G.13/3). Yazılı bir şeyin kopyası anlamına gelen nûsha, bir beyitte memduhun özellikleri anlamında kullanılmıştır. Onun nüshasını tefsir etmekte yani özelliklerini anlatmakta aciz kalındığı söylenir (Kt.7/1). Mumun alevinin kıldan bir fırça, sağa sola sallanması da resim yapması olarak tasavvur edilince her evi Erjeng mecmuasına çevirdiği hayali kurulur (G.39/4). Divan, şairlerin şiirleri topladığı kitap anlamındadır. Bir beyitte memduhun, şiirlerini tertipleyerek şairler topluluğu arasındaki yerini aldığı söylenir (Mes.1/21).

Dibace, eserlerin başına yazılan ön söz demektir. Necib sevgilinin ayva tütünün özelliklerinin kitabını kıl kıl, harf harf gördüğü için kavuşma kitabının ön sözünün şârihi olsa buna şaşılmayacağını belirtir. Burada dîbâce kelimesinin “yanak” anlamı da gözden kaçmamalıdır:

‘Aceb mi şârih-i dîbâce-i vişâl olsağ

Kitâb-ı vaşf-ı haţ-ı yâri mû-be-mû gördük (G.46/2)

4.1.4. Nokta, Nukât, Ser-nâme, Ser-levha, Harf

Nokta, Divan’da bir beyitte boyutu sebebiyle en ufak şeyi ifade etmesi bakımından kullanılır. Memduhun güzelliğindeki tek nokta kusurunu dahi yok etmesi için Allah’a niyaz edilir (Kt.7/2). Yine ikbal, memduhun dairesinde, yöresinde yani ona göre bir nokta kadardır (T.8/6). Peygamberimiz övüldüğü bir manzumede ise yıldızlar noktalara benzetilmiştir (G.1/3). Bir beyitte ise görülemeyecek kadar küçük olması sebebiyle sevgilinin ağzı ile nokta arasında ilgi kurulur:

Unut zâhid hadîs-i haţ-ı yâri kıl ü kâl itme

Yeri yok nokta-i sırr-ı dehânından su’âl itme (G.60/1)

Sername ve serlevha el yazma eserlerin başına yazılan süslü başlık demektir. Eski yazma eserler besmele ile Allah’ın ismi anılarak başlardı. Allah, sevgilinin kıvrımlı saçını, yüzünün üstünde konumlandırmıştır. Kıvrımlı saçın şekli “hû” lafzına benzer. Bundan dolayı sernamelerin üstüne “hû” kelimesinin yazıldığı ifade edilir (Müf.11). Bir beyitte ise sevgilinin yüzü kitaba, iki kaşı da bu kitabın çekilmiş iki başlığına benzetilir:

Rûyında ebruvânı hilâl ‘ad ider gören

Ser-levha-i melâhatûn iki keşidesin (G.51/2)

Harf ise bir yazı unsuru olarak sadece iki beyitte “harf-i cevher” (T.14; T.1/5) tamlamasıyla geçmektedir. Bu ifade tarih düşürmelerde sadece noktalı harflerin ebcet değerlerinin hesaplanmasıyla ortaya çıkan bir tarih düşürme şeklidir.

4.1.5. Berât, Hat, Hücet

Berât, “Osmanlı Devleti’nde bir kimseye nişan, rütbe, memuriyet veya herhangi bir imtiyaz verildiğini bildiren ferman”⁵⁸ demektir. Şair, bir tarih manzumesinin bir

⁵⁸ Ayverdi, a.g.e., s. 135.

beytinde övülen hakkında dua ederken, mağfiret berâtına memduhun da isminin yazılarak imtiyazlılar arasına girmesini Allah'tan niyaz etmektedir (T.22/2). Sevgili, güzellik ülkesinin padişahına benzetilir ve aşk makamının berâtı onun yazılı emriyle yenilenir:

Gelürse ol şeh-i mülk-i melâhatûñ hattı

Berât-ı manşib-ı 'aşkuñ Necîb olur tecdîd (G.10/5)

Hat, padişah fermanı ve güzel yazı anlamlarına gelir. Bir beyitte memduhun yüzü reyhanî hat ile yazılmış bir levhaya benzetilir (T.15/2). Başka bir beyitte ise padişaha benzetilen sevgili, hattı ile şaraba benzeyen kırmızı dudağının öpülmesini yasaklamıştır; fakat sarhoş olanların şaraptan vazgeçmeyeceği belirtilir:

Büs-ı la'lin hat ile ol şeh-süvâr itmiş yasağ

Hiç humâr-âlûd olan eyler mi şahbâdan ferâğ (G.40/1)

Hüccet, delil demektir ve sadece bir beyitte zikredilir. Zahid, aşkın aşk davasında samimi olmadığını söyler. Âşık ise zahidin bu iddiasının doğru olmadığını bildiği için ondan bu sözü için delil istemektedir:

Da'vâ-yı 'aşk-ı yâr derûnî degül gibi

Kavline zâhidûñ hele biz hüccet isterüz (G.27/3)

4.1.6. Cedvel, Keşîde, Pergâr

Cetvel, el yazması eserlerin sayfalarında yazılacak alanı belirlemek için çekilen çizgidir. Gökyüzü, Hz. Peygamberi anlatan bir siyer gibi düşünülür. Gökyüzü bir kitap olunca başlığı ay ve güneş, noktaları yıldızlar, cetveli ise kıvrılcımlara benzetilir:

Mihr ü meh ser-levhalar encüm nuķat cedvel şihâb

Bir müzehheb hilyedür vaşfuñda bu levh-i semâ (G.1/3)

“Hat sanatında yazıya güzellik ve satıra ferahlık vermek, istife uydurmak maksadıyla bâzı harflerin uzatılarak yazılması ve harfin bu şekilde uzatılmış kısmı”⁵⁹ anlamına gelen keşîde, sadece bir beyitte zikredilir ve sevgilinin kaşları ile ilgi kurulur:

Rûyında ebruvânı hilâl 'ad ider gören

Ser-levha-i melâhatûñ iki keşîdesin (G.51/2)

⁵⁹ Ayverdi, a.g.e., s. 662.

Pergâr, bugün “pergel” ismiyle bildiğimiz daire çizmeye yarayan bir alettir. Bir beyitte Allah’ın hıfzı, koruyuculuğu bir pergele benzetilerek her daim memduhu çevrelemesi için dua edilirken (T.8/6), başka bir beyitte ise âşık, kendini isteklerin sınırlarını çizen, hududunu belirleyen bir pergele benzetir ve maksat şehrinin dışına çıktığını yani amacını aştığını belirtir:

Biz ol bîrûn-rev-i eṭrâf-ı şehristân-ı maḳşûdüz

Devâ’ir tarḥ-ı âmâl itmede pergâr olsaḳ da (G.59/3)

4.2. RESMÎ VE GAYRÎRESMÎ GÖREVLER, MESLEKLER, UĞRAŞILAR TİPLER

4.2.1. Tabib, Fassâd

Tabip, beyitlerde istiare yoluyla sevgili için kullanılır. “Tabîb-i dil ü cân” terkihiyle kastedilen sevgilidir. Âşık, ayrılık hastasıdır. Onu tedavi edebilecek tek kişi onun tabibi olan sevgilisidir. Tabibe benzeyen sevgili, bazen aşığa sıhhati çok görüp (G.2/2), onunla ilgilenmediği gibi zehre benzeyen eziyeti ile aşığın sağlığını hepten bozar ve buna karşılık âşık, kendisine ilaç olarak sevgilisinden dudağının şerbetini ister (G.7/1). Fakat o tabip, herkese şifa olur diye can bahşeden dudağını verirken, Necib’in derdine çare aramaz (G.62/5). Ayrılık hastasının çaresi tabibe benzeyen sevgilinin vuslatıdır (G.32/1). Ayrılık hastası âşık da sevgiliye şöyle seslenir:

Pister-i ḥaste-i hicrānuña gel bir kerre

Ey tabîb-i dil ü cân derdüme dermân sensin (G.49/2)

Fassâd, cerrah demektir ve bir beyitte sevgili için kullanılır:

Keser mi ğamzesinden dil ümîd-i şıḥḥati bir dem

Olur bîmâr olan nabz-âşinâ faṣṣâddan maḥzûz (G.38/2)

4.2.2. Leşker, Sipeh, Fâris, Şahne

Leşker ve sipeh, asker demektir. Beyitlerde sevgilinin ayva tüyüne, eziyete ve gama benzetilir. Sevgilinin ayva tüyünün çıkmasının anlatıldığı bir beyitte “şâh-ı hüsn/güzelliğin padişahı” denerek sevgilinin yüzü kastedilir ve beyaz insanların yaşadığı Rum diyarına benzetilir. Ayva tüyü askeri ise siyahlığından dolayı bu Rum diyarını yani sevgilinin yüzünü istila etmeye gelen Habeş askerine benzetilir (G.3/3). Aşığın, sevgilinin eziyet askerinin hücumuna karşı dayanıklılığı vardır; bu yüzden o,

padişaha benzeyen sevgiliye meylettiği için pişman değildir (G.15/1). Bir yalı için yazılan tarih manzumesinde gam, askere benzetilir (T.9/10).

Fâris iyi at binen, süvari demektir. Mutluluğu, şanı, şöhreti yakalamanın sürekli çabalamak, gayret sarf etmekle olacağının anlatıldığı bir beyitte şair, gayret meydanının süvarisi olmak istediğini belirtir:

Fâris-i meydân-ı himmet ister adum ey Necîb

Yohsa bî-çevgân girmez destûne gûy-ı neşât (G.37/5)

Bekçi, emniyet memuru demek olan şahne, bir beyitte geçer. Gam bekçisi, neşe meclisine yağmalamadan son anda imdada saki yetişir:

Şahne-i gam bezm-gâh-ı şevkumı târâc ider

İrmese imdâdına ger sâķī-i la'îl-tâc (G.7/4)

4.2.3. Üstad, Hâce, Müderris

Üstat, beyitlerde sevgili, rakip ve memduhla birlikte ele alınır. Sevgili aşta üstat olmuş birini bile bir bakışıyla mektebe yeni başlayan çocuğa çevirir, ona bütün bildiklerini unutturur (G.4/4). Bir beyitte talebe-üstat, âşık-rakip paralelinde konu edilir (G.38/5). Şair, bir tarih manzumesinde Veysî'den üstat olarak bahseder (T.2/2).

Hâce, hoca demektir ve beyitlerde gül ve gam için benzetme unsuru olur. Bir beyitte gam hocaya benzetilir ve kafile şeklinde bulunduğu düşünülür. Âşık, gam hocasının kafilesinin geliş müjdesi için gözyaşı akçesini vermiştir ama boşuna gitmiştir. Çünkü haber asılsız çıkar (G.64/5). Nevşehirli İbrahim Paşa'nın damat olması üzerine yazılan tarih manzumesinde ise o günden bahsedilirken gül hocasının sevinçten serviyi azat ettiği ve bülbülün gül bahçesi mektebinde o gün ders almadığı belirtilir:

Hâce-i gül servi âzâd eyledi hândân olup

Mekteb-i gülşende bülbül almadı ol gün sebak (T.1/3)

Müderris, medreselerde ders okutan kişiye denir. Sadece bir beyitte geçen müderris kelimesi herhangi bir benzetmeye konu olmaz. Memduhun mesleği olması sebebiyle zikredilir (T.29/1).

4.2.4. Müşteri

Divan'da müşteri kelimesi “harîdâr” şeklinde de geçmektedir. Bir beyitte ay ve güneş sevgilinin yüz güzelliğinin müşterisi olarak düşünülürken (G.4/2), başka bir beyitte ise Ay'ın, güneş yüzlü sevgilinin müşterisi olduğu için peşinde dönüp durduğu bir hüsnitalil ile ifade edilmektedir:

Mâh oldu müşterîsi o ħurşîd-tal'atun

Seyr it mişâl-i şem'-i şeb-ârâ gezer tûrur (G.12/3)

4.2.5. Çocuk (Tıfl, Kûdekân), Oğul (Mahdûm)

Beyitlerde çocuk kavramı, “tıfl” ve Farsça çocuk anlamına gelen kûdek kelimesinin çoğulu olan “kûdekân” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bir yerde rakip, yeni yetme bir çocuğa benzetilir (Müf.5). Onun dışında herhangi bir benzetmeye konu olmaz. Yeteri kadar tecrübe ve bilgiye sahip olmamaları yönüyle işlenir (G.4/4).

“Eski sıbyân mekteblerinde talebenin hareket ve hallerine dikkat edilirdi. Yaramazları tekdîr ederler veya suçlarına göre falakaya yatırılırdı. Hocanın yanında boy boy değnekler, sııklar bulunurdu. Bunlarla çocukları döverdi. Eskiden mahalle mekteblerine giden çocuklar muallim ücreti olarak babalarının hallerine göre haftalık, daha zenginleri çamaşır da götürürler ve hocadan iltifât görürlerdi; dayak yemezlerdi. Fakirleri en âdî sebeplerle bittabi hakaret görürler, falakaya yatarlardı. Böyle haşin, eli sopalı hocalardan çocukların korkmaları, onları sevmemeleri pek tabîdir.”⁶⁰ Bir beyitte de âşık ile rakip arasındaki ilişki; çocuk ile yani talebe ile hocası arasındaki ilişki ile örneklendirilir. Nasıl ki çocuklar hocalarını görmekten hoşlanmazlarsa âşığın da rakibi görünce parlaklığını yitirip, bütün neşesi kaçmaktadır:

Anuñcün qaldurur tâbânı 'âşık görse âğyârı

Ki olmaz kûdekân seyr-i ruh-ı üstâddan mahzûz (G.38/5)

Mahdûm oğul, evlat demektir. Herhangi bir benzetmeye konu olmaz. Sadece bir yerde geçer (T.7/1).

4.2.6. Sâhir, Câdû

Sâhir büyücü, sihirbaz demektir. Sadece bir beyitte zikredilir ve sevgilinin gözü

⁶⁰ Onay, a.g.e., s. 428.

büyücüye benzetilerek etkileyiciliği vurgulanır. “Sevgilinin gözünün büyücüsü her an sihir yaparken onun yan bakışıyla konuşulmaz!” denilir (G.6/3).

Câdû da büyücü demektir. Sevgilinin gamzesi ve gözü için benzetme unsuru olur. Âşıkların gönlünün sevgilinin saçında asılı olması hayâli edebiyatımızda çokça kullanılan bir mazmundur. Sevgilinin cadıya benzeyen yan bakışı gibi hızlı hareket eden bir hayal yoktur; bir aşığın gönlünü görmesin, hemen onu saçının çengeline asar (G.41/3). Şair, periye benzettiği sevgilinin gözlerinin düşünce aynasına akseden görüntüsünü iki cadının bir şişeye hapsolmuş görüntüsüne benzetir:

‘Aks-i çeşmüñ ey perî âyîne-i endîşede

İki cādû habs olınmış görünür bir şîşede (G.57/1)

4.2.7. Ahmak

Divan’da “har-siriştân” ve “sebük-magzân” diye çoğul şekli kullanılan bu tamlamalarla kastedilen aklın yolunu tutmayan, ahmaklardır. Bir beyitte şair kendini yaşadığı devrin ahmaklarından kıymet olarak daha ağır, üstün kabul eder; fakat sevgilinin kıymetinin daha fazla olmasından dolayı onunla eşit kollu terazide tartılmasının mümkün olmadığını söyler (G.59/2). Akıllılarla ahmakların dost olamayacağı, yapı bakımından zıtlık içinde olan şişe ve taş üzerinden örneklendirir:

Ülfet itmez har-siriştân ile erbâb-ı hîred

Şîşe ile seng ider mi hîç Necîbâ imtizâc (G.7/5)

4.2.8. Rind, Zâhid

Rind, Divan’da divan edebiyatı geleneğinin genel kullanım özellikleri doğrultusunda ele alınmıştır. Rintler dünya işlerine değer vermeyen, içkiye ve eğlenceye düşkün tipler olarak karşımıza çıkar. Kadeh, içki meclisi, saki, meyhaneci ve şarap ile birlikte anılırlar. Rintlerin dostu, içinde şarap olması sebebiyle kırmızı elbise giymiş cilveli bir sevgili olarak düşünülen kadehtir (G.8/5). Rintlerin bahçelerde zevk ve sefa içinde eğlenip şarap içtikleri bilindiğinden, gül bahçesine gelmemeleri içki yasağının olabileceğine yorulur (G.70/2). Talih, insana bazen çok güzel şeyler sunsa da ona tam anlamıyla güven olmaz. Bir gün insanı tepetakla edebilir. İşte bu yüzden feleğin dönecliğini idrak eden rintler, onun hükümdarlık tacını eski şarap kadehlerine değişmezler:

Sipihrûn gerdişin fehm eyleyen rindânı gör çarhuñ

Sifâl-i köhneye itmez bedel tâc-ı keyânîsin (G.50/2)

Zâhid ikiyüzlülüğü ve aşktan anlamaması gibi konularla ele alınır. Zâhid, giydiği ikiyüzlülük ve hile cübbesi ile acayip bir heykele benzetilir (G.55/2). Aşk konularından anlamadığı söylenen zâhid, eşeğe benzetilir ve ondan, aşk konularına girmemesi bırakıldığı yerde otlamasına devam etmesi istenir (Müf.20). Aşığa aşkında samimi olmadığını söyleyen zahidin sözüne delil istenir (G.27/3) ve aşığın aşkının gerçekliğinin ancak şair tabiatlılar tarafından anlaşılabileceği söylenir (G.19/5). Zâhid, bununla da kalmaz, sevgilinin ağzının neden sır gibi olduğunu anlamaz, onu hafife alır ve ayva tüyünün dedikodusunu yapar (G.60/1). Oysaki servi boylu sevgili hakkında tek bir kötü söz söylenmemiştir. Zâhid’e de sevgilinin hilale benzeyen kaşını görünce eğri hayal etmemesi (G.60/4) ve onun güzellik kitabı olan yüzünü harf harf incelerse sevgilinin ayva tüylerinin ona bildiği bütün güzel sırları unutturacağı söylenir (G.13/3). Sonunda sevgilinin kırmızı dudağını görünce zâhidin mizacı değişir, inancı bozulur:

Görmekle la’l-i nâbını seyr eyle zâhidi

Tagyîr-i meşreb eyledi bozdu ‘aķîdesin (G.51/3)

4.2.9. Mutrib

Mutrib şarkı söylemesi, çeşitli müzik aletlerini çalması, eğlenmesi ve kendisini dinleyenleri eğlendirmesi sebebiyle ele alınır. “Makam, hicaz, nevâ, uşşak, nağme, bezm, perde, kâr, tanbur” gibi çeşitli kavramlarla beraber zikredilir. Mutrib her makamda eğlenebilen kişi olarak karşımıza çıkmaktadır (G.13/4). Mutribler sevgilinin mahallesinde kavuşma nağmeleri söylerler (G.53/5). Bülbülün ötüşünde çeşitli nağmeler vardır ve her birini ustaca yapar. Bu sebepten mutribin de bülbülün ötüşüne uyup çalması istenir ki ondan bir şeyler öğrenebilsin (G.17/2). Mutribe inleme sesini bir de âşıklardan dinlemesi gerektiği söylenir. Çünkü aşk bezminde âşıkların kafatası tambur gibi ötmektedir (G.16/4). Aşığın gönlünden çıkan nağmeler -ki âh olarak düşünülür- gökyüzüne ulaşmışken mutrib daha şehnaz perdesini bile açmamıştır. Tabi burada “perde-i şehnâz” terkibi tevriyeli kullanılır (G.61/3).

4.2.10. Sarhoş

Sarhoş, Divan’da “kanzîl, mest, siyeh-mest, ser-mest, humâr-âlûd, ser-girân,

cür'a-nûşân" gibi tamlamalarla zikredilir. Sevgilinin gözü, gönlü ve âşık için benzetme unsuru olur. Sarhoş olan şaraptan vazgeçmez (G.40/1). Bir beyitte Ferhat'tan aşk kadehinin sarhoşu diye bahsedilirken (G.57/3), bir yerde şair kendisini aşk şarabının sarhoşu olarak niteler (Th.1/5). Başka bir beyitte "Eğer şarap olmasaydı sevgilinin vuslat binası aşığın gözyaşı selinden dolayı bel verip sarhoş gibi sallanıp yıkılmazdı." (G.56/4) denilir.

Sevgilinin gözü daima kızıl görünse buna şaşılmaz; çünkü insan avlayan yan bakışı kibir şarabıyla körkütük sarhoş olmuştur (G.9/3). Sevgilinin gözü, içki meclisinin sürekli sarhoş gezenlerinden sayılır (G.52/3). Âşık, sevgilinin sarhoş gözünün, gönlüne süzgün süzgün bakmasını isterken (G.20/2), sevgilinin kaşı çatıkken ve gözü körkütük sarhoşken kederli gönül için bir bakış istemeye cesaret edemez (G.63/3). Sarhoşlar, içkinin etkisiyle cesaret bulurlar ve ne yaptıklarını bilmezler. Sevgilinin gözü bir sarhoşa benzetilir ve bir daha kılıç çekmemesi için onun karşısında ölü taklidi yapılması gerekir (G.41/5). Sarhoşlar şarabın etkisi ile ne dediklerinin farkında olmazlar. Sevgilinin gönlü, âşıklara kibir ve kinle kötü sözler söyleyen sarhoşa benzetilir:

Geçer ser-mest olup 'uşşâka kibr ü kîn ile dâ'im

Dilûn gûş eylemez bir dem şadâ-yı el-amânîsin (G.50/3)

4.2.11. Meyhaneci

Meyhaneci, Divan'da "pîr-i mug" ve "pîr-i mugân" şeklinde geçer. Şarap, üzümün kızı olarak anılır. Meyhanecinin himayesi, gözetimi altındadır ve bu yüzden onun kızı olarak da düşünülür. Bir beyitte sakinin üzümün kızına lalden bir yüzük vererek meyhaneciye damat oluşundan bahsedilir:

Rez duhterine virdi nişân hâtem-i la'îlîn

Sâķī dahı pîr-i muğa dāmād mı olmaz (G.26/7)

Bir yerde ise âşık, meyhanecinin korumasında olan çırağının -muğbeçenin- yani sevgilinin dudağını arzular. Fakat onun için aşığın canından geçmesi gerekir. Zira meyhaneci öyle birkaç gösterişli şiir ile kandırılamaz:

Cân naķdini vir yohsa öpilmez la'li

Meyhāneci eş'ār ile teşhîr olmaz (Kt.3/2)

Diğer bir beyitte ise zevk ve eğlenceye düşkünlükleriyle bilinen rintler, kendilerine hizmet ettiği için meyhaneciye saygı duyarlar. Bu sefer şarap dağıtması için sakiyi seçmişlerdir. Onun da meyhaneci gibi saygı duyulan biri olduğu görülmek istenir:

İhtiyâr eyledi rindân seni ey sâķī-i mey

Görelüm pîr-i muğân gibi öpilsün kâdemüñ (G.43/3)

Bir beyitte ise gönül, temaşa ve irşat kavramları meyhaneci ile birlikte zikredilir. Böylelikle beyti tasavvufî olarak ele almak ve meyhanecinin mürşit olduğunu kavramak gerekir:

Dile sūrāh-ı sūzenden temāşā itdirüp dehri

Bizi ey pîr-i muğ kılduñ hele irşâddan maḥzûz (G.38/4)

4.2.12. Dilenci (Deryûze-ger), Gedâ, Köle

Dilenci, Divan'da “deryûze-gerd” kelimesi ile karşılanır. Bir beyitte lale için benzetme unsuru olur. Lale, gül yanaklı sevgilinin çanağı gam akçesiyle dolu tok gezen dilencisine benzetilir:

Bâgda deryûze-gerd-i sîridür ol gül-ruḥuñ

Naḳd-i ğamla pür ise n'ola çanağı lālenüñ (G.44/3)

Gedâ, memduhun adaletinin övgüsünün yapıldığı bir tarih manzumesinde zikredilmektedir. Toplumun en alt tabakasındaki kişileri karşılar ve padişah ile zıtlık oluşturulur (T.8/2).

Köle (bende) ise Hz. Peygamber için yazılan bir na't'ta geçer. Ay ve güneş, O'nun parlak yüzlü iki kölesi olarak düşünülür (G.1/2).

4.2.13. Divâne

Divâne, deli demektir. Âşık, sevgilinin sinisini öpmek arzusuyla deliye dönmüştür (G.18/4). Bir beyitte ise divanelikten kasıt âşıklıktır. Bilindiği gibi lalenin ortası siyahtır. Bu onun yarası olarak hayal edilir. Lale, bir gülün azgın delisi olduğu için gönlünü dağılamıştır (G.44/5). Başka bir beyitte çölde dolaşması ve lakabı deli anlamına gelen Kays örnek gösterilir. “Sahra-neverd-i aşk” tamlaması ile aşkın sevgilinin aşkından Mecnun gibi deliye döndüğünü belirtir (G.45/1).

4.2.14. Misâfir

Misafir, Divan'da “müsafir, zayf, mihman” kelimeleri ile geçmektedir. Hacıların ibadetlerini yapmak için Kâbe'de geçici bir süreliğine kaldığı gibi âşık da sevgilinin mahallesine gelen bir misafire benzer (G.28/1). Sevgili, ayrılığının orucunu tutan âşıkları kavuşma nimetiyle misafir edip iftar ettirmelidir (G.41/4). Baharın gelmesiyle birlikte gezintilere çıkılır. Sevgili ile âşıklar buluşur. Lale yanaklı sevgililerin açacağı gam yarasını gönülde misafir etmek gerekir (G.48/1).

4.2.15. Gelin, Damat

Gelin, Divan'da şarap ve bir mimarî yapı için benzetme unsuru olur. Güzelliği sebebiyle saki, şarap, bağ, gülistan, lale, yasemin gibi unsurlarla tasavvur edilir. Bir yerde üzümün kızı olarak anılan şarap, meyhaneci tarafından sakiye verilerek gelin edilir (Th.3/4). Diğer beyitte ise memduhun yaptırdığı köşk, beyaz yüzlü, kırmızı yanaklı bir geline benzetilir:

Yâ bir ‘arūs-ı gülistân-ı bâğ-ı behcetdür
‘Îzârı lâle vü ruhsârı yâsemîn-âsâ (T.9/9)

Damat ise memduhun damat olması üzerine ve saki için benzetme unsuru olarak kullanılır. Meyhaneci himayesinde olan üzümün kızına nişan için lalden bir yüzük verdiği için sakiden damat olarak bahsedilir (G.26/7). Memduh bir beyitte yüce şahların şahının damadı olarak nitelenir (T.3/10).

4.2.16. Hayyât, Sayyâd, İmam

Hayyât, terzi demektir. Bir beyitte sevgilinin benzetileni olur:

Ol muğ-beçe hayyâtı görünce virdüm
Zünnârına dil-beste olup ser-rişte (Kt.4/1)

Sayyâd, avcı demektir. Acımasızlığı sebebiyle sevgili ile birlikte kullanılır. Bir beyitte aşığın sevgilinin güzelliği karşısındaki hali, güvercin ile avcı arasındaki durum ile örneklendirilir (G.38/3).

İmam, sadece bir yerde servi ve çınar için benzetme unsuru olarak kullanılır (Müf.7).

4.2.17. Sûfî

Sûfî tipi sadece bir yerde geçer. Beyitte bahsi geçen sûfî tipi, şekilci, cahil, her şeyi dış kabukta algılayan, olayların özünü anlayamayan kaba softadır. Âşık tipi ile zıtlık içinde ele alınır. Âşıkların feryat seslerini kınayan sofı, eşeğe benzetilir ve onun suskunluğu âşıklar için musiki sayılır:

Nevâ-yı nâle-i ‘uşşâka ta‘n idüp n’eyler

Sükût-ı şûfî-i ħar mûsikî yerine geçer (Müf.3)

4.2.18. Vezir, Paşa, Çavuş, Defter-dâr, Kâtip, Hâkim

Vezirler makamları, yücelikleri, bilgileri ve adaletleri ile ele alınırlar. Bir beyitte vezirin “merâtib-sâz-ı dîvân-ı mu’allâ” diye anılmasından, padişahın divanında bulunanları tayin etmek gibi çok yüksek göreve sahip olduğu anlaşılmaktadır (T.3/11). Bir beyitte ise memduh için eşi benzeri olmayan çok adaletli bir vezir olduğu söylenerek övgüsü yapılır (T.3/9). Başka bir beyitte Süleyman Peygamberin veziri Asaf, memduh için benzetme unsuru olur. Yüceliği ve yaptığı iyiliklerden övgüyle söz edilir (T.3/8).

Çavuşlar, başlangıçta önemli görevlerde bulunsalar da daha sonradan görev alanları daralmış, padişah ve paşaların yardımcısı konumunda görevlerini sürdürmüşlerdir. Memduh için “çavuş-ı şâh-ı a’zâm” denilerek yüce padişahın çavuşu olduğu söylene de şairlik yönü ile o, mana ülkesinin padişahıdır (Mes.1/18). Memduh, şanı yüce padişah tarafından kabul gördüğü için bütün çavuşlar onu efendi edinse şaşılmaz (Mes.1/20). Bilindiği gibi Hüthüt’ün bir ismi de -başındaki sorguca benzeyen tüylerinden olsa gerek- çavuş kuşu’dur. Bir beyitte Hüthüt’ün çavuşluk iddiasında bulunduğu belirtilir (Mes.1/23).

Defterdar, bir ildeki mali işlere bakan en üst rütbedeki memurdur. Sadece bir beyitte geçer ve âşık için benzetme unsuru olur. Âşık, sevgilinin yaptığı iyiliklerin hesabını tutan bir defterdâr olsa da ümit sayfası boştur:

Yine şıfrü’l-yedüz maḥsûb-ı luṭf-ı yâr olsaḳ da

Tehîdür şafḫa-i ümmîd defter-dâr olsaḳ da (G.59/1)

Kâtip, bir resmi dairede yazı yazmakla görevli memura denilir. Memduhun ölümü üzerine düşürülen bir tarih manzumesinde onun genç yaşta ölen bir kâtip olduğu

belirtilir (T.22/1). Başka bir beyitte ise “kâtib-i kudret”, Allah için sıfat olarak kullanılır (T.4/9).

Hâkim, adalet ile hükmetmelidir. Hükümleri adaletli olunca insanlar bu karar karşısında rıza göstermekle kalmaz, canlarını dahi verirler:

Sen hâkim ol efendi bu da‘vâyı gör ki halk

Dest-i kazâya cân viriyorlar rızâ degül (Müf.17)

4.2.19. Şeyhülislam, Müftî

Şeyhülisamlık, ulu bir makamdır ve ilim payelerinin en yücesi kabul edilir (T.5/1-2). “Makar-ı fetvâ, sadr-ı fetvâ” olarak anılan şeyhülisamlık makamına memduhun gelmesiyle can gelmiş (T.5/4), bu makam şereflenmiştir (T.6/1). Allah, memduha şeyhülisamlık kaftanını giydirerek âleme bu benzersiz zat ile şan vermiştir (T.6/2). Bir beyitte ise şeyhülislam olan memduh için “müftî-i dânâ” denilmektedir (T.6/3).

4.2.20. Âlim, Ârif

Âlim, ilim sahibi demektir. Divan’da “ulemâ” şeklinde çoğulu kullanılır. Bir beyitte memduh için âlimlerin âlimi anlamına gelen “a’lemü’l-‘ulemâ” denilerek onun övgüsü yapılır (T.5/1). Başka bir beyitte ise memduh, âlimlerin gözünün nûru olarak vasıflandırılır (Kt.7/1).

Ârif, “çok anlayışlı, hakkıyla bilen, gördüğünü uzun düşünmeye gerek kalmadan hemen kavrayacak yetenekte olan (kimse). Allah’ın sırları kendisine açılmış olan seçkin kul, herkesin göremediği mânevî gerçekleri gören, anlayan kimse [Tasavvuf anlayışına göre ârif âlimden farklıdır. Âlim dış âlemi bilen, ârif ise ezel sırları kendisine açılmış olan, Allah’ı, kâinâtı, nefsin tanıyan, bilen, irfan sâhibi kimsedir].”⁶¹ Sadece bir beyitte geçen ârif, âşığın gönlündeki aşk sırrına vâkıf olması sebebiyle sevgili için kullanılır:

O meh-rû kim şafâ-bağş-ı dil-i ehl-i ma‘ârifdür

Bilür râz-ı derûn-ı ‘âşıkı bi’llâh ‘ârifdür (Müf.21)

⁶¹ Ayverdi, a.g.e., s. 66.

4.2.21. Şair, Tercümân, Şârih

Şairler, Divan'da “sühan-ver, sühan-sencân, şâir” ve çoğulu “şâirân” kelimeleri ile geçer. Şairler, gönül derdinden anlayan, aşk sırlarına vâkıf kişilerdir (G.19/5). Necib, bir beyitte velinimetinin feyziyle yazdığı şiirlerinin şairleri kışkandırdığını söyler (G.67/8). Bir manzumede ise söyleyiş tarzı ve şiirlerinin güzelliği dolayısıyla ele alınan memduhun, şiirlerini divan haline getirerek şairler topluluğuna katıldığı ifade edilir (Mes.1/21-25-26).

Tercüman, sadece bir beyitte geçer ve sevgilinin gözü için benzetilen olur:

Bâ'îs ne cevre añlar idük itse ger nigâh

Dilden bilürdi çeşm-i siyeh tercemân idi (G.68/4)

Şârih, sadece bir beyitte âşık için benzetilen olur. Âşık, sevgilinin yazıyı andıran ayva tüylerinin özelliklerinin kitabını yani yüzünü kıl kıl, harf harf inceleyecek kadar sevgiliye yaklaşmıştır. Bu bakımdan vuslat kitabının ön sözünün şârihi diye anılsa buna şaşılmalıdır:

‘Aceb mi şârih-i dîbâce-i vişâl olsak

Kitâb-ı vaşf-ı haţ-ı yâri mû-be-mû gördük (G.46/2)

4.3. ÇEŞİTLİ İNANIŞ VE TELAKKÎLER

Her insanın bir yıldızının olduğu ve bu yıldızın kişinin talihi üzerinde etkili olduğuna inanılır. Yıldızı parlamak, yıldızı sönmek vb. deyimler günümüzde bu inanç sebebiyle kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte de şairin talihinin yaver gitmediği, baht yıldızının kararak ona yükselmeyi çok gördüğü dile getirilir:

Qaldı dil hasret-i hâlûnle hâzîz-i gamda

Necm-i baht-ı siyehüm rif'ati çok gördi baña (G.2/3)

Eskiden keyif verici maddeler çeşitli şekillerde kullanılmış. Örneğin afyon, avuç içindeki tükürük ve tarçın ile yoğrularak macun kıvamına getirilir, yuvarlak hap şeklini alınca da yavaş yavaş çözülmesi ve etkisini uzatmak adına kâğıtlara sarılır öyle yutulmuş. Bu âdetin işlendiği bir beyitte sevgiliye bir türlü kavuşamadığı için acı çeken âşık, gam oruçlusu olarak vasıflandırılmaktadır. Sevgilinin beni kâğıda sarılı afyon hapına benzetilir ve akşam için saklandığı belirtilir:

O mihrũñ fikr-i būs-ı hālını şavm-âşinā-yı ğam

Müverrak bir müferrih hab gibi aḥşām için şaklar (G.22/2)

Papağanlara ayna karşısında konuşma öğretilirmiş. Aşağıdaki beyitte bu olay, çeşitli benzetmelerden yararlanılarak gönül üzerinden anlatılır:

Cānā ‘aceb mi tūṭī-i dil bī-zebān ise

Āyīnemüz mükedder ü işkeste-hātırız (G.28/3)

Mektuplar gideceği yere kadar sağ salım ulaşması ve içinde yazılan özel şeylerin başkası tarafından okunmasını engellemek amacıyla zarflanır, rulo şekline getirilir yahut keseye konulur ve üzerlerine mum damlatılarak mühürlenirdi. Sevgilinin yanağının güzelliğinin anlatıldığı bir beyitte şair, sevgiliye yakarışlarının olduğu bir mektuba yine onun yanağının aleviyle erimeye hazır bir mühür mumu olduğunu söyler:

Mūmuz niyāz-nāmemizi ‘arza ey Necīb

Şem ‘-i ‘izār-ı dil-bere yanmağa hāzırız (G.28/5)

Gelinlerin bellerine kuşak bağlama âdeti bir beyitte sevgilinin beline kavuşma bağını bağlamak olarak işlenir. Böylece insanların yapacağı dedikoduların önü kesilir:

O şūḥ için katı çok kıl ü kāl olur elbet

Miyāna bend-i vişāli kuşandurıncaya dek (G.42/4)

“Rivâyete göre insanlara fenâlığı dokunan cinler, perîler Hz. Süleymân’ın emriyle bir şişe içinde haps olunarak denize atılırlarmış.”⁶² Bir beyitte de karşımıza şişeye hapsedilen cadı figürü çıkmaktadır ve sevgilinin gözü için benzetme unsuru olur. Sevgilinin iki gözünün aşkın düşünce aynasına akseden görüntüsü iki cadının bir şişede hapsolmuş görüntüsü gibidir:

‘Aks-i çeşmũñ ey perî āyīne-i endîşede

İki cādū habs olunmuş görünür bir şişede (G.57/1)

“Eskiden insanlar ay tutulduğunda, onun gökte yaşayan dev bir ejder tarafından yutulduğuna inanırlardı. İnsanlar ayı yutan ejderi korkutup kaçırmak için yüzyıllar boyunca ay tutulması sırasında tencere, kazan, kap-kacak çalarak gürültü etmişlerdi.”⁶³

⁶² Onay, *a.g.e.*, s. 396.

⁶³ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, C. 1, OSEDAM, İstanbul 2016, s. 429-430.

Bir mimari yapı için kaleme alınan tarih manzumesinde de ay tutulması bir hüsnitalille işlenerek bu olaya atıf yapılmıştır:

Bir niçe gündür ki baş göstermedi tākın görüp

Ṭās çalarlar diyü reşkinden hilāl-i āsumān (T.10/4)

Ölülerin ruhuna Fatıha suresi okuma âdeti bir beyitte işlenir:

Güş idenler fevtinüñ tārīhini didi Necīb

Açıla Seyyid Süleymān rûhına el-Fātiha (T.24)

Şarabın dibindeki tortuya cür'a denir. Bunu toprağa dökmek adettir. Bir yerde bu adet işlenir (Th.1/5).

Müjde sevindirici haber demektir. Eskiden birisine sevindirici bir haber verilince karşılığında bahşiş istemek adetti. Günümüzde de “müjdemi isterim” denilerek haber verilen kişiden bahşiş beklenir. Bir beyitte âşık, aldığı müjde için hemen akçeye benzeyen gözyaşını vermiştir; ama boşuna gider. Haber asılsız çıkmıştır:

Geldi nüvîd-i kâfile-i ẖāce-i ğamuñ

Bî-hûde naqd-i eşk hemān gitdi gelmedi (G.64/5)

4.4. YİYECEK VE İÇECEK MADDELERİ

4.4.1. Yiyecekler

4.4.1.1. Şeker (Sükker), Bal, Lokum

Şeker ve bal tatlı olması özelliğinden dolayı sevgilinin dudağının benzetileni olurken (G.19/1), sevgilinin gerdanı için lokum benzetmesi yapılır:

Disünler gerdenin būs eyleyenler rāhatü'l-hulkūm

Dime ey dil dü-la'l-i nābına sükker ü bāl itme (G.60/2)

4.4.2. İçecekler

4.4.2.1. Şarap

Şarap, Divan'da en fazla ismi geçen içecektir. Kadehle birlikte zikredilir. Bazı beyitlerde kadeh denerek mecazımürsel yoluyla içindeki şarap kastedilir. Şarap,

sarhoşluk, sevgilinin dudağı, vuslatla ilgisi dolayısıyla çeşitli benzetme ve hayallere konu olur. Divan'da "bâde, mey, duhter-i rez, sahbâ, cür'a" kelimeleriyle zikredilir. Bu kavram bezmin unsurlarında detaylandırılacaktır.

4.4.2.2. Şerbet

Şerbet eskiden hastalıkların tedavisinde de kullanılan bir üründür. Sevgilinin dudağı tatlılık ve şifa olması bakımından şerbete benzetilir. Sevgili tabip olunca dudağının şerbeti de ayrılıktan hasta düşmüş âşıklara ilaç gibi gelmektedir:

Şerbet-i la'lûñ tabîbâ haste-i hicre 'ilâc

Münharif telh-âbe-i cevruñle gâyetde mizâc (G.7/1)

4.4.3. Diğer Maddeler

4.4.3.1. Zehir

Zehir, bir beyitte sevgilinin eziyeti ile ilişkilendirilir. Sevgilinin eziyeti zehre benzetilir ve aşğın sıhhatini bozar (G.7/1). Sevgiliden ayrı kalan âşık, onun ayrılığının zehrini içmektedir (G.67/2). Sevgilinin dudağı şaraba benzer. Onun gamının zehirli suyunu içenler, şaraba dönüp bakmazlar (G.3/1).

Dünya hayatının geçiciliği ve acılarla dolu olması felek hokkasının içinin zehirle tertip edilen geçici bir ilaç ile dolu olduğu şeklinde ifade edilir (G.37/3). Bu dünya şaraba benzer. Dünyanın da şarap gibi ebedî neşesi yoktur. Onun zehri (cefası), tatlılığına (sefasına) her zaman galip gelmiştir ve gelecektir (G.50/5).

4.4.3.2. İlaç

İlaç, bir beyitte sevgilinin dudağı için benzetilen olurken (G.7/1), başka bir beyitte sevgilinin kavuşma vaadi için benzetme unsuru olur (G.52/4). Dünyanın geçiciliğinin anlatıldığı bir beyitte ise felek, hokkaya benzetilerek onda mutluluk ilacı olmadığı, onun içinin zehirle tertip edilmiş geçici bir ilaçla dolu olduğu söylenir (G.37/3).

4.4.3.3. Hap (Afyon)

Divan'da sadece bir yerde geçmektedir ve kastedilen kâğıda sarılı afyon hapıdır. Sevgilinin beni için benzetme unsuru olur:

O mihrüñ fikr-i bûs-ı hâlini şavm-âşinâ-yı ğam

Müverrak bir müferrih hab gibi aḥşâm için şaklar (G.22/2)

4.5. SÜSLENME

4.5.1. Kıymetli Taşlar ve Madenler

4.5.1.1. La'l

Lal, yakuta benzeyen kırmızı ve değerli bir süs taşıdır. Divan'da ismi en çok anılan kıymetli taş, laldir. Lal, renginden dolayı en çok sevgilinin dudağının benzetileni olur.⁶⁴ Beyitlerde “dü-la'l-i nâb-ı dil-ber, la'l-i nâb-ı dil-ber, la'l-i leb, bûs-ı la'l, kirâs-ı la'l, hokka-i la'l, la'l-i leb-i dil-berân, la'l-i nâb-ı yâr, la'l-i leb-i nâz, la'l-i şîrîn, fikr-i la'l, la'l-i revân-bahş, şerbet-i la'l” şeklinde kurulan tamlamalarda sözü edilen hep sevgilinin dudağıdır. Lal, renginden dolayı sevgilinin dudağı için kullanılmasının yanında beyitlerde genellikle şarap ile ilgi kurularak örneklendirilir:

Eylemem la'lüñ taleb yok yire itme ictinâb

‘Aynına zehr-âbe-nûşân-ı ğamuñ gelmez şarâb (G.3/1)

Bûs-ı la'lin ḥaṭ ile ol şeh-süvâr itmiş yasağ

Hîç ḥumâr-âlûd olan eyler mi şahbâdan ferâğ (G.40/1)

Lal taşının bazı hastalıklarda tedavi edici özelliği olduğuna inanılır. Kalbe iyi geldiği ve toz haline getirilip macun şeklinde tüketildiğinde zehrin zararının giderildiği söylenir. Lal taşının bu özelliği bazı beyitlerde sevgilinin dudağı ile ilgi kurularak işlenir:

Virdi her dil-ḥasteye la'l-i revân-bahşı şifâ

Ol ṭabîb ammâ Necîbâya devâ-sâz olmadı (G.62/5)

Şerbet-i la'lüñ ṭabîbâ ḥaste-i hicre ‘ilâc

Münḥarif telḥ-âbe-i cevruñle ğâyetde mizâc (G.7/1)

⁶⁴ bkz. G.3/1; G.4/1; G.8/3; G.9/2; G.14/3; G.19/1; G.22/3; G.26/4; G.30/6; G.40/1; G.51/3; G.56/3; G.57/5; G.58/1; G.61/1; G.61/2; G.67/5; Kt.3/2; T.7/4; Th.4/1

Lal yüzük, nar, taç, elbise, mızrak, örtü gibi eşyaların rengini belirtmek için veya yapıldığı malzemeyi vurgulamak amacıyla çeşitli hayaller etrafında kullanılır. Bir beyitte kadeh, lal renkli elbisesiyle cilveli bir sevgiliye benzetilir:

Cāme-i la‘lîn ile pür-cilve bir maḥbūbdur

Hem-enīs-i bezm-i zevk-efzā-yı rindāndur kadeḥ (G.8/5)

4.5.1.2. Altın, Demir

Altın, bir beyitte aşğın ahı ile ilgi kurularak ele alınır. Gökyüzünün çadıra benzetildiği bir beyitte aşğın göklere ulaşan ahının alevi de renginden dolayı bu çadırın altın ipleri olarak düşünülür (G.3/2). Bir yerde de “zerrîn-piyâle” şeklinde kadehin altından mamul olduğu dile getirilir (Th.3/5). Madenlerin sertlik-yumuşaklık derecesi ile insanların karakterleri arasındaki zıtlığın ifade edildiği bir beyitte ise altın, yumuşak huylu kişiler için benzetme unsuru olurken, demir ise sert tabiatlı, merhametsiz kişiler için kullanılır:

Bakılsa nerm-dile saḥt-ṭab‘ olur ğālib

‘Ayān olur gelicek bir yire zeheble ḥadīd (G.10/4)

4.5.1.3. Akik, Elmas

Bu iki değerli taş bir beyitte renklerinden dolayı aşğın gözyaşı ve kanı ile ilgi kurularak beraber zikredilir. Kadeh, Necib’in bazen gözyaşından bazen de gönül kanından izler taşıdığı için bazen akik bazen de elmas ile dolu bir madene benzetilir:

Hūn-ı dilden eşk-i çeşmümden nişān virür Necīb

Geh ‘aķīķ ü gāhi elmās ile pür kāndur kadeḥ (G.8/7)

Bir beyitte ise bir mimarî yapının güzelliği ifade edilirken ondan “ustaca yontularak işlenmiş bir elmas parçası” şeklinde söz edilmektedir (T.10/7).

4.5.1.4. Sadef

Sadef, beyitlerde istiridyeyi ifade eder ve içinde inci olması sebebiyle çeşitli benzetmelere konu olur. Bir beyitte övgüsü yapılan bir hamamın mermerleri renk itibarıyla sade, harareten dolayı üzerinde oluşan damlacıklar ise inciye benzetilir (T.10/6). Memduhun doğumu için düşürülen bir tarih manzumesinin bir beytinde ise

memduh, sadefin içinden çıkan bir inciye benzetilmiştir (T.20/2). Bir beyitte ise sadefin içinde incileri barındırması bir şibhihüs-nitalille şöyle ifade edilir:

Meger kim reşha-i kilik-i güher-erķām Pāşāya

Mümāşil zan idüp dürrin şādef ihām için şaklar (G.22/8)

4.5.1.5. İnci (Dürr, Lü'lü)

İnci renginin parlaklığı, iriliği, kıymeti, denizde sadefin içinde olması, şekli ve meydana gelişindeki hususlar sebebiyle ele alınır. İnci, beyitlerde bu özellikleriyle çeşitli benzetmelere konu olur. Bir beyitte şekli ve değerli olması bakımından memduhun kıymetli yazılar yazan kaleminin damlası için benzetme unsuru olurken (G.22/8), başka bir beyitte sevgilinin dişleri inciye benzetilir (G.30/6). Bir yerde şiir için “manalar denizi” benzetmesi yapılarak kalemin damlasında pek çok feyiz incisi olduğu söylenir (G.36/4). Bir tarih manzumesinin beytinde, hamamdaki mermerler sadefe benzetilince üzerinde sıcaklıktan oluşan damlacıklar da inciye benzetilir (T.10/6). Memduhlar, tarih manzumelerinde “dür-i şeh-vâr-ı bahr-i merhamet” ve “dürretü't-tâc-ı sa'âdet” tamlamalarıyla inciye benzetilir (T.30/4; T.31/1).

İncinin beyitlerde ele alınışındaki bir diğer husus da onun nisan yağmuru sebebiyle oluşması inancıdır. Bir beyitte incinin oluşmasındaki bu husus, memduhun doğumu ile ilişkilendirilerek işlenir:

Āb-ı nīsān-ı lutf-ı lem-yezelī

Zāhir itdi şādefde dürr-i şemīn (T.20/2)

4.5.1.6. Gevher, Güher, Cevher

Bu kelimeler mücevher, elmas gibi değerli taş ve madenleri karşılar. Kıymeti dolayısıyla ele alınırlar. Bir beyitte kıymetli ve eşsiz oluşu bakımından memduhtan “gevher-i yektâ” şeklinde bahsedilirken (T.9/4), başka bir beyitte memduhun kalemi, dolayısıyla yazdığı yazılar mücevhere benzetilir (G.69/8; G.22/8). Mücevher, bir yerde parlaklık itibarıyla aşığın gözyaşı için benzetme unsuru olur (G.30/4).

Bunun dışında kimi zaman inci anlamında kullanılır:

Eyledi nīsān-ı lutfi 'ālemi sīr-āb-ı feyz

Reşha-i kilki berāber gevher-i yektā ile (T.6/5)

Cevher, “eski Horâsân ve Şâm mâmulü kılıçlardaki siyah ve beyaz dalgalı benekler”⁶⁵ manasında da kullanılır. Bu anlamıyla cevher iki yerde işlenir (G.30/7; G.57/3).

Bunun dışında cevher, ebcet hesabıyla düşülen tarihlerdeki noktalı harflere verilen isimdir:

Harf-i cevherle Necîbâ yazdılar târîhini

İtdi bâ-‘izzet mülâkî mihre mâhı luţf-ı Hâk (T.1/5)

4.5.1.7. Kükürt (Kibrît-i ahmer)

Kırmızı kükürt anlamına gelen “kibrît-i ahmer”, sadece bir beyitte renginden dolayı lale ile ilişki kurularak işlenir:

Tağıdup ceyş-i şitâyı nîze-i la‘lîn ile

Şevkden kibrît-i ahmerdür yañağı lâlenüñ (G.44/4)

4.5.2. Güzel Kokular

4.5.2.1. Müşg, Anber

Müşg ve anber beyitlerde hoş kokuları ve siyah renkleri sebebiyle sevgilinin saçı, beni, ayva tüyü ve memduhun sakalı ile birlikte ele alınır. Sevgilinin ambere benzeyen beni, bir ilaç gibi düşünülür ve âşıklara şifa olduğu belirtilir (Th.3/3). Aşığın gönlü, sevgilinin siyah püskülü olan amber kokulu saçında asılı kalır (Th.4/1). Sevgilinin ayva tüyleri etrafa mis kokular yayar; saçı amber gibi simsiyahtır (G.54/4). Bir tarih manzumesinin bir beytinde memduhun kırmızı yüzü, içinde kor ateş olan buhurdana, sakalı ise ambere benzetilir. Sakalının çıkması ile yüzünün etrafa güzel kokular yayması, buhurdanda amber yakılması olarak hayal edilir:

Dest-i kudret micmer-i hüsne olup ‘anber-feşân

Lihye şanmañ dūd-ı ‘anber itdi rüyın ‘ıtr-nâk (T.16/1)

⁶⁵ Onay, *a.g.e.*, s. 108.

4.5.3. Diğer Süs Unsurları

4.5.3.1. Yüzük, Mühür

Yüzük, bir beyitte içinde şarap dolu kırmızı kadeh için benzetme unsuru olurken (G.8/4), başka bir beyitte sakinin üzümün kızına lalden bir yüzük vererek nişanlandığı, böylece meyhaneciye damat olması sebebiyle söz konusu edilir (G.26/7).

Memduhun saf lal taşına benzeyen kırmızı dudağının çevresindeki ayva tüylerini görenler, onu ustaca işlenmiş siyah bir mührü benzetirler:

La‘l-i nâbında haţ-ı ra‘nâsını seyr eyleyen

Didiler gūyâ muşanna‘ bir sevâd olmuş nigîn (T.4/4)

4.5.3.2. Ayna (Âyîne, Mir’ât)

Ayna, Divan’da tozlanması, karşısında papağan konuşturulması, cisimleri yansıtmaması ve parlaklığı sebebiyle ele alınır ve çeşitli benzetmelere konu olur. Sevgilinin yüzü ve yanağı şekli ve parlaklığı itibariyle aynaya benzetilir (G.32/1; G.46/1; G.67/2; Mes.1/15). Cisimlerin aksi, karanlık bir ortamda aynada görülemez. Gökyüzü, bir gece bir gündüz olması dolayısıyla sevgilinin yüzünü bazen gösteren, bazen gizleyen bir ayna gibi düşünülür (G.30/2). Bir beyitte gökyüzündeki cisimler memduhun süs malzemelerine benzetilir ve aynası güneş olarak hayal edilir (T.4/5). Ayna, bir yerde “âyîne-i endîşe” şeklinde aşığın düşüncelerinin akis yeri olması bakımından ele alınır (G.57/1). Bir mimari yapının aynası övülürken onun, âlemi baştanbaşa gösteren ve Çin resimlerinden izler taşıyan bir güzellikte olduğu vurgulanır (T.10/2). Aşığın gönlü, tozlu ve kırık bir ayna olarak nitelendirilince gönül papağanının da bu ayna karşısında konuşmadığı ifade edilir (G.28/3). Bir yerde ise gönül, kırılmalık özelliğinden dolayı önce kadehe sonra cihanı gösteren bir aynaya benzetilir:

Sâgar-ı dil seng-i cevruñle şehâ oldı şikest

Hayf kim âyîne-i ‘âlem-nümâ oldı şikest (Kt.5/1)

4.5.3.3. Sürme-dân, Tarak (Şâne)

Bu iki süslenme eşyası sadece bir beyitte ve beraber zikredilir. Beyitte memduh övülürken gökyüzündeki cisimler ile süs eşyaları arasında ilgi kurulur. Sevgilinin

(övrülenin) sürme hokkası hilal, aynası da güneştir. O, ayın hâlesini kendisine tarak yapsa yaraşır:

Sürme-dânı mäh-ı nev âyînesi hırşîd olup

Şâne itse hâle-i mähı sezâ ol meh-cebîn (T.4/5)

4.6. İNŞAÎ UNSURLAR

4.6.1. Kasr, Kâşâne, Sarây

Kasr, Divan'da en çok anılan inşâî unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Nakışlı, süslü ve ferah yapılar olması sebebiyle ele alınır. Genellikle tarih manzumelerinde övgüsü yapılan bu mekânlar, çeşitli özellikleri ile öne çıkartılır ve türlü benzetmelere konu olurlar. Bir yerde aşığın düşüncesi kasra benzetilir ve sevgiliden buranın başköşesine teşrif etmesi istenir (Th.4/6). Başka bir beyitte ise övgüye konu olan kasr, süslemeleriyle, meşhur ressam Behzat'ın kalemini kıskandırdığı; ünlü Havernak köşkü ile arkadaş olsa yaraşacağı belirtilir:

Ne nakş her birisi reşk-i hâme-i Bihzâd

Sezâdur olsa bu kaçır-ı Havernağa hem-pâ (T.9/2)

Bir beyitte ise yeni yapılan kasr, genç bir dilbere benzetilir:

Bu kaçır-ı tâze yâ bir dil-ber-i nev-âmededür

Nihâl-i gül gibi olsa 'aceb mi müstešnâ (T.9/8)

Cennetler içinde köşklerin, bahçelerin olduğu rivayet edilir. Memduhun yaptırdığı kasr da güzellik olarak Adn Cenneti'nin köşklerini andırır:

Kuşûr-ı kaçır-ı 'Adni eyler îmâ

Nezâketle temâşâ eyle her gâh (T.32/3)

Necîbâ 'aks-i kâh-ı 'Adni istersen didüm târîh

Leb-i deryâda seyr eyle bu kaçır-ı pāk ü 'ulyâyı (T.33)

Kâşâne büyük, süslü köşk, ev anlamına gelir. Bir beyitte mumun alevini kıl fırçaya, sağa sola dalgalanmasını da resim yapmasına benzeten şair, bu hareketiyle mumun her kâşâneyi meşhur nakkaş Mani'nin Erjeng adlı mecmuasına döndürdüğü

belirtir (G.39/4). Şair, başka bir beyitte ise ince söz nakışları ile dolu olduğunu belirttiği hayal evini görenlerin ona feyiz kâşânesi diyeceğini söyler:

Nakş-ı maẓmûn ile pûrdür gören elbette Necîb

Beyt-i endîşeme dirse n'ola kâşâne-i feyz (G.36/5)

Saray, Divan'da iki yerde geçmektedir. İlk beyitte tasavvufî yönü bilinen memduhun ölümü üzerine “Cennet sarayı ona tekke olsun, Allah zikrinin nağmeleriyle hurileri raks ettirsin.” denilirken (T.23/5), ikinci beyitte Necib, aşkın, kendisini eziyet sarayına davet ettiğini, fakat kendisinde o kabiliyetin olmadığını söyler:

Ey ‘aşk kâbiliyyet umılmaz Necîbden

Mihnet-sarây-ı ‘aşka ne hoş da‘vet eyledüñ (G.45/5)

4.6.2. Hamam (Germ-âbe)

Sadece iki yerde zikredilen hamam, sıcak bir mekân olması sebebiyle ele alınır. Bir manzumede camekânı ile birlikte hamamın yapılışı için tarih düşürülmüştür ve harareti olması vurgulanır (T.17). Başka bir beyitte ise aşığın gönlünün, falanca sevgilinin aşk ateşiyle hamama döndüğü belirtilir:

Germ-âbe iden âteş-i ‘aşkıyla derûnum

Tâb-âverî-i rûy fülân ibnü fülândur (G.24/2)

4.6.3. Değirmen (Âsiyâ, Âsiyâb)

Değirmen durmadan dönmesi, içine konulan şeyleri öğütmesi sebebiyle ele alınır. Bir beyitte aşığın gönlü için benzetme unsuru olurken (G.35/5), başka bir beyitte “Uncuzâde” diye anılan Hüseyin adlı bir kişinin vefatı üzerine “Uncuzâde feleğin değirmeninden geçti; sebatsız rüzgâr, ömür tanesini savurdu.” denilir:

Uncı-zâde âsiyâb-ı çarḥdan itdi güzer

Dâne-i ‘ömrin şavurdı rûzigâr-ı bî-devâm (T.27/1)

4.6.4. Kubbe, Tâk, Kemer

Bu kavramlar genellikle yarım daire şeklinde olmaları itibarıyla gökyüzü ve âşık ile ilgili unsurlarla birlikte kullanılırlar. Bir beyitte gönülden çıkan ah alevinin direğinin,

gökyüzüne kadar erişmesiyle feleğin kubbesini altın ipli çadır haline getirdiği söylenir (G.3/2).

Tâk, bir beyitte herhangi bir benzetmeye konu olmadan bir mimarî yapının kısmı olması sebebiyle güzelliği övülürken (T.10/4), bir beyitte memduhun eserinden bahsedilirken onun gökyüzü kubbesine asılsa yaraşacağından söz edilir (T.2/2).

Kemer ise sadece bir beyitte aşığın iki büküm olmuş boyu için benzetme unsuru olur:

Eşk-i çeşmānum revān itsün idüp kıddüm dü-tā

Çifte havz ile kemer seyr eylesün tek dil-rübā (Müf.12)

4.6.5. Hisâr

Hisâr, Divan'da iki yerde geçmektedir. Korunaklı, sağlam yapılar olması dolayısıyla ele alınır. Bir beyitte aşığın gönlünün, sevgilinin ayva tüyü ordusunun zararlarından selamete ermek için bir hisara ihtiyaç duyduğu belirtilirken (G.23/4), başka bir beyitte Anadoluhisarı kastedilerek, övgüsü yapılan bir mimari yapının hisara karşı korkusuzca durduğu söylenir. Çünkü insan, bu köşkte gam askerinden güvende olur:

Emîn olur sipeh-i guşşadan kişi bunda

Hişâra karşı tırursa 'aceb mi bî-pervā (T.9/10)

4.6.6. Liman

Liman, gemilerin yük alıp boşaltmak, dalgalardan korunmak için bekledikleri yerdir. Bela denizinin girdaplı limanı, Necib'in gemiye benzeyen gönlünü günlerin getireceği gam yükü için saklamaktadır:

Dağı liman-ı gird-âb-ı yem-i miḥnet Necībānuñ

Dil-i keştî-veşin bār-ı gam-ı eyyām için şaklar (G.22/6)

4.6.7. Binâ

Sadece bir beyitte geçen bina, neme dayanıksız yapılar olduğu için bel vermek, yıkılmak, seyl gibi deyim ve kelimelerle beraber zikredilir. Sevgilinin vuslatı ile bina arasında ilgi kurulur:

Seyl-i sirişk ile yıkılır mest olur mı hîç

Virmez binā-yı vuşlatı bel bâde olmasa (G.56/4)

4.7. EĞLENCE HAYATI

4.7.1. Bezm ve İlgili Unsurlar

Divan'da eğlence hayatı “bezm” (G.16/1; G.17/1; G.35/3; G.47/4; G.52/3; G.63/4; Th.3/1; Mes.1/16), “bezm-i gayr” (G.3/4), “bezm-gâh-ı şevk” (G.7/4), “bezm-i şarâb” (G.14/3), “bezm-i safâ” (G.12/4), “bezm-i yârân” (G.43/4), “bezm-i mey” (G.55/5), “bezm-i vasl-ı yâr” (G.57/5), “bezm-i yâr” (Th.1/5), “meclis” (G.8/2; G.20/3; G.45/2; G.49/4), “meclis-i mey” (G.3/5), “âlem-i âb” (G.14/1) gibi terkip ve kavramlarla ifade edilir.

Bahse konu olan eğlence mekânlarında hoş meşrepli sakilerden (G.4/5), aşığa dost olan kadehlerden (G.8/1), başkaldıran sürahilerden (G.35/3), müdavimleri olan sarhoşlardan (G.52/3), çalgıcılardan (G.61/3), rakiplerden (G.5/3) ve sevgiliden söz edilir.

Bezm, bir toplantı mekânı veya meyhane dışında “bezm-i fena” (G.37/1) şeklinde dünyayı da ifade etmektedir.

4.7.1.1. Şarap (Mey, Bâde, Sahbâ, Cür'a, Hûn-âb)

Şarap kırmızı rengi, sarhoş edici özelliği, dertli zamanlarda meyhanede tüketilmesi, bağımlılık yapması, içenlerde daha sonradan baş ağrısı ve mahmurluk yapması, saki tarafından dağıtılması, ham maddesinin üzüm olması ve verdiği neşenin geçici olması yönleriyle ele alınır. Şarap, beyitlerde sevgilinin dudağı için benzetme unsuru olur. Sevgilinin dudağı renk bakımından şarap gibi kırmızıdır (G.12/4). Onu öpmek şarap yudumlamak gibidir (G.14/3). Padişaha benzetilen sevgili, fermanı ile şaraba benzeyen kırmızı dudağının öpülmesini yasaklar. Fakat şarap müptelâları şaraptan vazgeçmezler (G.40/1). Âşıklar, sevgililerin kırmızı dudaklarının arzusundan şarap tutkunu olmuşlardır (G.56/3). Öte yandan sevgilinin gamının zehrini içenlerin gözüne şarap görünmez (G.3/1).

Bunun dışında vuslat (G.4/5), naz (G.5/1), kibir (G.9/3), gözyaşı (G.14/1), at (G.42/2), ümit (G.46/3), ülfet ve ciğer kanı (Th.1/5), şiir (Mes.1/17) gibi kelimeler şarap ile benzerlik ilgisi kurulan diğer kavramlardır.

Âşığa gözyaşı döktüren de vuslat binasını gözyaşı seliyle yıktıran da şaraptır:

Seyl-i sirişk ile yıkılır mest olur mı hîç

Virmez binâ-yı vuşlatı bel bâde olmasa (G.56/4)

Bir beyitte bu dünyanın geçiciliği ile şarabın verdiği neşenin geçiciliği birbirine benzetilir:

‘Acebdür nîşi gâlib nûşına her demde şahbâ-veş

Bu bezmüñ var mıdur görmiş neşât-ı câvidânîsin (G.50/5)

Başka bir beyitte şarap ile su arasındaki renk ve sıvı olma ilgisinden dolayı şarap için “kanlı su” denilmiştir (G.4/1). Şarap, üzümünden mamul olduğu için ona üzümün kızı da denir (G.8/4; G.26/7). Şarabın mahmurluğu kolay kolay geçmez (G.70/7). Şarabın “cür’a” denilen tortusunu toprağa dökmek adettir. Bir beyitte bu âdete işaret edilir (Th.1/5). Aşağıdaki beyitten şarabın bahçelerde, bağlarda içildiğini ve şarap içmenin zaman zaman yasaklandığını anlıyoruz:

Yasağ-ı bâde mi var bilmezüz nedür hikmet

Fezâ-yı gülşene rindân çekilmeden kaldı (G.70/2)

4.7.1.2. Meyhane

Meyhane beyitlerde “meclis-i mey, bezm, bezm-i şarâb, bezm-i mey, bezm-i safâ, harâbât” şeklinde geçmekle birlikte bazı beyitlerde “meclis” kelimesinden kasıt da meyhanedir. Meyhane zevk ve eğlencenin yapıldığı, aynı zamanda dertli, sıkıntılı hallerde de geline, sakinin hizmet ettiği, içki dolu kadehlerin elden ele dolaştığı bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. İçki meclisinin sakisinde bir güzellik ve parlaklık olunca üzüntüler gider, neşeler artar:

İktisâb-ı zevk idüp âlâmı def’ itdüh Necîb

Meclis-i meyde bugün sâķide gördüh âb u tâb (G.3/5)

Meyhaneler dünya sıkıntılarının bir kenara bırakıldığı, zevk ve sefa içinde yiyip içmenin, neşenin olduğu yerlerdir. Hele orada sevgili de olursa bu neşe daha da artmaktadır. Şair, afet olarak nitelendirdiği sevgilisinin meyhaneye gelip kendisini de neşelendirmesini, aksi takdirde gönül koyacağını senli benli, samimi bir üslupla dile getirmektedir:

Gelmezse yār bezm-i meye hātırım kalur

Şād eylesün Necîbi de söyleñ o âfete

(G.55/5)

4.7.1.3. Saki

Saki beyitlerde mecliste içki dağıtması, orada bulunanları neşelendirmesi ve sevgilinin benzetileni olarak güzelliği sebebiyle ele alınır. Şair, içki meclisinin sakisinde bugün bir güzellik gördüğü için üzüntülerinden kurtulmuş, neşelenmiştir (G.3/5). Gam bekçisi, neşe meclisini darmadağın edecekken imdada saki yetişir (G.7/4). Bu bakımdan saki, meclisin gam kovalayanıdır (G.20/3). Saki meyhanecinin himayesi altındaki üzümün kıızıyla nişanlanır; böylelikle meyhanecinin damadı olarak anılır (G.26/7; G.8/4). Sakinin kırmızı kiraz (G.22/3) ve kızıl narçiçeği olarak tasvir edilen dudağı, şarap kadehine süs ve parlaklık vermektedir (G.9/2). Fakat saki, şarap sunmakta kibirli davranır (Th.4/1). Meyhanede rintler şarap getirmesi için sakiyi seçmişlerdir (G.43/3); ama elinden bir iki saf kadeh içinceye kadar da çok çekilmektedir (G.42/3). Sürahinin dikbaşı olmaya başladığı ve şarap vermediği söylenerek sakiye şikâyet edilir ve ona haddini bildirmesi istenir (G.35/3). Bir beyitte de sakinin şarap dağıtmamasından şikâyet edilir:

Ayağına şu mı durdı sebūnuñ ey sākī

Sür esb-i bādeyi gezdür yarandurıncaya dek

(G.42/2)

Saki beyitlerde gül yüzlü olarak tasvir edilir ve genellikle sevgili yerine kullanılır. Âşıklar, mecliste gül yüzlü saki varken yiyip içip eğlenirler. Âşıklar eğlenceye öyle dalmışlardır ki sarhoş olduklarını bile anlamazlar. Ne zaman ki sevgili meclisten gider de âşıklar kendi başlarına kalırlarsa mahmurluklarının farkına o zaman varırlar (G.16/1). Utanmaktan vazgeçip gül yüzlü sakinin yanına gitmek gerekir. Çünkü onda muhabbet vardır (G.21/4). Elinde şarap testisi görülen saki, acaba ümit şarabının kadehini aşığa sunar mı? (G.46/3). Saki, gözyaşı akçesini kabul etmezse ayağına yüz sürüp canı ve gönlü yani her şeyi ona arz etmek gerekir:

Direm-i eşküme bakmazsa Necîbā sākī

Pâyına yüz sürelim ‘arz-ı dil ü cān idelüm

(G.48/5)

4.7.1.4. Kadeh

Kadeh içki meclisinin vazgeçilmez unsurudur. Şekli, şarap ile dolu olduğundaki

görüntüsü, parlaklığı, yapıldığı malzeme, elden ele dolaşması ile çeşitli benzetme ve hayallere konu olur. Kadeh sevgiliden gelecek camdan mamul bir dostluk zarfıdır (G.5/1). Sadece bir yerde yapıldığı malzemenin altın olduğu “zerrîn-piyâle” ibaresi ile anlaşılmaktadır (Th.3/5). Kadehin, eğlence meclisinde elden ele dönüp durmasının sebebinin sevgilinin şarap rengi dudağını öpmek istemesinden kaynaklandığı düşünülür (G.12/4). Kadeh, sevgiliye kavuşma meclisinin sırdaşı, aşığın can dostu (G.8/1), dert ortağıdır (G.17/1). Âşıklar, Cem gibi yoldan çıkıp sırlarını söylemezken, kadeh mecliste dolaşarak âşıkların dilini çözer, bütün maceralarını anlattırır (G.8/2). Sürahi ile kadehe şarap doldurma anındaki görüntü, sürahinin kadehe susaması, yani onu çok özlemesi ve başını öne eğmesi şeklinde tahayyül edilir (G.8/6). Bir beyitte nar renkli lalden yapılmış bir yüzüğe benzetilen kadeh (G.8/4), başka bir beyitte bazen aşığın gözyaşından bazen de gönül kanından izler taşıyan akik ya da elmas dolu bir madene benzetilir (G.8/7). Bir beyitte gül, rengi ve şekli itibarıyla ağzına kadar dolmuş bir kadehe benzetilir (G.44/1).

Sevgilinin birleşmiş kırmızı dudaklarının görüntüsü ile şarap dolu kadeh arasında ilgi kurulur (G.4/1). Aynı hususiyetlerden dolayı kadeh, sevgilinin kırmızı dudağının benzetileni olur (G.57/5; G.64/4) ve onun bu güzel görüntüsü aşığı gamdan kurtarır (G.61/2). Kadeh, sevgilinin saf la’le benzeyen dudağını gördükçe onu öpmek için ağzının suyunu akıtarak dolaşır; çünkü ona hayrandır (G.8/3).

Bir beyitte ise kadeh, içinin kırmızı şarap ile dolu olması sebebiyle kırmızı elbiseli, cilveli bir sevgiliye benzetilir:

Câme-i la’lîn ile pür-cilve bir maḥbûbdur

Hem-enîs-i bezm-i zevk-efzâ-yı rindândur kadeh (G.8/5)

Bazı beyitlerde kadehin tasavvufî yönü işlenir:

Sûrâḥ-ı süzenden iden ‘âlemi seyrân

Yek cām-ı mey-i feyz ile irşād mı olmaz (G.26/5)

Dile der-beste degüldür hele meyḥâne-i feyz

Yüz çevürmez gezer etrâfımı peymâne-i feyz (G.36/1)

Bir beyitte ise şarabın mûcidi Cem ve kadehinden bahsedilir. Şair, dertli gönlüne seslenerek zamanında dostların meclisine neşe yaydığı için Cem’in kadehinin kulağını çekmesini yani neşelenmek için şarap içmesini öğütler:

Bezm-i yārāna şafā-güster imiş devrinde

Ꞑulağı çekesün ey ğam-zede-dil cām-ı Cemün (G.43/4)

Bazı beyitlerde aşk (G.57/3), gönül (Kt.5/1) gibi soyut kavramlar ile kadeh arasında ilgi kurulur. Âşık, sevgiliye kavuşmayı ümit eder. Bunu da kadeh üzerinden anlatır. Aşığın ümit kadehi sevgilinin la'le benzeyen dudaklarına layıktır; fakat ona kavuşanların kadehine nazaran eskimiş bir çanak gibidir:

Piyāle-i emelüm la'l-i nāb-ı yāra göre

Sifāl-i köhne gibi cām-ı neş'e-dāra göre (G.58/1)

4.7.1.5. Sürahi

Sürahi iki beyitte geçer. İlk beyitte kadehin önünde eğilmemesi, şarap dökmemesi onun dikbaşı olarak tasvir edilmesine sebep olurken (G.35/3), diğer beyitte sürahi kibri bırakmıştır. Kadehi çok özlemiş ve onun önünde başını öne eğmiştir:

Çün şurāhī oldu ser-efgende vü dil-teşnesi

Nāz ile ayağını öpdürse şāyāndur kadeh (G.8/6)

4.7.2. Musikî ve İlgili Unsurlar (Terimler, Makamlar, Aletler)

Musikî kelimesi sadece bir yerde geçer ve eşeğe benzetilen sofunun suskunluğu âşıklar için musikî olarak nitelendirilir (Müf.3). Beyitlerde hicâz, nigâr, uşşâk, şeh-nâz, evc gibi makam isimleri geçer ve hepsi tevriyeli kullanılır. Aşağıdaki beyitte “makam” kelimesi mekân ve müzik terimi anlamında; “nigar”, sevgili ve makam anlamında; “hicaz”, Kâbe ve makam anlamında kullanılır:

Mānend-i muṭrib eglenemem her maḳāmda

Kūy-ı nigār rāh-ı Hicāzı unutturur (G.13/4)

Beyitlerde müzik aleti olarak “tambur, çâr-pâre, saz” zikredilir. Çalgıcı, inleme nağmesini bir kere de âşıktan dinlemelidir. Onun kafatası, aşk meclisinde inlerken tambur gibi ötmektedir (G.16/4). Bir beyitte aşık, ümit telini heves sazına bam teli yaparak istek çalgıcısı gibi yakarış nağmeleri çalmaya başlar (G.69/3). Başka bir beyitte ise “çâr-pâre” tevriyeli kullanılır. “Çâr-pâre kuka yahut narçıl gibi çok sert ahşap malzemelerden ikili parçalar hâlinde üretilip rakkasların sağ ve sol ellerinde çaldıkları

dört parçalı bir tür müzik aletidir.”⁶⁶ Gönül, bir kadeh içmekle aşk meclisine çâr-pâre olmuştur. Akı, fikri, sabrı ve rahatı kendinden geçmişçesine dans etmektedir:

Çâr-pâre oldu bezm-i ‘aşka bir cām ile dil

‘Akl u fikr ü şabr u ārām eyledi mestâne raşş (G.35/2)

Müzik terimi olarak “nağme, nagam, kâr, âgâz, karâr, perde” kelimeleri zikredilir. Nağme melodi, şarkı anlamına gelir. Beyitlerde çoğul şekli olan “nagam” da kullanılmaktadır. Sadece bir beyitte mutriplerin sevgilinin mahallesinde kavuşma nağmeleri söylemesinden bahsedilirken (G.53/5), diğer beyitlerin hepsinde bülbül ve onun ötüşü ile ilgi kurulur (G.17/2; G.43/5; T.9/12; Kt.7/4). Memduhun cömertliğinden bahsedilen bir beyitte, bülbülün, “gül padişahı” olarak nitelenen memduhun keremini gördüğünden dolayı nağmeler ettiği belirtilir:

Bilmem kerem-i şâh-ı gül-i bāğımı gördi

Gönlümce bugün bülbül-i şeydâ nağam itdi (G.69/2)

“Farsça’da “iş” anlamına gelen kâr kelimesi din dışı sözlü Türk mûsikisinin en büyük formunu ifade eder. Bestelenmesi bilgi, kabiliyet ve tecrübe gerektiren, ayrıca sanatta olgunluk derecesiyle ileri tekniğe ulaşmış olmayı icap ettirecek güç bir form olmasından dolayı “güç iş” mânasında bu isim kullanılmış olmalıdır.”⁶⁷ Sadece bir beyitte zikredilen kâr, bülbülün ötüşü ile ilişkilendirilir:

Nevâ-yı bülbüle peyrev olup biraz çalsun

Ki mutrib-i nağam-efzâya kâr lâzımdur (G.17/2)

Âgâz okuyucunun şarkıya başlaması demektir. Sevgili, aşığın ümit telini heves sazına bam teli yapmıştır; âşık da istek çalgıcısı gibi yakarış nağmesine başlar (G.69/3). Başka bir beyitte Necib’in gönlünden çıkan yanık ses ile ah etmeye başlamasının, süslü nağmeler söyleyen çalgıcıları unutturacağından söz edilir:

Âgâz-ı âteşin-nevâ-yı dilüm Necib

Râmiş-gerân-ı nağme-tırâzı unutturur (G.13/7)

Karâr, klasik Türk müziğinde bir makamın seyrinin sona ermesi demektir. Perde ise bir müzik terimi olarak makam anlamına gelmektedir. Bir beyitte bu iki terim evc (doruk-makam) ve şehnaz (çok naz-makam) kelimesi ile tevriyeli bir şekilde kullanılır:

⁶⁶ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, C. 2, OSEDAM, İstanbul 2017, s. 472.

⁶⁷ İsmail Hakkı Özkan, “Kâr”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 356.

Evc-i felekde buldı nevā-yı dilüm qarār

Muṭrib-i bezmde perde-i şehnāz açılmadı (G.61/3)

4.7.3. Çerâgân Eğlenceleri

“Bahar ve yaz mevsimlerinde bahçelerde, deniz ve su kenarlarında kandiller yakmak suretiyle icra edilen eğlencelere yaygın adıyla “çırağan” denmişti. Şimdiki Çırağan Sarayının bulunduğu bölge başta olmak üzere birçok bahçe ve köşklere düzenlenen sohbet meclislerinde çiçek tarhlarının arasına yerleştirilen kandillerin yanı sıra üzerine mumlar dikilmiş kaplumbağalar gezdirilmiş. Bunun yanı sıra havuzlar içinde yüzecek biçimde kandiller hazırlanması ve içine yağ ve fitil düzeneği hazırlanıp denize salıverilen yüzlerce midye kabuğunun akıntı ile denizde oluşturduğu ışıklı manzaralar eğlence gecelerini süsleyen ayrıntılar olarak zikredilir.”⁶⁸ Sadece bir beyitte baharın gelişi ile birlikte sevgililerle bahçelerde eğlenceler, gezintiler yapılacağı işlenir:

Demidür sīneye dāğ-ı ğamı mihmān idelüm

Lāle-ruḥlarla yine seyr-i çerāgân idelüm (G.48/1)

4.7.4. Bayramlar

Beyitlerde sözü edilen Ramazan bayramıdır. Oruç, ay, Kadir gecesini ile birlikte zikredilerek sevgili veya memduhun özellikleri ile ilgi kurularak işlenir. Sevgilinin acımasızlığı ve ilgisizliğinin anlatıldığı bir beyitte sevgili aya, âşık ise oruçlu bir kimseye benzetilir. Oruçtan kasıt sevgiliden ayrı kalınan zamandır. Aşığın rakibe göre tuttuğu ayrılık oruçları daha fazladır; fakat o dinsiz aya benzeyen sevgili ona kavuşma bayramını göstermez (G.57/4).

Ramazan ayı hilal görününce başlar ve biter. Ramazanın sonunda görülen hilal bayramı işaret eder. Ramazan ayı içindeki en kıymetli gece Kadir gecesidir. Memduhun sakalının çıkması üzerine kaleme alınan bir tarih manzumesinin bir beytinde memduhun yüzü bayram ayına, sakalı ise kıymeti bakımından Kadir gecesine benzetilmiştir:

Çün meh-i ‘ıyd be-ḥaṭ geşte dü-bālā ḥüsneş

Ḳadr-i ān lihye-i pākīze şeb-i Ḳadr-āsā (T.18/4)

⁶⁸ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, C. 2, s. 517.

4.7.5. Dügünler

Dügün, Nevşehirli İbrahim Paşa'nın Sultan III. Ahmed'e damat olması sebebiyle kaleme alınan bir tarih manzumesinde "sûr" şeklinde zikredilir:

Olup dāmād-ı şāhenşāh-ı a'zam

Penāh-ı 'ālem İbrāhīm Pāşā (T.3/10)

İrince gūşuma tebşīr-i sūrı

Didüm tāriḥ bu beyti Necībā (T.3/12)

Sezā zībende iḳbāl ile dāmād

Muşāhib oldı İbrāhīm Pāşā (T.3/13)

4.8. ALIŞ VERİŞ

4.8.1. Para (Nakd, Direm)

Para, beyitlerde "nakd" ve gümüş para anlamına gelen "direm" kelimeleri ile zikredilmektedir. Âşığın gözyaşının, canının ve gamın benzetileni durumundadır. Gökyüzündeki ay ve güneş, sevgilinin yüzünü seyretmeye müşteridir; gönülden de gözyaşı nakdini dökerek sevgiliye müşteri olması istenir (G.4/2). Müjde getirene para verilmesi âdettir. Bir beyitte gam, hocaya benzetilir ve kafile şeklinde gezdiği düşünülür. Âşığa gam hocasının kfilesinin yaklaştığı müjdesi gelir. Fakat asılsız çıkan bir müjde için aşığın gözyaşı nakdi boşa gitmiştir (G.64/5). Âşık can akçesiyle aşk malına müşteridir; fakat kavuşmanın hoş kumaşının ederini yabancılar konuşur (G.18/3). Âşık, sevgilinin la'le benzeyen kırmızı dudağını öpmek için can nakdini vermelidir (Kt.3/2). Bir beyitte lâle, sevgilinin bağdaki tok gezen dilencisine benzetilir. Çanağı gam akçesiyle dolu olarak hayal edilir:

Bāğda deryūze-gerd-i sīridür ol gül-ruḥuñ

Nakd-i ğamla pür ise n'ola çanağı lālenüñ (G.44/3)

Saki (sevgili) için yuvarlak, gümüş renkli dirheme benzeyen âşığın gözyaşı, değersizdir. Onun için âşık sevgilinin ayaklarına kapanıp, en kıymetli şeyleri olan gönlünü ve canını kısacası her şeyini ona arz etmesi gerekir:

Direm-i eşküme bakmazsa Necîbâ sâkî

Pâyına yüz sürelim ‘arz-ı dil ü cân idelüm (G.48/5)

Divane gönlüne seslenen şair, ona gözyaşı akçesini boş yere harcamamasını, çünkü bu kadar savurganlığa deniz olsa dayanmayacağını söyler:

Naqd-i sirişki yok yere şarf itme dâ’imâ

Deryâ yetişmez ey dil-i şeydâ sefâhete (G.55/4)

4.8.2. Haraç

Sevgilinin beninin, yanağını öpmesi Habeş padişahının Anadolu’dan haraç almasına benzetilir:

Yüz bulup hâlûñ şehâ bûs eyledi ruhsârıñı

Rûmdan şan şâh-ı iklîm-i Habeş aldı harâc (G.7/3)

4.8.3. Metâ’

Metâ’ ticarete satılacak, kazanç sağlanacak mal demektir. Aşkın ve vuslatın benzetilene olur. Aşk malına can nakdiyle müşteri olunur (G.18/3). Vuslat, metâ’ya benzetilir (G.31/1). Sevgili, aşk yüzünden dertli ve perişan bir halde olsa da kavuşma malının müşterisi olan aşığı kazançlı çıkarmaz:

Harîdâr-ı metâ’-ı vuşlatın ol h’âce-i hüsnüm

Ne deñlü derd-mend âvâre olsa sūd-mend itmez (G.29/4)

4.8.4. Bâzâr

Bâzâr çarşı, alışveriş yapılacak mekân, alış veriş anlamlarına gelir. Sadece bir beyitte kullanılır. Sevgilinin vuslatı, pazarda satılan bir mala benzetilir. Âşık, sevgiliye vuslat malını gizle, onu satmaya çalışma demez. Aksine başkalarıyla bâzârının (alış verişinin) olmasını kabullenir:

Metâ’-ı vuşlata ikrâruñ olmasun dimezüz

Hulâşa ğayr ile bâzâruñ olmasun dimezüz (G.31/1)

4.9. TABABET

4.9.1. Hasta (Bîmâr)

Hasta, beyitlerde genellikle aşığı ifade eder. Sevgili, tıpkı sıhhati çok gördüğü “çeşm-i bîmârı” gibi ayrılık hastası gönlün nabzına bakmaz, onu tedavi etmeye çalışmaz. “Çeşm-i bîmâr” terkibi ile sevgilinin baygın, süzgün bakan gözleri kastedilmektedir (G.2/2). Sevgilinin eziyeti aşığın mizacını bozar, ayrılığı onu hasta eder (G.7/1). Aşktan dolayı gam çekmekten hasta düşen âşık, sevgilinin turunca benzettiği gerdanının hayalini koklamak, bir nebze olsun ferahlamak ister (G.22/5). Sevgili, aşk hastalarının halinden anlar (G.19/3). O, tabiptir. Ayrılık hastasına derman olacak şey onun vuslatıdır (G.32/1; G.49/2); ama o, gönlü hasta aşığa çare aramaz (G.62/5). Gönül ise sevgilinin yan bakışından bir an bile iyileşme ümidini kesmez; çünkü hasta olan, nabızdan anlayan cerrahtan hoşnut olur:

Keser mi gâmzesinden dil ümîd-i şîhhati bir dem

Olur bîmâr olan nabz-âşinâ faşşâddan mahzûz (G.38/2)

4.9.2. Hastalıklar

4.9.2.1. Dilsizlik (Bî-zebân, Lâl)

Papağanların ayna karşısında konuşturulması âdetinden yararlanan bir beyitte gönül, aynaya ve papağana benzetilir. Gönül aynasının tozlu ve kırık olması sebebiyle gönül papağanının “bî-zebân” olmasına şaşırılmamasının gerektiği ifade edilir (G.28/3). Başka bir beyitte ise sevgilinin, isterse cilveli tavırlarıyla âşığın dilini lâl edebilecek kudrette olduğundan söz edilir:

Lâl ider istese ‘arz eyler iken hâl-i dili

‘İşve fenninde Necîb olmaz o fettân ile bahş (G.6/5)

4.9.2.2. Baş Ağrısı (Humâr)

Humâr içki içildikten sonra oluşan baş ağrısı, sersemlik halidir. İki beyitte geçer. İlk beyitte kadeh ile gönül arasında ilişki kurulur. Kadeh, nasıl ki içindeki şarap kalıntısı sebebiyle humâr içindeyse, aynaya benzeyen gönlün de gubâr (toz) içinde olduğu yani gönlün kederli olduğu belirtilir (G.23/1). İkinci beyitte ise sevgilinin, rakibin ve kadehin

olduğu bir meclisten söz edilir. Câm (kadeh) kelimesi ile kadehin içindeki şarap kastedilir. Meclisten sevgili gidince, rakiplerin de ayağı kesilmiştir; fakat kadehin - mecazımürsel ile şarabın- mahmurluğu, baş ağrısı gitmemiştir:

Kesildi pāy-ı raķībān çekildi yār Necīb

Humār-ı cām-ı dıraḥşān çekilmeden kaldı (G.70/7)

4.9.2.3. Remed

Remed, iltihaptan dolayı gözün kanlandığı bir hastalıktır. Bugün konjonktivit olarak bilinen göz hastalığıdır. Gözlerini, “güzellik mumu” olarak nitelendirdiği sevgilisinin aleviyle yanmak için gelen iki pervaneye benzeten şair, gözlerinin remedden değil sevgilinin kan dökücü yan bakışına vurulduğundan kıpkırmızı olduğunu belirtir:

Remed şanmañ urılmış ğamze-i hūn-ḥ̣ār-ı cānāne

Gelürken şem’-i hüsne yanmağ için iki pervāne (Müf.6)

4.9.3. Tedavi Usûlleri

Eskiden yaraların üzerine iyileşmesi için merhem sürülürmüş. Pamuk, keten gibi malzemeler bükülerek fitil haline getirilir, bu fitiller kâfûrla hazırlanmış merhemlere batırılarak yaranın üzerine konulurmuş. Bir beyitte mumun fitili tedavi için kullanılan kâfûra bulanmış fitile benzetilir ve bu tedavi usûlü mum-pervāne üzerinden hatırlatılır:

Merhem-i kâfûr ile memlû fitîlin gösterür

Çāre-cûdur zaḥmına pervānenüñ bî-çāre şem’ (G.39/3)

Bunun dışında genellikle sevgilinin ayrılığından dolayı hasta düşen âşık için devanın yine sevgiliden geleceği ifade edilir. Sevgilinin eziyetinden dolayı sıhhati bozulan ayrılık hastası âşık için ilaç, bazen sevgilinin dudağının şerbeti (G.7/1), bazen de sevgilinin kendisidir:

Pister-i ḥaste-i hicrānuña gel bir kerre

Ey ṭabīb-i dil ü cān derdüme dermān sensin (G.49/2)

Âşığın hasta gönlü, sevgilinin gözü ve gamzesinden bir an olsun iyileşme ümidini kesmez, çünkü devasının onlarda olduğunu bilir (G.19/3; G.38/2). Sevgilinin

ambere benzeyen beni aşığa derman olur (Th.3/3). Başka bir beyitte ise sevgilinin beninin, âşık için hem koku hem de tedavi edici özelliği bakımından buhurumeryem olduğu ifade edilmektedir (Kt.2/2).

4.10. GÜNLÜK HAYATTA KULLANILAN EŞYALAR

Divanda düğme, taç, taht, taş (seng), şişe, sürahi, perde (hâil), kâse, mum (şem'), leğen, ibrik, iğne (sûzen), iplik (rişte), kafes, kandil, چراغ, yatak (pister), yastık (bâlîn), çengel, testi (sebû), çanak (sifâl), küp (hum), kazma (tîşe), terazi, sofrâ (simât), avize, rahle, buhurdan (micmer), tas, kese, merdiven (süllem) gibi eşyaların adı zikredilir. Diğer bölümlerde çeşitli sebeplerden dolayı ele alıp açıkladığımız için tekrara düşmemek adını bu başlık altında sadece isimlerini vermekle yetiniyoruz.

4.11. REZM

4.11.1. Rezm İle İlgili Unsurlar

4.11.1.1. Yağma (Târâc)

Yağma zor kullanılarak alınan eşya, savaş sonrası askerlerin şehirdeki mallardan istedikleri eşyaları alması anlamına gelir. Sadece bir beyitte “târâc” kelimesi ile zikredilen yağma, gam ve neşe ile birlikte mecazi anlamda kullanılmıştır. Sakinin başındaki kırmızı tacıyla bir padişaha, gamın bekçiye, aşkın da meclise benzetildiği beyitte sakinin, gam bekçisi karşısında aşk meclisini yağmadan kurtardığı belirtilir:

Şahne-i gam bezm-gâh-ı şevkumı târâc ider

İrmese imdâdına ger sâķî-i la'îlîn-tâc (G.7/4)

4.11.1.2. Hücûm

Hücûm saldırma demektir. Sevgili padişah, onun askeri de eziyettir. O padişah, kendisine ilgi duyanların üstüne eziyet askerini gönderir. Âşık, sevgiliye meylettiğine pişman değildir; çünkü o, eziyet askerinin hücûmuna dayanacak kuvvete sahiptir:

O şâha meylüme şanma nedâmetüm vardur

Hücûm-ı leşker-i cevre metânetüm vardur (G.15/1)

4.11.1.3. Ordu (Ceyş)

Ordu sadece bir yerde geçen gerçek anlamı dışında naz, kış ve sevgilinin güzellik unsurlarından ayva tüyü için benzetme unsuru olur. Ayva tüyü, sevgililerin yüzünde çıkmaya başladığı vakit, yüzdeki parlaklığı ve güzelliği götürdüğü düşünülür. Bir beyitte sevgilinin yeni çıkmaya başlayan ayva tüyü, yüzünü tahrip etmeye gelen bir orduya benzetilir (G.23/4). Bir beyitte ise naz, kalabalık bir orduya benzetilir (G.64/2). Tatar kavmi dolayısıyla ordusu, geçtiği yerleri yakıp yıkan, büyük tahripler bırakan bir kavimdir. Bir beyitte de sevgilinin kirpik okunun gönlü delip geçmesi, Tatar ordusunun bir nehirden süratle geçmesinin verdiği etki ile kıyaslanarak benzetme unsuru oluşturulur (G.33/1). Şair, lâlenin kışın karların arasından çıkıp belirmesini, her tarafı kaplaması ve çokluğu sebebiyle kış ordusu olarak tanımladığı karı, kırmızı mızrağıyla dağıtması olarak tahayyül eder:

Ṭağıdup ceyş-i şitâyı nîze-i la'lin ile

Şevkden kibrî-i ahmerdür yañağı lâlenüñ (G.44/4)

4.11.2. Savaş Aletleri ve Eşyaları

4.11.2.1. Kılıç (Tîğ, Şemşîr, Seyf)

Kılıç ince ve uzun şekli, parlaklığı, yaralayıcı ve öldürücü olması, üzerinde çeşitli süslemeleri bulundurması gibi özelliklerinden dolayı ele alınır; cefa, naz, dert ve sevgilinin bakışı için benzetme unsuru olur. Şafak, güneş doğmasına yakın beliren kızılıktır. Bu kızılık kıpkırmızı bir kılıç olarak tahayyül edilir. Şair, aşkın bakışının, güneşe benzeyen sevgilinin rahatça dolaşmasını engellemesinden dolayı şafağın, her gün ateş saçan kılıcını kıpkırmızı gösterdiğini hüsnitalil ile belirtir (G.9/4). Bir beyitte ise sevgilinin aşk derdi, öldürücü olması sebebiyle kılıca benzetilir. Lâlenin, sevgilinin kırmızı yüzünün aşkının kılıcıyla şehit olduğu belirtilir (G.44/2). Kılıç, başka bir beyitte parlaklığı sebebiyle ele alınır. Felek Kahraman'a (bkz. Kahraman), şimşek ise onun kılıcına benzetilir (G.30/7).

Kılıç “şemşîr-i cefâ”, “tîğ-i nâz” gibi terkiplerle sevgilinin eziyeti ve nazı ile ilişkilendirilir. Âşık, sevgilinin eziyet kılıcının açacağı yaradan değil, onun koluna zahmet olmasından korkmaktadır (G.16/3). Sevgiliden, naz kılıcını aşkın yaralı göğsüne çekmesi istenir (G.18/2). Sevgilinin bakışı, öldürücü olmasından dolayı kılıca

benzetilir. Sevgiliyi görünce ölmüş taklidi yapmak gerekir ki onun sarhoş bakan bakışı aşığın ölmediğini anlayıp onu öldürmek için tekrar kılıç çekmesin:

Cān virūr ‘āşık kırılmış gibi seyr it ey Necīb

İtmesün bir kez nigāh-ı çeşm-i mesti sell-i seyf (G.41/5)

4.11.2.2. Ok (Tîr, Nâvek)

Ok, Divan’da şekli, yaralayıcı ve delici olması sebebiyle ele alınır. Sevgilinin bakışı, kirpiği, eziyeti ve aşığın ahı için benzetme unsuru olur. Âşığın gönlü, sevgilinin kirpik okuna hedef olsa yaraşır (Th.3/2). Gönle sevgilinin kirpiğinin oku saplanıp geçer (G.33/1); fakat kirpik okuna vurulmak sevgilinin hoşuna gitse de âşık için aynı şey söylenemez (G.24/3). Sevgilinin gözü ve yan bakışı, ok ve hançer ile sohbet halinde olarak hayal edilir (G.18/1). Sevgilinin sitemle bakan yan bakışı oka benzetilir (G.26/3). Sevgilinin âşığına karşı tutunduğu ilgili tavırlara aldanan kişinin, ok gibi açıkta kalacağı; başsız ve ayaksız gezip duracağı ifade edilmektedir (G.12/6). Sevgilinin eziyetinin oku, âşıklar için bir armağandır (Th.3/1). Yüzü kara rakip için de bir armağan lazımdır. Âşık, rakibin göğsüne saplanan ah okunun, kendisinden ona verilen bir armağan olduğunu söyler:

‘Aceb mi sînesine tîr-i âhımız geçse

Rakîb-i rû-siyehe ber-güzâr lâzımdur (G.17/4)

4.11.2.3. Yay (Kemân)

Yay, beyitlerde yaralayıcı ve öldürücü olması sebebiyle ele alınır ve sevgilinin kaşları ve cevri için benzetme unsuru olur. Bir savaş aleti olması dolayısıyla ok ile birlikte zikredilir. Sevgilinin kirpikleri ok olunca, kaşları da bu okları atmaya hazırlanan yay gibi düşünülür (Th.3/2). Sevgilinin eziyetine katlanılabileceğinin fakat kişinin onun karşısında ne kadar doğru, dürüst olsa da sevgili için bir anlam ifade etmediğinin anlatıldığı beyitte, sevgilinin eziyeti yaya benzetilir. Bu eziyet yayı çekilemeyecek durumda değildir, çekilir; fakat âşık ok gibi düzgün olsa da atılacağı yer havadır (Müf.2). Sevgilinin kaşları elinde yay tutan biri olarak kişileştirilir ve o yaydan çıkan öldürücü oklara hedef olunacağı için bunu hayal etmenin bile mümkün olmadığı belirtilir (G.34/3).

Bir beyitte ise çekilmesi için insanüstü kuvvet gerektiren Rüstem'in yayından bahsedilir. (Bkz. Rüstem) Asıl hünerin Rüstem'in yayını değil sevgilinin iki kaşının cefasını çekmek olduğu söylenir (G.70/6).

4.11.2.4. Mızrak (Nîze)

Sadece bir beyitte zikredilir:

Ṭağıdup ceyş-i şitâyı nîze-i la'lin ile
Şevkden kibrît-i ahmerdür yañağı lālenün (G.44/4)

4.11.2.5. Hançer

Hançer, keskin ve yaralayıcı olması sebebiyle ele alınır. Sevgilinin yan bakışı ve eziyeti için benzetilen olur. Sevgilinin gözü ve yan bakışı, daima ok ve hançerle sohbet eder (G.18/1). Bir beyitte sevgilinin yan bakışı keskin hançeri olan bir insan gibi düşünülür. Sevgilinin gamzesi ne işveden, nazdan vazgeçer ne de aşğın canına keskin hançerini çeker (G.70/3). Âşık, sevgilinin eziyet hançerinin açtığı yaralara alışıktır:

Nigeh bîgâne-meşreb gamze pür-âşüb-ı istîgnâ
Eger zaḥm-âşinâ-yı hançer-i âzâr olsaḳ da (G.59/4)

4.11.2.6. Tüfeng

Sadece bir beyitte sevgilinin eziyeti için benzetme unsuru olur:

Tüfeng-i cevri-yâre sîne germe
Ki ra'd u berḳ-veş mâ'il hevāya (Kt.6/1)

4.12. GİYİM KUŞAM

4.12.1. Kumaş ve Kumaş Çeşitleri

Kumaş, Divan'da kavuşma ve arzu için benzetilen olur. Âşık, can akçesi ile aşk malının müşterisiyken, kavuşmanın hoş kumaşının ederini yabancılar konuşur (G.18/3). Şair, sevgililerin, âşıkları neşeli görmek istemedikleri için arzu kumaşını hüznle lekelediklerinden söz eder (G.25/6).

4.12.1.1. Zer-beft, Serâser, Atlas

“Zer-beft, serâser, atlas” gibi düz veya altın işlemeli kumaş çeşitleri sadece bir beyitte zikredilir ve tevriyeli olarak kullanılırlar:

İdüp zer-beft encümle ser-â-ser atlasın gerdün

Kudüm-ı Muştafâ Pâşâ-yı zü'l-in‘âm içün şaklar (G.22/7)

4.12.2. Giyim Eşyaları İle İlgili Unsurlar

4.12.2.1. Câme

Câme elbise demektir. Necib, bir beyitte sabrı elbiseye benzetir. Şair, sevgili ile konuşmadığını ve onun nazı karşısında sabrının tükendiğini “İnleyen Necib’in sabır elbisesini yırtmaktasın.” şeklinde dile getirmektedir (G.18/6). Bir beyitte ise şarap dolu kadeh, “câme-i la’lîn” terkihiyle kırmızı elbise giymiş bir sevgili olarak hayal edilir (G.8/5). Başka bir beyitte ise mumun kendisini sevgiliye ateşli bir elbise ile arz ettiği bir hüsnitalil ile belirtilir:

Şanma âh-ı sūz-ı dil ızhâr ider hem-vâre şem‘

Âteşin-câmeyle ‘arz itmekde kendin yâre şem‘ (G.39/1)

Sevgili başında kırmızı örtüsü, üzerinde yeşil elbisesi ile güle benzetilir:

Serde la‘lîn-pūşı sebzîn-câmesin seyr eyledüm

Şeh-levendüm el-amân olmuş bugün yek-pâre gül (G.47/2)

4.12.2.2. Dâmen

“Etek (dâmen), iffetin ve temizliğin sembolüdür.”⁶⁹ Beyitlerde gerçek anlamı dışında soyut bir kavramla ilgi kurularak da kullanılmıştır. Sevgilinin güzelliği karşısında Yusuf peygamberin bile huzurunun kaçacağı “Dâmen-i ârâmını Yûsuf da görse çâk ider” şeklinde ifade edilir. Böylece Züleyha’nın Yusuf’un gömleğini yırtması olayına da telmihte bulunulur (G.40/4). Sevgilinin dudağının güzelliği için de benzer ifadelere yer verilir (G.66/5). Sevgiliye kavuşma konusunda ümitsizliğe düşen aşık, güle benzettiği sevgilisinin dâmenini, dikene benzeyen rakiplerin tutmasını isteyerek bir vazgeçmişlik hali içindedir (Kt.1/2). Memduhun salınarak edalı bir şekilde yürüyüşünün

⁶⁹ M. Nejat Sefercioğlu, *Nev’î Divanı’nın Tahlili*, 2. Basım, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s. 114.

övgüsünün yapıldığı bir beyitte bunu gören Tavus kuşunun bir saygı ve üstünlüğü kabul etmek bağlamında memduhun eteğini öpeceği “dâmen-bûs” terkibi ile ifade edilir (Mes.1/22). Başka bir beyitte ise âşıklık alametlerinden olan yaka ve etek yırtığı “çâk-i dâmân-ı girîbân” terkibiyle ifade edilmektedir:

Lâle-veş sūz-ı dili n’eyledūñ itdūñ zāhir

Çâk-i dāmân u girîbânıma şādân sensin (G.49/3)

4.12.2.3. Çeleng, Fes

Başa giyilen ve takılan eşya olarak beyitlerde çelenk ve fese yer verilir. Bir beyitte padişahın, memduhun eserini (Divanı’nı) gördüğü için Anka’nın kanadının başına çelenk olsa yaraşacağı ifade edilir (Mes.1/19). Bir beyitte ise sevgilinin, âşıkların görmesini engellemek için saçlarını fesinin altına saklamasından söz edilir:

Söylesün lutf eylesün ‘uşşâkı dil-teng itmesün

Zîr-i fesde turre-i tarrârı şağlar şaklamaz (G.30/3)

4.12.2.4. Kabâ, Hil’at, Hırka

Kabâ, “cenkte zırh üzerine giyilen pamuklu libâs demek iken sonraları astarsız uzun kumaş entâriye denilmiş ve gitgide hil’at gibi ipekli kumaştan yapılan libâs manasına da kullanılmıştır.”⁷⁰ Divan’da iki yerde zikredilir. Bir beyitte zahidin ikiyüzlü ve hilekâr olduğu ve bunu bir elbise gibi üzerinde taşıdığı “kabâ-yı zerk ü riyâ” terkibi ile ifade edilir (G.55/2). Başka bir beyitte ise kabâ, bir gösteriş alameti olarak “kaftan” anlamında kullanılır. Güllerin padişahının, gül bahçelerinin taç ve kaftanı ile donandığı, fakat bir gün sonbaharın geleceği ve bu debdebenin biteceği söylenerek uyarıda bulunulur:

Tâc u kabâ-yı gülşeniyân ile şâh-ı gül

Vakt-i hâzânı hūy ile hâdan unutmasun (G.53/4)

Hil’at, birine iltifat veya mükâfat olarak giydirilen işlemeli kaftana denir. Sadece bir beyitte memduhun şeyhülislamlık makamına gelişi üzerine kullanılır:

Hil’at-i fetvâyı ihsân eyleyüp Rabbü’l-‘ibâd

Şân virdi ‘âleme ol zât-ı bî-hemtâ ile (T.6/2)

⁷⁰ Onay, *a.g.e.*, s. 230.

Hırka ise çevreyle ilgilenmemek, her türlü günden korunmak için kişinin kendini dünyadan soyutlaması anlamında “hırkaya serini çek-” şeklinde kullanılır (Th.1/3).

4.13. AV (ŞİKÂR)

Av, Türkler arasında eskiden beri çok önem atfedilen bir ata sporu, millî bir gelenektir. Beyitlerde av ile birlikte şehbâz, dâm (tuzak), kafes ve murg (kuş) gibi kelimeler bir ilgi içinde kullanılmaktadır. Av ve ilgili unsurlar ile kurulan hayaller daha çok sevgili ile âşık arasındaki münasebetlere dayanır. Sevgilinin nazlı bakışı gönül avcısı olarak düşünülür. Gözü ise yırtıcı olması sebebiyle doğan kuşuna benzetilir (G.13/6). Bir beyitte sevgilinin insan avlayan yan bakışı, kibir şarabıyla körkütük sarhoş olarak düşünülür (G.9/3). Başka bir beyitte ise olay tam tersine döner. Avcı av, av avcı olur. Bir av yerine benzeyen bu dünyada elbette bir av lazımdır. O da vahşi bir kuş gibi düşünülen sevgili olacaktır. Şair, bu vahşi kuşu gönül kuşuyla yakaladığını yani kendisine âşık ettiğini söyler:

O murğ-ı vahşîyi murğ-ı dil ile tutdı Necîb

Bu şayd-gehde belî bir şikâr lâzımdur (G.17/7)

Dâm tuzak demektir. Avlanmanın en önemli ögesidir. Sevgilinin saçı, âşıkları avlamak için kurulu bir tuzak olarak düşünülür. Bir beyitte şair, sevgilinin saçının tuzağına düşmüş ve buradan kurtulmak için çareler aramaktadır (G.38/7). Başka bir beyitte ise şair/âşık, bakış kuşunun sevgilinin saçının tuzağına düşmesin diye sıra sıra dizili kirpiklerden tel kafes yaptığından söz etmektedir:

Düşmesün murğ-ı nigâhum diyü dâm-ı zülfine

Eyledüm perdâhte-müjgânlarumdan tel kafes (G.32/2)

Bir beyitte sevgilinin mahallesine giden aşığın canı, Kafdağı’na avlanmaya giden Anka’ya benzetilir:

Oldı revân kūyına cân gitdi gelmedi

‘Ankâ şikâr-ı Kâf idi şân gitdi gelmedi (G.64/1)

4.14. TAŞIMA ARAÇLARI

4.14.1. Gemi (Keşî, Fülk)

Divan'da taşıma aracı olarak karşımıza gemi çıkmaktadır. Âşğın gönlü ve ümidi için benzetme unsuru olur. Bir beyitte gemiye benzeyen gönlün, bela denizinin girdaplı limanına çekildiği ve orada gam yükünü almak için beklediği belirtilir (G.22/6). Başka bir beyitte ise şair, hayret denizinin girdabına düşmüş olan gönlüne seslenerek ümit gemisini sabırla selamete erİştirebileceğı nasihatinde bulunur (G.55/3). Bir yerde ise gönlü, aşk denizine batmış, harap olmuş gemi olarak düşünölür. O, denizde öylece beklerken kurtulmak için sevgiliden saçının telini uzatmasını ister:

Uzat ğarîķ-ı yem-i 'aşķa tār-ı zülfüñ kim

Göñöl çü keşî-i vîrān çekilmeden ħaldı (G.70/4)

4.15. OYUNLAR

4.15.1. Çevgân

Çevgan, "bir meydanın iki tarafında iki mermer sütundan oluşın kalelerle ortaya konan ahşap bir topu ucu kıvrık değneklerle kendi kalesine sokan takımın puan kazanması suretiyle oynanan bir oyundur."⁷¹ Çeşitli tasavvurlara konu olur. İsmiın duyulması, şöhetinin yayılması için çaba sarf etmesinin gerektiğini, mutluluğı ancak bu şekilde yakalayabileceğini çevgan oyunu ile örneklendirerek anlatın şair, namının gayret meydanının süvarisi olmasını istediğini; yoksa çevgansız eline mutluluk topunun geçmeyeceğini söyler (G.37/5). Bir beyitte ise memduhun övgüsü yapılırken çevgan oyunundan faydalanılır. Hilal çevgan, güneş de top olarak düşünölür:

Güy-ı mihr olsa n'ola ğaltānı

Meh-i nevdür elinde çevgānı (Mes.1/24)

4.15.2. Satranç

Cilveli hareketler ve tavırlar satranç oyunu gibi düşünölür. Âşık, rakibe yeni yetme bir çocuk diyerek onu küçümser. "Rakip eğer cilve satrancında mat olmuşsa o yeni yetme çocukla aşık oynasın." denerek çocuk oyunu olması sebebiyle küçükbaş

⁷¹ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, C.2, s. 534.

hayvanların arka ayak bileklerinden çıkarılan kemikle oynanan aşık oyuna da gönderme yapılır:

Şatırac-ı ‘işvede eger ağıyār māt ise

Ol tıfl-ı nev-resīde ile ‘āşık oynasun (Müf.5)

İNSAN

1. GÜZELLİK

Divan’da çokça bahsi geçen hususlardan biri de güzelliştir. Necib Divanı’nda güzellik, genellikle sevgili veya memduhun yüz güzelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Güzellik, Allah vergisidir (G.26/9). Ay ve güneş, sevgilinin yüz güzelliğinin seyrinin müşterisi olarak düşünülür (G.4/2). Nasıl ki çıplak gözle güneşe bakılamaz, tam manasıyla görülüp onun nasıl olduğu anlatılamazsa, sevgilinin yüz güzelliği de aynı şekilde tarif edilemez (G.34/1). Aya benzetilen sevgilinin güzel yüzü güneşi her gün utancından terletmektedir (G.60/3). “Bâğçe-i hüsn, mülk-i hüsn, kitâb-ı hüsn, gülîstân-ı behcet, melâhat lâlezârı, meh-i hüsn, micmer-i hüsn” terkipleriyle güzellik sırasıyla bahçeye, ülkeye, kitaba, gül bahçesine, lâle bahçesine, aya ve buhurdana benzetilir. Bütün bu benzetmelerden kasıt sevgilinin veya memduhun yüzüdür. Ayrıca beyitlerde geçen “şeh-i mülk-i melâhat, şeh-i hüsn, şâh-ı hüsn, hâce-i hüsn” gibi terkiplerde bahse konu olan sevgilidir. Sevgili güzellik ülkesinin padişahı (G.10/5; G.22/1; G.34/5; Th.3/6) ve güzellik hocası olarak düşünülür:

Harîdâr-ı metâ‘-ı vuşlatın ol h̄âce-i hüsnüm

Ne deñlü derd-mend âvâre olsa sūd-mend itmez (G.29/4)

Bir beyitte sevgilinin ayva tüyünün güzelliği bahar mevsiminin güzelliğinden üstün tutulur. Âşık, bahar mevsiminin çimenliğinde ne kadar dönüp dursa da sevgilinin ayva tüyünün güzelliği gibi bir güzellik bulamaz:

Leţâfetin bulamaz pūye-gerd-i şahn-ı çemen

Bahâr mevsiminüñ ol haţ-ı ‘izâra göre (G.58/3)

Bir tarih manzumesinin bir beytinde ise memduhun yaptırdığı köşk, lâle yanağı ve yasemine benzeyen beyaz yüzüyle güzellik bağının gül bahçesinin gelini olarak düşünülür:

Yâ bir ‘arūs-ı gülistân-ı bâğ-ı behcetdür

‘İzârı lâle vü ruhsârı yâsemîn-âsâ

(T.9/9)

2. SEVGİLİ

2.1. UMUMİ OLARAK SEVGİLİ

Necib Divanı’nda sevgili şu isim, sıfat ve hitaplarla zikredilir: “âteşîn-cemâl” (G.14/5), “gül-çehre” (G.43/5), “sâkî-i gül-çehre” (G.22/3; G.46/3), “gül-rûy” (G.22/5), “sâkî-i gül-rû” (G.16/1; G.20/3; G.21/4), “perî” (G.48/3; G.57/1; G.64/3; G.68/3), “perî-çehre” (G.2/1), “perî-rûy” (G.33/3), “perî-rû” (G.62/1), “perî-veş” (G.45/2), “perî-peyker” (G.63/5), “meh-rû” (G.35/4; Müf.21), “rûy-ı âlim” (Th.5/5), “âyîne-rû” (Mes.1/15), “tâb-âverî-i rûy” (G.24/2), “âyîne-ruh” (G.67/2), “gül-ruh” (G.11/2; G.44/3; G.46/5), “lâle-ruhlar” (G.48/1), “âteşîn-ruhsâr” (G.39/5), “gül-‘izâr” (G.62/3), “tabîb” (G.2/2; G.7/1; G.32/1; G.62/5; Th.2/7), “tabîb-i dil ü cân” (G.49/2), “yâr” (G.2/4; G.5/4; G.11/4; G.12/1; G.12/7; G.13/6; G.16/3; G.17/3; G.18/1; G.25/4; G.26/3; G.26/8; G.29/2; G.33/5; G.39/1; G.40/5; G.45/1; G.46/2; G.47/1; G.51/1; G.55/1; G.55/5; G.57/5; G.66/8; G.70/6; G.70/7; Kt.1/1; Kt.6/1; Müf.22; Th.2/5; Th.4/6; Th.5/5), “meh” (G.2/5; G.28/1; G.54/2), “meh-cebîn” (Müf.15; T.7/5), “meh-i garrâ” (G.12/2), “meh-cebînân-ı cihân” (G.25/6), “meh-i bed-kîşe” (G.57/4), “mâh” (G.23/2; G.40/5; G.46/1), “mâh-ı cihân” (G.60/3), “mâh-ı evc-i nâz” (G.67/3), “mâh-pâre” (Th.2/7), “reşk-i âfitâb” (G.3/4; Th.3/5), “dil-rübâ” (G.44/2; Kt.6/2; Müf.12; Th.2/1; Th.3/6), “dil-ber” (G.4/1; G.8/3; G.15/5; G.12/4; G.18/4; G.19/3; G.28/5; G.41/3; G.56/3; Th.3/3), “dil-ber-i tannâz” (G.24/1), “dil-ber-i semen-pehlû” (Mes.1/15), “hat-âver-dil-ber” (G.38/3), “dil-dâr” (G.9/3; G.30/1; G.31/3; G.33/1; G.41/1), “dil-dâr-ı nahvet-kâr” (G.4/3), “şûr-efgen-i mekteb” (G.4/4), “sâkî-i hoş-meşreb” (G.4/5), “mest-i mey-i nâz” (G.5/1), “büt-i tannâz” (G.5/2; G.61/2), “cânân” (G.6/3; G.8/1; G.52/2; G.59/2; G.70/1; Müf.9; Th.3/3; Th.4/6; Mes.1/11), “fettân” (G.6/5), “mahbûb” (G.8/5), “mîhr” (G.9/4; G.22/2), “mîhr-i evc-i nâz” (G.50/8), “mîhr-i dırahşân” (G.66/7), “hurşîd” (G.67/7), “hurşîd-tal’at” (G.12/3), “hurşîd-rûy” (G.3/2), “hurşîd-i ziyâ-güster” (G.34/1), “âfitâb” (G.19/6), “şâh” (G.15/1), “şâh-ı gül” (G.53/4), “şâh-ı cihân” (G.67/4), “şâh-ı hüsn” (G.3/3; G.22/1), “şeh” (G.7/3; Kt.5/1; Th.3/5), “şeh-i hüsn” (G.34/5; Th.3/6), “şeh-i hûbân” (G.6/1), “şeh-i mülk-i melâhat” (G.10/5), “şeh-süvâr” (G.29/1; G.40/1), “şeh-levend” (G.47/2), “gül” (G.18/5; G.20/5; G.26/2; G.38/1; G.40/3; G.44/5; G.47/5; G.68/2; Kt.1/2; Th.2/4), “gül-i handân” (G.49/1), “gül-i gülşen-i nâz” (Th.5/3), “verd-i ter/gül-i gülbün-tırâz-ı

nâz” (G.25/1), “göl-gonçe-i bağ-ı ‘işve” (G.48/2), “büt” (G.56/5; G.61/4), “bütân” (G.11/3), “nigâr” (G.13/4; G.23/3; Kt.1/1), “mest-i nâz u mürüvvet-nedân” (G.14/2), “mest-i bî-amân” (Th.3/2), “serv” (G.52/1; G.63/1; G.66/6), “serv-i hırâmân” (G.20/4), “serv-i revân” (G.41/2), “serv-i hoş-reftâr” (G.54/3), “serv-i bağ-ı ülfet” (Müf.19), “serv-kâmet” (G.56/1), “serv-i kadd” (G.60/4), “şûh” (G.29/3; G.31/5; G.34/1; G.42/4; G.53/1; G.56/2; Th.2/5; Th.3/6), “şûh-ı kemân-ebruvân” (Th.3/1), “şûh-ı çâr-ebrû” (Mes.1/14), “şûh-ı hoş-endâm” (G.26/10), “şûh-ı ser-keş” (G.27/4), “serv-kad” (Mes.1/15), “kıyâmet-kadd” (G.16/6), “kâmet” (G.21/3), “kâmet-i bâlâ” (G.52/1), “hilâl-ebrû” (G.16/2; G.30/2), “kaşı yâ” (G.12/6), “gonçe” (G.31/2; G.46/4; G.47/4), “gonçe-leb” (G.21/1), “gonçe-fem” (G.43/1), “şîrîn-dehen” (G.37/2), “nahl” (G.32/4; G.63/2), “nahl-i nâz” (G.17/5; Müf.7), “nahl-i nev-res” (G.19/2), “cânâ” (G.15/4; G.28/3), “tünd-hû” (G.16/5; Th.2/1), “murg-ı vahşî” (G.17/7), “şâh-bâz” (G.20/2), “seng-dil” (G.21/5), “mâhir-i hâfî” (G.26/9), “h’âce-i hüsnüm” (G.29/4), “tegâfûl-pîşe” (G.34/2; G.40/2; G.52/2; G.62/4), “çeşm-i kebûd” (G.50/7), “âfet” (G.53/6; G.55/5), “âfet-i ârâm-ı dil ü cân” (G.49/1), “tercemân” (G.68/4), “muğ-beçe” (Kt.2/2; Kt.3/1; Kt.4/1), “pür-cefâ” (Th.1/2), “cüvân” (Th.3/2), “düşmen-i cân” (Th.5/4), “sâkî” (G.48/5).

Sevgili, Necib Divanı’nda genel olarak daha önceki divan şairlerinin sevgili tasarruflarından ve geleneğin idealize sevgili tipinden farklı bir karakter göstermez. Sevgili acımasız, ilgisiz, rakiplere ilgi gösteren, eziyet eden, vuslatını aşığa sunmayan ve güzellik timsali bir karakterdir. Sevgilinin saç, boy, kaş, kirpik, alın, yanak, yüz vb. güzellik unsurları için çeşitli benzetmeler kullanılır. Geleneğin hazır olarak sunduğu ve klasikleşmiş bu benzetmelere Necib Divanı’nda da rastlanır. Bunun dışında bazı beyitlerde gelenekten farklı olarak Lale Devri’nin kültürel anlayışı, zevk ve eğlenceye düşkünlük ve yenilikçi hareketlerinin etkisiyle sevgili tipinde de rahat tavırlar, farklı göz rengi gibi yeniliklere de şahit olmaktadır.

Örneğin bir beyitte sevgili, mavi gözlü olarak karşımıza çıkmaktadır:

Olan dil-beste ol çeşm-i kebûduñ zülfine ey dil

Cihānuñ yādına almaz belā-yı āsumānīsın (G.50/7)

Sevgili tavırlarında çok rahattır. Onunla senli benli konuşulur. O, aşığın davetine icabet eder. Sevgili ile rahatça gezintiler yapılır:

Gelmezse yār bezm-i meye hātırūm kalur	
Şād eylesün Necîbi de söyleñ o âfete	(G.55/5)
O perî da ‘vet-i ‘uşşāka icābet itdi	
Anı hālvēt-kede-i sīnede pinhān idelüm	(G.48/3)
Def‘-i rakīb-i rū-siyeh itmiş bugün yine	
Gördüm Necîbi yār ile tenhā gezer tūrur	(G.12/7)
Eyledük yār ile tenhāca temāşā-yı Hîşār	
Bahtuma kıyā-e Çengelde bulındı ağıār	(Müf.22)

2.2. SEVGİLİ İLE İLGİLİ BENZETMELER

2.2.1. Perî

Sevgilinin periye benzetilmesi güzelliğinden dolayıdır. Perilerin çok güzel olduğuna inanılır. Bu yüzden sevgili, peri yüzlü bir güzel olarak ele alınır. Perilerin insanlarla ünsiyet kurmadığına inanılır. Şair, bir beyitte peri yüzlü bir sevgiliyle dostluk kurduğu için dostlarının onu kıskandığından söz etmektedir:

Bir perî-çehre ile ülfeti çok gördi baña	
Şimdi yārān bu ünsiyyeti çok gördi baña	(G.2/1)

Peri, cinlerin dişilerine verilen isimdir. Perilerin insanlardan kaçtığına ve kendisini görenleri çarptığına inanılır. Sevgili bu ilgiden dolayı periye benzetilir:

Çarpıldığını his idüp ağıāruñ ol perî	
Mānend-i nūr-ı dīde nihān gitdi gelmedi	(G.64/3)

2.2.2. Tabîb

Sevgilinin tabip olarak düşünülmesi aşığın hasta olarak ele alınmasından kaynaklanır. Sevgili, can ve gönül tabibidir. Âşık ise ayrılık hastasıdır. Aşığın derdine derman yine sevgili olacaktır (G.49/2); ama o tabip, ayrılık hastası aşığıyla ilgilenmez,

ona sıhhati çok görür (G.2/2). Sevgili, aşk hastalarının halinden anlayan bir aşk doktorudur (G.19/3). Ayrılık hastası için o tabip sevgiliden istenen vuslatıdır (G.32/1). Onun dudağının şerbeti ayrılık hastası aşığın ilacıdır:

Şerbet-i la‘lûñ tabībā haste-i hicre ‘ilâc

Münharif telh-âbe-i cevruñle gâyetde mizâc (G.7/1)

2.2.3. Ay

Divan’da “meh, meh-i garrâ, meh-i bed-kîşe, mâh, mâh-ı cihân, mâh-ı evc-i nâz, mâh-pâre” gibi kelime ve terkipler açık istiare yoluyla sevgili için kullanılmaktadır. Ayrıca “meh-rû” ve “meh-cebîn” gibi terkiplerde, sevgilinin güzellik unsurları olan yüzü ve alını ile parlaklık ve güzellik yönünden ay ile ilgi kurulmaktadır (G.35/4; Müf.15). Sevgilinin aya benzetilmesindeki en önemli husus onun güzelliği ve parlaklığıdır. Aşığın sevgiliye verdiği değer ve onu yüceltme isteği bu tasavvurlara sebep olmaktadır. Şair, aya benzettiği sevgilisinin şehir içinde gezerek güzel yüzünü göstermesi sebebiyle sevgilisinin güneşi her gün utancından terlettiğini söyler (G.60/3). Âşık, aya benzeyen sevgilinin ışığına pervane gibi yanmak istediğini söyler (G.2/5). Ay parçasına benzetilen sevgili, aşığın helakini isterken aşığın zayıf bedeninin de hilale galebe ettiği yani incecik kaldığı vurgulanır (Th.2/7). Sevgili, naz evcindeki bir aya benzetilince âşık da göklere yükselen ahının dumanı ile onunla iletişim kurarak dostluk etmektedir (G.67/3). Sevgilinin parlak yanağının hayali akla gelince o parlak aya benzeyen sevgilinin Vefa semtinde gezdiği tahayyül edilir. Buradaki “vefa” kelimesinin tevriyeli kullanımı gözden kaçmamalıdır (G.12/2). Âşık, tuttuğu ayrılık oruçlarının rakibe göre daha fazla olduğunu düşünse de dinsiz aya benzeyen sevgilisinin, ayrılık oruçlusuna kavuşma bayramını göstermeyeceğini söyler (G.57/4).

Sevgili aya benzetilirken çeşitli gök cisimleri ile tenasüp içinde zikredilerek türlü hayaller kurulmaktadır. Bir beyitte sevgili ile âşık arasındaki ilişki, ay ile hâle arasındaki ilişki ile anlatılır. Sevgili ay, âşık onu çevreleyen hâleye benzetilir:

Mişâl-i hâle alaydum o mâhı âğûşa

Güşâd-ı hâtır-ı nâ-şâdımız kenâr iledür (G.23/2)

Ayın çeşitli evreleri ve güneşle olan münasebeti sevgili-ay tasavvuruna sebep olan bir başka husustur. “Mâh” kelimesi istiare ile sevgiliye isim olur. Şair, o ayı ayna gibi güneş ile yüz yüze görmüştür. Burada ayın güneşin ışığını yansıttığı düşüncesi ve

yuvarlak olması sebebiyle şekil itibarıyla ayna benzetmesinin yapılması da ayın en parlak hali olan dolunaya bir imadır. “Hezâr vech ile” ifadesi ile ayın çeşitli evrelerdeki görüntüsü kastedilirken, aya benzeyen sevgilinin her halinin güzel olduğu da vurgulanmaktadır:

Mîşâl-i âyîne mihr ile rû-be-rû gördük

Hezâr vech ile ol mâhî hûb-rû gördük (G.46/1)

2.2.4. Güneş

Beyitlerde istiareli kullanılan “mihr, âfitâb, hurşîd” kelimeleri ile kastedilen sevgilidir. Övülen kişi de en nihayetinde bir sevgili olduğu için doğum dolayısıyla yazılan bir tarih manzumesinde “mihr-i âsumân-ı ümîd” tamlaması ile memduh, ümitleri yeşertecek parlak bir güneşe benzetilir (T.20/4). Onun dışında yine sevgili için “hurşîd-i ziyâ-güster, mihr-i evc-i nâz, mihr-i dırahşân” terkipleri kullanılır. Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan yüzü de güneşe benzetilir (G.3/2; G.12/3).

Sevgilinin güneş olarak tasavvur edilmesinde güzellik, parlaklık ve yakıcılık özellikleri önemli rol oynar. Feleklerin, güneşe benzeyen sevgilinin güzelliğinden dolayı durmadan döndüğü bir hüsnitalil ile belirtilir (G.19/6). Nasıl ki ışıklar saçan güneşe çıplak gözle bakılamaz, görülemediği için de tarif edilemezse, tıpkı bunun gibi tarif edilemeyecek derecede bir güzelliğe sahip olduğu söylenerek sevgili, ışıklar saçan bir güneşe benzetilmiş olur (G.34/1). Âşık, kendisinden intikam almaya çalışan rakiplere karşı yakıcıdır. Çünkü o, güneşe benzeyen sevgili ile adeta bütünleşmiştir. Yakıcılığının kaynağı güneşe benzeyen sevgilidir:

N’ola sūziş-figende olsam ey dil kîne-cūyāna

Mîşâl-i zerre ol hūşîd ile germ-ülfetem şimdi (G.67/7)

Sevgili-güneş münasebetindeki bir benzetme unsuru da güneşin bir yerde sabit durmaması, sürekli hareket halinde olmasıdır. O, sürekli seyir halindedir (G.9/4). Gönül, her nereye giderse gitsin onun ışıklarını görür. Parlayan güneşe benzeyen sevgilisi gibi bir uçarı daha yoktur:

Dil görür her kânde varsa pertev-endâz oldığın

Var mı bir hercâyî ol mihr-i dırahşānum gibi (G.66/7)

2.2.5. Padişah

Divan'da sevgili için ihtişam, azamet, gösteriş, kudret gibi münasebetlerden dolayı padişah benzetmesi yapılmaktadır. Aşığın gönlünün o güzeller padişahı sevgili ile iddialaşamayacağı belirtilir. Padişaha benzetilen sevgilinin kudreti karşısında gönlün bu acziyeti, karıncanın aynı zamanda padişah olan Süleyman peygamber karşısındaki hali örnek gösterilerek ifade edilir (G.6/1). Padişaha benzetilen sevgilinin eziyet askerlerinin olduğu belirtilir. Âşık, padişaha benzeyen sevgiliye meylettiği için pişman değildir. Çünkü sevgilinin eziyet askerinin hücumuna karşı dayanıklılığı vardır (G.15/1).

Sevgili, bazı beyitlerde güzellik ve güzellik ülkesinin padişahı olarak anılır. Gönlün, aşk davasını, o güzellik padişahına ispatlamak ve halini arz etmek için sakladığından söz edilir (G.22/1). Âşık için o güzellik padişahının yanında vefa da cefa da birdir (Th.3/6). Sevgili padişaha benzetildiğinde “mülk, hat, berât, mansıb” gibi kelimeler de tenasüp içinde zikredilir. Güzellik ülkesinin padişahının hattı gelirse aşk makamının beratı yenilenecektir:

Gelürse ol şeh-i mülk-i melâhatûñ hattı

Berât-ı mansıb-ı ‘aşkuñ Necîb olur tecdîd (G.10/5)

Bir beyitte ise sert bir padişah/sevgili imajı vardır. Güzellik padişahı olarak nitelendirilen sevgilinin yüce katında, her zavallının, halini korkusuzca dile getiremeyeceğinden bahsedilir:

Huzûr-ı ‘izzetinde bî-muḥâbâ ol şeh-i ḥüsnüñ

Meger her bî-nevânuñ ḥasb-i ḥâli söylenilmezmiş (G.34/5)

Sevgili bazı beyitlerde “şeh-süvâr (usta at binici)” olarak anılmaktadır. O usta at binici fermanı ile dudağının öpülmesini yasaklamıştır. Fakat sarhoş olan şaraptan vazgeçmeyecektir (G.40/1). Sevgili, padişah olunca âşık da onun kulu konumundadır. Onun kavuşma nöbetini çalar, ondan devlet ister:

Nebbet-zen-i vişâliyüz ol şûḥ-ı ser-keşûñ

Bir şeh-süvâre müntesibüz devlet isterüz (G.27/4)

2.2.6. Sâkî

Divan'da saki kelimesi ile sevgilinin kastedildiği kesin olmamakla birlikte bazı beyitlerden hareketle sevgilinin kastedildiği izlenimine varmaktayız. Bir beyitte vuslat, şaraba benzetilmektedir. Necib de Kazım gibi vuslat şarabının sunulduğu meclise dâhil olursa onun da aşk yangınını güzel huylu saki söndürecektir (G.4/5). Saki, gözyaşı akçesine kıymet vermezse aşık, onun ayağına yüzünü sürecektir, canını ve gönlünü yani her şeyini onun yoluna sunarak kendisinden bir iltifat görmek isteyecektir (G.48/5). Aşık, gül yüzlü sakinin elinde şarap testisini görünce onun elinden şarap içmek, ona kavuşma ümidine kapılır:

Girer mi destimüze cām-ı bâde-i ümmîd

Elinde sâkî-i gül-çehrenüñ sebû gördük (G.46/3)

2.2.7. Put

Sevgili çok güzel olması sebebiyle puta benzetilir. Put gibi güzel sevgililerin aşkı insana utanma duygusunu unutturarak onları deliler gibi ne yaptığını bilmez hale getirir (G.11/3). Puta benzeyen sevgiliye kavuşma fırsatı çok gelmiştir; fakat ona kavuşamamaktaki kusur âşıktadır (G.61/4). Böyle olunca âşık, o puta benzeyen sevgiliye gönül halini ancak rüyada anlatma fırsatı yakalar. Fakat âşığın sevgiliyi gördüğü rüyaları da olmasa sevgilinin yabancılara iyi davrandığını âşıktan başka kimse göremeyecektir (G.56/5).

Sevgilinin puta teşbihinde bir diğer husus da acımasızlığıdır. Bilindiği gibi putlar taştan yapılır. Günümüzde de acımasız, merhametsiz kişiler için “taş kalpli” denilir. Sevgilinin merhameti yoktur; âşığa sürekli cevri eder. Âşık, sevgilinin eziyetinden vatanını terk etmeyi düşünür:

Şanma ‘azm-i gülşen-i kūy-ı nigâr itsem gerek

Dest-i cevri-i yârdan terk-i diyâr itsem gerek (Kt.1/1)

Sevgilinin hiç konuşmaması, âşıklara karşı öylece tepkisiz durması da puta teşbih edilmesindeki diğer bir husustur. Âşık, puta benzeyen sevgilinin ağzının ölçüsünü almıştır; artık sevgili, rakiple hiç konuşamayacaktır. Burada bir gerçek de dile getirilir, zira putlar cansız varlıklar olduğu için zaten konuşma yetileri yoktur (G.5/2). Aynı duruma başka bir beyitte de rastlanmaktadır. Âşık, sevgili ve rakibin beraber

bulunduğu bir meclistedir. Sevgilinin dudağı, rengi itibariyle şarap dolu bir kadehe benzetilir. Bunu gören aşığın derdi, kederi gider; rakibin dili çözülür; fakat o puta benzeyen sevgili hiç konuşmaz, tepki vermez:

Def'-i ğam eyledük göricek cām-ı la'lini

Ağyar açıldı ol büt-i ʔannāz açılmadı (G.61/2)

2.2.8. Mest

Sevgili sadece bir beyitte naz sarhoşu olarak nitelendirilmektedir:

Luṭfı o mest-i nāz u mürüvvet-nedānumuñ

‘Uşşāka cevır ğayre ‘itāb itmemek midür (G.14/2)

2.2.9. Nahl (Fidan)

Sevgili, boyu, salınarak yürüyüşü, taze, narin ve nazlı olması dolayısıyla fidana benzetilir. Sevgilinin aşığa eziyet çektiirdiği malumdur. Sevgilinin eziyetinin ve ona kavuşmanın imkânsızlığının anlatıldığı bir beyitte sevgili, eziyetinin sert rüzgârıyla aşığın ümit ağacını kökünden yıkmaktadır. Bu durumda fidana benzeyen sevgilinin kavuşma meyvesine el uzatmak mümkün değildir (G.32/4). Çünkü ona yabancılardan kavuştuğu belirtilir (G.63/2). Kötü düşüncelerle bakan kıskanç rakipler, taze fidan gibi narin olan sevgilinin salınarak yürüyüşünden anlamazlar. Uzun boyunu sanavber zannederler:

Hālet-i reftārını bilmez o nahl-i nev-resüñ

Kec-naẓarlar ẓadd-i bālāsın şanavber fehm ider (G.19/2)

2.2.10. Şikâr

Sevgili sadece bir beyitte av olarak düşünülür:

O murğ-ı vahşîyi murğ-ı dil ile tutdı Necîb

Bu şayd-gehde belî bir şikâr lâzımdur (G.17/7)

2.2.11. Murg-ı vahşî

Dünyanın bir av yerine benzetilmesi sevgilinin de ava teşbih edilmesine sebep olmuştur. Sevgili, aşığın gönül kuşunun avladığı vahşî bir kuşa benzetilir (G.17/7). O

vahşi kuşu ürkütmemek lazımdır:

Olur mı ḥābda ibrām uşandurıncaya dek

O murğ-ı vahşîyi tā kuşkulandurıncaya dek (G.42/1)

2.2.12. Gül

Divan'da sevgili için en çok kullanılan benzetme unsuru güldür. Kırmızı rengi, görüntüsü ve güzelliği sebebiyle sevgili güle benzetilir. Sevgili gül olunca âşık bülbül, rakip ise diken olarak düşünülür. Bir beyitte güle benzeyen sevgilinin, kederli gönlün ahından zevk aldığı belirtilir. Çünkü âşık da bülbül gibi feryat etmekten hoşlanmaktadır (G.38/1). Fakat başka bir beyitte her gülün kendisine feryat edilmesinden hoşlanmadığı, “değme verd-i ter” terkibiyle seçkin bir taze güle benzetilen sevgilinin ise bülbülün (aşığın) sürekli feryat etmesini hiç istemediği belirtilir (G.25/1). Gül olarak düşünülen sevgilinin eteğini dikene benzeyen rakiplerin tutması istenir. Aşığın da kuşa benzettiği kavuşma ümidini havada boş boş dolaştırdığı söylenerek vuslata ümidinin olmadığı belirtilir (Kt.1/2). Âşık, bülbül gibi gönül derdini dile getirse de güle benzeyen sevgili duymazlıktan gelir (G.18/5). Şair, güle teşbih edilen sevgiliyi yılda bir kerecik olsun görmeye razıdır; fakat o, evinden çıkar çıkmaz hemen rakibin yanına gider (G.47/5). Sonunda pes eden âşık bir başka sevgiliye meyleder. Gönül bülbülü başka bir gonca ağızlı ile dost olmuştur. Artık o güle benzeyen sevgilinin dikene benzeyen rakiple dostluk kurmasını doğal karşılar (G.20/5).

Başında kırmızı örtüsü, üzerinde yeşil elbisesi ile sevgili, baştan aşağı güle benzemektedir:

Serde la 'lîn-pūşı sebzîn-câmesin seyr eyledüm

Şeh-levendüm el-amân olmuş bugün yek-pâre gül (G.47/2)

2.2.13. Şâhbâz

Sevgili sadece bir beyitte yırtıcı bir kuşa benzetilir:

Çeşm-i mestûn kı süzilsün dile hergiz lutf it

Şâh-bâzum bize zaḥm-ı müje cân 'âlemidür (G.20/2)

2.2.14. Servi, Şimşâd

Servi, bazı beyitlerde istiare yolu ile sevgiliye isim olurken (G.25/4; G.63/1; G.66/6), bazı beyitlerde “naz” ve “ülfet” gibi soyut kavramlarla ilgi kurularak ele alınır (G.67/6; Müf.19). Sevgilinin serviye benzetilmesi salınarak yürüyüşü sebebiyledir. Servi, rüzgârın etkisiyle sağa sola sallanan bir ağaç olduğu için sevgilinin nazlı nazlı salınarak yürüyüşü ile ilgi kurulur. Beyitlerde “serv-i hırâmân, serv-i revân, serv-i hoş-reftâr, serv-i çemân” gibi terkipler ile anılan, salınarak yürüyüşüyle serviye benzeyen sevgilidir (G.20/4; G.52/1; G.54/3; Th.3/1).

Sevgilinin serviye benzetilmesindeki bir diğer husus da ince, düzgün ve uzun boyudur. Beyitlerde geçen “serv-kâmet” ve “serv-kadd” ifadeleri onun uzun ve düzgün endamına işaret eder (G.56/1; G.60/4). Aşağıdaki beyitte salınarak yürüyen sevgili serviye benzetilirken “ser-keş” yani başına buyruk olmasından da söz edilerek onun uzun boyuna da bir ima vardır:

Sîne-i zaḥm-âşināya yâr idi mânend-i cân

Şimdi ol serv-i revânüm ser-keş oldı gitdi ḥayf (G.41/2)

Şimşâd, şimşir olarak bilinen ve servi gibi yaz kış yeşil olup yapraklarını dökmeyen bir ağaç türüdür. Dünyanın bağa, sevgilinin hem serviye hem de şimşada benzetildiği şu beyitte âşık, sevgiliye kavuşma isteğinde olmadığı için rahatının yerinde olduğundan söz eder:

Olmayup ser-der-hevâ-yı vaşl-ı yâr âsüdedür

Bâğ-ı ‘âlemde o kim bir serv ü şimşâd istemez (G.25/4)

2.2.15. Gonca

Divan’da bazı beyitlerde sevgili yerine istiare ile gonca denilir (G.31/2). Goncanın henüz açılıp gül olmamış, kapalı haldeki görüntüsü ile sevgilinin naz edip konuşmaması arasında ilgi kurulur. Hem bu ilgi hem de küçüklüğü sebebiyle sevgililerin dudağı ile de gonca arasında bir benzerlik söz konusudur (G.21/1). Sevgili goncaya teşbih edilince âşık bülbül, rakip ise diken olarak ele alınır. O goncaya benzeyen sevgili bülbüllere (âşıklara) açılmaz, onlarla konuşmaz olmuştur. Bu durum gül bahçesinde dedikoduların çıkmasına sebebiyet vermektedir (G.46/4). Oysaki cilve bağının gül goncası nazlanmayı bırakıp açılrsa âşık da bülbül gibi feryatlarını

çoğaltacaktır (G.47/4). Aşağıdaki örnekte ise âşık, goncaya benzeyen sevgilisinin ilgisizliğinden usanmış ve onu büyük bir arzuyla görmek istemektedir. Sevgilinin, dikene benzeyen rakibe bile ilgi göstermesini göze alarak onu meclise davet etmektedir:

Bezme gel ey gönçe lutf it bu tegâfûl tâ-be-key

Söylemezsen ‘âşıkâ bâri rakīb-i hûre gül (G.47/4)

2.2.16. Boy

Divan’da sevgiliye açık istiare yoluyla “kâmet, kâmet-i bâlâ” diye hitap edilir. Servi, bağ, Tuba gibi kelimeler ile tenasüplü bir şekilde zikredilir. Sevgili, önce serviye benzetilerek onun salınarak yürüyüşünden cennette olduğuna inanılan Tuba ağacının bu güzellik karşısında utandığı vurgulanır. Daha sonra “kâmet-i bâlâ” diye hitap edilen sevgilinin duruşundan ise kıyametlerin koptuğu ifade edilir (G.52/1). Âşık, bahçeye benzettiği bu dünyanın servisi ile ilgilenmediğini, çünkü onun hayalinde ince belile o boylu poslu sevgilinin olduğunu belirtir:

Bakamam toğrısı hîç servine bâğ-ı dehrûn

Tâ hayâlümde miyânıyla o kâmet vardur (G.21/3)

2.2.17. Hoca

Sevgiliye sadece bir beyitte “hâce-i hüsnüm” şeklinde hitap edilir:

Hârîdâr-ı metâ‘-ı vuşlatın ol h‘âce-i hüsnüm

Ne deñlü derd-mend âvâre olsa sūd-mend itmez (G.29/4)

2.2.18. Âfet

Âfet, istiare ile sevgili yerine kullanılır (G.55/5). Sevgili, aşığı kavuşma vaadiyle kandırır. Necib, âşıktan o afetin nasıl bir yalancı olduğunu kendisine sormasını istemektedir (G.53/6). Aşağıdaki beyitte ise sevgili önce güle benzetilir; sonra ona “âfet-i ârâm-ı dil ü cân” diye hitap edilir. Aşığın tüm benliğini mahvedip onu düşkün duruma düşürse de sevgili yine baş tacıdır, âşık onu canından çok sevmektedir:

Beni âşüfte iden ey gül-i handân sensin

Sensin ey âfet-i ârâm-ı dil ü cân sensin (G.49/1)

2.2.19. Muğbeçe

Muğbeçe meyhaneci çırağı, Mecûsî çocuğu anlamına gelmektedir. Sevgili gençliği ve güzelliği sebebiyle muğbeçe olarak tasavvur edilir. Bununla birlikte “deyr, tasvîr, zünnâr” kelimeleri ile tenasüp içinde zikredilir. O muğbeçenin güzel yanağının beni, hasta gönüllü âşık için buhurumeryemdir (Kt.2/2). Hakeza onun gül renkli yanağının hayali öyle güzeldir ki, gönül kilisesine hiçbir sûrette tasvir olunamaz (Kt.3/1). Bir beyitte de sevgili, Mecûsî bir terziye benzetilir. Âşık, sevgiliyi görünce, onun zünnara benzeyen saçına gönlünü bağlar, ipin (saçının) ucunu da dikmesi için onun eline verir:

Ol muğ-beçe hayyâtı görünce virdüm

Zünnârına dil-beste olup ser-rişte (Kt.4/1)

2.2.20. Ârif

Ay yüzlü sevgili, aşığın gönlündeki aşk sırrından anlayan bir arif olarak tasavvur edilir:

O meh-rû kim şafâ-bağş-ı dil-i ehl-i ma'ârifdür

Bilür râz-ı derûn-ı 'âşıkı bi'llâh 'ârifdür (Müf.21)

2.3. SEVGİLİ İLE İLGİLİ GÜZELLİK UNSURLARI

2.3.1. Yüz ve Yanak

Yüz ve yanağın genellikle beraber ele alınması ve hemen hemen benzer unsurlar ile ilgi kurulması dolayısıyla bu iki kavramın aynı başlık altında ele alması uygun görülmüştür. Yüz, Divan'da en çok bahsi geçen güzellik unsurudur. Bunun sebebi ayva tüyü, ben, saç, göz, dudak, kaş gibi unsurları kendinde toplamasıdır. Bu bakımdan sevgilinin yüzü güzellik padişahı (G.3/3) ve güzelliklerin baş levhası olarak ele alınır (G.51/2). Yüz, renk olarak kırmızıdır. Bundan dolayı âşık, sevgiliye “rûy-ı âlîm” diye hitap eder (Th.5/5).

Sevgilinin yüzü ve yanağı parlak ve güzeldir (Kt.2/2). Âşık daima onu görmeyi arzu eder. Aya benzetilen sevgilinin yüzü öyle güzeldir ki güneşi her gün utancından terletmektedir (G.60/3). Sevgilinin parlak yanağı aşığın her daim aklındadır (G.12/2). Âşık, içini aşk ateşiyle hamama çeviren kişinin parlak yüzlü meçhul bir sevgili

olduğunu söylemektedir (G.24/2). “Şevk” kelimesi, şiddetli arzu anlamının yanında ışıık anlamına da gelmektedir. Sevgilinin yüzünün şevki ile aşğın gönlünde kırmızı güllere benzeyen yaraların çıktığı, sinesinin ise kıpkırmızı bir çiçekliğe döndüğü belirtilir (G.47/1).

“Eski astronomi bilgisine göre 28 konağı bulunan ay, güneş gibi istikrarlı hareket etmez. Ayın her biri ölçülü olarak tayin edilmiş konakları olup her gün bir konak yerine uğrar ve her seferinde farklı bir şekilde görünür.”⁷² Ayın çeşitli evrelerindeki görüntüsü ile sevgilinin yüzü arasında ilgi kurulan bir beyitte âşık, aya benzeyen sevgiliyi binlerce çehresiyle görmüştür. Hepsinin de çok güzel olduğunu ifade eder (G.46/1).

Sevgilinin yüzü her ne kadar parlak ve güzel olsa da onun yüzünün ve yanağının parlaklığını ve güzelliğini engelleyen bir unsur olarak ayva tüyü karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan yüz ve yanak, ayva tüyü ile birlikte zikredilir. Bir beyitte gecenin, parıl parıl parlayan güneşin ışığını sakladığı gibi sevgilinin yanağındaki ayva tüylerinin de onun yüzünün parlaklığını gizlediği belirtilirken (G.30/1), başka bir beyitte askerlere benzetilen ayva tüylerinin sevgilinin yüzünü tahrip etmek için geldiği (çıktığı) söylenmektedir (G.23/4). Ayva tüyü, aynı zamanda sevgilinin yüzüne güzellik katar. Bahar mevsiminde sevgilisinin yüzünü ayva tüyleri çıkmış bir halde gören aşğın gönlündeki kederden eser kalmaz, ona taze bir neşe gelir (G.41/1). Sevgilinin ayva tüyü çıkmış yüzünü geceden sabaha kadar düşünen âşık, onun arzusu ile sabahlar (G.50/6). Bir beyitte ise sevgililerin tüysüz yanağını belirtmek için “ruh-ı sâde” terkiibi kullanılır (G.56/3).

Sevgilinin yüzü, parlaklığı, rengi, şekli, yakıcılığı ve güzelliği sebebiyle beyitlerde çeşitli benzetmelere konu olmaktadır.

2.3.1.1. Yüz ve Yanak İle İlgili Benzetmeler

2.3.1.1.1. Peri, Melek

Periler ve melekler, güzel varlıklar olarak tasavvur edilir. Sevgilinin veya memduhun yüzünün peri ve meleğe benzetilmesi, güzelliği sebebiyledir (G.2/1; G.33/3; G.63/5; T.19/3). Beyitlerde sevgilinin yüzü “perî-çehre, perî-rûy, perî-rû, perî-peyker,

⁷² Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, C. 1, s. 421.

melek-tal'at" şeklinde geçmektedir. Bir beyitte hem güzelliği hem de insanlardan kaçması dolayısıyla peri ile sevgili arasında ilgi kurulmaktadır:

Derd-i dilden nâlemüz efsâne-perdâz olmadı

Gitdi hayfâ ol perî-rû vâkıf-ı râz olmadı (G.62/1)

2.3.1.1.2. Güneş (Hurşîd, Neyyîr, Mihr), Ay (Meh, Mâh)

Yüz ve yanağın güneşe benzetilmesi yuvarlak şekli, parlaklığı ve yakıcılığı sebebiyledir. Bir beyitte güneşin ışığı ile beliren zerrelere havadaki hareketli halinin görüntüsü örnek gösterilerek sevgilinin yanak güneşinin bir meclise ışıklarını saçmaya başladığında aşığın gönlünün zerre gibi yerinde duramayacağı ifade edilir (G.63/4). Sevgilinin yüzü, güneş gibi parlak ve yakıcı olarak düşünülür. Sevgilinin güneşe benzeyen yüzünün yakıcılığı sebebiyle yanıp kavrulan aşığın gönlünden çıkan ve alevli bir direk gibi göğe yükselen ahının, kubbe şeklindeki gökyüzünü altın ipli çadır haline getirdiği tasavvur edilir (G.3/2). Güneş ışığının suya yansıyan görüntüsü ile sevgilinin yüzünün hayalinin gönle akseden görüntüsü arasında ilgi kurulur (G.10/1). Bir beyitte ise sevgilinin parlak ve güzel yüzü ile ışıklar saçan güneş arasında ilgi kurulmaktadır. Güneşe çıplak gözle bakılamayacağı ve tarif edilemeyeceği gibi sevgilinin yüzünün de tarif edilemeyecek derecede parlak ve güzel olduğu belirtilir. (G.34/1). Ayın, ışığını güneşten aldığı malumdur. Ayın ve güneşin gece ve gündüz tabî seyirleri içinde birbirini takip etmesi, sevgilinin yüzünün parlaklığı ile ilgi kurularak bir hüsitalil ile anlatılır. Sevgilinin yüzü güneşe benzetilince, ay da ondan parlaklık satın almak için peşinde dolaşan bir müşteri olarak düşünülür:

Mâh oldu müşterîsi o hurşîd-tal'atun

Seyr it mişâl-i şem'-i şeb-ârâ gezer tûrur (G.12/3)

Yüzün güneş olarak tasavvurunda ayva tüylerinin akşama benzetilmesi önemli rol oynar. Siyah ayva tüylerinin çıkması sevgilinin yanağını karartacağı için bu olay, yanak güneşinin batması olarak tasavvur edilir:

Vakt-i şâm-ı hat gürûb-ı neyyir-i ruhsârdur

Rûze-dâr-ı hicri kılsun ni'met-i vaşlıyla zayf (G.41/4)

Yüz veya yanağın aya teşbihi parlaklığı, şekli ve güzelliği sebebiyledir. Sevgiliden "meh-rû/ay yüzlü" şeklinde söz edilir (G.35/4; Müf.21). Ayın yuvarlak oluşu

ve etrafını çevreleyen hâle ile sevgilinin ayva tüyü belirmiş yanağı (yüzü) arasında ilgi kurulur. Ay hâle ile çevrelendiğinde güzelliğini kaybeder. Sevgilinin aya benzeyen yüzünde de ayva tüylerinin belirmesi, onun güzelliğinin kaybolmasına sebep olur. Fakat şair/âşık için bu bir eksiklik değildir:

Haṭ-ı ruḥsârına biz eski nazarla bakaruz

Hâle-dâr olmağ ile mâha denilmez nâķış (Müf.14)

Memduhun “meh-i hüsn” olarak vasıflandırılan yüzünde sakalının çıkması ile ayın etrafının hâle ile çevrelenmesi arasında ilgi kurulur:

Didiler gâyet-i ra‘nâ düşer bu lihyeye târîḥ

Meh-i hüsne ḥaṭ-ı İsmâ‘îl oldı gūyiyâ hâle (T.15/3)

Haṭ-ber-âverde görüp rûyın didüm târîḥini

Hemçü hâle mâh-ı hüsn-i Muştafâya ḥaṭṭ-ı pāk (T.16/2)

2.3.1.1.3. Gül, Lâle, Bağ, Gülşen, Lâle-zâr

Sevgilinin ya da memduhun yanağı ve yüzü “gül-ruh, gül-‘izâr, ‘ârız-ı gül-gûn, gül-rû, gül-çehre” gibi terkiplerle anılır (G.16/1; G.22/5; G.43/5; G.44/3; G.46/3; T.20/4; Th.1/1); rengi, tazeliği, güzel görüntüsü ve üzerindeki unsurlar sebebiyle güle benzetilir. Sevgili, yanağının vasıflarını sıralasa bülbül onu yeni açılmış bir gül zanneder (G.19/1). Bir beyitte sevgilinin yanağı güle, üzerindeki çiğ tanesi de aşğın gönlüne benzetilir. Nasıl ki çiğ tanesi güneş ışığının etkisiyle gülün üzerinden kayıp giderse gül yanaklı sevgilinin aşkının güneşi de gönle bir çiğ tanesi gibi karar edeceği yeri unutturur (G.11/2). Sevgilinin yanağı güle benzetilince âşık bülbül, rakip ise diken olarak düşünülür. Âşık, o gülün yanında diken (rakip) kadar değerinin olmadığından yakını (G.62/3). Gül yanaklı sevgiliyi çekiştirip ondan intikam almaya çalışan rakipler varken âşıkların eziyet dikenini sevgilinin canına işlese bundan ne çıkar (G.46/5). Meyhaneci çırağına benzetilen sevgilinin gül renkli yanağının hayalinin, gönül kilisesine hiçbir sûrette tasvir olunamayacak derecede bir güzelliğe sahip olduğundan söz edilir (Kt.3/1). Sevgiliden yanağı öpme sözü alan âşık kendini boşuna avutmaktadır. Çünkü gülfidanından meyve toplanmaz. Buradan rengi ve narinliği sebebiyle sevgilinin yanağının gülfidanına teşbih edildiğini anlıyoruz:

Va‘d-i būs-ı ‘ārīzuñla olma cānā dil-firīb
Nahl-i gülden mīve-çīn olmak ne mümkün ‘andelīb
Ebr-i nīsān-ı ‘atā-yı Hākdan olsa bā-naşīb
Sīr olur şanmañ zülāl-i luṭf ile ṭab‘-ı raḳīb
Bāde-cū olmaz nemā sāk-ı dıraḥt-ı mīşede (Th.4/5)

Lâle-yüz (yanak) benzerliğinin hareket noktası renk benzerliğidir. Bir beyitte sevgililer için “lâle-ruhlar” ifadesi kullanılırken (G.48/1), başka bir beyitte sevgilinin ağzı gonca, yanağı lâle olarak düşünülür. Sevgili, bu güzel vasıfları ile aşığın eziyetler içinde olduğu yeri adeta İrem Bağı’na döndürür:

Geldi hele ol gönçe-dehen lâle-‘izārum
Künc-i miḥen-i ‘āşıkı bāğ-ı İrem itdi (G.69/4)

Yüzün (yanağın) bağ, gülşen ve lâle-zâr olarak tasavvuru, sevgilinin ayva tüylerinin çimenlik ve sümbülle, gözlerinin ise güzel bir ceylan ile ilgi kurulmasından kaynaklanır. Sevgilinin yeşil ayva tüyleri ile kaplı yanağı bağa benzetilir ve bahar mevsiminin güzelliğini unutturacak derecede güzel olduğu söylenir (G.11/4). Yine sevgilinin yeni çıkmış ayva tüyü ile çimenlik arasında renginden dolayı bir benzerlik söz konusu edilir. Sevgilinin yanak bağında yeni çıkmış yeşil ayva tüylerini görünce Necib’in aklına, her yerin yemyeşil olduğu bahar mevsiminde yapılan çimenlik gezintisi gelmektedir (G.68/5). Sevgilinin yanağının bir gül bahçesi, şehla bakan gözünün ise ceylan olarak tasavvuru mürettep bir leffüneşr ile şöyle ifade edilir:

Yāruñ ruhında dīde-i şehlā gezer ṭurur
Şan gülşen içre āhū-yı ra‘nā gezer ṭurur (G.12/1)

2.3.1.1.4. Kitap, Sayfa, Metin, Kıt’a, Levha

Sevgilinin yanağındaki ayva tüylerinin yazıya benzetilmesi yüzün (yanağın) bu unsurlara benzetilmesine sebep olmuştur. Sevgilinin yüzü bütün güzellik unsurlarını üzerinde barındırdığı ve özellikle ayva tüylerinin harf olarak tasavvuru onun “kitāb-ı hüsn” olarak vasıflandırılmasına neden olur:

Zāhid kitāb-ı hüsnine bak mū-be-mū hele
Ḥaṭ-ı ‘izāri gülşen-i rāzı unutturur (G.13/3)

Yanağın sayfaya benzetilmesi de yine yukarıda belirtilen ilgi dolayısıyladır:

Ref‘-i ğubār-ı ğuşşa ider dilden ey Necīb

Gör şafha-i ruhında haṭ-ı nev-demīdesin (G.51/5)

Haşiye bir eserin ve yazının bulunduğu sayfanın kenarına yazılan açıklayıcı yazılardır. Bir tarih beytinde Necib, memduhun sakalının çıkmasını “metn-i hüsn” olarak vasıflandırılan yüzüne haşiye yazılması olarak düşünür:

Metn-i hüsnüñ taḥṣiye olduğunu gördüm Necīb

Ben daḥı şīrāze-bend-i šebt olup didüm hemīn (T.4/8)

Kıt’a güzel yazı ile yazılmış küçük levha anlamına gelir. Memduhun sakallı yüzü reyhanî hat ile yazılmış herkes tarafından beğenilen bir kıt’a olarak tasavvur edilir. İkinci mısrada memduhun ayva tüyü belirmiş yüzünün görüntüsü için “Sanki kırmızı bir levhaya Neml (karınca) suresi yazılmıştır.” denilerek bu olay örneklendirilir:

Haṭ-ı reyḥān ile bir kıṭ‘a-i mergūbedür rûyı

Yazılmış sūre-i Neml oldu ğüyā levḥa-i āle (T.15/2)

2.3.1.1.5. Ateş

Yüzün ve yanağın ateşe benzetilmesinin sebebi rengi, yakıcılığı ve parlaklığıdır. Sevgilinin yüzü ateş olunca bunu gören aşığın sinesi kavrulur, fırına döner. Sevgilinin maksadı, aşğının parça parça ettiği ciğerini göğüs fırınında kebaba çevirmektir:

Kaşduñ tenūr-ı sīnede ey āteşīn-cemāl

Laḥṭ-ı ciğerle bağı kebāb itmemek midür (G.14/5)

Yine yakıcılığı ile söz konusu olan yanak, aleve benzetilince âşık da onun aleviyle yanmaya hazır bir mum olarak karşımıza çıkmaktadır:

Mūmuz niyāz-nāmemizi ‘arza ey Necīb

Şem‘-i ‘izār-ı dil-bere yanmağa ḥāzırız (G.28/5)

Pervane nasıl yanan alevi görünce etrafında dönerse deli gönül de sevgilinin yanağının şevkiyle dans etmeye başlar. Burada “şevk” kelimesinin şiddetli arzu, aşk ve ışık anlamlarında tevriye kullanımına dikkat edilmedir:

Şevk-ı ruhsârûnla eyler bu dil-i dîvâne râkş

Âteş-i sūzânı gördükçe ider pervâne râkş (G.35/1)

2.3.1.1.6. Ayna (Mir'ât, Âyîne)

Sevgilinin yüzünün (yanağının) aynaya benzetilmesi parlaklığı sebebiyledir. Tabibe benzetilen sevgiliden talep edilen onun vuslatıdır; âşık, sevgilinin aynaya benzeyen yüzünü bir kerecik görmek ister (G.32/1). Bir yerde de sevgilinin yasemin gibi beyaz teni, serviye benzeyen boyu gibi vasıfları sıralanırken yüzünden de ayna olarak bahsedilmektedir (Mes.1/15). Papağanlara ayna karşısında konuşturulur, ödül olarak da şeker verilirmiş. Bu yüzden şeker yemeye alışmışlardır. Sevgilinin yanağı aynaya benzetilince âşık da kavuşma şekerliğinin papağanı olarak düşünülür:

Egerçi tūṭī-i şekker-sitân-ı vaşl idüm evvel

Gel ey âyîne-ruḥ zehr-âbe-nūş-ı fırkatem şimdi (G.67/2)

2.3.1.1.7. Mülk, Rûm

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan yanağındaki ayva tüylerinin intizamlı bir orduya benzetilmesi yüzün “mülk-i hüsn” olarak anılmasına sebep olur:

Bir fitne koydı ḥaṭṭ-ı ruḥı mülk-i hüsnine

Enbūh-ı ceyş-i nāzı o ân gitdi gelmedi (G.64/2)

Anadolu’da beyaz tenli insanların yaşaması, sevgilinin yanağının renginden dolayı Rum’a benzetilmesine sebep olur. Aynı şekilde yanaktaki ben, siyah rengi dolayısıyla Habeş ile ilişkilendirilir. Sevgilinin beninin yanağını öpmesi, Habeş diyarının padişahının Rum’dan haraç alması olarak tasavvur edilir:

Yüz bulup ḥālūñ şehā būs eyledi ruhsârıñı

Rūmdan şan şāh-ı iḳlīm-i Ḥabeş aldı ḥarāc (G.7/3)

2.3.1.1.8. Micmer (Buhurdân)

Amber güzel koku vermesi için micmer içindeki kor ateşe atılmış. Bir beyitte de sevgilinin ateşli yüzü ile buhurdan arasında ilgi kurulur. Ayva tüyleri güzel kokular saçan ambere benzetilince sevgilinin yanağına da “micmer-i hüsn” denerek renginden dolayı içinde kor ateş olan bir buhurdana benzetilir:

‘İtr-sāy itdi o rūy-ı âteşini yümn ile

Micmer-i hüsni dil-âvîzinde haţî-ı ‘anberîn (T.4/3)

Dest-i kudret micmer-i hüsne olup ‘anber-feşân

Lihye şanmañ dūd-ı ‘anber itdi rūyın ‘ıtr-nāk (T.16/1)

2.3.1.1.9. Gökyüzü (Âsumân)

Sevgilinin saçının buluta teşbihi yüzünün de kapalı istiare ile gökyüzü olarak düşünülmesine sebep olur. Buluta benzetilen saç, gökyüzüne teşbih edilen yüzü örtmektedir. Tasavvufî anlamda saçın küfr, kesret; yüzün ise vahdet olduğu düşüncesi hatırlanmalıdır:

Kalmaz zemîn-i dilde ğubâr-ı belâ gider

Durmaz sirişk-i dîde-i ter dâ’imâ gider

Rûyuñdan ebr-i zülfüñi ey pür-cefâ gider

Tâ âsumâna bilmemesün kim du’â gider

Feyz-i nesîm-i lutf-ı Hudâ âşikâr olur (Th.1/2)

2.3.2. Göz

Göz, sevgilinin diğer güzellik unsurları ile birlikte duygularını ifade ettiği bir organdır. Âşık ile arasındaki en önemli iletişim unsurlarındandır. Âşık, sevgilinin işveli mi, kibirli mi yoksa öfkeli mi olduğunu bakışlarından, dolayısıyla gözünden anlar. Göz beyitlerde kirpik, kaş, gamze gibi sevgilinin diğer güzellik unsurları ile birlikte söz konusu edilir. Divan edebiyatında sevgilinin kirpikleri, kaşları ve gamzesi yaralayıcı ve öldürücü olması bakımından ok ve hançere benzetilmiştir. Öfkeden yüzü kırmış sevgilinin gözü, yan bakışı ile daima ok ve hançerden söz ettiği için hiç kimse onunla konuşmaya cesaret edemez (G.18/1). Bugünkü tıp bilgisi, alkolün gözlerdeki küçük kan damarların genişlemesine sebep olduğu ve bu kan damarlarına daha fazla kan gitmesi sonucu gözlerde kızarıklığın meydana geldiğini söylüyor. Bir beyitte sevgilinin gözünün daima kırmızı görüldüğünden bahsedilir. Bunun sebebinin ise gamzesinin (yan bakışının) kibir şarabıyla sarhoş olmasından kaynaklandığı belirtilir (G.9/3). Gönül, sevgilinin bir bakışını ümit etmektedir; fakat onun gözü kibirli ve nazlıdır.

(G.62/2). Gözler işveli ve şuh olarak vasıflandırılır (G.58/5; G.70/3). Sevgilinin gözleri o kadar güzeldir ki bütün güzeller onun gözleri karşısında hayretler içinde kalmıştır (G.26/6). Bir beyitte geleneğin aksine sevgilinin gözünün rengi mavidir (G.50/7). “Çeşm-i bîmâr, bîmârî-i dü-çeşm” (G.2/2; G.45/4) gibi ifadelerden kasıt sevgilinin baygın, süzgün bakan gözüdür:

Ey gönül ümmîd-i şîhhat çeşm-i bîmârındadır

Hâl-i nabz-ı hastegân-ı ‘aşkı dil-ber fehmi ider (G.19/3)

2.3.2.1. Göz İle İlgili Benzetmeler

2.3.2.1.1. Câdû, Sâhir

Gözün bu kavramlarla ilgisi aşığı güzelliğiyle büyülemesi, onun iradesini elinden alıp kendisine bağlamasından kaynaklanır. Sevgilinin bir periye, aşığın gönlünün de saydamlık ve saflık yönüyle önce aynaya sonra şişeye benzetildiği bir beyitte, sevgilinin iki gözünün aşığın düşünce aynasına akseden görüntüsü, iki cadının bir şişede hapsedilmiş görüntüsüne benzetilmektedir. Buradan gözlerin cadıya benzetildiği yargısına varılmaktadır (G.57/1). Başka bir beyitte ise gamze ile beraber zikredilen göz, her anını sihir yaparak çevresindekilere zarar vermekle geçiren bir sâhire (büyücüye) benzetilir:

Sâhir-i çeşmi füsûn eyler iken her lahzâ

Olmaz ey gam-zede-dil gamze-i cânân ile bahş (G.6/3)

2.3.2.1.2. Şehbâz

Sevgilinin gözünün şehbâza benzetilmesi bakışının pençe, aşığın ve gönlün kuş olarak tasavvur edilmesinden ileri gelmektedir:

İtmezdi şayd murğ-ı dili çeşm-i şâhbâz

Ser-pençe-i nigâhı du‘âdan unutmasun (G.53/3)

Bırakma pençe-i şehbâz-ı çeşmünden Necîbâyı

Mîşâl-i murğ-ı âvâre yeter işkeste-bâl itme (G.60/5)

Bir beyitte ise sevgilinin nazlı bakışlarının gönül avcısı olduğu, doğan kuşuna benzeyen yırtıcı gözünün ise diğer yırtıcı kuşların pençesini unutturacak derecede tehlikeli ve öldürücü olduğu belirtilir:

Yāruñ nigāh-ı nāzı ‘aceb dil-şikār olur

Şehbāz-ı çeşmi pençe-i bāzı unutturur (G.13/6)

2.3.2.1.3. Âhû

Göz güzelliği ve ürkek ürkek bakmasından dolayı ceylana benzetilir. Sevgilinin yanağındaki (yüzündeki) şehla gözü, gül bahçesi içinde gezen güzel bir ceylan olarak tasavvur edilir (G.12/1). Nergis, sürekli içki içtiği için uykulu yahut yapraklarının yavaş açması ve ortasındaki yuvarlık sebebiyle uykulu bir göz olarak tasavvur edilir. Nergis, sevgilinin ürkek bir ceylana benzeyen gözlerinin güzelliğini görünce bu güzellik karşısında hayret ederek gözlerini adeta fal taşı gibi açmış olarak hayal edilir:

Yāruñ görünce âhû-yı çeşm-i remīdesin

Nergis çemende hayret ile açdı dīdesin (G.51/1)

2.3.2.1.4. Mest

Sevgilinin gözünün sarhoşa benzetilmesi onun süzgün bakışları sebebiyledir (G.20/2). Ayrıca sevgilinin kirpiğinin ve bakışının kılıç gibi yaralayıcı ve öldürücü özellikleri olan aletlere benzetilerek gözü ile beraber anılması, sarhoşların içkinin tesiriyle hareketlerindeki pervasızlığı ile ilgi kurulmasına neden olur. Sevgili, çatık kaşlı ve gözü körkütük sarhoşken kederli gönle bir kez bakmasını istemek olmaz (G.63/3); aksine onu görünce ölü taklidi yapılmalıdır. Çünkü sarhoş gözü onun yaşadığını hissederse tekrar kılıç çekecektir (G.41/5). Sevgilinin tegafülü ve nazlı bakışlarının anlatıldığı beyitte sevgilinin süzgün bakan gözü, içki meclisinin sürekli sarhoş gezenlerinden sayılırken onun şarap içenlerle dostluk kurmamasına şaşılmaktadır:

‘Acebdür cür‘a-nüşān ile ülfet eylemez çeşmüñ

Bu bezmüñ ol dahı ma‘dūd olur mest-i müdāmından(G.52/3)

2.3.3. Ben

Ben, beyitlerde yanakta olması, şekli, kokusu ve siyah rengi ile söz konusu

edilir. Renk itibariyle gam, hazîz (çukur) ve kara baht ile beraber zikredilir. Aşığın gönlü sevgilinin beninin hasretiyle gamın en alçak yerinde kalmış, kara bahtının yıldızı ona yükselmeyi çok görmüştür (G.2/3). Ben, yukarıdaki özellikleri ile çeşitli benzetmelere konu olur.

2.3.3.1. Ben İle İlgili Benzetmeler

2.3.3.1.1. Habeş Şahı

Sevgilinin beni, yüz bulup yanağını öpmüştür. Bu olay Habeş padişahının Rum diyarından haraç alması olarak örneklendirilir. Böylece yanak beyazlık itibarıyla Rum diyarına, ben ise siyah renginden dolayı Habeş şahına benzetilmiş olur:

Yüz bulup hâlûñ şehâ bûs eyledi ruhsârıñı
Rûmdan şan şâh-ı iklîm-i Habeş aldı harâc (G.7/3)

2.3.3.1.2. Hab (Afyon)

Afyon tiryakileri etkisini uzatmak için afyonu kâğıtlara sarar, Ramazan ayında gün içinde içemeyecekleri için imsaktan önce yutup yatarlarmış. Aşığın gam oruçlusu olarak vasıflandırılması, sevgilinin beni ile kâğıtlara sarılı ve ferahlık veren afyon hapı arasında ilgi kurulmasına sebep olur ve aşığın onu akşam için sakladığından söz edilir:

O mihrûñ fikr-i bûs-ı hâlini şavm-âşinâ-yı gam
Müverrak bir müferrih hab gibi ahşâm için şaklar (G.22/2)

2.3.3.1.3. Buhurumeryem, Dârû, Anber

Güzel koku yayması ve tedavi özelliğinin olması sebebiyle ben ile buhurumeryem, dârû (ilaç) ve amber arasında ilgi kurulmuştur:

Ol muğ-beçenüñ hâl-i ruh-ı zîbâsı
Ben haste-dile oldu buhûr-ı Meryem (Kt.2/2)

Dil-ber gelürse külbe-i ahzân-ı ‘âşıka
Çok hâlet el virür dil-i nâlân-ı ‘âşıka
Dârû-yı hâl-i ‘anberi dermân ‘âşıka

Ruḥṣat virürse bûsa o cānān ‘āşıkā

Güyā o demde mürde-dile tāze cān gelür (Th.3/3)

2.3.3.1.4. Nokta

Ben küçüklüğü, siyah rengi ve yuvarlak şekli sebebiyle noktaya benzetilir; renk itibariyle karalar giymek deyimi, göz bebeği ve gece kavramları ile beraber zikredilir. Sevgilinin âşıklarının onun nokta şeklindeki benine gönül bağlayınca göz bebeğinin bu gece karalar giymesine şaşılmaz:

Nokta-i ḥāline dil-bestedür āvāreleri

Merdüm-i dīde bu şeb geyse n’ola kâreleri

Meded ey düşmen-i cān gör dil-i şad-pāreleri

Ṭül-i hicrānuñ ile eskimedīn yāreleri

Vaḳtidür derd-i dil-i ḥasteye tedbīr ideyüm (Th.5/4)

2.3.4. Dudak

Sevgilinin bir diğer güzellik unsuru olan dudağı rengi, şekli, güzel söyler söylemesi sebebiyle çeşitli benzetmelere konu olur. Beyitlerde çoğunlukla istiare yoluyla “la’l” kelimesi dudak yerine kullanılır. Dudak renk itibariyle şarap renginde yani kırmızıdır (G.12/4). Âşığın yakarışına sevgilinin cevap vermemesi, dudağının nazlandığı için açılmaması olarak yorumlanmaktadır (G.61/1). Bir beyitte âşık ile sevgili aynı meclistedir. Sevgili daha dudağını açmadan yani âşıkla konuşmaya başlamadan meclise rakipler dolur; soğuk sözlerle âşık ile sevgilinin keyiflerini kaçırmaları (G.5/3). Dudak, zaman zaman tatlı sözler söylemesi sebebiyle şeker ve şirin olarak vasıflandırılır. Leyla ve şirin isimleri tevriyeli kullanılarak Leyla ile Mecnun ve Ferhad ile Şirin hikâyelerine de telmihte bulunulan bir beyitte âşığın, sevgilinin leyli (siyah) saçına ve şirin dudağına hasret çekmekten Ferhat ve Kays (Mecnun) ile aynı hale düştüğü belirtilir (G.67/5). Dudak, bir beyitte yanak ile beraber zikredilir. Sevgilinin yanağının özellikleri sıralansa bülbül onu taze bir gül zannederken, istiare ile la’l denilen dudağın özellikleri sayılınca da papağan onu şeker zannetmektedir:

Eylese vaşf-ı ruḥın bülbül gül-i ter fehmi der

La’linüñ ḥāşıyyetin ṭūṭi de şekker fehmi der (G.19/1)

2.3.4.1. Dudak İle İlgili Benzetmeler

2.3.4.1.1. Kadeh, Şarap

Beyitlerde dudağın en çok benzetildiği unsurlar kadeh ve şaraptır. Renk, şekil ve lezzet bu benzetmelere sebep olur. Beyitlerde “cām-ı leb (G.64/4)” ve “cām-ı la’l” tamlamaları ile yer alan dudak, bazen âşık tarafından vazgeçilen bir güzellik unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır:

Cām-ı la’l ü bezm-i vaşl-ı yârdan geçdük Necîb

Tevbe-cû olsağ n’ola biz şimdi nûşa ‘îşede (G.57/5)

Sevgilinin şarap dolu kadehe benzeyen kırmızı dudağını gören âşık, kederden kurtulur; rakibin dili çözülür:

Def’-i ğam eyledük göricek cām-ı la’lini

Ağyâr açıldı ol büt-i tannâz açılmadı (G.61/2)

Önce la’l sonra saf şaraba benzetilen dudak için âşığın ümit kadehine layık olduğu söylenir (G.58/1). “Padişaha benzeyen sevgili fermanı ile dudağının öpülmesini yasaklasa da sarhoşlar şarap içmekten vazgeçmezler.” denilerek beyitte bağımlılık yönüyle dudak-şarap ilgisi kurulur (G.40/1). Âşık, sevgilinin dudağını öpmeye bir kez olsun layık görülmemiştir. Bu yüzden sevgilinin onunla şarap meclisi yapmama niyetinde olduğu tahmin edilmektedir. Böylece dudak ile şarap arasında ilgi kurulmuş olur (G.14/3). İstiare yoluyla la’lin dudak yerine kullanıldığı başka bir beyitte ise sevgilinin gamının zehirli suyunu içen âşığın gözüne şarabın görünmeyeceğinden bahsedilerek dudak-şarap benzerliği vurgulanır:

Eylemem la’lün taleb yok yire itme ictinâb

‘Aynına zehr-âbe-nüşân-ı gamuñ gelmez şarâb (G.3/1)

2.3.4.1.2. La’l

Dudağın la’l ile olan benzerliği kırmızı renginden kaynaklanır. Beyitlerde la’l dudağın yerine kullanılır. Dudak sevgiliye vuslat için bir araçtır. La’le benzeyen dudağın şerbeti, sevgilinin eziyetiyle sıhhati bozulan ayrılık hastası âşık için ilaç durumundadır (G.7/1). Sevgili, tabibe benzetilir ve gönül derdi çeken her hastaya can bahşeden dudağını şifa olarak sunar. Fakat Necib istisnadır. Dudağını ve şifasını ondan

esirger, derdine çare aramaz (G.62/5). Sevgilinin saf la'le benzeyen dudağının Zâhid'in mizacını ve inancını bozacak derece bir güzelliğe sahip olduğu belirtilir (G.51/3). Sakal için yazılan tarih manzumesinin bir beytinde ise saf la'le benzeyen kırmızı dudağın kenarındaki siyah sakal ile birlikte görüntüsü, ustaca işlenmiş bir mühür olarak düşünülür:

La'l-i nâbında haţ-ı ra'nâsını seyr eyleyen

Didiler gūyâ muşanna' bir sevâd olmuş nigîn (T.4/4)

2.3.4.1.3. Gonca

Dudak küçüklük ve şeklinin kapalı olması sebebiyle goncaya benzetilir. Gonca dudaklı sevgililerle gül bahçelerine gezintiye çıkılmak istenir (G.21/1). Memduhun şiiri gonca dudaklı sevgiliye benzetilir (Mes.1/14). Sevgilinin dudağı için “gonca-i la'l” denerek henüz açmaya başlayan ve yapraklarındaki küçük yırtıklardan içerisindeki kırmızılığı görünen gonca arasında ilgi kurulur. Onu gören hiç düşünmeden huzur eteğini yırtar, bu güzellik karşısında rahatı kaçar, deliye döner:

Bî-te'emmül çâk-sâz-ı dâmen-i ârâm olur

Gonçe-i la'lin gören çâk-i girîbânum gibi (G.66/5)

2.3.4.1.4. Kebbâd

Kebbâd dilim dilim kesilerek reçeli yapılan iri bir cins narenciyedir. Dudak tatlı ve sulu olması sebebiyle kebbâta benzetilir (G.26/4). Bir beyitte “hat” kelimesi ile mecazîmürsel yoluyla yanak kastedilir. Sevgilinin dudağı, yanağını öpmekten üstün olarak gösterilir. Beytin ikinci mısraında bu durum bir örnek ile pekiştirilir. İnsan, ağzı kuruyunca tatlısı da yapılan kebbâd gibi sulu yiyecekleri yemekten hoşlanır. Sevgilinin dudağının da tatlı ve sulu olması sebebiyle dudak-kebbâd ilgisi kurulmuş olur:

Haţın bûs itmeden la'l-i lebi yanumda ercahdur

Olınmaz mı yübüset vaķti hîç kebbâddan maḥzûz (G.38/6)

2.3.4.1.5. Şeker, Bal

Sadece bir beyitte tat ve lezzet yönünden dudak ile şeker ve bal arasında ilgi kurulmaktadır:

Disünler gerdenin būs eyleyenler rāhatü'l-hulkūm

Dime ey dil dü-la'l-i nābına sükker ü bāl itme (G.60/2)

2.3.5. Hat (Ayva Tüyü)

Sevgilinin üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarından biri de ayva tüyleridir. Yanağının üzerinde olması, yüzün ve dudakların kenarını çevrelemesi sebebiyle diğer güzellik unsurlarından yüz, yanak ve dudak ile birlikte ele alınır. Rengi, şekli, küçüklüğü, kokusu ile birlikte çizgi, yazı, el yazısı, ferman gibi anlamlara gelmesi sebebiyle türlü söz sanatları ile kullanılarak çeşitli benzetmelere konu olur.

Sevgilinin yanağının bağa teşbih edildiği bir beyitte yeni çıkmaya başlayan yeşil ayva tüylerinden söz edilirken onun bahar mevsiminin güzelliğini unutturacak derece latif olduğu belirtilir (G.11/4). Bunu gören aşığın gönlünde gam, keder kalmaz (G.41/1; G.51/5). Âşık, bahar mevsiminde çimenlikte dönüp dursa da sevgilinin yanağındaki ayva tüyünün güzelliğine eşdeğer bir güzellik bulamaz:

Leṭāfetin bulamaz pūye-gerd-i şahṇ-ı çemen

Bahār mevsiminüñ ol ḥaṭ-ı 'izāra göre (G.58/3)

Sevgilinin yeni çıkmaya başlayan ayva tüyleri (G.26/4), amber kokulu saç ile birlikte mis kokular yaymaya başladıkça aşığın “dimâğ-ı ârzû”su da hoş kokulu olmaktadır. Burada eskiden ayva tüylerine ve saç güzel kokuların sürüldüğü de hatırlanmalıdır:

Ḥaṭṭ-ı müşğ-efşān irişdükçe mu'aṭṭar olmada

Būy-ı zūlf-i 'anberinüñle dimāğ-ı ârzū (G.54/4)

Ayva tüylerinin güzelliğinin anlatıldığı bir beyitte kalem ile kâğıda yazı yazılması bir hüsnitalil ile kalemin sevgilinin ayva tüylerinin vasıflarını yazarken gözünden yaşlar akıtması şeklinde yorumlanır (G.43/2). Âşık, sevgilinin ayva tüylerinin düşüncesi ve arzusuyla sabahlarken (G.50/6), zahit onun tazeliğinin dedikodusunu yapmaktadır (G.60/1). Kırmızı dudağın çevresindeki ayva tüyünü görenler onu ustaca işlenmiş siyah bir mührü benzetir. Şekil ve renk yönünden kurulan bu ilgi ile birlikte yazı demek olan hatt ile mühürlerin üzerinde yazıların bulunması ve mühürlerde la'l gibi kıymetli taşların kullanılması hususu da hatırlatılmaktadır (T.4/4).

Divan'da ayva tüyleri genel olarak sevgilinin güzelliğini artıran bir unsur olarak kullanırken bazen tam tersine g zelliğı azaltan, ortadan kaldıran bir unsur olarak ele alınmaktadır. Sevgilinin nazı g zelliğı ile paralel olarak artar veya azalır.  şıklar için ayva tüyleri çıkmamış genç sevgililer daha makbuldür. Bunu bilen sevgililer  şıklarına acımaz, durmadan naz ederler. Sevgililer, ayva tüyleri çıkıp da güzellikleri azalmaya, eski albenilerini kaybetmeye başlayınca nazları da tedricen azalmaktadır. Ayva tüyleri, “mülk-i hüsn” olarak vasıflandırılan yüze bir fitne koyunca yani sevgilinin ayva tüyleri çıkıp yüzünün g zelliğı azalınca naz ordusu da bu mülkten çekip gider, bir daha gelmez:

Bir fitne koydı ha  -ı ru ı mülk-i hüsnine

Enb h-ı ceyş-i n zı o  n gitdi gelmedi (G.64/2)

Memduhlar için sakalın çıkması yüzün bereketinin artması (T.28/1) ve g zelliğıne güzellik katması olarak ifade edilir (T.28/2). Ayrıca bir beyitte dört kaş anlamına gelen “  r-ebr ” ifadesi ile memduhun şiiri (rubaisi), ayva tüyleri yeni bitmeye başlamış bir güzele benzetilir. Ayva tüyleri dudağın sağında ve solunda iki kaş şeklinde belirlediğı için kullanılan bu tabir ile gençlik ve tazeliğı de vurgu yapılmaktadır:

Her rub  si h b u dil-c dur

 on e-leb ş  -ı   r-ebr dur (Mes.1/14)

2.3.5.1. Hat (Ayva Tüyü) İle İlgili Benzetmeler

2.3.5.1.1. Leşker, Ceyş

Sevgilinin yüzünün padişah olarak tasavvuru ayva tüyünün asker ve orduya benzetilmesine sebep olur.  okluk ve harap etmek bu ilginin unsurudur. Ayva tüyü, yüzü ve g nl  harap etmeye gelen bir ordu olarak düşünülür (G.23/4). Hat askerinin güzellik padişahı olarak vasıflandırılan yüze galip gelmesi Rum diyarını istila etmeye gelen sayısız Habeş askerine benzetilir. Renk ve  okluk yönüyle kurulan bu ilgi ile aynı zamanda ayva tüylerinin g zelliğı harap etmesi hususuna da dikkat çekilir:

  lib oldu leşker-i ha  ş h-ı hüsne g yiy 

R mı teş re gelür ceyş-i Habeşd r b -his b (G.3/3)

2.3.5.1.2. Hatt (Yazı), Haşiye, S re

Yüzün kitap, kıt'a, levha, metin olarak düşünülmesi ayva tüylerinin bu unsurlara

benzetilmesine sebep olmuştur. Yüz kitaba benzetilince ayva tüyü de içindeki yazılara benzetilir (G.13/3). Âşık, kavuşma kitabı olarak vassettığı sevgilinin yüzünü kıl kıl (harf harf) incelediği için onun ön sözünün yani yazıya benzeyen ayva tüylerinin şarihi olsa buna şaşılmaz (G.46/2).

Haşiye bir metnin kenarına yazılan açıklama yazılarıdır. Şair, memduhun sakalının çıkması üzerine kaleme aldığı bir tarih manzumesinde yüzü güzellik metni, bu metnin kenarına yazılan açıklama yazılarını da ayva tüyü olarak hayal eder:

Metn-i hüsnüñ taḥṣiye olduğunu gördüm Necîb

Ben daḥî şîrâze-bend-i şebt olup didüm hemîn (T.4/8)

Bir beyitte de memduhun yüzü önce reyhani yazı ile yazılmış bir kıt'aya ardından bu örneklendirilerek kırmızı bir levhaya yazılmış Neml (karınca) suresi gibi görüldüğü söylenerek ayva tüyleri ile yazı ve Neml sûresi arasında ilgi kurulur:

Ḥaṭ-ı reyḥân ile bir kıṭ'a-i mergûbedür rûyî

Yazılmış sûre-i Neml oldu gûyâ levḥa-i âle (T.15/2)

2.3.5.1.3. Akşam (Şeb, Şâm)

Ayva tüyleri siyah renginden dolayı akşama benzetilmektedir. Daima parlak olarak ele alınan sevgilinin yüzü ile birlikte söz konusu edilir. Gecenin, güneşin ışıklarını akşam olunca saklayıp gündüz olunca gösterdiği gibi sevgilinin ayva tüyleri de sevgilinin yüzünün parlaklığını bazen saklar bazen gösterir. Böylece renginden dolayı hat ile şeb arasında ilgi kurulmuş olur (G.30/1). Âşıklar sevgilinin ayrılık oruçları olarak düşünülür. Ayva tüyü siyah renginden dolayı akşama, yüz ise parlaklığından dolayı güneşe benzetilir. Oruç, akşam vakti güneşin batması ile açılmaktadır. Ayva tüyü akşamı gelip (çıkıp), yanak güneşini batırınca sevgiliden istenen, âşıklarını kavuşma nimeti ile iftar ettirmesidir:

Vaḳt-i şâm-ı ḥaṭ gürûb-ı neyyir-i ruḥsârdur

Rûze-dâr-ı hicri kılsun ni'met-i vaşlıyla zâyf (G.41/4)

2.3.5.1.4. Sır

Ayva tüyü-sır ilgisi sadece bir beyitte zikredilir:

Esrār-ı hāṭṭa dā'ir olur rāz açılmadı

Bilmem niyāza la'l-i leb-i nāz açılmadı

(G.61/1)

2.3.5.1.5. Sümbül, Çimen, Bahar

Ayva tüyleri renk, güzellik ve koku itibariyle sümbül olarak düşünülür. Sevgilinin yüzünün bahçeye benzetilmesi ayva tüylerinin bu bahçede açan sümbül olarak düşünülmesine sebep olur. “Sevgilinin yanağında yeni çıkmaya başlayan ayva tüylerini seyret ki gül bahçesinde bile böyle seçkin bir sümbül açılmadı.” denilerek sevgilinin yanağı gül bahçesine, ayva tüyleri de sümbüle benzetilmektedir (G.61/5). Başka bir beyitte sevgilinin yüzü bağa teşbih edilince ayva tüyleri de bu bağdaki yeni açan sümbüle benzetilir ve saç hakkında dedikodu yapan bir insan gibi düşünülür (G.6/4). Memduhun henüz çıkmaya başlayan ayva tüyleri, güzel bir gül bahçesi olarak düşünülen yüzünde hoş kokulu, güzel ve narin bir sümbülün açması olarak tasavvur edilir:

Oldı üşkûfte melāḥat lālezārında henüz

Bir ser-āmed sünbül-i zībende hoş-bū nāzenīn

(T.4/2)

Yeni çıkmaya başlayan ayva tüyleri yeşil renktedir. Ayva tüylerinin yeşil rengi ve tazeliği çimen ve bahar olarak tasavvur edilmesine sebep olmaktadır. “Sevgilinin yanağındaki ayva tüylerinden başka düşüncemiz yoktur. Çünkü baharın zevkine erişme vaktinin gelmesinden başka bir düşüncemiz olmaz.” denilerek ayva tüyü ile bahar arasında yeşil rengi, kokusu ve güzelliği dolayısıyla ilgi kurulmaktadır (Th.2/4). Sevgilinin yanağı bağa teşbih edilince ayva tüyleri de bu bağdaki taze çimenlere benzetilir. Sevgilinin yanak bağındaki taze hattını gören Necib’in hatırına bahar mevsiminde yapılan çimenlik seyri gelmektedir:

Bāğ-ı ruhında tāze ḥatın gördüñ ey Necīb

Seyr-i çemen bahārda ḥatır-nişān idi

(G.68/5)

2.3.5.1.6. Anber

Ayva tüylerinin ambere benzetilmesi güzel kokulu olması sebebiyledir. “Micmer” denilen buhurdanların içindeki kor ateşe atılan amberin güzel kokusunun etrafa yayılması sağlanırmış. Bir beyitte de sevgilinin ambere benzeyen ayva tüylerinin,

içinde kor ateş bulunan güzellik buhurdanı olarak vasıflandırılan yüzünü güzel kokulu hale getirdiğinden bahsedilir:

‘İtr-sāy itdi o rūy-ı âteşini yümn ile

Micmer-i hüsni dil-âvîzinde hatt-ı ‘anberîn (T.4/3)

2.3.5.1.7. Hâle

Memduhun yüzü güzellik ayı olarak vasedilince yüzünü çevreleyen ayva tüyleri de ayın etrafındaki hâle benzetilir:

Didiler gâyet-i ra‘nâ düşer bu lihyeye târîh

Meh-i hüsne hatt-ı İsmâ‘îl oldı gūyiyâ hâle (T.15/3)

Hatt-ber-âverde görüp rûyın didüm târîhini

Hemçü hâle mâh-ı hüsni Muştafâya hatt-ı pâk (T.16/2)

2.3.6. Saç

Sevgilinin saç rengi, kokusu ve şekli bakımından türlü benzetme ve tasavvurlar içinde ele alınır. Bazı beyitlerde yukarıda sıralanan özelliklerin beraber kullanıldığı da görülmektedir. Sevgilinin saç renk itibarıyla daima siyah olarak düşünülmektedir. Bir beyitte “zülf-i ‘anber-bûy-ı müşgîn-rîşe” olarak vasıflandırılan saç, siyah rengi ve amber kokusuyla ele alınmaktadır (Th.4/1). “Leylî-i zülf” tamlamasındaki leyli kelimesinin tevriyeli kullanımı ile hem saçın siyah rengi söz konusu edilirken, hem de hikâye kahramanı Leyla hatırlatılır (G.67/5). Bir beyitte ise peri yüzlü sevgilinin siyah saçının darmadağın olmasının, âşıkların ahının rüzgârının esmesinden kaynaklandığı belirtilerek saçın hem siyah rengi hem de şekil olarak dağınıklığı vurgulanmaktadır (G.33/3). “Sevdâ-yı zülfü” ifadesindeki sevdâ kelimesi tevriyeli kullanılarak saçın siyah rengine de dikkat çekilir:

Sevdâ-yı zülfî şeb-be-seher dil-nişîn iken

Fikr-i vişâl dūr u dirâzı unutturur (G.13/5)

Sevgilinin saçının düşüncesi aşığa her şeyi unuttur (G.11/1). Bu güzellik karşısında feryatlarını çoğaltan âşıklar (G.23/3), her gece perişan olmaktadır:

Periřān olmada hāl-i dil-i ‘uřřāk-ı ğam-dīde

Hayāl-i kākül-i dil-dār-ı naḥvet-kār ile her şeb (G.4/3)

Saç daima dağınık olarak hayal edilir (Mes.1/16). Sevgilinin taze sümbüle benzeyen yeni çıkmış ayva tüyleri, güzellik bahsinde dağınık saçıyla iddialaşamaz (G.6/4). Sevgilinin Necib gibi pek çok gönlü serbest aşığı dağınık saçının örgüsüne süs yaptığı belirtilir (G.49/5). Genellikle sevgilinin saçını dağıtın, ayrılık halindeki aşığa sevgiliden haber ve koku getiren rüzgar (G.45/3), bu kez tam da kavuşma vakti sevgilinin saçını darmadağın edip, güzelliğini bozmaktadır. Ama yersiz yapılan bu iyilik ona çok görölmemelidir:

Dem-i viřāl ider zülfi-yāri āřüfte

Bu luşf-ı nā-be-maḥal çok mı rüzigāra göre (G.58/2)

Kākül, şekil itibariyle kıvrım kıvrım yaprakları olan bir gül gibidir ve bu haliyle aşığın aklını başından alıp onu deliye çevirir:

Bizi dīvāne iden kākül-i ḥam-der-ḥamıdur

Ṭađıdan ‘aqlımuzy ṭurre-i gül-perçemidür (G.20/1)

Sevgiliye yakın olma isteğinden hareketle âşıkların gönüllerinin sevgilinin saçına bağlı olması hayali, Türk edebiyatında çok kullanılmıştır. Âşık, sevgilinin daima yakınında durmak ister. Bunun için her şeyi göze alır. Mavi gözlü sevgilinin saçına gönöl bağlayan dünyada başına gelecek belaları umursamaz:

Olan dil-beste ol çes̄m-i kebūduñ zülfine ey dil

Cihānuñ yādına almaz belā-yı āsumānīsın (G.50/7)

2.3.6.1. Saç İle İlgili Benzetmeler

2.3.6.1.1. İp (Târ, Kemend), Düğüm (Girih), Zincir (Silsile), Zünnâr

Saç uzun ve ince şekli sebebiyle ipe benzetilir. Ucu ilmikli ip demek olan ve genelde bir şeyi yakalamak için kullanılan kement ile âşıkları yakalayıp kendine bağlamasından dolayı sevgilinin kıvrımlı saçını arasında ilgi kurulur (G.29/1). Gönöl, âşık denizine batmış, harap olmuş ve öylece bekleyen bir gemiye benzetilince sevgilinin saçını da onu kurtarması için uzatması istenilen halata, ipe benzetilir:

Uzat ğarīķ-ı yem-i ‘aşķa tār-ı zülfüñ kim

Göñül çü keştī-i vīrān çekilmeden kaldı (G.70/4)

Saçın örgülü ve kıvrımlı oluşu onun düğüm (giriş), zincir (silsile) ve zünnara benzetilmesine sebep olur. Âşıklar, sevgililerin saçlarında bulunmak arzusundadırlar. Saçın örülmesi, uçlarının boncuklar vb. süs eşyalarıyla süslenmesi günümüzde de devam eden bir adettir. Bu münasebetle bir beyitte sevgilinin, gönlü serbest aşığı dağınık saçının silsilesine süs yapmasından bahsedilir (G.49/5). Gam kilisesinin perişan gönüllüleri olarak vasıflandırılan âşıklar, sevgilinin zünnara benzeyen örgülü saçına karışmış olarak hayal edilirler (Kt.2/1). Saç, âşıkların gönlünü bağlayan bir düğüm olarak düşünülür. Sevgilinin saçının düğümüne Necib gibi gönül bağlayanın, ayrılığın karanlık gecesinde derdini ve gamını unutacağı belirtilir:

Giriş-i zülfüne dil-beste olan hem-çü Necib

Şeb-i deycür-ı firāķuñda geçer derd ü ğamuñ (G.43/6)

2.3.6.1.2. Tuzak (Dâm)

Aşığın kendisinin ve bakışının kuş olarak hayal edilmesinin sonucu onun av konumunda olması, sevgilinin avcı, saçının tuzak olarak tasavvur edilmesine sebep olan en önemli unsurdur. Necib, kuşa benzettiği bakışının sevgilinin tuzağa benzeyen saçına yakalanmaması için sıra sıra dizili kirpiklerinden tel kafes yaptığını belirtir (G.32/2); fakat korkulan olmuş, önlemler sonuç vermemiş olacak ki artık sevgilinin kıvrımlı saçının tuzağından kurtulmak için çare arar olmuştur:

Şikenc-i dām-ı zülfinden ħalāşa çāre-cü olduk

Necibā beste-per-murgān olur āzāddan maħzūz (G.38/7)

2.3.6.1.3. Yan kesici (Tarrâr)

Sevgilinin saçı aşığın aklını ve gönlünü çaldığı için hırsıza benzetilir:

Söylesün luṭf eylesün ‘uşşākı dil-teng itmesün

Zīr-i fesde ṭurre-i ṭarrārı şaķlar şaķlamaz (G.30/3)

2.3.6.1.4. Çengel (Çengâl)

Saçın kıvrımlı uçları şekil itibariyle çengele benzetilir. Âşığın gönlünün

sevgilinin saçına asılması çok kullanılmış bir klişedir. Sevgilinin cadıya benzeyen gamzesinin, bir gönlü görür görmez hemen onu saçının çengeline astığı belirtilir:

Görmesün bir dil ider āvīze-i çengāl-i zülf

Ġamze-i cādū-yı dil-ber gibi yok çālāk-ı tayf (G.41/3)

2.3.6.1.5. Hû

Saç ile Arap alfabesindeki h ve vav harfinden oluşan “hû” lafzı arasında şekil yönünden ilgi kurulmaktadır. Hû “Allah adı yerine kullanılan bir zamirdir. Mânâsı, “O”dur. *Kur’ân-ı Kerîm*’de Allah adı yerine kullanıldığı için tasavvufta özel ad olarak kabul edilmiş, hatta İsm-i A’zam olduğu görüşü yaygınlaşmıştır.”⁷³ “Hû” lafzı, çeşitli yapılarda bir süs aracı olarak kullanılmakla birlikte mektup veya yazma eserlerin başlığı anlamına gelen ser-namelerine de yazılırdı. Necib de bundan hareketle sevgilinin yüzünü bir kitabın ön sözünün yazıldığı ser-nameye, saçını ise bu başlığın üzerindeki hû nakşına benzetir. Bunu da kudret elinin saçının düğümünü yüzünün üstüne koymasından dolayı olduğunu bir hüsnütalil ile belirtir (Müf.11). Âşık, sevgilinin kıvrımlı saçını hû şekline benzeterek içindeki ukdeye işaret ettiğini söyler. Burada “o” zamiri olarak o saç anlamında kullanılmıştır:

Žamîrimüzde olan ‘ukdeye işâret imiş

Efendi pîçîş-i zülfinde nakş-ı hû gördük (G.46/6)

2.3.6.1.6. Anber

Saç siyah rengi ve hoş kokusu sebebiyle ambere benzetilir. Arzu dimağı sevgilinin ambere benzeyen saçının kokusu ile hoş kokulu olmaktadır:

Hatt-ı müşğ-efşân irişdükçe mu ‘athtar olmada

Bûy-ı zülf-i ‘anberînüñle dimâğ-ı ârzû (G.54/4)

2.3.6.1.7. Bulut (Ebr)

Sevgilinin yüzü gökyüzüne benzetilince saç da onu örten buluta teşbih edilir:

Kalmaz zemîn-i dilde ğubâr-ı belâ gider

Durmaz sirişk-i dîde-i ter dâ’imâ gider

⁷³ Pala, a.g.e., s. 222.

Rūyuñdan ebr-i zülfüñi ey pür-cefâ gider

Tâ âsumâna bilmemesün kim du‘â gider

Feyz-i nesîm-i lutf-ı Hudâ âşikâr olur (Th.1/2)

2.3.7. Bakış (Nigeh, Nigâh, Tarf, Nazra)

Sevgilinin bakışı nazlı (G.11/5; G.13/6), yaralayıcı (G.41/5) ve ilgisizdir (G.59/4). Merhametli görünse de zalimdir; bir fitne çıkaracağını ima eder (Th.5/5). Sevgilinin bakışı o derece tesirlidir ki aşıkta üstat olan bir kimseyi bile mektebe yeni başlayan bir çocuğa çevirir (G.4/4). Âşık, sevgilinin hangi sebepten kendisine eziyet ettiğini onun bir bakışından anlamaktadır (G.68/4). Sevgili, nazlı bakışıyla dedikodu yapan aşığa boş yere eziyet etmektedir (G.10/2). Oysaki sevgilinin aşığa acıyarak, merhametle bakması şuh bakan iki gözünden çok da uzak değildir (G.58/5). Aşığın gönlü sevgilinin kendisine tek bir bakış atması ümidindedir (G.62/2); fakat aşığın bu ilgili tek bakışı sevgiliden beklemesi boşunadır. Âşık bu talebiyle eski şehre yeni âdet istemektedir:

Senden derûna yek-nigeh-i rağbet isterüz

Bî-hûde eski şehre yeni ‘âdet isterüz (G.27/1)

Aslında âşık için sevgilinin dostça bakması da bir kurtuluş değildir. O, sevgilinin ilgili bakışı, vuslatı yerine onun aşkıyla gam çekmeyi ister:

Vuşlat-ı yâre ğam-ı ‘aşkını tercîh iderüz

Degül ‘uşşâka selâmet hele tarf-ı ülfet (G.5/4)

2.3.7.1. Bakış İle İlgili Benzetmeler

2.3.7.1.1. Pençe

Sevgilinin gözü aşığın gönül kuşunu avlayan yırtıcı bir kuşa benzetilince bakışı da bu kuşun güçlü pençesi olarak tasavvur edilir:

İtmezdi şayd murğ-ı dili çeşm-i şâhbâz

Ser-pençe-i nigâhı du‘âdan unutmasun (G.53/3)

2.3.8. Gamze (Yan Bakış)

Gamze, sevgilinin cilveli, işveli, gözlerinin süzerek yaptığı bakıştır. Aşığı ve gönlünü derinden etkilemesi, eziyet vermesi, işvesiyle bir ortamda kargaşalığa sebep olması, yaralaması ve nihayetinde öldürmesi hayali dolayısıyla gamze; kılıç, hançer vb. çeşitli silah aletlerine benzetilir. Beyitlerde göz, kirpik ve kaş ile birlikte ele alınır. Sevgilinin büyücüye benzeyen gözü her an büyü yaparken onun yan bakışıyla konuşulmaz (G.6/3). Göz ile gamze aralarında sürekli kılıç ve hançerden söz eden iki kişi olarak kişileştirilir (G.18/1). Âşık, sevgilinin eziyet hançerinin açtığı yaralara alışık olsa da nazlanan yan bakışının her an fitneler çıkaracak olmasından korkmaktadır (G.59/4). Sevgilinin yan bakışının tesirinin anlatıldığı bir beyitte gamzeye seslenen şair “Neden aşığın gönlüne kılıç çekip öldürmedin de gözlerinin hastalığını ona sirayet ettirdin?” diye sormaktadır. Burada gözlerinin hastalığı ile sevgilinin süzgün bakışı kastedilmektedir. Gamze kılıcını çekip öldürse âşık bir kere ölür; fakat baygın bakan gözlerinin düşüncesi aşığa her gün eziyet vererek onu ölmekten beter etmektedir:

Ey gamze sell-i seyf-i dil-i ‘âşık itmedün

Bîmârî-i dü-çeşmi niçün ‘illet eyledün (G.45/4)

2.3.8.1. Gamze İle İlgili Benzetmeler

2.3.8.1.1. Avcı, Tâtâr, Hülâgû, Fassâd, Hançer

Gamzenin bütün bu unsurlar ile olan ilgisi; kan dökücü, yaralayıcı ve öldürücü olmasından kaynaklanmaktadır. Bir beyitte kibir şaraba benzetilir ve sevgilinin gözünün daima kızıl görünmesinin sebebi ise insan avlayan yan bakışlarının kibir şarabından körkütük sarhoş olması olarak açıklanır:

Bâde-i naḥvetle kanzîl gamze-i merdüm-şîkâr

N’ola her demde görünse dîde-i dil-dâr sürḥ (G.9/3)

Tatar ırkı zalimliği, merhametsizliği ve kan dökücü olmaları sebebiyle anılır. Yan bakış da bu özelliklerinden dolayı Tâtâr’a benzetilir. Sevgilinin yan bakışı, yukarıdaki özellikler ile benzerlik taşımasından dolayı kirpiği ve kaşı ile beraber zikredilir. Kaşlar yaya benzetilince, kirpikler bu yaydan atılan oklara teşbih edilir ve bütün bu unsurların muhatabı aşığın hedef tahtasına benzeyen gönlüdür (Th.3/2). Kirpik oku ve Tatar yan bakışı ile vurmak sevgiliye hoş gelse de âşık için aynı şey söylenemez:

Tîr-i müjeye gamze-i Tâtâra urılmak

Saňa güzelüm yahşı ise baňa yamandur (G.24/3)

Hülâgû merhametsizliği, ordusunun yağmacılığı ile bilinen İlhanlı Devleti'nin kurucu padişahıdır. Sevgilinin gamzesinin attığı eziyet veren bakışları ile Hülâgû arasında ilgi kurulur. Sevgilinin aşğa sitemle bakması, ona eziyet etmesi onunla ilgilendiğini de gösterir ki aşğın isteği de zaten budur. Bunun içindir ki böyle bir padişah için Hülâgû demek ona haksızlık olur:

Tîr-i sitem-i gamze-i yâri ne şanur dil

Bir şâha Hülâgû dine bî-dâd mı olmaz (G.26/3)

Gönlün, sevgilinin yan bakışından bir an bile iyileşme ümidini kesmeyeceğinin söylendiği bir beyitte, bu olayı somutlaştırmak ve okuyucunun gözünde canlandırmak amacıyla şair ikinci mısradaki buna örnek olarak hasta bir kişinin cerrahı korkmayıp ona kendisini teslim etmekten memnuniyet duyacağı örneğini verir. Böylece gönül-hasta, gamze-fassâd (cerrâh) ilgisi müşevveş bir leffüneş ile kurulmuş olur:

Keser mi gamzesinden dil ümîd-i şihhati bir dem

Olur bîmâr olan nabz-âşinâ faşşâddan mahzûz (G.38/2)

Gamze ile hançer arasında şekil olarak kıvrık oluşu, cana kast etmesi, yaralaması ve öldürmesi dolayısıyla ilgi kurulur:

Ne çeşm-i şûhuñı der-ḥâb-ı nâz ider gamzeñ

Ne cāna hançer-i bürrân çekilmeden kaldı (G.70/3)

2.3.8.1.2. Cādû

Bilindiği gibi cadılar saç ile büyü yapan kadınlardır. Aşğın gönlünü görür görmez onu saçının çengeline asacağı belirtilen gamze, büyüleyicilik yönüyle cadı olarak düşünülür:

Görmesün bir dil ider âvîze-i çengâl-i zülf

Ġamze-i cādū-yı dil-ber gibi yok çālāk-ṭayf (G.41/3)

2.3.9. Göğüs (Sîne)

Göğüs, âşıkların onu öpmek için deli olduğu bir güzellik unsuru olarak

karşımıza çıkmaktadır:

Dil ümîd-i bûse-i sîneñle bî-hûş olsa da

Kendüsiyle h'âbda dîvâne dil-ber söyleşür (G.18/4)

2.3.9.1. Göğüs İle İlgili Benzetmeler

2.3.9.1.1. Gencîne (Hazine)

Göğüs, bir beyitte değeri ve ulaşılması zor olması bakımından tılsımlı bir hazineye benzetilmektedir:

Çöz tılsım-ı tügmeñi seyr eylesünler sîneñi

Derd-mendānuñ birin kırbān idüp gencîne ac (G.7/2)

2.3.10. Ağız (Dehân, Dehen, Fem)

Ağız içinin kırmızı rengi, küçüklüğü, tatlılığı, güzel sözler söylemesi ve kapalı oluşuyla ele alınır ve çeşitli benzetmelere konu olur. Sevgilinin ağzı, dudakları ile birlikte zikredilir. Âşık, sevgilinin ağzını yani dudağını öpmeyi arzulamaktadır. Kendisine, onun dehanını öpme fırsatı bulanların buna ne yaparak ulaştıklarını soran âşık, sevgiliden bir cevap alamaz:

Şordum dehānı būsına ruḥṣat bulanları

Bilmem murādı baña cevāb itmemek midür (G.14/6)

2.3.10.1. Ağız İle İlgili Benzetmeler

2.3.10.1.1. Gonca

Ağız, şeklinin kapalı ve küçük olması sebebiyle goncaya benzetilir. Beyitlerde geçen “gonçe-fem, gonçe-dehen, gonca-dehân” terkipleriyle kastedilen sevgilidir (G.20/5; Th.3/4; Th.4/2). Ağız ancak güldüğünde açılır ve içi görülebilir. Sevgilinin ağzının güzelliğinin âşık üzerindeki harap edici, yok edici etkisinin anlatıldığı bir beyitte şair bu durumu “yok” olarak da vasıflandırılan, küçüklüğünden dolayı goncaya benzetilen ağzın gülümsemesi sonucunda açıldığında aşığa “yokluk diyarının kolay yolunu göstermesi” olarak tasavvur eder. Burada ağzın tasavvufta vahdet olarak düşünülmesi ve “fenâfillâh” makamına karşılık kullanıldığına da dikkat edilmelidir

(G.43/1). Bir beyitte ise ağız, sevgilinin başka bir güzellik unsuru olan yanağı ile birlikte zikredilir. Aşığın eziyet içinde kıvrandığı köşenin, gonca ağızlı, lale yanaklı sevgilinin gelmesiyle cennet anlatımlarından hareketle ona nazîre olarak yaptırılan İrem bağına döndüğü söylenmektedir:

Geldi hele ol gönçe-dehen lāle-‘izārum

Künc-i miḥen-i ‘āşıkı bāğ-ı İrem itdi (G.69/4)

2.3.10.1.2. Sır, Nokta

Hiç görülemeyecek derecede küçük olması, varlığı ve yokluğunun tam olarak bilinmemesi sebebiyle ağız ile sır ve nokta arasında ilgi kurulur. Şair, ağzın sırrını bilen kimse olmadığı için boş yere onun hakkında haber sormamasını zahide öğütler. Beyitte “yeri yok” denerek yeri ve zamanı değil anlamı kastedilse de ağzın görünemeyecek kadar küçük olduğu hatırlatılır:

Unut zāhid ḥadīṣ-i ḥaṭṭ-ı yāri kıl ü kāl itme

Yeri yok nokta-i sırr-ı dehānından su’āl itme (G.60/1)

2.3.10.1.3. Şîrîn

Sevgilinin ağzı tatlı ve güzel sözler söylediği için “şîrîn” olarak vasıflandırılır:

Mihnet-ābād-ı felekde sensüz ey şîrîn-dehen

‘Āşıkā şehir-i ‘ademdür bildigüm süy-ı neşāt (G.37/2)

2.3.11. Kaş

Kaş beyitlerde kavisli şekli ile söz konusu edilir. Sevgilinin kaşı çatıktır; ondan ilgi göstermesi beklenmez (G.63/3). Kaş ve kirpiğin beraber zikredildiği beyitlerde bu güzellik unsurları ile ok ve yay gibi savaş aletleri arasında yaralayıcılık ve öldürücülük özelliğinden dolayı ilgi kurulur. Bir beyitte kaşlar elinde yay tutan iki savaşçı olarak düşünülür (G.34/3).

Kaşların hareketi ile kirpiklerin hareketi arasında çok belirgin olmasa da refleks ve mimik olarak bir bağ, bir uyum vardır. Kirpiklerin açılıp kapanması ibadet yapan, namaz kılan cemaate benzetilerek kaşların da çaresizce bu cemaate uyması bir hüsnûtalille ifade edilmektedir:

Müjgân-ı yâr başlayalı hüsne tã'ate

Nâ-çâr ebruvânı da uydı cemâ'ate (G.55/1)

Zaloğlu Rüstem *Şehname*'de adı çok geçen güçlü bir kahramandır ve kimse tarafından gerilemeyen yayından bahsedilmektedir. Necib, Rüstem'in yayını çekebilecek kuvvette bir kimsenin olmadığını belirtir; fakat asıl hünerin sevgilinin iki kaşının cefasını çekmek olduğunu söyler:

Hüner cefâ-yı dü-ebrü-yı yâri çekmekdür

Kemân-ı Rüstem-i Destân çekilmeden kaldı (G.70/6)

2.3.11.1. Kaş İle İlgili Benzetmeler

2.3.11.1.1. Hilâl

Kaşın hilal ile olan benzerliğinde her ikisinin de eğri şekli ve her zaman görülememesi önemli rol oynar. Âşık, sevgiliyi gönlünce göremediğinden şikâyet eder. Bir ayna gibi düşünülen felek, hilal kaşlı sevgiliyi gönlün istediği şekilde göstermemektedir (G.30/2). Sevgilisinin serviye benzeyen boyu hakkında kötü söz söylenip söylenmediği araştıran âşık, zahidin ağzını yoklamaktadır. Ona, sevgilinin hilale benzeyen eğri kaşlarını görüp eğri hayale, yanlış düşüncelere kapılmamasını söyler (G.60/4). Sevgilinin güzelliğinin baş levhası olan yüzüne çekilmiş iki keşide olarak düşünülen iki kaşını gören onun hilale benzediğini kabul eder:

Rûyında ebruvânı hilâl 'ad ider gören

Ser-levha-i melâhatûn iki keşidesin (G.51/2)

2.3.11.1.2. Yay (Yâ, Kemân)

Kaşın yay olarak tasavvuru kavisli şekli, yaralayıcılığı ve öldürücülüğünden kaynaklanmaktadır. Sevgilinin kirpiği ok, aşığın gönlü de hedef tahtası olarak düşünülünce kaşlar da bu okları atacak olan yaya benzetilir (Th.3/2). Yay kaşlı sevgilinin güzel sözler ve hareketlerine aldanan, ok gibi açıkta kalır; başsız ve ayaksız gezer durur:

Ol kaşı yâ hoş-âmedîne aldanan çü tîr

Kalır açıkda bî-ser ü bî-pâ gezer tûrur (G.12/6)

2.3.12. Kol (Sâ'id)

Kol sadece bir beyitte zikredilir. Beyaz renginden dolayı gümüş ile ilgi kurulur:

Zahm-ı şemşîr-i cefâsından kaçır şanmañ beni

Havfum oldur sâ'id-i sîmîn-i yâre zûr olur (G.16/3)

2.3.13. Boy (Kadd, Endâm, Kâmet)

Sevgilinin boyu daima düzgün, ince ve uzundur. Bu bakımdan beyitlerde sevgilinin boyu ile servi ve fidan arasında ilgi kurulmuş, hatta onlardan üstün gösterilmiştir. Bir beyitte sevgili için istiare ile “kamet” denilir. Âşık, dünya bahçesinin servisine hiç bakamayacağını, hayalinde ince beliyle o kamet (boyu poslu güzel)’in olduğunu söyleyerek sevgilisinden başkasını gözünün görmediğini belirtmektedir (G.21/3). Kötü gözle bakanlar taze bir fidana benzeyen sevgilinin salınarak yürüyüşünün güzelliğini anlamazlar, uzun boyunu sanavber zannederler:

Hâlet-i refîarını bilmez o nahl-i nev-resûñ

Kec-nazarlar kadd-i bālâsın şanavber fehm ider (G.19/2)

2.3.13.1. Boy İle İlgili Benzetmeler

2.3.13.1.1. Servi, Şimşâd

Sevgilinin boyunun servi olarak tasavvuru ince, uzun, düzgün olması ve salınarak yürüyüşü sebebiyledir. Beyitlerde geçen “serv-kâmet, serv-kadd, serv-i nâz, serv-i bâğ-ı ülfet” terkipleri ile istiare yoluyla sevgili kastedilmektedir. Servilerin su kenarında yetişen ağaçlar olduğu bilinmektedir. Akarsuların sağa sola çarparak akması ile aşkın gönlü arasında ilgi kurulan bir beyitte âşık, akarsuların servi boyu sevgilinin altındayken niçin bahçede deli gönlü gibi durmadan gezip durduğunu sormaktadır (G.12/5). Servinin rüzgârda sağa sola sallanması ile sevgilinin salınarak nazlı nazlı yürüyüşü arasında ilgi kurulur (G.67/6). Serviye benzeyen sevgilinin yürüyüşünden cennetteki Tuba ağacının utanacağı belirtilir (G.52/1). Âşık, zahide “Doğru söyle, o servi boyu sevgiliye kötü bir söz söylenmiş midir?” diye sorarak sevgilinin boyu gibi doğru olmasını isterken boyun düzgünlüğüne de dikkat çekilmiş olur (G.60/4). Âşık, bir servi boyu sevgiliye gönül vermeseydi ayağına gölge gibi düşmezdi:

Bir serv-ķāmete hele dil-dāde olmasa

Mānend-i sāye pāyına ūftāde olmasa (G.56/1)

Sevgili güzel boyu ile şimşada benzetilir. “Bu yerde hoş endamlı bir şuh yok mudur?” diye soran âşık, ikinci mısradaki sevgilinin boyu ile şimşad arasında ilgi kurmaktadır:

Bir şūh-ı hoş-endām görür yok mı bu yerde

Bu bāğ-ı kühen-sālde şimşād mı olmaz (G.26/10)

2.3.13.1.2. Kıyâmet

Kıyamet günü insanların bir yere toplanacağı, bir araya geleceğine inanılır. Bir beyitte sevgilinin boyu kıyamete benzetilir ve onunla hiç kimsenin haşrolamadığı yani bir araya gelemediği, vuslatına eremediği belirtilir. Âşıkların harap olmuş gönüllerinin daima keder içinde olacağı söylenerek sevgilinin boyunun güzelliğinin âşıklar üzerindeki tesiri ve sevgilinin erişilmezliği vurgulanır:

Kağı vīrān dil ‘aceb ma ‘mūr olmışdur Necīb

Kimler āyā ol kıyāmet-ķadd ile maḥşūr olur (G.16/6)

2.3.14. Kulak (Gûş)

Aşığın bülbül olarak düşünüldüğü beyitte sevgili de güle benzetilir. Âşık, bülbül gibi aşk derdini anlatmak için ötüp dursa yani feryat etse de bu inlemeleri güle benzeyen sevgilinin kulağına girmez, duymazlıktan gelir. Burada şekil itibarıyla gül-kulak benzerliğine de dikkat etmek gerekir:

‘Arz-ı ḥāl-i derd-i dil itsem mişāl-i ‘andelīb

Gūşına girmez o gül evrāk-ı diger söyleşür (G.18/5)

2.3.15. Kirpik (Müje, Müjân)

Kirpik beyitlerde göz, kaş ve gamze ile birlikte ele alınır ve yaralayıcılık, öldürücülük ve çokluğu sebebiyle çeşitli tasavvurlara konu olur. Kirpikler çokluğu sebebiyle sevgilinin güzelliğine tapınan, ibadet eden bir cemaat olarak düşünülür (G.55/1).

Kirpikler bir silah konumundadır. Aşığın canını deler geçer (G.63/5). Yaralayıcı olması yönüyle aşığın gönlünde yaralar açar. Fakat onun açtığı yara âşıkları öldürmez; aksine canına can katar (G.20/2).

2.3.15.1. Kirpik İle İlgili Benzetmeler

2.3.15.1.1. Ok (Tîr, Nâvek)

Sevgilinin aşığa bakış atması onunla ilgilendiğinin göstergesidir. Kirpikler gözden veya yay olarak düşünülen kaştan atılan oklara benzetilir. Sevgili aşığı bu oklara hedef yapar, onunla vurur. Sevgilinin kirpik okuna vurulmak aşığa ızdırap verir (G.24/3).

Acımasızlığı ve yakıp yakıcılığı sebebiyle gamzenin Tatar, kavisli şeklinden dolayı kaşların yay olarak tasavvur edilmesi kirpiklerin oka benzetilmesine sebep olur. Aşığın gönlü Tatar yan bakışına, kirpik okuna ve yay kaşlarına hedef olsa yaraşır (Th.3/2). Sevgilinin kirpiklerinin âşık üzerindeki tesiri ve tahribatının anlatıldığı bir beyitte nehirden geçen Tatar ordusu ile aşığın gönlünü delip geçen kirpik okları arasında ilgi kurulur:

Derûna nâvek-i müjgân-ı dil-dâr uğramış geçmiş

Verâü'n-nehre gûyâ ceyş-i Tâtâr uğramış geçmiş (G.33/1)

2.3.15.1.2. Kalem (Hâme)

Kirpik ince, uzun şekli dolayısıyla kaleme benzetilir ve meşhur ressam Behzat ile beraber zikredilir. Bir beyitte “Bütün güzeller gözüne şaşırp kalmışken kirpiğin âşıklara Behzat’ın kalemi olmaz mı?” (G.26/6) diye sorulur. Sevgilinin kirpik hareketlerinin güzelliğinin anlatıldığı başka bir beyitte ise gönül bir levha olarak düşünülür ve gözlerin açılıp kapanması sonucu oluşan kirpiklerin doğal hareketleri ile resim kalemi ile yapılan nakışlar arasında ilgi kurulur. Gönül levhasında kirpik kaleminin nakşını görenin Behzat’ın rengârenk nakışlarla dolu resmini görmek istemeyeceği söylenerek sevgilinin kirpiği Behzat’ın kaleminden üstün tutulur:

Levh-i dilde hâme-i müjgânınun nakşın gören

Kâgez-i taşvîr-i reng-â-reng-i Bihzâd istemez (G.25/2)

2.3.16. Bel (Miyân)

Bel ince olması sebebiyle beyitlerde zikredilir. Aşığın hayalinde ince beliyle o boylu poslu sevgili vardır. Başka güzelleri gözü görmemektedir (G.21/3). Kollarını bir kuşak gibi düşünen âşık sevgilinin beline bu “bend-i visâli” dolamayınca kadar o sevgili hakkında pek çok dedikodunun çıkacağını bilmektedir. Asılsız söz anlamındaki “kıl ü kâl” terkibi ile belin yok denecek kadar ince olması ima edilmektedir:

O şûh için katı çok kıl ü kâl olur elbet

Miyâna bend-i vişâli kuşandurıncaya dek (G.42/4)

2.3.16.1. Bel İle İlgili Benzetmeler

2.3.16.1.1. Kıl

Sevgilinin beli çok ince olması sebebiyle kıl olarak tasavvur edilir. Bir beyitte kaş ile birlikte zikredilmektedir. Sevgilinin yay tutan bir insan gibi düşünülen iki kaşını hayal etmenin mümkün olmadığı gibi özellikle kıl gibi ince belinin dedikodusunun yapılmayacağı belirtilir (G.34/3). Şair “Eğer benim bildiğim sevgilinin kıl gibi ince beli ise onu hayal kucağına bakışların ipliği bağlamaz.” diyerek belin inceliğini mübalağalı bir dille belirtmektedir:

Eğer ben bildigüm müy-ı miyân-ı yâr ise anı

Der-âgûş-ı hayâle rişte-i enzâr bend itmez (G.29/2)

2.3.16.1.2. İp (Rişte)

Sevgili, rakiplerin beline sarılmasına izin verip onları sevindirir. Âşık ise istek ipine yine yabancıların sarıldığını belirterek bundan yakınır. Böylelikle bel-ip arasındaki ilgi kurulmuş olur:

Ġayrı âgûş-ı miyânuñla iderken dil-şâd

Yine ser-rişte-i maşşûduma eller şarılır (Müf.18)

2.3.17. Gabgab

Sadece bir beyitte renk, koku ve tat yönünden sevgilinin gerdanı ile turunç arasında ilgi kurulmaktadır. Turunç, uçucu yağları çekilerek parfümeride

kullanılmaktadır. Ayrıca gıdalarda tatlandırıcı olarak ve alternatif tıpta bitkisel ilaç yapımında da kullanılmaktadır. Aşk gamından hasta düşen âşık, turuncu, sevgilinin açık sarı ve hoş kokulu gerdanını hatırlattığı için koklamaktadır:

Turuncı dest-i bīmār-ı ğam-ı ‘aşkı o gül-rūyuñ

Hayāl-i ğabġab-ı dil-cūsın istiřmām içün şaġlar (G.22/5)

2.3.18. Alın (Cebîn)

Alın Divan’da parlaklığı sebebiyle aya benzetilmektedir. Beyitlerde “meh-cebînân, meh-cebîn, mâh-cebîn” (G.25/6; T.7/5; T.20/4) şeklinde geçen bu benzetme, sevgiliyi yahut övüleni yüceltme düşüncesiyle kullanılmaktadır. Bir beyitte sevgilinin alnının parlaklığı karşısında aşğın ışığını yitirmesi kozmik unsurlarla ilgi kurularak bir gök hadisesi ile aktarılır:

Olsaġ çü sâye hâke berâber ‘aceb midür

Bir meh-cebîne çarpılıyor âfitâbımız (Müf.15)

2.3.19. Diş

Diş sadece bir beyitte zikredilir. Ağız renk itibariyle lalden bir hokkaya benzetilince içindeki dişler de küçüklüğü, beyazlığı ve kıymeti sebebiyle inci olarak tasavvur edilir. Şair sevgilinin kırmızı hokkaya benzeyen ağzının içinde gizlenen inciye benzeyen dişlerini tebessüm etmediği müddetçe göremeyeceğini, göremeyince de vasıflarını sıralayamayacağını belirtir:

Vaşfı dendânın tebessüm itmeyince söylemem

Hoġġa-i la‘li dūr-i esrârı şaġlar şaġlamaz (G.30/6)

2.3.20. Baş (Ser)

Sevgilinin başı sadece iki beyitte zikredilmiş ve herhangi bir benzetme ilgisi olmadan kullanılmıştır. Sevgilinin ruhsal durumunun tasvir edildiği beyitte diğer güzellik unsurlarından kaş, göz ve bakışı ile beraber zikredilmiştir. Sevgili kaş çatık, gözü körkütük sarhoş olarak tasvir edilmiştir. Bu haliyle ondan bir kez bakmasını istemek olmaz (G.63/3). Diğer bir beyitte ise boylu poslu olduğu belirtilen sevgili başında kırmızı örtüsü, üzerinde yeşil elbisesi ile güle benzetilir:

Serde la ‘lîn-püşî sebzîn-câmesin seyr eyledüm

Şeh-levendüm el-amân olmuş bugün yek-pāre gül (G.47/2)

2.3.21. Ayak

Sevgilinin ayağı beyitlerde aşığın canı ve gözyaşı ile beraber zikredilir. “Pâyına yüz sürmek, pâyna üftade olmak” gibi deyim ve söz gruplarıyla aşığın sevgiliye duyduğu sevgi ve saygı ile birlikte ona yalvarışı da ifade edilmektedir. Aşığın servi boylu sevgiliyi görüp, ona gönül verdiği için ayağına gölge gibi düştüğü, gamdan kurtulamadığı ifade edilir (G.56/1; G.63/1). Serviye benzeyen sevgili boyunu uzattığı, serpilip geliştiği için âşık rahattır. Artık gözyaşı ırmağını servi boylu sevgilinin ayağına akıtmayacaktır (G.67/6). Başka bir beyitte ise âşık, servi boylu sevgilisinin ayağına hasretinden gözyaşlarını döktükçe sevgilinin başkalarını gölgeleyip himaye etmesinden, kendisiyle ilgilenmemesinden yakınmaktadır:

Eşk-rîz-i hasret olduğça o servüñ pâyna

Sāye-bağş-ı bezm-i ğayr olmakda sulţānum gibi (G.66/6)

2.3.22. Çene

Çene sadece bir beyitte Yusuf peygamberin hikâyesine telmih yapılarak zikredilir. Beyitte çene bir kuyu olarak düşünülür:

Dāmen-i ārāmını Yūsuf da görse çāk ider

Yok gönül üftāde-i çāh-ı zenaḥdānında şāğ (G.40/4)

2.3.23. Gerden

Sevgilinin gerdanı ile lokum arasında tatlılık yönünden ilgi kurulmaktadır:

Disünler gerdenin būs eyleyenler rāḥatü’l-ḥulkūm

Dime ey dil dü-la ‘l-i nābına sükker ü bāl itme (G.60/2)

2.4. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

2.4.1. Naz, Cilve, İşve

Sevgili daima âşıklarına karşı nazlı tavırlar sergiler (G.18/6). Öyle ki nazın

şaraba benzetildiği bir beyitte sevgiliden de “mest-i mey-i nâz” olarak bahsedilir (G.5/1). O iyilikbilmez ve naz sarhoşudur (G.14/2). Sevgili, naz gül bahçesini süsleyen eşsiz bir taze güle benzetilir (G.25/1); narin ve hassas yapısından dolayı naz fidanı olarak anılır (G.17/5; Müf.7). Sevgili bazen naz atına binip âşıkların yolunun üzerinden geçer (G.33/5); bazen de nazlandığından âşıkların ona niyazda bulanacağı yola hiç uğramadan geçip gider (G.53/1). Sevgili o kadar nazlıdır ki âşıklara yalvarıp yakarmayı unutturur:

Şol rütbe nâz ider ki niyâzı unutturur

Fırkat-güzîne sūz u güdâzı unutturur (G.13/1)

Sevgili nazını bakışı, dudağı ve gözü gibi diğer güzellik unsurlarıyla ortaya koymaktadır. Âşık, nazlı bakışıyla dedikodu yaptığı için sevgiliden boş yere eziyet görmektedir (G.10/2). Sevgilinin nazlı bakışının lütfü aşkın gam denizini çok iyi bilen aşığa kıyıyı unutturarak sürekli bu denizde olmayı tercih etmesine sebebiyet verir (G.11/5). Âşık, sevgilinin eziyet hançerinin açtığı yaraya alışık olsa da onun gamzesinin naz fitneleriyle dolu olduğunu bilir ve sakınır (G.59/4). Sevgilinin yan bakışı, ne işveli gözünü naz uykusunda bırakır ne de aşığın canına keskin hançerini çeker (G.70/3). Araf'ta kalan âşık sevgilinin naz kılıcını yaralı göğsüne çekmesini ister (G.18/2). Gönül sevgiliden bir kez bakmasını ümit eder; fakat sevgilinin kibirli gözü naz uykusundadır (G.62/2). Sevgili aşığın ettiği feryada karşı kayıtsızdır, nazlı dudağı açılmaz (G.61/1).

Nazının ne derece fazla olduğu “mâh-ı evc-i nâz” terkibi ile ifade edilen sevgili naz doruğundaki aya benzetilir:

‘Aceb mi dūd-ı âhum âsumāna olsa peyveste

Yine bir mâh-ı evc-i nâz ile hem-şoḥbetem şimdi (G.67/3)

Sevgilinin yüzünde çıkan ayva tüyleri âşıklar tarafından istenmeyen, sevgilinin güzelliğini yok eden bir unsur olarak düşünülür. Bir beyitte güzellik ülkesi olarak düşünülen sevgilinin yüzüne ayva tüyünün bir fitne koymasıyla naz ordusunun kalabalığının dağılıp gittiği, bir daha gelmediği söylenir. Burada ayva tüylerinin yüzde çıkmasıyla birlikte yüzün bu haldeki karışık ve dağınık görüntüsü ile fitne arasında ilgi kurulur. Çok nazlı olan sevgilinin yüzünün güzelliği gidince de bir daha nazlanamadığı belirtilir:

Bir fitne koydı haţţ-ı ruĥı mülk-i ĥüsnine

Enbūh-ı ceyş-i nāzı o ān gitdi gelmedi (G.64/2)

Sevgili ile cilve ilminde yarışılmaz (G.6/5). Bir beyitte kadeh, içinin şarap dolu görüntüsü ile kırmızı elbise giymiş cilveli bir sevgiliye benzetilir (G.8/5). Başka bir beyitte ise sevgili cilve bağının gül goncası olarak zikredilir:

Açıla şāyed o gül-gönçe-i bāğ-ı ‘işve

Biz de bülbul gibi feryādı hezārān idelüm (G.48/2)

2.4.2. Kûy

Sözlük anlamı mahalle, semt demek olan kûy, beyitlerde sevgilinin bulunduğu yeri ifade eder. Kûy içinde sevgili olduğu için aşığın sürekli orada olmayı istediği, oraya büyük bir saygı ve sevgi beslediği, kimi zaman oraya kavuştuğu genel olarak ayrı kaldığı bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan bu dünyaya geldiğinde barınacak, ikamet edecek bir yere ihtiyaç duymaktadır. Sevgiliye yakın olma isteği, aşığın sevgilinin mahallesindeki bağın ayak basıldığı, ezilip çiğnendiği tozu olmayı tercih etmesine sebep olur (G.17/3). Âşık burada sevgili için inler, feryat eder (G.6/2). Müzik terimlerinin tevriyeli kullanıldığı bir beyitte aşığın çalgıcılar gibi her makamda eğlenemeyeceği, nigar makamının ona hicaz makamını unutturduğu söylenir. Burada kelimelerin diğer anlamlarını düşündüğümüzde sevgilinin mahallesinin İslam dininde kutsak kabul edilen ve Müslümanların kibleleri olan Kâbe’nin bulunduğu Hicaz bölgesinin yolunu unutturacağı söylenerek sevgilinin mahallesi ile Kâbe arasında ilgi kurulmuş olur (G.13/4). Yine başka bir beyitte şair, sevgilinin mahallesinde misafir olduğunu söyler. Buna ikinci mısradaki tıpkı hacıların hac farızasını yerine getirene kadar belli bir müddet Kâbe’ye komşu olması ile örneklendirerek kûy-Kâbe ilgisini kurar (G.28/1). Âşık “Sevgilinin eziyetinin elinden bu diyarı terk etmem gerekirken put gibi güzel sevgilinin mahallesinin gül bahçesine gideceğimi zannetme.” (Kt.1/1), der; fakat onun mahallesinden ayrı kalmaya da dayanamaz, yine oraya dönmek için sevgiliden izin ister:

Kûyından infişāli dilūñ müddet-i medīd

Ammā yine mülāzemete ruĥşat isterüz (G.27/2)

Kûy beyitlerde gül bahçesine (G.33/2), Kafdağı'na (G.64/1) ve Kâbe'ye benzetilir. Sevgilinin mahallesinin bu mekânlara benzetilmesi, sevgiliye verilen değer, mekânların içinde o olduğu için güzelleştiği, onun erişilmez oluşu ve İslam'ın beş temel şartlarından olan hac ve bu şartın yerine getirildiği Kâbe'nin İslam dini ve Müslümanlar açısından taşıdığı değere dayanır:

İhrâm-ı vaşla Ka'be-i kûyında gir Necîb

Sa'y it Şafâda ol yûri var cân u baş ile (Müf.13)

2.4.3. Cevr, Cefâ, Renciş, Sitem

Sevgili âşıklarına daima eziyet eder. Bunu bazen açıkça yapar bazen de iyiliğini gizleyip rakiplere aşığa lütufta bulunduğunu duyurmayarak da yine aşığa eziyet etmiş olur (G.68/3). Âşık sevgilinin hangi sebepten eziyet ettiğini bir bakışından anlar (G.68/4). Sevgili eziyetini bazen gamzesiyle (G.26/3), bazen de kaşlarıyla yapar (G.70/6). Sevgilinin kaşları kemana benzetilince bakışı yahut kirpikleri ok olarak düşünülür. Atılan eziyet okları âşıklara armağan gibi gelmektedir (Th.3/1). Bazen de sevgilinin eziyeti bir yaya benzetilir. Aşığın sevgiliye karşı ok gibi dosdoğru olmasının onun havaya gideceği gerçeğini değiştirmeyeceği söylenir. Böylece onun eziyetine katlanmanın, yaptığı cevri ü cefa karşısında kararlı durmanın sevgili için boş olduğu, bir anlam ifade etmediği belirtilir (Müf.2). Sevgilinin eziyetini bir zehre benzeten âşık sonunda sıhhatinin bozulduğunu ilaç olarak da onun dudağının şerbetini istediğini belirtir (G.7/1). Sevgilinin aşığa yaptığı iyiliği ona eziyet edip rakibi azarlamamasıdır (G.14/2). Âşık sevgilinin eziyet hançerinin açtığı yaraya alışık olduğunu (G.59/4), cefa kılıcının açacağı yaradan korkmadığını (G.16/3) onun eziyet askerinin hücumuna dayanıklılığı olduğunu söylese de (G.15/1) sonunda sevgilinin iyiliğinden de eziyetinden de vazgeçer (G.66/8), bir daha onun yanına yöresine uğramayacağını onun eziyetinden terk-i diyar edeceğini söyler:

Şanma 'azm-i gülşen-i kûy-ı nigâr itsem gerek

Dest-i cevri-yârdan terk-i diyâr itsem gerek (Kt.1/1)

Gönül kadehinin sevgilinin eziyet taşıyla kırıldığını belirten âşık (Kt.5/1), onun nazlı bakışıyla dedikodu yaptığı için boş yere eziyet gördüğünü belirtir (G.10/2). Eziyetinin sert rüzgârıyla aşığın ümidini kökünden yıkan fidan boylu sevgilinin kavuşma meyvesine el uzatmak mümkün olmadığı dile getirilir:

Bîh-i ümmîdi yıkarken tünd-bâd-ı cevri ile

Mîve-i vaşlına ol naḥlûn ne mümkün dest-res (G.32/4)

2.4.4. Reftâr, Hırâm

Sevgili hemen daima salına salına, nazla yürür. Servinin rüzgârda sağa sola sallanması, uzun ve düzgün oluşu aynı özellikleri taşıyan sevgili ile ilgi kurulmasına, onun boyu ve yürüyüşü için benzetme unsuru olmasına sebep olmuş ve bu kavramlar etrafında çeşitli hayaller geliştirilmiştir. Bir beyitte sevgili için “serv-i hoş-reftâr” ifadesi kullanılır (G.54/3). Serviye benzeyen sevgilinin salınarak yürüyüşünden cennetteki Tuba ağacı utanır, duruşunda kıyametler kopmaktadır (G.52/1). Onun salınarak yürüyüşünü bilmeyen kıskanç rakipler, uzun boyunu sanavber zannederler (G.19/2). Memduh da en nihayetinde kendisine muhabbet beslenildiği için bir sevgilidir. Bir beyitte memduh için “Tavus, onun salınarak edalı yürüyüşünü görseydi utanarak eteğini öperdi.” denilir:

Görse reftâr u cilvesin tâvûs

Şerm ile eyler idi dâmen-bûs (Mes.1/22)

2.4.5. Gönül (Dil)

Sevgilinin gönlü sadece iki beyitte zikredilir. Bir beyitte gönül sarhoş olup kötü sözler söyleyen, âşıkların yardımına kulak asmayan birisi olarak kişileştirilirken (G.50/3), başka bir beyitte sevgiliden taş kalpli olarak bahsedilir:

İder ol seng-dile eşk-i revânum te’şîr

Âb-ı şâfide Necîbâ o leṭâfet vardur (G.21/5)

2.4.6. Tebessüm, Rîş-hend, Hande, Hande-rîz

Sevgili genel olarak gülmez, âşıklarına ilgisiz davranır. Sevgiliden dostluktan söz etmesi beklenmez. Zira o, rakibe bile iyilik olsun diye asla gülümsemez (G.29/3). Âşık ısrarla sevgiliyi meclise çağırarak bu tegafülün bitmesini, kendisiyle konuşmasa bile rakibe gülmesini ister (G.47/4). Sevgilinin kapalı dudakları kırmızı bir hokkaya benzetilince dişleri de bu hokkanın içinde saklanmış gizli incilere teşbih edilir. Şair bu incileri sevgili tebessüm etmediği müddetçe göremeyecek bundan dolayı vasıflarını anlatamayacaktır (G.30/6). Bir beyitte “hande-rîz-i va’d-i vuslat” terkinde geçen ve

gölümsemek anlamındaki “hande-rîz” kelimesinin sıcak bakmak, olumlu karşılamak anlamında kullanıldığı görülmektedir:

Görmedük biz hande-rîz-i va‘d-i vuşlat ol mehi

Olmadı üşküfte verd-i naḥl-i bâğ-ı ârzû (G.54/2)

Sevgili beyitlerde ekseriyetle gülmeyip sert tabiatlı görünse de sadece iki beyitte onun tebessümüne şahit olunur. Onun bir tebessümü aşığın gönül goncasının açılmasını sağlar (Müf.24). Sevgilinin nadir görülen tebessümünün bir bedeli vardır. Gonca ağzılı sevgilinin işveli gülüşü aşığın gönlüne yokluk diyarının kolay yolunu gösterir:

Hande-i nâzı dil-i ‘âşıkā ol ḡoṇçe-femûñ

Reh-i âsânını gösterdi diyâr-ı ‘ademûñ (G.43/1)

2.4.7. Söz (Tekellüm, Güftâr)

Âşık, sevgilinin kendisiyle aşktan konuşmasını istemektedir (G.29/3). Sevgilinin âşıklarla konuşması bir lütuftur. Aksi halde âşıklar dertlere dûçar olur (G.30/3). Sevgili âşıklarının yakarış ve feryatlarına kayıtsızdır, ağzını dahi açmaz (G.61/1). Âşık, kendisinin goncaya benzeyen gönlünün sevgilinin bir tebessümüyle bile açılıp, ferahladığını söylerken onun diğer âşıklarının sevgiliyle sohbet etmekten mutluluk duymamasına hayret eder (Müf.24).

Âşıkla konuşmayan sevgili, rakipler ile konuşur. Âşık bunun farkındadır (G.31/2). Sevgilinin ilgisizliğinin artık son bulması için onu meclise davet eden âşık, onun kendisiyle konuşmasını zaten beklememektedir. Rakiple ilgilenmesine dahi razıdır (G.47/4). Sevgili, mecliste gizli gizli rakiple konuşurken (G.49/4) öte yandan aşığı güzel söz ve hareketleri ile idare edebileceğini zannetmektedir. Fakat âşık her şeyin farkındadır. Âşık bu durumu kabullenir. Zaten sevgiliye rakiple konuşma dememektedir:

Hoş-âmed ile bizi aldanur kıyās itme

Senûñ rakīb ile güftârûñ olmasun dimezüz (G.31/4)

2.4.8. Tegâfûl

Sevgilinin bir özelliği de âşıklarına karşı ilgisiz bir duruş sergilemesidir. Âşık sevgiliyi bir kez bağda gezerken görse ona kızgın demirle dağlanmış yaralı başını ve

göğsünü gösterecektir; fakat o tegafülü huy edinmiştir, aşığa yüz vermez (G.40/2). Onunla senli benli konuşulmaz. Bu yüzden âşık feryat etmeyi bırakıp kendini pervane gibi yakmak sûretiyle sevgiliye halini arz etmelidir (G.34/2). Âşık sevgiliye seslenerek bu tegafülü ne vakte kadar süreceğini sorar. Bu ilgisizliğinin bitmesi için bir iyilik yapıp meclise gelmesini ister (G.47/4). Zira sevgilinin bu ilgisizliği bir suçu günahı olmayan aşığı derinden etkilemektedir. Âşık sevgiliden insaf etmesini beklemektedir; çünkü yaptığı az bir şey değildir:

Günde biñ kerre helāk eyler beni bī-cürm iken

Ol tegāfül-pīşe inşāf eylesün āz olmadı (G.62/4)

3. ÂŞIK

3.1. UMUMİ OLARAK ÂŞIK

Suyolcuzade Mehmed Necib Divanı'nda aşığın ruh halleri değişkenlik gösterir. Aşığın gönlü bazen sevgiliye kavuşma ile bazen de onun eziyeti ile mutlu olmaktadır (G.68/1). Âşıklar sevgiliye kavuşmak yerine onun aşkıyla gam çekmeyi isterler (G.5/4). Âşık, sevgilinin yaptığı eziyetleri iyilik olarak algılar; çünkü bu sevgilinin ilgilendiğinin bir göstergesidir (G.14/2). Âşık kimi zaman feleğin damından baş aşağı sallandırılrsa yine de sevgilinin kavuşma vaadini istemeyip (G.52/4), ayrılığı tercih ederken (G.13/1), kimi zaman da gamlarla dolu felekte sevgilisiz kalmaktansa ölmeği tercih eder (G.37/2). Beyitlerde genel itibariyle kavuşma duygusu ağır basan âşık, sevgilisini buluşmaya davet eder ve davetine icabet edilir (G.48/3). Âşık sevgiliye kavuşma fikrinden asla vazgeçmez. Çünkü ümit, âşıklar için bir yük değildir (G.63/2). Sevgiliye kavuşmayı ümit etmek, inleyen aşığın tek neşesidir (Müf.16). Kavuşma ümidinin hazineye benzetildiği bir beyitte sevgilinin bu hazineyi ayrılıkla kapatması sonucu inleyen aşığın ümidinin boşa çıkması onu bitkin ve güçsüz bırakır (G.14/4). Sevgiliden ayrı kalan âşık sevgilinin saçının düşüncesiyle sabahlar, gündüzü geceyi unuttur (G.11/1). Sevgilinin yanağındaki ayva tüyünden başka bir şey düşünmez olur (Th.2/4).

Sevgililer aşığı neşeli görmek istemezler (G.25/6). Âşık sevgilinin çok bela ve eziyetlerine uğrar (Th.3/2). Sevgiliden kötü sözler işitir, “İmdat!” diye bağırır; fakat sesini duyuramaz (G.50/3). Sevgilinin karşısında zavallı bir konumdadır. Sesi soluğu çıkmaz (G.34/5). Çok ızdırap çeker, başında ateşler yanar (G.9/5).

Aşığın gönlü yaralıdır (G.33/3). Aşk derdiyle dertlidir (G.8/2). Dert ortağı kadehlerdir (G.17/1). Âşıklar aşk derdini içlerinde saklarken kadeh onların dilini çözer, bütün macerasını anlattırır (G.8/2). Âşık hemen daima inler, feryat eder (G.10/2; G.16/4; G.43/5). Gül-sevgili, bülbül-âşık benzerliğinin kurulduğu beyitte sevgili aşığın ahından zevk alırken aslında aşığın da bülbül gibi feryat etmekten hoşlandığı belirtilir (G.38/1).

Âşık, aşkın gam denizinin aşinasıdır (G.11/5). Aşığın sevgili uğrana akıttığı gözyaşları o derece fazladır ki ırmaklar gibi akar (Th.1/1). Âşık, sevgilinin kıvrım kıvrım kâkülü ve güle benzeyen perçeminden divane olur (G.20/1). Sabırsız ve huzursuz bir tabiata sahip olan âşık (G.34/4), rakibi görünce neşesini yitirir (G.38/5).

3.2. ÂŞIK İLE İLGİLİ BENZETMELER

3.2.1. Pervâne, Mum (Şem'), Çerâğ

Âşık, ay gibi parlak sevgilinin ışığı etrafında dönen bir pervane olarak düşünülür. Fakat rüzgâr aşığa sevgilinin hararetiyle yanıp kül olmayı çok görmektedir:

O mehûn şem'ine pervâne idüm ben de Necîb

Rûzigâr ise bu germiyyeti çok gördi baña (G.2/5)

İlgisizliği huy edinen sevgili karşısında feryat etmek sevgili için bir anlam ifade etmez. Aşk bedel ister. İlgisizliği huy edinmiş sevgililerle senli benli konuşulmaz. Âşık kendisine ilgi göstermeyen sevgiliye feryat etmeyi bırakmalı, halini pervane gibi etrafında dönerek ve sonunda sevgilinin aşkının aleviyle yanarak göstermelidir:

Ko feryâdı meded pervâne-veş 'arz it dilâ hâlûn

Teğâfûl-pîşegâna lâubâli söylenilmezmiş (G.34/2)

Mumun yandıkça erimesi, rengi ve alevi âşık ile arasında ilgi kurulmasına sebep olur. Bilindiği gibi içerisinde herkes tarafından bilinmesi istenmeyen, sadece alıcının muhatap olacağı özel bilgilerin olduğu mektuplar, üzerlerine mühür mumu eritilip damlatılarak bir nevi kilitlenirdi. Sevgilinin yanağı kırmızı renginden dolayı alev olarak düşünülünce âşık da sevgiliye iletilecek yakarış mektubunun bu alevle erimeye hazır mühür mumu olarak tasavvur edilir:

Mûmuz niyâz-nâmemizi ‘arza ey Necîb

Şem‘-i ‘izâr-ı dil-bere yanmağa hâzırız (G.28/5)

Âşık, tasavvufî açıdan muma ve pervaneye benzetilir. Onun sevgilinin yanağının ateşiyle kendini pervane gibi yok etmesi tasavvufta fenâfillâh makamına işaretir:

Dâğ-ı ‘aşkıyla Necîbâ itdi ifnâ-yı vücûd

Çarpılup pervâne-veş bir âteşin-ruhsâre şem‘ (G.39/5)

3.2.2. Hasta, Dîvâne, Ferhad, Kays, Âşüfte, Bî-nevâ, Meftûn

Aşığın hasta olarak anılması aşk derdine düşmesi, sevgilinin ona sürekli eziyet etmesi (G.7/1) ve ondan ayrı kalması sebebiyledir. Aşığın hastalığının çaresi ise tabip olarak düşünülen sevgilidir. Aşığın “Tabîbim” dediği sevgilisi onu bırakıp gitmiştir (Th.2/7). Sevgiliden ayrı kaldığı için hasta düşen aşığın isteği tabibi olan sevgilinin vuslatıdır. Âşık ölmeden bir kere olsun onun yüzünü görmek ister:

Haste-i hicre şabîbüm vuşlatuñdur mültemes

Ölmeden göster dile mir‘ât-ı rûyuñ bir nefes (G.32/1)

Sevgilinin gözü hasta olarak anılır. Bu hastalıktan kasıt onun baygın baygın bakmasıdır. Sevgili -baygın bakan- gözlerinin hastalığını aşığa illet etse de (G.45/4) onun aşkından hasta düşmüş âşıkların dermanı dertlerinde saklıdır. Sevgilinin süzğün bakışı aşığın iyileşmesi için bir ümit olacaktır:

Ey gönül ümmîd-i şîhhat çeşm-i bîmârındadır

Hâl-i nabz-ı hastegân-ı ‘aşkı dil-ber fehmi der (G.19/3)

Âşık-hasta ilgisinin bir diğer hareket noktası da aşkın gönülde yaşanan soyut bir mefhum oluşu ile birlikte gönlü tahrip etmesi, dermanının olmaması yahut sevgilinin tabibe benzetilmesi ile şifa bahşetmesi bakımından dudağın ilaç olarak düşünülmesi, sevgilinin aşığın derdine çare aramamasıdır:

Virdi her dil-hasteye la‘l-i revân-bağşı şifâ

Ol şabîb ammâ Necîbâyâ devâ-sâz olmadı (G.62/5)

Âşığın divaneye benzetilmesi sevgiliye olan aşırı sevgi ve bağlılığı sebebiyledir. Âşık sevgilinin kıvrım kıvrım kâkülleri sebebiyle divane olmaktadır. Burada sevgilinin kıvrımlı saçları ile halka halka birbirine geçmiş zincir arasındaki benzerlik de gözden

kaçmamalı, delilerin zincire bağlanma âdeti de hatırlanmalıdır. Aynı beytin ikinci mısraında ise aşığın aklını dağıtanın yine kıvrım kıvrım gül perçeminin olduğu söylenir:

Bizi dīvāne iden kākül-i ḥam-der-ḥamıdur

Ṭağıdan ‘aqlımuṣı ṭurre-i gül-perçemidür (G.20/1)

Edebiyatımızda Ferhat ve Mecnun aşğın sembolü olarak kullanılagelmiştir. Âşğın Ferhat ve Mecnun’a benzetildiğı beyitlerde, sevgili de Şirin ve Leyla’ya benzetilmiş yahut tevriyeli kullanılarak sevgilinin güzellik unsurları ile ilgi kurulmuştur. Âşık, sevgilinin şirin dudağı ve siyah saçına hasret çekmekten Ferhat gibi olup, Mecnun ile aynı hâlete bürünmüştür:

Tehassür-kerde-i leyli-i zülf ü la‘l-i şîrînum

Olup Ferhād-meşreb Kays ile hem-ḥāletem şimdi (G.67/5)

Ey yār Kays ile beni hem-ḥālet eyledün

Şahrā-neverd-i ‘aşkuñı bî-ṭākat eyledün (G.45/1)

Aşüfte çılgınca seven, aşkıdan perişan olan kimse demektir. Âşğı aşüfte eden sevgilidir:

Beni āşüfte iden ey gül-i ḥandān sensin

Sensin ey āfet-i ārām-ı dil ü cān sensin (G.49/1)

Bî-nevâ sesi soluğı çıkmayan, zavallı, çaresiz, muhtaç anlamlarına gelir. Sevgiliyi yüceltme arzusu sevgilinin padişaha, aşğın bir zavallıya benzetilmesine sebep olur. Sevgili güzellikteki azametiyle bir padişah olarak tasavvur edilince onun yüce katındaki “bî-nevâ” âşık da halini dile getirmeye kuvvet bulamaz, çekinir:

Huzūr-ı ‘izzetinde bî-muḥābā ol şeh-i ḥüsnün

Meger her bî-nevānuñ ḥasb-i ḥālî söylenilmezmiş (G.34/5)

Meftûn büyülenmişçesine tutkun, âşık demektir. Sevgilinin dudağı şekil, renk ve bağımlılık yapma özelliğinden dolayı şarap kadehi olarak düşünülünce âşık da bu kadehin meftûnu olarak karşımıza çıkmaktadır:

H’āhiş-girift-i la‘l-i leb-i dil-berān olup

Meftûn-ı cām-ı bāde ruḥ-ı sāde olmasa (G.56/3)

3.2.3. Toz (Gubâr), Zerre, Gölge (Sâye), Jâle

Aşığın bu unsurlarla ilgisi kendini hakir görerek sevgiliyi yüceltme isteğine dayanır. Âşık sevgilinin karşısında değer olarak kendini en alt seviyede görür. Bununla birlikte beyitte sevgiliye yakın olma düşüncesi de bu ilgilerin kurulmasına sebep olur. Bu yüzden âşık kendisini sevgilinin mahallesindeki bağın tozu olarak nitelendirir:

Ğubâr-ı bâğ-ı ser-i kûy-ı yâr olduk biz

Cihânda âdeme cây-ı karar lâzımdur (G.17/3)

Zerreler güneş ışığıyla görülür. Aşığın sevgiliye olan bağlılığı ve onu kendinden üstün tutma düşüncesi sevgilinin güneşe, aşığın da zerreye benzetilmesine neden olur. Güneşe benzeyen sevgilisiyle zerre gibi hararetili, sıkı fıkı bir dostluk kuran âşık, gönlüne seslenerek kendisine kin güdüp, intikam almaya çalışanlara karşı yakıcı olmasının şaşırılacak bir durum olmadığını belirtir:

N’ola sūziş-figende olsam ey dil kîne-cūyāna

Mişâl-i zerre ol ħurşîd ile germ-ülfetem şimdi (G.67/7)

Sevgilinin servi olarak tasavvuru, gölgenin münasebeti olan varlıklarla daima birlikte olması, gölgenin ayaklar altında olması (G.63/1) âşık-gölge benzetmesine sebep olur. Bu ilgilerin gözetildiği bir beyitte “Âşık bir servi boylu sevgiliye gönül vermeseydi ayağına gölge gibi düşmezdi.” denilir:

Bir serv-ķāmete hele dil-dāde olmasa

Mānend-i sâye pāyına üftāde olmasa (G.56/1)

Çiğ bilindiği üzere havadaki su buharının daha soğuk yüzey veya nesneler üzerinde yoğunlaşmış haline denir. Sevgili gül olarak düşünülünce âşık da bu gülün üstüne düşen çiğ tanesine benzetilir. Burada “üstüne düşmek” hem üstünde, yüzeyinde bulunmak hem de bir kimseyle çok ilgilenmek anlamlarına gelecek şekilde kullanılır. Fakat âşık boşuna zahmet çekmektedir. Bu zahmetinin boşuna olduğu gün gibi ortadadır. Çok açık, belli anlamına gelen “günden ayân” deyiminde geçen “gün” kelimesinin güneş anlamında olması ve çiğ tanelerinin güneşin doğup sıcaklığın artmasından dolayı buharlaşıp havaya karışmaları aşığın neden zahmetinin havaya gittiğini açıklamaktadır:

Bî-hûde düşdüñ üstine çün jâle ol gülüñ

Zahmet hevâya gitmesi günden ‘ayân idi (G.68/2)

3.2.4. Kuş (Murg), Bülbül (Andelîb, Hezâr), Papağan (Tûtf), Avcı

Sevgilinin gözü avcı, yırtıcı bir kuş olarak düşünülünce âşık da serbest gezen, her an avlanmaya müsait bir kuşa benzetilir. Necib (âşık) ne sevgilinin doğan kuşuna benzeyen pençesinden kurtulmayı ne de avare bir kuş gibi kanadının kırılmasını ister (G.60/5). Başka bir beyitte âşık kendisini hasret yuvasını yapan avare bir kuş olarak niteler. Aşk kafesine bağlıdır ve eziyet tanesi toplamaktadır:

Ben ol âvâre-murğ-ı lâne-sâz-ı hasretem şimdi

Kafes-bend-i muhabbet dâne-çîn-i miñnetem şimdi (G.67/1)

Âşığın bülbüle benzetilmesindeki en önemli unsur sevgilinin güle benzetilmesidir. Sevgili bir gül olunca onun bulunduğu mekân da gül bahçesi, bu bahçede bulunan çer çöp, diken de rakip olur. Baharın gelmesi ile bülbül güle, âşık da sevgiliye kavuşur. Çimenlikte perişan halde olan bülbüle benzeyen âşıklar güllerin padişahı olan sevgilinin geleceğini duyunca sevinirler (Th.5/3); fakat bülbül gibi şakıyan gönlün o gülün yanında çer çöp kadar ayrıcalığı yoktur (G.62/3). Âşığın bülbül ile benzerlik göstermesinin bir diğer sebebi sevgiliden uzak kalması nedeniyle her ikisinin de sürekli feryat etmeleridir. Güle benzeyen sevgili bazen bülbüle benzeyen âşıklarının feryadını duymaz (G.40/3), onların sürekli feryat etmesini istemezken (G.25/1), bazen de âşıkların kederli gönlünün ahından zevk alır; çünkü âşık da bülbül gibi feryat etmekten hoşlanır:

Olur çünkim o gül âh-ı dil-i nâ-şâddan mañzûz

Mişâl-i ‘andelîb ‘âşık dañı feryâddan mañzûz (G.38/1)

Âşık ile bülbül arasındaki diğer ilgi ise kanlı gözyaşlarıdır. Âşık, sevgili uğruna kanlı gözyaşları akıtır. Gülün renginin kızzılığının bülbülün ateşli (kanlı) gözyaşları ile beslenmesinden kaynaklandığı bir hüsnütalil ile belirtilir:

Sürhî-i gül ‘aks-i hûnîn-çeşm-i bülbüldür meger

Âteşîn-âb ile bulmuş perveriş hem-vâre gül (G.47/3)

Âşığın papağan olarak tasavvuruna sebep olan unsur papağanların ayna ile olan münasebeti ve şekerle beslenmesidir. Sevgiliden ayrı kalan âşığın halinin dünü ve

bugününün çeşitli hayallerle anlatıldığı bir beyitte sevgili aynaya benzetilince ona kavuşmak şekerliğe, âşık da bu şekerliğin papağanına benzetilir:

Egerçi tûfî-i şekker-sitân-ı vaşl idüm evvel

Gel ey âyîne-ruḥ zehr-âbe-nüş-ı fırkatem şimdi (G.67/2)

Bu dünya bir av yeri, sevgili de vahşi bir kuş gibi düşünülünce âşık da bu vahşi kuşu gönül kuşu ile avlayan bir avcıya benzetilir:

O murğ-ı vahşîyi murğ-ı dil ile tutdı Necîb

Bu şayd-gehde belî bir şikâr lâzımdur (G.17/7)

3.2.5. Cûy-bâr (Irmak), Zîver

Düşmanların ayıplamasından dolayı kendisini üzmemesi gerektiğini kendine öğütleyen Necib, ikinci mısradan örnekleme yoluyla bir anlatımla çer çöpün ırmağın akışına mani olmayacağını söyleyerek rakipleri çer çöp, diken olarak nitelerken kendini ırmağa benzetmiş olur:

Ta‘n-ı düşmenle Necîbâ ṭab‘uña virme keder

Cûy-bâruñ seyrine mâni‘ degüldür ḥâr u ḥes (G.32/5)

Âşıkların sevgililerin saçına asılı olması edebiyatımızda çok kullanılan bir mazmundur. Aşağıdaki beyitte de âşık, sevgilinin saçının örgüsünün süsü olarak tasavvur edilir:

Eyleyen niçe dil-âzâdeyi mânend-i Necîb

Zîver-i silsile-i zülf-i perîşân sensin (G.49/5)

3.2.6. Âşık İle İlgili Diğer Benzetmeler

3.2.6.1. Müşteri, Yüzücü (Âşinâ), Oruçlu, Misafir, Nevbet-zen, Kurban

Âşık can akçesiyle aşk malının müşterisidir; fakat kavuşmanın hoş kumaşının ederini yabancılar konuşur (G.18/3). Bu duruma göz yuman sevgili, kavuşma malına müşteri olan aşığı kazançlı çıkarmaz:

Ḥarîdâr-ı metâ‘-ı vuşlatın ol ḥ‘âce-i ḥüsnum

Ne deñlü derd-mend âvâre olsa sūd-mend itmez (G.29/4)

Sevgilinin nazlı bakışının etkileyiciliği ve aşktan dolayı aşğın çok fazla gam çektiğinin anlatıldığı beyitte aşkın gamı bir denize benzetilince âşık da bu denizin yüzücüsü olarak tasavvur edilmektedir:

Her âşinā-yı baħr-i ğam-ı ‘aşķına Necīb

Luṭf-ı nigāh-ı nāzı kenārı unutturur (G.11/5)

Oruçluların akşam vakti yaklaştıkça susuzluklarının artması, güneşin batıp akşam olduğunda iftar etmeleri ve ramazanın hilalin görülmesi ile başlaması ve bitmesi sonunda bayram edilmesi (G.57/4) aşğın oruçlu kimselerle arasında ilgi kurulmasına sebep olur. Âşık gam oruçlu olarak nitelenir (G.22/2). Ayva tüyleri sevgilinin güzelliğini bozduğu için makbul sayılmaz. Sevgilinin ayva tüyleri renginden dolayı akşam, yanağının da parlaklık, güzellik ilgisinden dolayı güneş olarak düşünüldüğü beyitte kavuşmak nimete, âşık da ayrılık oruçlusuna benzetilir. Sevgilinin ayva tüyü akşamı gelip yanak güneşi battığında, ayrılık orucu tutan âşık, kavuşma nimetiyle iftar ettirilmelidir. Burada sevgilinin ayva tüylerinin çıkıp güzelliğinin kaybolması dolayısıyla âşıklara naz edemeyeceği ve küçük göremeyeceği için artık vuslatı kabul etmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır:

Vakt-i şām-ı haṭ gurūb-ı neyyir-i ruḥsārdur

Rūze-dār-ı hicri kılsun ni‘met-i vaşlıyla żayf (G.41/4)

Bir beyitte âşık hem misafire hem de hacıya benzetilir. Şair/âşık, ilk mısrada kendini sevgilinin mahallesinde misafir olarak görürken, ikinci mısrada Kâbe’de ibadetlerini yapmak için belli bir vakit orada kalan hacılara benzediğini söyler. Böylece kûy-Kâbe, âşık-misafir/hacı benzerliği bir leffüneşr ile belirtilmiş olur:

Kûyında zāhiren o mehūn biz müsāfirüz

Bir ḥacıyuz ki Ka‘beye geldük mücāvirüz (G.28/1)

Sevgili padişaha benzetilince âşık da onun kavuşma nevbetini çalan kulu olarak tasavvur edilir:

Nebbet-zen-i vişāliyüz ol şūḥ-ı ser-keşūn

Bir şeh-süvāre müntesibüz devlet isterüz (G.27/4)

Eskiden definelerin kimsenin eline geçmemesi için tılsım yapıldığı bilinmektedir. Bir beyitte de sevgilinin sinesi tılsımlı düğmelerle kapanmış bir define

olarak tasavvur edilir. Definelerin tılsımının bozulması için kan akıtılması gerektiğine inanılır. Sevgiliden âşıklarından birini kurban edip hazineye benzeyen göğsünü açması istenir:

Çöz tılsım-ı tügmeñi seyr eylesünler sîneñi

Derd-mendānuñ birin qurbān idüp gencîne ac (G.7/2)

3.3. ÂŞIĞIN VÜCUT AKSAMI İLE İLGİLİ UNSURLAR

3.3.1. Gözyaşı (Eşk, Sırışk)

Gözyaşı âşıklık alametlerinden bir tanesidir. Rengi, şekli ve çok oluşu sebebiyle türlü hayallere konu olur.

Âşık sevgilinin hasretinden dolayı gözyaşı dökmektedir (G.66/6). Âşık öyle bir hale gelir ki artık sesiz çıkmaz, gözlerinden kanlı yaş döker (Müf.4). Âşığın döktüğü kanlı gözyaşı renk itibariyle çeşitli hayallere konu olur. İçki meclislerinde şarap içilir. Âşık, sevgiliye kendisine gözyaşını saf şarap yapmamaktaki niyetinin yani kanlı gözyaşı döktürmediği için maksadının onun kendisiyle içki meclisi yapmak istememesinden mi kaynaklandığını sorar (G.14/1). Gülün kızılığının hüsnitalille bülbülün kanlı gözyaşından kaynaklandığının söylendiği başka bir beyitte ise gözyaşı renginden dolayı “âteşin-âb” olarak nitelenir:

Sürhî-i gül ‘aks-i hūnîn-çeşm-i bülbüldür meger

Âteşin-âb ile bulmuş perveriş hem-vâre gül (G.47/3)

Âşık sürekli gözyaşı dökmektedir (Th.1/2). Gözyaşı dökmek, birinin karşısında sürekli ağlamak en sert tabiatlı kişilere bile tesir eder, gönüllerinin yumuşamasına sebep olur. Necib’in döktüğü gözyaşları da sevgili karşısından acizliğinin en saf ifadesi olmasından dolayı o taş kalpli sevgiliye etki etmektedir:

İder ol seng-dile eşk-i revānum te’şir

Āb-ı şāfide Necībā o leṭāfet vardır (G.21/5)

3.3.1.1. Gözyaşı İle İlgili Benzetmeler

3.3.1.1.1. Irmak (Cûy), Sel (Seyl), Şebnem

Gözyaşının sürekli akması onun ırmağa ve sele benzetilmesine sebep olur.

Bununla birlikte servilerin sulak yerde olması ve beyitlerde sevgilinin serviye benzetilmesi, gözyaşının ırmak ve nehir ile ilgi kurulmasına neden olur. Âşık, salınan serviye benzeyen sevgilinin bağda dolaşmasının vakti geldiğini, bu vesile ile ona gözyaşı ırmağını arz edeceğini söyler (G.20/4). Bir beyitte âşık, nazlı nazlı salınan servi boylu sevgili boyunu uzattığı, serpilip geliştiği için artık gözyaşı ırmağını ayağına akıtmayacağından dolayı rahat olduğunu söylerken (G.67/6), başka bir beyitte ise hasretinden gözyaşlarının ırmak olup aktığını belirtir:

Füzûn olsa n'ola cûy-ı sirişk-i asretüm şimdi

Uzattı kâmeti ol serv-i bāğ-ı ülfetüm şimdi (Müf.19)

Gözyaşı ile çok ve coşkun akması, önüne çıkan şeyleri yıkıp zarar vermesi sebebiyle sel arasında ilgi kurulur:

Seyl-i sirişk ile yıkılır mest olur mı hîç

Virmez binā-yı vuşlatı bel bāde olmasa (G.56/4)

Gözyaşları yuvarlak şekli sebebiyle çiğ tanelerine benzetilir:

Bülbülān-ı çemenüñ hālî perîşān idi lîk

Güş idüp maḳdem-i şāh-ı güli ḥandān idi lîk

Şebnem-i eşk bugün pāyına rîzān idi lîk

Şarılup dāmenine ağlamak āsān idi lîk

O gül-i gülşen-i nāzı nice tekdîr ideyüm (Th.5/3)

3.3.1.1.2. Nakd, Direm

Gözyaşlarının akması, dökölüp saçılması, para gibi harcanması münasebetiyle nakd ve direme benzetilmesine sebep olur. Âşık, gözyaşı sermayesinin akçesini döküp sevgilinin yüz güzelliğine müşteri olmaktadır (G.4/2). Saki olarak düşünölen sevgili, âşığın gözyaşı akçesine kıymet vermezse ayağına yüz sürölür, ona can ve gönöl yani bütün varlık önüne serilir (G.48/5). Bir beyitte ise gamı en iyi bilip âşıklara bunu talim ettirerek öğrettiği için sevgili “gam hocası” olarak nitelenir. Müjde bir haber karşısında verilen paradır. Gam hocasının kafilesinin müjdesi gelince âşık da bu müjde için gözyaşı nakdini vermiştir. Fakat haber asılsız çıkar. Gözyaşı akçesi boşuna gitmiş olur:

Geldi nūvīd-i kāfile-i ḥāce-i gamuñ

Bī-hūde naḳd-i eşk hemān gitdi gelmedi (G.64/5)

3.3.1.1.3. Elmas, Gevher

Gözyaşı renk ve değer bakımından elmasa benzetilir. Kadehin boş hali ve içinde şarap dolu halinin görüntüsü, rengi itibarıyla gözyaşı ve ciğer kanı ile ilgi kurulmasına neden olur. Bunu ikinci mısırda leffüneşir ile örneklendiren şair gönül kanı-akik, gözyaşı-elmas benzetmesi yapmaktadır:

Hün-ı dilden eşk-i çeşmümden nişān virür Necīb

Geh ‘aḳīḳ ü gāhi elmās ile pür kāndur ḳadeh (G.8/7)

3.3.2. El (Dest)

Aşığın eli genelde ele girmek/geçmek (G.5/1; G.37/5; G.46/3), el açmak (G.42/5), el çekmek (G.54/5) gibi deyimlerle beraber kullanılır. Bir beyitte “şîşe-i namusdan elini yur” ibaresi ile aşığın utanmaktan vazgeçmesi ifade edilir (G.21/4). Aşk gaminin hastasının elinin, turuncu, o gül yüzlü sevgilinin gönül çeken gerdanının hayalini koklamak için sakladığı belirtilir:

Turuncı dest-i bīmār-ı ḡam-ı ‘aşḳı o gül-rūyuñ

Ḥayāl-i ḡabḡab-ı dil-cūsın istişmām içün şaḳlar (G.22/5)

3.3.3. Göz

Âşığın gözü nemlidir, sürekli gözyaşı döker (Th.1/2), ağlar (G.66/1). Âşığın gözü kanla doludur, kıpkırmızıdır (Th.1/4); sevgili uğruna kanlı gözyaşları döker (Müf.4). Âşığın uykulu gözü, mecliste sevgili ile rakibin aralarında geçen gizli konuşma sebebiyle hayretle açılmaktadır:

Maḥfī aḡyār ile meclisde geçen güftāra

İdecek dīde-i nā-ḥābumı ḡayrān sensin (G.49/4)

3.3.4. Bakış (Nazra, Enzâr, Nezâre, Nazar, Nigâh)

Divan’da âşığın bakışı daha çok sevgili için bir engel olarak ele alınır. Malumdur ki çıplak gözle güneşe bakılamaz. Bir beyitte seher vakti güneşin doğuşuyla

güneş ışıklarının bir kılıç gibi görünmesini ve meydana gelen kızıllığı bir hüsnitalille dile getiren şair, âşığın bakışının, güneşe benzeyen sevgilinin dolaşmasına engellediği için şafağın her gün ateş saçan kılıcını kıpkırmızı gösterdiğini söyler (G.9/4). Başka bir beyitte âşığın bakışının sevgilinin yolunu engellediği, onu rahatsız ettiği söylenir:

Nezārem sedd-i rāh-ı pāy-ı cānān olduğu zāhir

Teğāf-ül-pīşegānuñ eglenür tarz-ı selāmından (G.52/2)

Bir beyitte âşığın kanlı gözyaşı için kullanılan “nazarumdan düştü” ifadesi ile hem gerçek anlamda gözünden akıp gitmesi hem de bugün dahi kullandığımız ve bir değerinin kalmaması anlamın kullanıldığı görülür (Müf.4). “Nazar” sadece bir beyitte bakış açısı, fikir anlamında kullanılır. Âşık, sevgilinin ayva tüylerine eski nazarla baktığını söyler (Müf.14).

3.3.4.1. Bakış İle İlgili Benzetmeler

3.3.4.1.1. İplik (Rişte)

Sevgilinin belinin hayal edilemez güzellikte ve incelikte olduğunun anlatıldığı bir beyitte onun kıl gibi ince belini hayal kucağına bakışların ipliğinin dahi bağlayamayacağı söylenir:

Eger ben bildigüm müy-ı miyān-ı yār ise anı

Der-āgūş-ı hayāle rişte-i enzār bend itmez (G.29/2)

3.3.4.1.2. Kuş (Murg)

Sevgilinin saçı bir tuzak olarak düşünülünce âşığın bakışı da bu tuzağa her an düşmeye meyilli bir kuş olarak tasavvur edilir. Fakat âşık bakış kuşunun tuzağa düşmemesi için sıra sıra dizilmiş kirpiklerinden tel kafes yaparak önlemini almıştır:

Düşmesün murğ-ı nigāhum diyü dām-ı zülfine

Eyledüm perdāhte-müjgānlarumdan tel kafes (G.32/2)

3.3.5. Baş (Ser)

Âşığın sevgiliyi düşündüğü dolayısıyla aşkını gönülden sonra yaşadığı bir diğer merkez ise başıdır. Bu sebepten beyitlerde çeşitli hayallerle zikredilir. Âşığın başında ateşler yanar (G.9/5). Âşıklık alametlerinden sayılan bir unsur da âşığın çeşitli

uzuvlarında yaralar olmasıdır. Bunlardan biri de âşığın başıdır. Sevgili eğer bağda gezinti yapmaya çıkarsa âşık, ona kızgın demirle dağlanmış başını gösterecektir (G.40/2). Aşk uğruna serden geçilmelidir. Aksi takdirde Mecnun gibi tecrit âleminin padişahı olunamaz (G.10/3). Âşıklar feryat etmeye başladıklarında onların kafatası aşk meclisinde tambur gibi ötmektedir (G.16/4). Bir beyitte âşık kavuşma arzusuyla aklı havadayken (G.11/3), başka bir beyitte ise kavuşmayı istemediği için başı rahat bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır:

Olmayup ser-der-hevā-yı vaşl-ı yār āsūdedür

Bāğ-ı ‘ālemde o kim bir serv ü şimşād istemez (G.25/4)

3.3.6. Sîne

Âşığın sinesi sevgilinin cevri ü cefasının, gamının hedefi olduğu için daima yaralıdır (G.18/2). Necib (âşık), sevgiliye kızgın demirle dağlanmış sinesini arz etmek ister (G.40/2); fakat sevgilinin atının nalının resmi olarak gördüğü yarasının âşıklık alameti olarak sayılmayacağını ve bunu sevgiliye göstermemesi gerektiğini söyler (G.40/5). Bilindiği gibi eskiden yaralar nal şeklinde yapıldı. Burada sinedeki yara küçük görülerek sevgilinin aşkı için daha fazla fedakârlık yapılması gerektiği söylenmektedir. Âşığın sinesi yaraya alışıktır (G.41/2), gam yarasını göğsünde misafir eder (G.48/1). Sevgili ateşli yüzü ile âşığın göğüs fırını tutuşturur, ciğerini bu fırında kebab eder (G.14/5).

Sine bazı şeylerin saklandığı gizli bir mekân olarak da karşımıza çıkmaktadır. Âşıkların davetine icabet eden sevgili bir periye benzetilince onu göğsün tenhasında saklamak icap eder (G.48/3). Sevgiliye karşı duyulan soyut kavramlar da sinede saklanır. Âşık, sevgilinin aşkını göğsünde imanı gibi saklayacağından söz eder:

İ’timād itmēm o kâfir-kîş ağıyāre seni

Şaklarum mihr-i ruḥuñ sīnemde īmānum gibi (G.66/4)

3.3.6.1. Sine İle İlgili Benzetmeler

3.3.6.1.1. Çiçeklik (Şükûfe-dân), Gül

Bir beyitte sine ve gönül birbirinin yerine geçecek anlamda kullanılmış olup sevgilinin yüzünün şevkinden dolayı kıpkırmızı bir çiçekliğe döndüğü belirtilir. Bu

çiçeklikten sevgiliye bir gül arz edilmesi söylenir (G.47/1). Sevgili, âşığın yarasını daima taze tutar. Sevgili, âşığın göğsümdeki yarasını tazelediği için ona kavuşmak için çektiği ızdıraplardan ortaya yarası, gittikçe yüz yapraklı gül gibi kat kat ve kıpkırmızı olmaktadır:

Tâzeler ol serv-i hoş-reftâr zaḥm-ı sînemi

Çün gül-i şad-berg olur gitdükçe dâğ-ı ârzû (G.54/3)

3.3.6.1.2. Hedef (Nişân-gâh)

Âşığın sinesi, sevgilinin cevri tüfeğini doğrulttuğu hedef tahtası olarak düşünülür (Kt.6/1). Bununla birlikte sevgilinin savaş aletleri konumundaki güzellik unsurlarından gamzesi, yay kaşları ve bu yaydan çıkan kirpik oklarının hedefi durumundadır (Th.3/2). Âşığın sinesi hedef tahtası olsa yaraşır; çünkü gönül kapan sevgiliye şark diye vurulmuştur:

Nişân-gâh olsa sînem yeri vardur

Urıldum şarkadağ bir dil-rübâyâ (Kt.6/2)

3.3.7. Ciğer

Ciğerin içinde kan olması renk itibarıyla şarap ile ilgi kurulmasına sebep olur (Th.3/5). Başka bir beyitte ise parça parça olan ciğer, sevgilinin yüzünün aleviyle yanan âşığın göğüs fırınında pişen kebab olarak tasavvur edilir:

Kaşduñ tenûr-ı sînede ey âteşin-cemâl

Laḥt-ı ciğerle bağı kebâb itmek midür (G.14/5)

3.3.8. Cân

Can insan ve hayvanların yaşamlarını devam ettirebilmesi için gerekli olan madde dışı varlık, ruh anlamındadır. Beyitlerde daha çok “cân u gönül, dil ü cân” şeklinde geçer ve âşığın bütün varlığı anlamında kullanılır. Her ne kadar peri gibi güzel yüzlü sevgilinin kirpiği canı delip geçse de (G.63/5) âşık sevgiliye can u gönülden bağlıdır (G.49/1); saçının bir teline bin canı da olsa hiç düşünmeden feda eder (Kt.5/2). Sevgilinin yolunda canından geçmeye, onun gamıyla ölmeye hazırdır (G.15/4). Zaten aşk denen bu can yakıcı vadiye düşüp serden geçmeyen Mecnun gibi aşk âleminin

padişahı olamaz (G.10/3). Şair, saki olarak andığı sevgilisine gözyaşı akçesi dökmektedir. Saki bunu kabul etmezse ayağına yüz sürüp canını ve gönlünü yani bütün varını ona arz etmeye hazır olduğunu belirtir (G.48/5).

Çok sevilen bir kişi için kullanılan “can dostu” ifadesi bir beyitte kadeh için kullanılmaktadır. Kadeh sevgiliye kavuşma meclisinin sırlarının sırdaşı olduğu için can dostu olarak anılır ve el üstünde tutulmasının şaşılacak bir şey olmadığını söylenir (G.8/1). Bir yerde âşık, sevgiliden can dostu olarak bahsedip (G.41/2), onun kirpiğinin açtığı yaranın canına can kattığını söylerken (G.20/2), başka bir yerde sevgiliden can düşmanı olarak söz eder (Th.5/4) ve sarhoş gözünün kılıç çekip öldürmemesi için can vermiş biri gibi donuk donuk bakıp ölü taklidi yaparak kurtulmaya çalışır (G.41/5). Sevgilinin eziyetinden de iyiliğinden de vazgeçen âşık, adeta ben yandım eller yanmasını dercesine diğer kederli ve inleyen âşıkları kendi “nâşâd” canı ve gönlü gibi perişan etmemesi için sevgiliye haber gönderir:

Fâriğ olduk luğf u cevri-yârdan söyleñ Necîb

İtmesün her zâr u nâ-şâdı dil ü cânım gibi (G.66/8)

3.3.8.1. Cân İle İlgili Benzetmeler

3.3.8.1.1. Nakd

Can insanın en değerli unsurudur. Âşık, sevgiliye en değerli şeyini yani canını sunar. Âşık, can akçesiyle aşk malının müşterisiyken kavuşmanın hoş kumaşının ederini rakipler konuşmaktadır:

Nakd-i cânile harîdâr-ı metâ‘-ı ‘aşk iken

Gör bahâ-yı hoş-ķumâş-ı vaşluñ eller söyleşür (G.18/3)

3.3.8.1.2. ‘Ankâ, Bûlbûl

Âşık, sevgilisinin bulunduğu yere giden ve bir daha dönmeyen canını, Kafdağı’na avlanmaya gidip bir daha gelmeyen Anka’ya benzetir (G.64/1). Başka bir yerde ise âşık canına seslenerek sevgilinin ona verdiği yanağını öpme vaadiyle kendisini avutmamasını, çünkü bûlbûlün gülfidanından meyve toplamasının mümkün olmadığını söyleyerek sevgiliyi gülfidanına, kendini/canını da bûlbûle benzetmektedir:

Va‘d-i būs-ı ‘ārīzuñla olma cānā dil-firīb
Nahl-i gülden mīve-çīn olmak ne mümkün ‘andelīb
Ebr-i nīsān-ı ‘atā-yı Hāḡdan olsa bā-naşīb
Sīr olur şanmañ zülāl-i luḡ ile ṭab‘-ı raḡīb
Bāde-cū olmaz nemā sāk-ı dıraḡt-ı mīşede (Th.4/5)

3.3.9. Kirpik

Âşığın kirpikleri sadece bir beyitte söz konusu edilir ve doğaı görüntüsü bir hüsnitalille tel kafes olarak ifade edilir. Bakış kuşunun sevgilinin saçının tuzağına düşmemesi için âşık sıra sıra dizilmiş kirpiklerinden tel kafes yapmıştır:

Düşmesün murğ-ı nigāhum diyü dām-ı zūlfine
Eyledüm perdāḡte-müjgānlarumdan tel kafes (G.32/2)

3.3.10. Vücut (Ten)

Âşığın vücudu daima yaralarla dolu ve zayıftır. Bu durum etrafında çeşitli hayaller kurulmuştur. Havralarda aydınlatmanın yanında ruhların şad olması için devamlı mumlar yakılırdı. Âşığın sürekli acı ve ızdırap içinde olduğunu anlatıldığı beyitte vücudundaki yaralarla havranın mumuna döndüğü söylenmektedir (Kt.4/2). Âşığın ölümünü isteyen ve tabip olarak nitelenen sevgili onu terk edip gider. Ayrılıktan dolayı hasta düşen âşığın zayıf bedeni de o derece incelir ki onun hilale galip geldiğı belirtilir:

‘Aceb mi olsa hilāle bu za‘f-ı ten ḡālib
O māh-pāre Necībā helākime rāḡīb
Ṭabībüm eyledi gitdi bu ḡastesin ḡā‘ib
Vişāl imiş ḡam-ı ‘aşkuñ ‘ilācı ey Ṭālib
Bu derdi bilmez idüm ben devā ne müşkil imiş (Th.2/7)

3.3.11. Yüz

Yüz bir tevazu ve aşırı sevgi ifadesi olarak “ayağına yüz sürmek” şeklinde sadece bir beyitte zikredilmektedir:

Direm-i eşküme bakmazsa Necîbâ sâkî

Pâyına yüz sürelim ‘arz-ı dil ü cân idelüm (G.48/5)

3.3.12. Boy (Kadd)

Âşık, sevgilisi uğruna büyük fedakârlıklar gösterir, ondan da ilgi görmek ister. Bazen bir bakış dahi âşık için yeterlidir. Âşık, boyunun iki büküm olup, iki gözünden de yaşların akmasına razıdır; yeter ki sevgili çifte havuzlu su kemerine benzeyen aşığını seyretsin:

Eşk-i çeşmânum revân itsün idüp kıddüm dü-tâ

Çifte havz ile kemer seyr eylesün tek dîl-rübâ (Müf.12)

3.3.13. Göz bebeği

Âşık “Avareleri, sevgilinin beninin noktasına gönül bağlamışken göz bebeğim bu gece karalar giyse buna şaşılır mı?” diyerek bu durumu görmek istemediğini belirtir:

Nokta-i hâline dil-bestedür âvâreleri

Merdüm-i dîde bu şeb geyse n’ola kâreleri

Meded ey düşmen-i cân gör dil-i şad-pâreleri

Ṭül-i hicrânun ile eskimedîn yâreleri

Vaktidür derd-i dil-i hasteye tedbîr ideyüm (Th.5/4)

3.4. ÂŞIK İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

3.4.1. Gönül (Dil, Derûn, Hâtır)

Suyolcuzâde Mehmed Necib Divanı’nda, âşık ile ilgili en çok işlenen unsur gönüldür. Gönül, şairin mahlasından soyutlanarak ve kişileştirme yoluyla karşımıza ikinci bir âşık olarak çıkmaktadır. Gönül dertlidir (G.6/3), feryat eder (G.18/2). Yanık sesiyle bir ah çekince çalgıcıların süslü nağmelerini unutturur (G.13/7). Sevgili ile konuşmanın fırsatlarını arar (G.18/6). Onun bir kez kendisine bakması ümidiyle yaşar (G.62/2). Sevgili ile bir araya gelemediği için harap bir haldedir (G.16/6). Aşk davasını güzellik padişahına ispat etmek ve halini arz etmek ister (G.22/1) ama ona yabancılar kavuşurken gönül, sevgiliyi boşuna istemektedir (G.63/2). Aşk meclisinden bir kadehle

sarhoş olur, kendinden geçmiş bir halde dans etmeye başlar (G.35/2). Sevgilinin cadıya benzeyen yan bakışı tarafından her an saç çengeline asılmaya açık durumdadır (G.41/3).

Gönül, aşkın merkezi konumunda olduğu için daima sevgili ve onun güzellik unsurlarının gazabına, hışmına, eziyetine uğrar. Gönül bazen sevgiliye kavuşmakla bazen de sevgilinin çektiği eziyetle mutlu olur (G.68/1). Sevgili kederli gönlün ah etmesinden hoşlanırken (G.38/1), âşık da eziyet gördükçe sevgilinin gönle daha muhabbetli göründüğünü belirterek eziyet çekmekten hoşlandığını ifade eder (G.15/2). Sevgilinin kirpik okları gönle saplanıp geçer (G.33/1). Gönül, sevgilinin beninin hasretiyle gam çukurunda kalır (G.2/3). Sevgilinin saçının sevdası gecedен sabaha kadar gönülde yer tutar (G.13/5), “hû” lafzı gibi iç içe geçmiş, kıvrım kıvrım saçı aşığın gönlünde bir ukdedir (G.46/6). Sevgili kıvrıcık saç lülesini fesinin altına saklayarak âşıkların gönüllerini kederlere salmaktadır (G.30/3). Gönül, sevgilinin kâkülünün hayali ile her gece perişan olur (G.4/3) ve kâkülün haberinin kokusu gelmediği müddetçe perişanlığı devam eder (G.45/3). Sevgiliden gönle ilgili bir bakış istenir; fakat eski şehir yeni adet istenir (G.27/1). Sevgilinin çene çukuruna düşmüşlerde sağ kalan bir gönle rastlanmaz (G.40/4). Sevgilinin güzellik unsurlarının gönül için iyi şeyler yaptığı da görülür. Sevgili doğan kuşuna benzetilince kirpikleri de bu kuşun pençesi olarak tasavvur edilir ve onun açtığı yara cana can katar, gönül için bir iyiliktir (G.20/2). Ayva tüyleri yeni çıkmış sevgiliyi (G.51/5) bahar mevsiminde görmek gönüldeki gam tozunu giderir, en ufak bir keder bırakmaz (G.41/1).

Şair kimi zaman kendinden ayrı bir insan gibi düşündüğü gönlünü karşına oturtur, onunla konuşur. Ona asla sevgilin olmasın demediğini, biraz sevgiliden ayrı kalmayı, kafa dinlemeyi istediğini söyler (G.31/3). Âşık, gönlüne ilgisiz sevgililerle senli benli konuşmaması gerektiğini, feryat etmeyi bırakıp haline pervane gibi döne döne sonunda yanarak anlatmasını (G.34/2), sevgilinin hayalinin kurulduğu yere gitmesini, böylelikle neşeleneceğini (Th.4/6), sevgilinin servi boyu gibi dosdoğru, kararlı durduğu müddetçe mutluluğu yakalayabileceğini (G.37/4), zorluklar karşısında bocalamaması gerektiğini, daima ümit içinde olmasını hayreti denize, ümidi de gemiye benzeterek hayret denizinin girdabından ümit gemisini sabırla selamete eriştirmesi gerektiğini öğütler:

Girdāb-ı baḥr-i ḥayrete düşdünse ey gönül

Fülk-i ümīdi şabr ile ırgür selāmete

(G.55/3)

Gönül daima gama müpteladır ve kederinden feryat eder. Kederli gönlün ferahlaması bazen sevgilinin saçına (G.23/3; G.50/7) ya da saçının düğümüne bağlanmak (G.43/6) ile bazen de aya benzeyen sevgiliyi hale gibi sarmak, kucaklamak ile mümkün olacaktır (G.23/2); fakat gönül, sevgilinin ona verdiği kavuşma vaadinden bile mutlu olmaz. Bu vaadin yerine gelmeyeceğini bildiği için gamın pençesinden kurtulmaz (G.26/1). Zaten sevgililer de âşıkların gönüllerinin neşeli olmasını istemezler (G.25/6). Aşığın gönlü daima dertli olarak düşünülür (G.18/5). Bu dert aşk derdidir. Felek, aşığı ve inleyen gönlünü vatandan uzaklaştırarak dertlerinin son bulacağını zanneder; fakat yanılır (G.69/6). Âşık, zahidin kendisine söylediği “Sevgiliye duyulan aşk davası içten değil gibi” sözünü ispat etmesini isterken (G.27/3), ona “Ey zahit, gönül derdimin yalan olduğunu düşünme! Onu ancak aşk sırlarını bilen şair yaratılışlılar anlar.” diyerek aşk konusunda zahidin karşında konumunu belirtir:

Zahidā bāṭıl taṣavvur eyleme derd-i dilüm

Vākıf-ı esrār-ı ‘aşk olan sühan-ver fehm ider (G.19/5)

Gönül parça parçadır (Th.5/4). Sevgilinin aşkıyla alev alev yanmaktadır (G.49/3). Aşığın gönlünden yükselen ahı alev halinde bir direk gibi gökyüzüne ulaşmaktadır. Bu görünüşüyle sevgili için yapılan altın ipli bir çadıra benzetilir ve sevgili için bir padişah mazmunu çizilir (G.3/2). Sevgilinin yüzünün alevi aşığın gönlünü güle benzeyen kıpkırmızı taze yaralarla doldurur (G.47/1). Bu yaralar aşığın aşkının ispatıdır. Vakti gelince sevgiliye arz edilir:

Cüy-ı eşküm ile dāğ-ı dilimi ‘arz ideyüm

Seyr-i bāğ eylesün ol serv-i hırāmān demidür (G.20/4)

Âşığın gönlünün sevgilinin saçına asılması çok kullanılan bir mazmundur. Sevgiliye tam teslimiyetin ve duygusal olarak bağlılığın anlatıldığı bir beyitte Mecûsî bir terzi olarak tasavvur edilen sevgilinin zünnara benzeyen saçına gönül bağlanır ve ipin ucu sevgiliye verilir (Kt.4/1). Başka bir yerde ise gönül siyah püskülü olan mis kokulu saçta asılı kalır:

Dil kalur ol zülf-i ‘anber-büy-ı müşgîn-rîşede

Sâkiyâ gerden-firâz olsañ da cām-ı ‘îşede

Fikr-i la‘lûñ şuyını buldı dil-i gam-pîşede

‘Aks-i rengîn ‘arîzuñdur dîde-i endîşede

Tasavvufî olarak ele alınan beyitlerde gönül irşat edilen bir mefhum olarak kullanılmaktadır. Memduhun âşığın yolunu kaybetmiş gönlünü manen canlandırdığı söylenir (G.69/7). “Lâne-i feyz” olarak anılan gönlün (G.36/3) içindeki aşk sırlarının da arif olanların anlayacağı belirtilir. Bu bakımdan sevgili de âşığın gönlündeki sırları bildiği için Allah hakkı için o ariftir (Müf.21). Feyiz meyhanesi gönle kapalı değildir; hele kadehi âşıktan hiç yüz çevirmez, etrafını gezer (G.36/1). Meyhaneci (mürşit) de gönle bu cihanı iğne deliğinden seyrettirerek âşığı (müridi) irşat eder (G.38/4). Gonca ağızlı sevgilinin işveli gülüşü, âşığın gönlüne yokluk diyarının kolay yolunu gösterir. Burada tasavvuftaki fenâ ve fenâfillâh makamı akla gelmektedir:

Hande-i nâzı dil-i ‘âşıka ol gönçe-femûn

Reh-i âsânını gösterdi diyâr-ı ‘ademûn

(G.43/1)

3.4.1.1. Gönül İle İlgili Benzetmeler

3.4.1.1.1. Hasta (Bîmâr), Deli (Bî-hûş, Şeydâ), Bilgin (Ferzâne)

Sevgili tabip olunca âşığın gönlü de ondan derman bekleyen hasta olarak tasavvur edilir. Âşık, ayrılık hastasıdır. Onun ilacı bazen sevgilinin buhurumeryeme benzeyen beni (Kt.2/2) bazen de ilgili bir bakışıdır. Gönül, sevgilinin yan bakışından bir an olsun iyileşme ümidini kesmez; çünkü hasta olan, doktordan hoşnut olur (G.38/2). Fakat o tabip baygın baygın bakan hasta gözü gibi (G.45/4) sıhhati âşığa çok görmektedir. Ayrılık hastası gönlün nabzına bakmaz, onu tedavi etmeye çalışmaz (G.2/2). Günahlar manevî olarak gönlün kararmasına, hasta olmasına sebep olur. Necib de bunu itiraf ederek Allah’tan bağışlanmayı diler:

Hâmem işkeste vü dil-ḥaste-i cürmüm şâyed

Baňa cüyende ola mağfîret-i Mevlâyı

(T.2/4)

Gönül sevgilinin sinesini öpmek ümidiyle deliye döner (G.18/4). Divane gönül sürekli gözyaşı akçesi saçar. Ama bu kadar savurganlığa deniz olsa dayanmaz (G.55/4). Deli gönül, Kays’ı (Mecnun’u) felaket çölünde görünce Mecnunluk/âşıklık iddiasında bulunmak için o vadiden çaresiz uğrayıp geçmek zorunda kalmıştır:

Beyâbân-ı felâketde görünce Kays-ı nâ-şâdı

O vâdiden dil-i şeydâ da nâ-çâr uğramış geçmiş

(G.33/4)

Bir beyitte ise gönülden ferzâne, bilgin olarak bahsedilir; fakat gönlün sevgiliye kavuşmak isteğiyle meşrebinin hilafına hareketler sergilediğinden söz edilir:

Arda kalsak da degirmez nevbet-i vaşlı Necîb

Âsiyâ-veş nâ-becâ eyler dil-i ferzâne rakş (G.35/5)

3.4.1.1.2. Kuş (Murg), Bülbül, Papağan (Tûfî), Karınca (Mûr)

Gönül sahip olduğu özelliklerden dolayı yükseklerde olması, erişilmezliği ve engin diarlarda kanat çırpıp uçuşması bakımından kuşa benzetilir. Öyle ki erişilmezliğin sembolü olan Kafdağı'nın mutluluk ile ilişkilendirildiği bir beyitte gönül kuşunun mutluluk Kaf'ına asla tenezzül etmediği, büyüklüğü sebebiyle dünyayı kanatları altına altığına inanılan Anka'nın kanadının onun gözüne sinek kanadı gibi küçük ve değersiz görüldüğü mübalağalı bir şekilde ifade edilir (G.32/3). Gönlün bir kuş olarak tasavvurunun diğer nedeni ise sevgilinin vahşi bir kuşa benzetilmesi ve kuşu kuşla avlama olayına dayanır. Bir av yeri olarak düşünülen dünyada insana bir av lazımdır. Necib de vahşi bir kuşa benzettiği sevgilisini gönül kuşu ile yakaladığını, yani kendisine âşık ettiğini söylemektedir:

O murğ-ı vahşîyi murğ-ı dil ile tutdı Necîb

Bu şayd-gehde belî bir şikâr lâzımdur (G.17/7)

Gönlün bülbüle benzetilmesi sevgilinin gül, rakibin diken olarak tasavvur edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bir beyitte gül yanaklı sevgiliye sitem eden aşık, gönül bülbülünün manası gizli olan şeyleri öğretecek kadar kabiliyetliken sevgilinin yanında diken kadar değerinin olmadığından yakınır (G.62/3). Başka bir beyitte ise gönül bülbülünün başka bir gonca ağızlı ile dost olmuşken o güle benzeyen sevgilinin dikenle yani rakiple dostluk kurmasına şaşılacağı söylenir:

Hâr-ülfet ise ol gül ne 'aceb şimdi Necîb

Bülbül-i dil dahî bir gonçe-femûn hem-demidür (G.20/5)

Gönlün papağana benzetilmesi papağanların ayna karşısında konuşturulmasına dayanır. Gönül hem aynaya hem de bu ayna karşısında konuşturulmaya çalışılan papağana benzetilir. Aşığın gönül aynası kirli ve kırık olduğu için gönül papağanı konuşmazsa buna şaşılmamalıdır:

Cānā ‘aceb mi tūtī-i dil bī-zebān ise

Āyīnemüz mükedder ü işkeste-hātırız (G.28/3)

Gönlün azametli, kudretli sevgili karşısındaki acziyetinin anlatıldığı bir beyitte güzeller padişahı sevgili ile iddialaşamayacağı, iddialaşa dahi bu bahiste mağlup olacağı, çünkü karıncanın aynı zamanda bir padişah olan Süleyman peygamber ile bahse girecek gücünün olmadığıнын söylenerek sevgili-Süleyman (padişah), gönül-karınca ilgisi kurulur:

İtse dil mülzem olur ol şeh-i hūbān ile bahş

Ne vücūd ile ider mūr Süleymān ile bahş (G.6/1)

3.4.1.1.3. Su (Âb), Gemi (Keştî)

Sevgilinin yüzünün hayali ne kadar uzak olsa da gönülde cilveli görünür. Bu durum okuyucunun zihninde canlanması için güneş ışığının dalgalı su içinde adeta cilve eder gibi görünmesi örnek olarak verilir. Böylece leffüneşr yoluyla yüz-güneş, gönül-su ilişkisi kurulmuş olur:

Ne deñlü dūr ise rūyuñ hayālī dilde bedīd

Ki āb içinde ider cilve pertev-i hūrşīd (G.10/1)

Aşk bir deniz olarak tasavvur edilince gönül de aşk denizine batmış, harap olmuş bir gemiye benzetilir (G.70/4). Bela denizinin girdaplı limanının, Necib’in gemiye benzeyen gönlünü günlerin getireceği gam yükü için sakladığı ifade edilir:

Dağı liman-ı gird-āb-ı yem-i miḥnet Necībānuñ

Dil-i keştī-veşin bār-ı ğam-ı eyyām içün şaklar (G.22/6)

3.4.1.1.4. Hamam (Germ-âbe), Kilise (Deyr)

Aşığın gönlü sevgiliye duyduğu aşk ateşiyle adeta hamama dönmüştür:

Germ-ābe iden āteş-i ‘aşkıyla derūnum

Tāb-āverī-i rüy fülān ibnü fülāndur (G.24/2)

Gönül kiliseye teşbih edilirken onunla ilgili hususlara yer verilir. Kiliselerin duvarlarında türlü tasvirler, ikonlar bulunur. Âşık da ilgi duyduğu, muhabbet beslediği kişinin güzellik unsurlarının görüntüsünü, hayalini yahut onunla ilgili olayları gönlüne

nakşeder. Bu sebepten gönül kiliseye benzetilir. Meyhaneci çırağının gül renkli yanağının eşsiz bir güzellikte olduğunun anlatıldığı beyitte onun yanağının tasvirinin hiçbir sûrette gönül kilisesine resmedilemeyeceği söylenir:

Ol muğ-beçenüñ ‘arız-ı gül-günü hayâli

Deyr-i dile bir vech ile taşvîr olmaz (Kt.3/1)

3.4.1.1.5. Levha, Kandil, Kadeh (Sâgar), Ayna (Âyîne)

Gönül, içinde sevgili yahut memduh için türlü duygular barındırdığından dolayı üzerine resim veya yazılar yazılan bir levhaya benzetilir. Gönül sevgilinin kirpik kalemiyle üzerine türlü nakışların yapıldığı bir levhadır. Gönül levhasında sevgilinin kirpik kaleminin nakşını görenlerin Behzat’ın rengârenk resmini görmek istemeyeceği söylenir (G.25/2). Bir tarih manzumesinde ise şair, memduhunun mutluluğunun duasının gönül levhasına yazılmasına şaşırılmaması gerektiğini belirtir:

İderse levh-i derûna n’ola Necîb dahı

Du‘â-yı devlet-i mîr-i mûkerremi imlâ (T.9/13)

Gönül cihana ışık saçan bir kandile benzetilir:

Dil o kandîl-i ziyâ-pâş-ı cihândur ki aña

Şem‘-i ikbâl gelür olmağa pervâne-i feyz (G.36/2)

Bir beyitte ise gönül dış etkilere etkilenen kırılgan bir yapısı olması bakımından hem kadehe hem de görüntüleri aksettirmesinden dolayı aynaya teşbih edilir. Âşık, ilk mısradaki gönül kadehinin sevgilinin eziyet taşıyla kırıldığını belirtirken, ikinci mısradaki âlemi gösteren aynanın kırıldığını söyleyerek bu duruma hayıflanır:

Sâgar-ı dil seng-i cevruñle şehâ oldı şikest

Hayf kim âyîne-i ‘âlem-nümâ oldı şikest (Kt.5/1)

3.4.1.1.6. Gonca, Gölge (Sâye), Zerre

Gonca gülün açılmamış, kapalı halidir. Gönül de içinin kan dolu olmasından dolayı renk itibarıyla ve sevgilinin ilgisiz tavırlarından dolayı sıkıntı çekip açık, mamur, şen olmadığından şekil itibarıyla kapalı olarak düşünülmesi sebebiyle goncaya

benzetilir. Âşığın gönlünün ferahladığının anlatıldığı beyitte gönül sevgilinin bir tebessümü ile açılan bir goncaya benzetilir:

Güşād-ı gönçe-i hâtır olurken bir tebessümle

Niçün maḥzûn-dilân-ı ‘aşk şād olmaz tekellümle (Müf.24)

Gönlün sevgili karşısındaki durumunun anlatıldığı beyitte sevgili uzun boyundan dolayı serviye benzetilir ve gönül sevgiliye olan aşırı ilgisinden dolayı gölge gibi ayağına düşeceği günü bekler:

Dil sâye-şîfat pâyına üftâde olur mı

Ol servi görüp güşâdan âzâde olur mı (G.63/1)

Zerreler güneş ışığında görülür. Sevgilinin yanağının güneşe benzetildiği beyitte gönül de bu güneşin ışıklarında meydana çıkan, sağa sola hareket edip yerinde duramayan zerreye benzetilir:

Bir bezme ki pertev şala mihr-i ruh-ı dil-dâr

Dil zerre kadar anda karar-dâde olur mı (G.63/4)

3.4.1.1.7. Müşteri (Harîdâr), Mülâzım

Gönlüne seslenen âşık, gözyaşı sermayesinin akçeleriyle sevgilinin yüz güzelliğine müşteri olmasını ister:

Harîdâr ol döküp nakd-i sirişkûn nakdini ey dil

Felekde mihr ü meh seyr-i cemâle müşterîdür heb (G.4/2)

Mülazemet “Osmanlı ilmiye teşkilatında müderris olabilmek için medreseden mezun olduktan sonra belli bir süre (önceleri yedi yıl) yapılan staj”⁷⁴ bunu yapan stajyere de mülâzım denir. İnfisal ise ayrılma, memuriyetten azledilme, bir memuriyete atanana kadar boş kalınan süre anlamındadır. Gönül sevgilinin mahallesinden uzun müddet ayrı kaldığı için tekrar ona bağlanmak, mülâzım olmak için izin istemektedir:

Kûyından infisâli dilûn müddet-i medîd

Ammâ yine mülâzemete ruḥşat isterüz (G.27/2)

⁷⁴ Ayverdi, a.g.e., s. 874.

3.4.2. Akıl (Dimağ)

Aşığın akli bazen sevgilinin perçemi ile (G.20/1) bazen de aşktan dolayı karışık, perişandır:

Merhamet-sāz-ı nigāh olsa o rūy-ı ālim

Yine bir fitneyi müş‘ir olur ammā zālim

Beni āşüfte-dimāğ itdi Necīb ahvālim

Yād idüp sünbül-i gīsūsunu yāruñ Sālim

Nefha-i medhi ile ‘ālemi ta‘tīr ideyüm (Th.5/5)

4. RAKİB

4.1. UMUMİ OLARAK RAKİB

Sevgili ve âşık ile birlikte zikredilen üçüncü tip de rakiptir. Âşık, sevgili ile arasına girdiği ve bir engel olarak gördüğü rakip hakkında iyi düşüncelere sahip değildir.

Sevgiliye kavuşmak rakibe nasip olur (G.15/5; G.63/2). Sevgili evinden çıktığı vakit hemen rakibin yanına gider (G.47/5). Âşık, hasretinden ne kadar ah edip gözyaşı dökse de sevgili rakiplere yakınlık duyar (G.66/6), daima onlara ilgi gösterir (G.3/4; G.66/6; Th.2/1). Aslında rakipler sevgiliyi âşıktan daha az sevmektedir (G.15/2; G.57/4). Âşık, bir yolunu bulup ilk defa تنها bir vakitte sevgiliyle buluşup gezintiye çıktığında şansına karşısına rakipler çıkar (G.64/3), bundan dolayı rakibi gören âşığın neşesi kaçır (G.38/5). Sevgilinin iyiliği, âşıklara eziyet ederken rakibi azarlamamasıdır (G.14/2). Âşığın başında ateşler yanar, rakibin başı ise taze güllerle donatılmıştır (G.9/5). Sevgili, çok sert bir tabiata sahip ve ilgisiz olduğu için âşığın yüzüne bakmadığı gibi bazen rakibe bile iyilik olur diye asla gülmez (G.29/3). Rakip sevgilinin belini sarmakla şad olurken âşık bundan mahrumdur (Müf.18). Şair/âşık, sevgilinin ağzının ölçüsünü aldığını, artık onun âşıklarına zerre kadar ilgi göstermeyeceğini söylese de (G.5/2) rakip, sevgili ile mecliste gizli gizli konuşur (G.49/4). Bazen de rakip ile sevgili arasındaki ilişki, âşık tarafından kabullenilir (G.31/1; G.31/2; G.31/4). Aslında sevgiliye kavuşmak isteyenlerin izdihamı olmasa âşık, sevgilinin rakiple dostluk kurmasına karşı çıkmamaktadır (G.31/5). Sevgili, âşıkla mecliste oturmaktadır. Daha ağzını açmadan meclise rakipler gelir ve ikisi hakkında soğuk sözler söyleyerek

ortamın huzurunu bozarlar (G.5/3). Ama gül yüzlü saki olarak anılan sevgili rakipleri bin dereden su getirip meclisinden uzaklaştırır (G.20/3).

Rakipler gönül kıran, merhametsiz kişiler olarak tavsif edilirler (Th.5/2). Âşığa kin güder, intikam almaya çalışır (G.67/7). Sevgili de toprak olasıca rakiplere uyup âşıklara “Gökyüzü, bana kavuşmanızdan daha yakındır.” der (Müf.9). Rakiplerin odası, içinde sevgili olduğundan olmalı her gece aydınlıktır (G.15/3). Rakip, sevgilinin mahallesine uğrayıp geçtiği için âşık perişan olur:

Niçün pejmürdedür bildüm benüm bu gonçe-i tab‘um

Meger kim gülşen-i kūyına ağıyār uğramış geçmiş (G.33/2)

4.2. RAKİB İLE İLGİLİ BENZETMELER

4.2.1. Rû-siyeh, Kec-nazar, Kîne-cû

Rakibin bu vasıflarla anılması, aşığın ona olan öfkesi ve kıskançlığından kaynaklanmaktadır. Bir beyitte Necib/âşık, yüzü kara rakibi def etmiş sevgiliyle yalnız gezdiğini söylerken (G.12/7), başka bir beyitte yüzü kara rakibe bir hediye vermek gerektiğini bunun da onun göğsüne geçen ah oku olacağını söyler. Aslında rakibin ölümü aşığa hediyedir:

‘Aceb mi sînesine tîr-i âhımız geçse

Rakîb-i rû-siyeh ber-güzār lâzımdur (G.17/4)

Rakipler estetikten anlamayan, güzelliği idrak edemeyen kişiler olarak nitelenir. Taze bir fidana benzeyen sevgilinin uzun boyunu sanavber zannederler:

Hâlet-i reftârını bilmez o nahl-i nev-resûn

Kec-nazarlar kıadd-i bālâsın şanavber fehmi ider (G.19/2)

Âşık, sevgiliyle beraber olunca rakip de aşığa kin tutar (G.67/7). Gül yanaklı sevgiliyi çekiştirip intikam almaya çalışan rakipler varken âşıkların eziyet dikeninin sevgilinin canına tesir etmesine şaşılmanması gerektiği söylenir:

Geçerse cāna n’ola hār-ı cevri ‘uşşākın

Geçer o gül-ruha ağıyār-ı kîne-cû gördük (G.46/5)

4.2.2. Diken (Hâr), Çer Çöp (Hâr u Has)

Rakibin dikene ve çer çöpe benzetilmesi sevgilinin gül yahut gonca olarak tasavvur edilmesinden kaynaklanmaktadır. Âşık, goncaya benzeyen sevgilisinin ilgisizliğinden yakınır ve onu meclise davet eder. Sevgili görmek uğruna dikene benzeyen rakiple konuşmasına dahi göz yumar (G.47/4). Gül-sevgili, diken-rakip ilgisinin kurulduğu beyitte bundan sonra o gülün eteğinin diken tarafından tutulmasını, kendisinin de kavuşmayı boşuna ümit ettiği belirten âşık (Kt.1/2), ondan vazgeçer ve kendine yeni bir sevgili bulur. Gül olarak nitelediği sevgilinin dikene benzeyen rakiple dost olmasına şaşılmamak gerektiğini söyler:

Hâr-ülfet ise ol gül ne ‘aceb şimdi Necîb

Bülbül-i dil dahı bir gönçe-femûñ hem-demidür (G.20/5)

Âşığın gönlü aşk konusunda ne kadar yetenekli olsa da gül yanaklı sevgilinin yanında çer çöp olarak anılan rakipler kadar ayrıcalığı yoktur:

Bülbül-âsâ dil rumûz-âmûz iken ey gül-‘izâr

Hâr u has deñlü yanußda hayf mümtâz olmadı (G.62/3)

4.2.3. Kâfir

Âşık, kâfir rakibe güvenip de sevgilisini emanet etmeyeceğini, sevgiliye olan aşkını göğsünde imanı gibi saklayacağını söyler:

İ‘timâd itmem o kâfir-kîş ağıyâre seni

Şaklarum mihr-i ruhuñ sînemde îmānum gibi (G.66/4)

4.2.4. Çocuk (Tıfl-ı nev-resîde)

Sadece bir beyitte rakip deneyimsiz olması sebebiyle yeni yetme çocuğa benzetilir:

Şatırac-ı ‘işvede eger ağıyâr mât ise

Ol tıfl-ı nev-resîde ile ‘âşık oynasun (Müf.5)

4.2.5. Karga (Zâğ)

Rakip aşığın inlemelerini kıskanmaktadır, fakat karganın bülbülle

yarışamayacağı söylenerek örnekleme yoluyla âşık-bülbül, rakip-karga benzetmesi yapılır:

Reşk ider nâleme ağıyar ser-i kûyında

Zâğ-ı bâğ eyleye mi bülbül-i nâlân ile bahş (G.6/2)

TABIAT

1. KOZMİK ÂLEM

1.1. GÖKYÜZÜ (FELEK, ÇARH, GERDÛN, SİPİHR, ÂSUMÂN, GÖK, SEMÂ)

“Âlemi meydana getiren varlıklar ulvî ve suflî olmak üzere iki kısma ayrılırlar.

Ulvî varlıklar;

1. Felakü'l-Kamer (ay)
2. Felakü'l-Utarit (Merkür)
3. Felakü'z-Zühre (Venüs)
4. Felakü'ş-Şams (Güneş)
5. Felakü'l-Mirrîh (Mars)
6. Felakü'l-Zuhal (Satürn)
7. Felakü'l-Müşteri (Jüpiter)
8. Felakü'l-Burûc (Burçlar)
9. Felakü'l-Atlas

olmak üzere dokuz felektir. Toprak, su, hava ve ateş ise süflî varlıkları teşkil ederler.

Bu dokuz felekten ilk yedisine “Seb’a-i seyyâre” adı verilir ve bu yedi felekte yedi gezegen yer alır. Sekizinci felekte sâbit yıldızlar bulunur. Boş olduğu için “Atlas” adı verilen dokuzuncu feleğe “Arş, Arş-ı a’lâ, Arş-ı İlâhî, Felek-i eflâk” denir.”⁷⁵ “Atlas feleği bunların hepsini çevreler ve diğer felekleri de döndürür. Diğer feleklerin iki türlü hareketi vardır. Biri Atlas feleğiyle birlikte doğudan batıya, diğeri de bunun aksi olarak batıdan doğuyadır. Atlas feleği dönerken diğerlerini de kendi istikametinde dönmeye zorlar. Bu dönüş büyük bir özellik taşır. Kendi istikameti dışında dönüşe zorlanan sekiz

⁷⁵ Sefercioğlu, a.g.e., s. 345.

felek, insanların tâlihleri, refâh ve mutlulukları üzerinde değışken ve aksi durumlar ortaya koyar.”⁷⁶

Suyolcuzâde Necib Divanı’nda felek, çarh, gerdûn, sipihr, âsumân, gök ve semâ kelimeleri ile kastedilen gökyüzüdür ve yukarıda nakledilen anlayışa uygun şekilde ele alınmıştır. Fakat aşkın etkilerinin anlatıldığı bir beyitte aşkın insanı ne hale getirdiğini bilmeyenlerin feleğin çember gibi boş boş dönüp durduğunu zannettikleri söylenir ve “Ol dahı bir âfitâbuñ ser-geştesi” ifadesiyle feleğin, güneşe benzeyen bir sevgilinin aşkıyla döndüğü hüsnitalil ile belirtilirken, güneş merkezli felekler modelinin tezahürü de hissedilmektedir:

Ol dahı ser-geştesi bir âfitâbuñ ey Necîb

Ṭavr-ı ‘aşkı bilmeyenler çarhı çenber fehm ider (G.19/6)

Felek sürekli devretmesinden dolayı döneke olarak vasıflandırılır (G.50/2). Onun dönmesinin insanların talihleri üzerine tesir ettiği bilinir (G.28/2). Dünyada insanlara musibetlerin gökyüzünden geldiği inancı “belâ-yı âsumânî” tabiri ile ifade edilir (G.50/7). Sevgilinin yüz güzelliğinin müşterisi olarak tasavvur edilen ay ve güneşin, sevgilinin yüzünü seyredebilmek için gökyüzünde daima dönüp durduğu hüsnitalille belirtilir (G.4/2). Bir hamamın yapılışı için kaleme alınan bir tarih manzumesinde ise hamamın tepe camları için “Câm-ı Pervîn-intizâm” denerek yedi yıldızdan oluşan Pervîn düzenli tepe camları ile yedi katlı ve her katında yedi seyyarenin yer aldığı tasavvur edilen “eflâk” arasında benzerlik olduğu belirtilmektedir (T.10/5).

Felek kavramının bazı beyitlerde kişileştirildiği görülmektedir. Felek, atlasını yıldızlarla dokunmuş bir elbise haline getirip (G.22/7), güneşi leğen ayı da ibrik yapıp ikbal ziyafethanesinde memduhu ağırlamak için bekleyen bir hizmetli gibi düşünülür (G.22/9). Bazı beyitlerde ise kötü özellikleri söz konusu edilir. Felek, aşığı inleyen gönlü ile vatandan uzaklaştırarak dertlerinin son bulacağını zanneder (G.69/6). Onun cevri insanı harap eder (Th.1/4). Onun eğilmiş boyu tevazu zannedilmemelidir; şayet o, insanı tepetakla etmek niyetindedir:

Ber-geşte eylemek seni şâyed murâd ider

Çarhıñ tevâzu ‘añlama kıdd-i hamîdesin (G.51/4)

⁷⁶ Pala, a.g.e., s. 159.

Gökyüzü bazı beyitlerde yüksekliği ile de söz konusu edilir. Aşığın feryatlarının yüceliğinin, çokluğunun ifade edildiği bir beyitte onun sesinin gökyüzünün doruklarına kadar çıktığı söylenir (G.61/3). Bu duruma şaşırılmaması gerektiğini söyleyen âşık, bu durumun nazın zirvesindeki ay (sevgili) ile dostluk kurmasından kaynaklandığını dile getirir (G.67/3). Âşık, halini izhar etmek için yüceliğiyle bilinen gökyüzü ile ilgili örnekler verse de sevgili, toprak olasıca rakiplere uyup âşıklara “Gökyüzü, bana kavuşmanızdan daha yakındır.” demektedir:

Gök yakındur dimiş ‘uşşâka benüm vaşlumdan

O yire girecek ağıyâre uyup cânānum (Müf.9)

Duaların gökyüzüne ulaştığı inancı vardır (Th.1/2). Bir tarih manzumesinde çimenlikteki her yaprağın memduhun ömrünün uzaması için ellerini göğe kaldırıp dua ettiği hüsnitalil ile belirtilir:

İmtidād-ı nev-bahār-ı ‘ömrine eyler du‘ā

Destini ber-āsumān idüp çemende her varak (T.1/4)

1.1.1. Gökyüzü İle İlgili Benzetmeler

1.1.1.1. Kubbe, Çadır (Hayme), Dam (Bâm), Tâk

Gökyüzünün bu unsurlarla olan ilgisi yükseklik ve şekil benzerliğine dayanır. Kubbe binaların üzerini örtmek için yapılan yarım küre şeklinde mimarî unsurdur. Bir beyitte gökyüzü kavisli şekliyle kubbeye sonra da aşığın alevli ahının direğiyle kurulan çadıra benzetilir. İçten yükselen ah alevinin direğinin, feleğin kubbesini güneş yüzlü sevgili için altın ipli çadır haline getirdiği tasavvur edilirken arka planda da bir padişah mazmunu hissettirilir:

Kubbe-i çarhı sütün-ı şu‘le-i āh-ı derūn

İtdi ol hürşîd-rûya hayme-i zerrîn-tınāb (G.3/2)

Yine yükseklik ve şekil itibariyle gökyüzü dama benzetilir. Aşıkların, feleğin damından baş aşağı sallandırılrsa bile yine kavuşma vaadinin ilacını istemeyeceklerinden söz edilir:

Yine itmez temennî mûmiyâ-yı va‘de-i vuşlat

Sipihrüñ ser-nigūn olursa da ‘uşşâk bāmından (G.52/4)

Tâk bayram ve şenliklerde caddelere geçici olarak kurulan süslü kemer yahut yapılarda kullanılan yarım daire şeklindeki kemer demektir. Gökyüzü yükseklik ve şekil olarak kemere benzetilir. Memduhun eserinin yüceliğinin övüldüğü bir tarih manzumesinde üstadın, bu eserini gökyüzü takına assa yaraşacağı, böylece bu yüce eseri ile gökyüzü tâkını süsleyeceği dile getirilir:

Ya ‘nī kim Veysī-i üstād ki tâk-ı felege

İtse āvīze sezā bu eșer-i ‘ulyāyı (T.2/2)

1.1.1.2. Levha, Hilye

Gökyüzü düz ve geniş görüntüsüyle levhaya benzetilir. Bununla birlikte peygamberimizin övgüsünün yapıldığı bir beyitte ay ve güneş başlık, yıldızlar nokta, yıldızların kayarken çıkardığı görüntüleri de cetvel olarak tasavvur edilince gökyüzü peygamberi anlatan yaldızlı bir hilyeye benzetilir:

Mihr ü meh ser-levhalar encüm nuķat cedvel şihāb

Bir müzehheb hilyedür vaşfuñda bu levh-i semā (G.1/3)

1.1.1.3. Ayna (Âyîne)

Gökyüzü gece kararıp, gündüz aydınlanması ile cisimleri karanlık ortamda gizleyip, ışıklı bir ortamda göstermesi ilgisinden dolayı aynaya benzetilir. Felek, hilal kaşlı sevgilinin yüzünü bazen gösterip, bazen gizleyen bir ayna gibi tasavvur edilir:

Ol hilāl-ebrūyı dil-h̃āh üzre göstermez felek

Gūyiyā āyīne rūy-ı yāri şaķlar şaķlamaz (G.30/2)

1.1.1.4. Kahraman

Doğa olaylarından şimşegin cevherli bir kılıca, gök kuşağının da yaya benzetildiği bir beyitte felek de Kahraman’a benzetilir. Felek mücevher gibi paralayan kılıcını saklar saklamaz, gök kuşağı yayıyla türlü türlü eziyet edeceğini ima etmektedir:

ķavs-i ķuzaķla felek envā ‘-ı ceṽr īmā ider

ķahramāndur tīg-i cevher-dārı şaķlar şaķlamaz (G.30/7)

1.1.1.5. Hokka

Felek şekil itibariyle hokkaya benzetilir. Ondan mutluluk ilacı beklemek hata olur. Çünkü onun içi geçici ve zehirli bir ilaçla doludur:

Zehr ile memlū muvaḳḳat özge ma‘cūndur şaḳın

Hokḳa-i gerdūndan ümmīd itme dārū-yı neṣāṭ (G.37/3)

1.1.1.6. Değirmen (Âsiyâb)

Çarhın durmadan dönmesi ve zaman ile olan münasebeti onun değirmene benzetilmesine neden olur. İnsan ömrünün dane olarak düşünülmesi çarhın hiç ara vermeksizin insan ömrünü öğüten bir değirmen olarak tasavvur edilmesine sebep olur:

Uncı-zāde âsiyâb-ı çarḥdan itdi güzer

Dāne-i ‘ömrin şavurdı rûzigār-ı bî-devām (T.27/1)

1.2. YILDIZLAR

Yıldızlar Divan’da “necm, encüm, ahter” şeklinde geçmektedir. Şekli, insanların talihleri üzerindeki etkileri ve gökyüzünde olmaları sebebiyle ele alınırlar. “Başlığı güneş ve ay, noktaları yıldızlar, cetveli kıvılcım olan bu gökyüzü levhası, senin özelliklerini anlatan yaldızlı bir hilyedir.” denerek peygamberimiz övgüsünün yapıldığı bir beyitte yıldızlar küçük şekli ve çokluğu sebebiyle noktalara benzetilmektedir (G.1/3).

“Eski bir inanca göre herkesin gökte bir yıldızı vardır ve kaderi bu yıldızın ay, gezegenler, burçlar v.b. gök cisimleriyle olan durumlarına (menzil) göre değişir.”⁷⁷ Yıldızların bir kısmı uğurlu bir kısmı uğursuz sayılırdı. Günümüzde de yıldızı parlamak, yıldızı sönmek, yıldızı düşkün gibi deyimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bir tarih manzumesinde memduhun doğumu için “ahter-i ikbâl togdı” denmiştir (T.20/1). Yıldızların insanların talihi üzerindeki tesirinin anlatıldığı başka bir beyitte ise gönlün, sevgilinin beninin hasretiyle gam çukurunda kaldığı, kara baht yıldızının aşğın yükselmesini çok gördüğü dile getirilmektedir:

⁷⁷ Ahmet Atilla Şentürk, “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 90, 1994, s. 131-180.

Ƙaldı dil Һasret-i Һālũñle Һazĩz-i ğamda

Necm-i baht-ı siyehũm rif'atı çok ğordı baña (G.2/3)

1.2.1. Bazı Yıldız ve Yıldız Kũmeleri

1.2.1.1. Pervin

Pervin sekizinci felekte bulunan ve yedi yıldızdan meydana gelen bir yıldız kũmesidir. Bir hamamın yapımı için dũřũrũlen tarih manzumesinin bir beytinde belli bir dũzende sıralanması ve yũkseklięi sebebiyle hamamın kubbesinde bulunan fil gũzũ de denilen tepe camları ile Pervĩn takımyıldız› arasında ilgi kurulur:

Cām-ı Pervĩn-intizām› hem-ser-i eflākdũr

Lũlesinden dā'imā māũ'l-Һayāt olur revān (T.10/5)

1.3. SEYYARELER

1.3.1. Ay (Māh, Meh, Kamer)

Ay parlaklığ›, yũkseklięi, gũzellięi, sũrekli hareket halinde olması, zamanla değişik şekillerde bulunması, ışığ›n› gũneřten alması, etrafının hale ile çevrelenmesi ve bir gũrũnũp bir kaybolması gibi hususlar dolay›s›yla ele alın›r ve çeşitli benzetmelere konu olur. Beyitlerde genellikle istiare ile sevgili yerine kullan›lır. Baz› beyitlerde sevgili-āř›k arasındaki ilişki ay-hale arasındaki ilişki ile ȳrneklendirilir. Sevgili aya benzetilince āř›k da kollar›yla hāle gibi o ay› kucaklamak ister (G.23/2). Memduhun yũzũnde sakal›n›n çıkması “meh-i hũsn, māh-ı hũsn” olarak nitelenen yũzũnũn hāle ile çevrilmesi şeklinde yorumlanm›ştır (T.15/3; T.16/2).

Ay›n hilal şekli beyitlerde “māh-ı nev, meh-i nev, hilāl-i āsumān” terkipleriyle geçer. şekli sebebiyle tũrlũ benzetmelere konu olur. Sevgili istiare ile “hilāl-ebrũ” şeklinde an›lır (G.16/2; G.30/2; G.51/2; G.60/4). Ay, dolunay haline geldikten sonra gũnden gũne kũũlerek hilal şeklini alır ve bu durum ay›n “eksik, noksan/kusurlu” olarak an›lmasına sebep olur. Fakat Necib, bu gȳrũře katılmaz. Onun için ay›n hilal şeklini alması ile aya “nāk›s” denilmez (Mũf.14). Ay›n ele alınmasına sebep olan bir diğer unsur da onun ince ve kavisli şeklidir. Sevgili āř›ę›n ȳlũmũ isterken āř›ę›n bu durum karş›s›nda zayıflayan vũcudu hilale galip gelse yani incecik kalsa buna şaş›lmamalıdır (Th.2/7).

“Ayın aydınlanmış olan yüzeyinin yeryüzünden görülen kısmı periyodik olarak değişir. Kavuşum ayı denilen yaklaşık 29,53 günlük süre içinde önce ince bir kavis şeklinde görülen parlaklık (ilk hilâl), yavaş yavaş büyüyerek yarım daire (ilk dördün) ve tam daire (dolunay) biçimini aldıktan sonra tekrar küçülüp incelmeye başlar ve nihayet bir iki gün hiç görünmez olur.”⁷⁸ Bu olay yapımına tarih düşürülen bir hamamın kubbesinin güzelliğinin anlatıldığı bir tarih beytinde “Gökyüzünün hilali, senin kubbeni görünce tas çalarlar diye hasedinden hayli zamandır ortaya çıkmadı.” denerek bir hüsnitalille ifade edilir:

Bir niçe gündür ki baş göstermedi tākın görüp

Tās çalarlar diyü reşkenden hilâl-i āsumān (T.10/4)

1.3.1.1. Ay İle İlgili Benzetmeler

1.3.1.1.1. Ayna

Ay parlaklık ve şekil yönünden aynaya benzetilir. Ayın tam daire halindeki dolunay şekli, ışığını güneşten alması ve bu ışığı aksettirmesi ayna ile ilgi kurulmasına sebep olmaktadır:

Mișâl-i āyine mihr ile rū-be-rū gördük

Hezār vech ile ol mähî hūb-rū gördük (G.46/1)

1.3.1.1.2. Müşteri, Mum

Bir beyitte ay ve güneş beraber ele alınır ve “seyr-i cemâl”ın müşterisi olarak karşımıza çıkar (G.4/2). Başka bir beyitte ise ay ilk olarak müşteriye sonra da muma benzetilir. Ayın güneşin peşi sıra hareket etmesi onun müşterisi olarak düşünülmesine sebep olmuş; geceyi aydınlatması ve günümüzdeki gibi ışıklandırma sisteminin olmadığı zamanlarda gece olunca mumla gezilmesi âdeti dolayısıyla muma teşbih edilmiştir:

Mäh oldı müşterîsi o hūrşîd-ṭal‘atun

Seyr it mișâl-i şem‘-i şeb-ārā gezer tırur (G.12/3)

⁷⁸ İrfan Yücel, “Hilâl”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XVIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 13-15.

1.3.1.1.3. Köle, Ser-levha

Peygamberimiz için yazılan bir na'tta ay ve güneş parlaklıkları ve sabah akşam birbirinin ardı sıra dönmeleri bakımından “İki yalın yüzli bende” olarak düşünülürken,

İki yalın yüzli bendeñdür şehâ şems ü kamer

Ka'be-i küyüñ tavâf itse n'ola şubh u mesâ (G.1/2)

“Başlığı güneş ve ay, noktaları yıldızlar, cetveli kıvılcım olan bu gökyüzü levhası, senin özelliklerini anlatan yaldızlı bir hilyedir.” denerek güneş ve ay bu hilyenin ser-levhasına benzetilir:

Mihr ü meh ser-levhalar encüm nuķat cedvel şihâb

Bir müzehheb hilyedür vaşfuñda bu levh-i semâ (G.1/3)

1.3.1.1.4. İbrik, Çevgân, Hokka

Bu benzetmeler ayın hilal halindeki ince ve kavisli şekli dolayısıyladır. Bir müzeyyel gazelde memduh övülürken feleğin güneşi leğen, ayı da ibrik yapıp onu ziyafethanesinde ağırlamak için beklettiği belirtilir:

Felek mihri legen mäh-ı nevi ibrik idüp şimdi

Żiyâfet-hâne-i ikbâline ikrâm içün şaķlar (G.22/9)

Bir tarih manzumesinde ise hilal, memduhun sürme hokkası olarak anılır:

Sürme-dânı mäh-ı nev âyînesi hurşîd olup

Şâne itse hâle-i mähı sezâ ol meh-cebîn (T.4/5)

Memduhun yüceliğinin anlatıldığı bir beyitte ise Çevgan oyunu gök cisimlerinden yararlanılarak anlatılır. “Hilal, onun elinde çevgan olmuşken güneştopu (önünde) yuvarlansa olsa buna şaşılır mı?” denilerek hilal şekil itibariyle ucu eğri değnek demek olan çevgana teşbih edilir:

Güy-ı mihr olsa n'ola ğaltânı

Meh-i nevdür elinde çevgânı (Mes.1/24)

1.3.2. Güneş (Âfitâb, Hurşîd, Mihr, Neyyir, Şems)

Güneş, beyitlerde ısı ve ışık kaynağı oluşu, şekli, sürekli hareket halinde olması,

gündüz doğup akşam olunca batması, tek ve benzersiz olması sebebiyle ele alınır.

Bazı beyitlerde parlaklığı sebebiyle sevgili ve sevgilinin yanağı için benzetilen olarak karşımıza çıkar. “Hurşîd-tal’at, mihr-i ruh-ı dil-dâr, mihr-i dirahşânüm” gibi terkiplerle kastedilen sevgilinin yüzü, yanağı veya sevgilinin kendisidir. Bazen de sevgili, güneşi dahi kısıktırarak güzellikte olduğu söylenerek güneşten üstün tutulur (G.3/4). “Mâh-ı cihân” olarak vasıflandırılan sevgili şehrin içinde gezerek güneşi her gün utancından terletmektedir (G.60/3). Güneş bir yerde karar etmez, ışıkları her yeri gezer. Sevgilinin her yerde bulunan anlamında “hercâyî” olarak vasıflandırıldığı bir beyitte güneşin bu özelliği hüsnitalille ifade edilir. Sevgili o derece hercâidir ki onun peşine takılıp ardı sıra gideni ancak güneş olacaktır (G.24/1).

Güneş ısıyla çiğ tanelerinin çözülmesine sebep olur. Bir beyitte “O gül yanaklı sevgilinin aşkının güneşi, gönle her gün çiğ tanesi gibi duracağı yeri unutturur.” denerek bu durum ifade edilir (G.11/2). Bir beyitte feleğin, güneşi günlerini süslemesi için sakladığı belirtilirken (G.22/10), başka bir beyitte feleklerin aşkından dolayı güneşin etrafında durmadan döndüğü ifade edilir (G.19/6). Güneş ışınlarının dalgalı suya yansımalarının görüntüsü ile sevgilinin yüzünün hayalinin gönülde görünmesi arasında benzerlik olduğu söylenir (G.10/1). Bir beyitte gecenin güneşi gizlediği gibi sevgilinin yanağındaki ayva tüylerinin onun parlaklığını azalttığı söylenerek sevgilinin yüzü ile güneş arasında parlaklık yönünden ilgi kurulur (G.30/1). Yine parlaklık ilgisinden dolayı güneş, sevgilinin yüzünün benzetileni olur. Güneşe çıplak gözle bakılamaz. Tam manasıyla görülemediği için de anlatılamaz. Sevgilinin yüz güzelliğinin derecesi de tıpkı ışık saçan güneş gibi tarif edilemez:

O şûhuñ rûtbe-i hüsni cemâli söylenilmezmiş

Çü hurşîd-i ziyâ-güster mişâli söylenilmezmiş (G.34/1)

Ayın ışığını güneşten aldığı malumdur. Ay, güneş ile karşı karşıya duran bir aynaya benzetilir. Böylelikle güneşten aldığı ışığı yansıttığı anlaşılmaktadır (G.46/1). Dünya, ayı ve güneşiyle ışıltılı bir tuzığa benzetilir (T.7/5). Güneşin tekliği ve benzersiz oluşu “Felek ol âfitâbun sânisin görmemişdür.” şeklinde ifade edilirken (G.50/1), ışıklarının tüm dünyayı aydınlatması ise şöyle ifade edilir:

Ṭulû‘-ı âfitâb-ı enver-i feyz

Münevver eyledi dehri ser-â-pâ (T.3/3)

1.3.2.1. Güneş İle İlgili Benzetmeler

1.3.2.1.1. Ayna, Top (Gûy), Leğen

Güneşin ayna ile olan ilgisi parlaklık ve şekil yönündendir:

Sürme-dânı mäh-ı nev âyînesi hırşîd olup

Şâne itse hâle-i mähı sezâ ol meh-cebîn (T.4/5)

Güneş-top benzetmesinde şeklin yanında hareket unsuru da devreye girer. Hilal memduhun elindeki çevgan olunca güneştopunun onun önünde yuvarlanmasına şaşılmalıdır:

Gûy-ı mihr olsa n’ola ğaltânı

Meh-i nevdür elinde çevgânı (Mes.1/24)

Feleğin bir hizmetkâr olarak düşünüldüğü beyitte memduhu ağırlamak için ayı ibrik, güneşi de leğen yapıp beklediği belirtilir:

Felek mihri legen mäh-ı nevi ibrîk idüp şimdi

Ziyâfet-hâne-i ikbâline ikrâm için şağlar (G.22/9)

1.3.2.1.2. Köle, Müşteri

Peygamberimiz için yazılan bir na’tta, O’nu yüceltme amacıyla ay ile birlikte güneşin, O’nun Kâbe’ye benzeyen evini sabah akşam tavaf eden kölesi olduğu ifade edilir:

İki yalıñ yüzli bendeñdür şehâ şems ü kamer

Ka’be-i küyuñ tavâf itse n’ola şubh u mesâ (G.1/2)

Güneş, ay ile birlikte felekte daima “seyr-i cemâle” müşteridir:

Harîdâr ol döküp nağd-i sirişkûñ nağdini ey dil

Felekde mihr ü meh seyr-i cemâle müşterîdür heb (G.4/2)

1.4. DİĞER KOZMİK UNSURLAR

1.4.1. Şihâb

Şihâb akan yıldız anlamına gelir ve bugün adına yıldız kayması dediğimiz,

göktaşlarının atmosfere girerken sürtünmesinden kaynaklanan arkalarında bıraktıkları ateş şeklindeki görüntüsüdür. Peygamberimiz için yazılan bir na'tta, levha şeklinde düşünülen gökyüzü, başlığı ay ve güneş, noktaları yıldızlar olan ve onun vasıflarını anlatan yaldızlı bir hilyeye benzetilir. Bu hilyenin cetveli ise şihâb olarak düşünülür:

Mihr ü meh ser-levhalar encüm nuḡaṭ cedvel şihâb

Bir müzehheb hilyedür vaşfuṇda bu levḥ-i semâ (G.1/3)

1.4.2. Hâle

Hale ayın etrafını çevreleyen daire şeklindeki parlak ışık demektir. Memduhun sakalı güzellik ayı olarak vasıflandırılan yüzünü çevrelemesi bakımından hâle olarak yorumlanır (T.15/ 3; T.16/2). Bir beyitte hâlenin ayın etrafını çevrelemesi ayı kucakladığı şeklinde yorumlanmış, âşık da sevgilisini tıpkı hâle gibi kucaklamak istediğini belirtmiştir:

Miṣâl-i hâle alaydum o mâhı âgûṣa

Güşâd-ı ḥâṭır-ı nâ-şâdimuz kenâr iledür (G.23/2)

1.4.3. Kavs-i kuzah

Düşmekte olan yağmur damlalarına güneş ışınlarının kırılıp yansımasıyla gökyüzünde oluşan yedi renkli, yay şeklindeki görüntüye gökkuşağı denmektedir. Şair, feleğin muhtemelen cevherli bir kılıca benzettiği şimşegini sakladığında gökkuşağı yayıyla türlü türlü eziyet göstereceğini ima eder:

Ḳavs-i ḳuzahla felek envâ‘-ı cev̄r imâ ider

Ḳahramândur tiğ-i cevher-dârı şaḳlar şaḳlamaz (G.30/7)

1.4.4. Evc

“Eski astronomi âlimlerine göre yedi gezegenden her birinin bir evc noktası vardır. Seyyare evc noktasına gelince, kendi feleği içinde Arz’dan çok yüksek ve uzakta bulunmuş olur. Gezegen evc noktasında olduğu zaman kuvvet bulur. Yani evc, seyyare yörüngelerinin dünyadan en uzak noktasına denilmektedir.”⁷⁹ Beyitlerde bir kavramın fazlalığını ifade etmesi bakımından en üst sınır, zirve noktası anlamında

⁷⁹ Sabahat Deniz, *16. Yüzyıl Bazı Dîvân Şâirlerinin Türkçe Dîvânlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî-Fuzûlî-Hayâlî Beğ-Nev’î, Yahyâ Beğ)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1992, s. 351.

kullanılmaktadır. Bir beyitte sevgilinin son derece nazlı ve erişilmez oluşu “mihr-i evc-i nâz” terkibi ile ifade edilir (G.50/8). Başka bir beyitte ise aşğın ahının gökyüzüne ulaşmasına şaşmamak gerektiğini, zira bunun sebebinin “mâh-ı evc-i nâz” olarak vasıflandırılan sevgili ile dostluk kurmasından kaynaklandığı belirtilir:

‘Aceb mi dūd-ı āhum āsumāna olsa peyveste

Yine bir mâh-ı evc-i nâz ile hem-şoḥbetem şimdi (G.67/3)

1.4.5. Ra’d u Berk

Ra’d u berk gök gürültüsü ve şimşek denilen hava olaylarıdır. Sadece bir beyitte sevgilinin eziyeti ile ilgi kurularak kullanılır:

Tüfeng-i cevri-yâre sîne germe

Ki ra’d u berḳ-veş mâ’il hevāya (Kt.6/1)

1.4.6. Güneş Tutulması

Ay’ın dünya ile güneş arasına girip güneşi kısmen ya da tamamen örtmesine güneş tutulması denir. Bir beyitte aşğın güneşinin ay alınlı sevgiliye çarpıldığı için toprak rengine döndüğü yani kapkara olduğundan bahsedilir:

Olsaḳ çü sāye ḥāke berāber ‘aceb midür

Bir meh-cebîne çarpılıyor âfitābımız (Müf.15)

1.5. IŞIK, AYDINLIK (NÛR, ZİYÂ, PERTEV, LEM’A)

Divan’da ışık ve aydınlık ile ilgili hayaller sevgili, sevgilinin güzellik unsurlarından yüzü, yanağı, aşğın ahı ve gönlü, güneş ve ay etrafında kurulmaktadır. Sevgilinin güneşi dahi kışkandıracak parlaklıkta olduğu, rakiplerin meclisine dahi dostluk ışığını saçtığı belirtilir (G.3/4). Sevgilinin yüzünün parlaklığı için “hurşîd-rûy” (G.3/2), “tâb-averî-i rûy” (G.24/2), yanağı için “ârız-ı pür-tâb” kendisi için “meh-i garrâ” denilir (G.12/2). Aşğın gönlü cihanı aydınlatan bir kandile benzetilir (G.36/2). Vücudundaki yaralar için “Dâğ-ı âteş-tâb” ifadesi kullanılır (G.9/1). Güneşin doğuşu ile cihanın baştan ayağa aydınlandığı belirtilir (T.3/3). Bir yerde memduh için “Nûr-ı çeşm-i ‘ulemâ” ifadesi kullanılır (Kt.7/1). Başka bir beyitte periye benzeyen sevgilinin kaybolması, gözün nurunun gitmesi ile ilişkilendirilir (G.64/3). Işık ve aydınlıktan söz

edildiğinde akla peygamberimiz gelmektedir. Hz. Peygamber için “nûr-ı Hudâ” denilir ve yedi kat göğün O’nun sayesinde parlak olduğu belirtilir (G.1/1).

1.6. KARANLIK (ZULMET, DEYCÛR)

Divan’da karanlık bir beyitte suç ve günah ile ilişkilendirilirken (G.1/4), başka bir beyitte “Ey sevgili! Saçının düğümüne Necib gibi gönül bağlayan, ayrılığının karanlık gecesinde derdini ve gamını unuttur.” denerek rengi ve sıkıntı vermesi sebebiyle ayrılık ve gece ile ilişkilendirilir:

Girih-i zülfüñe dil-beste olan hem-çü Necîb

Şeb-i deycûr-ı firâķuñda geçer derd ü ğamuñ (G.43/6)

1.7. GÖLGE (SÂYE)

Gölge yerde, ayaklar altında olması sebebiyle ele alınır. Sevgili servi boylu bir güzel olunca âşık da onun ayağına düşen gölgeye benzetilir (G.56/1; G.63/1). Bazı beyitlerde sâye; yardım, himaye ve lütuf anlamlarında da kullanılır. Bu durum bir beyitte “sâye-i hıfz” terkihiyle dile getirilirken (T.30/7), başka bir beyitte âşık, servi boylu sevgilisinin ayağına hasretinden gözyaşı döktüğünü, fakat onun başkasının meclisine gölge bahşettiğini yani ilgi gösterdiğini dile getirir:

Eşk-rîz-i hasret oldukça o servüñ pâyına

Sâye-bahş-ı bezm-i ğayr olmakda sultānum gibi (G.66/6)

2. ZAMAN VE ZAMAN İLE İLGİLİ UNSURLAR

2.1. ZAMAN (RÛZİĠÂR, VAKT, EYYÂM, DEM, DEVR, ZAMÂNE)

Zaman, genel itibariyle “rûzigâr” kelimesinin tevriyeli kullanımı ile beyitlerde yer alır. Genellikle kötü özellikleriyle anılır ve şikâyet edilir. Âşık, muma benzetilen sevgilinin aşkının aleviyle pervane gibi yanmaktadır, fakat rûzigâr bunu aşığa çok görmektedir (G.2/5). Hayli demdir sevgilinin haberinin kokusunun alınmadığı belirtilir (G.26/8). Nazlı sevgili karşısında sabrı kalmayan âşık, sevgilisine “Elbet vakti gelir seninle konuşma fırsatı buluruz.” diyerek o günü beklemektedir (G.18/6). Sevgilinin dudağı ile ayva tüylerini kıyaslayan âşık, sevgilinin dudağını öpmeyi tercih eder. Çünkü “yübûset vakti/kurak zamanda” kebbattan keyif alındığını söyler (G.38/6). Bir beyitte

memduh için “sa’d-ı zamân” nitelemesi yapılırken (G.69/8), memduhun doğumu için kaleme alınan bir tarih manzumesinde ise memduhun “vakt-i mübârekde” cihana teşrif ettiği söylenir (T.19/2).

Necib’e göre zaman bir muammadır. Şair, zamanın manalarını anlamak için çabalayan kimse yokken bu bilinmezi çözmeye çalışmıştır, fakat boşuna uğraşmıştır:

Hemân bî-hûde sa’y-ı feth-i nâm-ı maṭlab itdük biz

Mu’ammâ-yı zamānuñ yoğiken añlar ma’ânisin (G.50/4)

2.2. ASR

Sadece bir beyitte geçen asır kelimesi ile şair, yaşadığı devri kastetmektedir:

Girân-cânân ile tārılmazuz vezn-i tesâvîde

Sebük-mağzân-ı ‘aşra her ne deñlü bār olsaḡ da (G.59/2)

2.3. YIL (SÂL)

Yıl kelimesi Divan’da “yıl” ve “sâl” şekliyle geçmektedir. Bir beyitte Necib, sevgiliyi yılda bir kez olsun görmeye razı olduğunu, fakat güle benzeyen sevgilinin evinden çıktığı an rakibin yanına gittiğini söylemektedir:

Yılda bir seyre Necîbâ ḡâni’üz ammâ varur

Ḳopdıḡı sâ’at yerinden tâ ser-i aḡyâre gül (G.47/5)

2.4. GÜN VE GÜN İLE İLGİLİ UNSURLAR

Gün, dünyanın kendi yörüngesi etrafında tam turunu tamamladığı yirmi dört saatlik zaman dilimini ifade eder. Günler anlamına gelen “eyyâm” kelimesi ile uzun bir zaman dilimi kastedilir (G.23/6). Şair, memduhun damat ve padişahın sohbet arkadaşı olması sebebiyle “eyyâm-ı ikbâl”in geldiğini, feyiz veren zamanın içinde olduğunu söyleyerek Allah’a şükretmektedir (T.3/1). “Nehâr” kelimesi ile güneşin doğumundan batımına kadar geçen süre kastedilir. Sevgilinin saçının düşüncelerinin ayrılıkla sabahlayan aşğa gündüz unutturacağı belirtilir (G.11/1). Bir beyitte ise akşam olması feleğin, güneşi gündüzlerini süslemek için sakladığı şeklinde bir hüsnilalile ifade edilir (G.22/10). Gün kelimesi “ol gün” şeklindeki kullanımıyla belli bir zaman dilimi

kastedilirken (T.1/3), “günden bin kerre” şeklinde çokluk ifade edecek anlamda kullanılır:

Günde biñ kerre helāk eyler beni bī-cürm iken

Ol tegāfûl-pîşe inşâf eylesün âz olmadı (G.62/4)

2.4.1. Sabah (Subh, Şafak, Seher)

Divan’da geçen “subh u mesâ” devamlı, sürekli anlamında kullanılır (G.1/2). Sevgilinin saçının sevdası aşğın gönülde “şeb-be-seher” yer tutarken (G.12/5), aynı şekilde yanağındaki ayva tüyü “şeb-tâ-seher” arzu edilmektedir (G.50/6). Bir beyitte güneş doğmadan önce ufukta görülen kızılık bir hüsnitalille ifade edilir. Aşğın bakışı, güneşe benzeyen sevgilinin rahatça dolaşmasına engel oluyor diye şafağın her gün ateş saçan kılıcını kıpkırmızı gösterdiği belirtilir:

Nazra-i ‘âşık o mihrûñ seyrine hâ’il diyü

Gösterür her gün şafak bir tîğ-i âteş-bâr sürh (G.9/4)

Seher vakti güneş doğar, tabiat uyanır, kuşların cıvıltıları her yeri doldurur. Bir beyitte seher vakti bülbüllerin ötüşü şöyle ifade edilir:

Açup kitâb-ı gülistânı bülbülân-ı çemen

Seherde da‘vet-i ‘uşşâk için olup gūyâ

Nevâ-yı hûb ile tavşîf ider bu eṭrâfı

Hezâr nağme-i rengînler eyleyüp inşâ (T.9/11-12)

2.4.2. Akşam (Şâm, Mesâ) ve Gece (Şeb)

Akşam güneşin batmasından dolayı siyah renge bürünür. Sevgilinin yanağı güneşe benzetilince, ayva tüyü de renginden dolayı akşama benzetilir. Şair, sevgilinin ayva tüyünün çıkmasını ayva tüyü akşamının yanak güneşini batırması şeklinde ifade eder (G.41/4). Oruç, akşam vaktinin girmesiyle açılır. Gam oruçlusu olarak vasıflandırılan âşık, sevgilinin benini öpme fikrini kâğıda sarılı ve ferahlık veren bir hap (afyon) gibi akşam vakti için saklar (G.22/2). Bir beyitte ise “subh u mesâ” şeklindeki kullanımda bir süreklilik söz konusudur (G.1/2).

Gece karanlık olması bakımından sıkıntı kaynağı olmuştur. Rengi sebebiyle sevgilinin güzellik unsurları ile beraber zikredilir. Aşığın gönlü, sevgilinin saçının sevdası (G.13/5) ve ayva tüyü fikri ile gecedan sabaha kadar meşgul olurken (G.50/6), kâkülünün hayali ile her gece perişan olmaktadır (G.4/3). Rakiplerin odası -içinde sevgili olacak ki- her gece aydınlık olduğundan (G.15/3), aşığın göz bebeği bu gece karalar giyse şaşılmalıdır (Th.5/4). Sevgiliden ayrı kalınan gecelerde aşığa hüznün çöker. Bu halini arz etmek, inleyip feryat etmek ister (Th.5/1). Fakat öte yandan sevgilinin saçının düğümüne Necib gibi gönül bağlayanın, ayrılığının karanlık gecesinde derdini ve gamını unutacağı belirtilir:

Girih-i zülfüne dil-beste olan hem-çü Necîb

Şeb-i deycür-ı firâkuñda geçer derd ü gamuñ (G.43/6)

2.5. MEVSİMLER

2.5.1. Bahar Mevsimi (Fasl-ı Bahâr, Nev-bahâr)

Bahar mevsimi yeşilliğin bol olması, ağaçların renk renk çiçek açması, kırlarda gezintilerin yapılması, sevgililerin âşıklarıyla buluşması bakımından ele alınır. Baharın gelmesi herkes tarafından arzulanan bir şeydir (T.3/4). Bahar mevsimi yeşil renginden dolayı sevgilinin yeni çıkmaya başlayan ayva tüyleri ile birlikte zikredilir. Sevgilinin yemyeşil ayva tüylerinin aşığın aklına bahar mevsimini getirdiği belirtilir (G.68/5). Aşığın sevgilinin yanağındaki ayva tüyünden başka bir düşüncesi yoktur; onun baharın zevkine kavuşma vaktinden başka ne isteği olabilir (Th.2/4). Hatta sevgilinin ayva tüylerinin yeşil haldeki güzel görüntüsünün bahar mevsimi dahi unutturacağı (G.11/4), aşığın bahar mevsiminin çimenliğinde dönüp dursa dahi bu güzelliğe eşdeğer bir güzellik bulamayacağı mübalağalı bir dille ifade edilir (G.58/3).

Bir tarih beytinde çimenlikteki her yaprağın memduhun “İmtidâd-ı nev-bahâr-ı ‘ömrine” ellerini kaldırıp dua ettiği bir hüsnitalille belirtilirken (T.1/4), başka bir beyitte ilkbahar, ağaçlara renk renk yıllık vermesinden dolayı bir padişaha benzetilir:

Virür yıllık emîr-i nev-bahâr eşcâra gûn-â-gûn

‘Acebdür sebz-i rengin serv-i şüh-endâm için şaklar(G.22/4)

2.5.2. Yaz (Vakt-i sayf)

Sadece bir beyitte anılan yaz mevsimi âşıkların sevgililerini görmesine vesile olması bakımından ele alınır:

Haft ile gördük ruḥ-ı dil-dârı geldi tâze keyf

Kalmadı dilde ğubâr-ı ğam irişdi vaḳt-i sayf (G.41/1)

2.5.3. Kış (Şitâ)

Kış mevsimi de yaz gibi Necib’in pek ilgi duymadığı mevsimdir. Sadece bir beyitte karın her tarafı kaplaması bakımından ele alınır:

Ṭaġıdup ceyş-i şitâyı nîze-i la’lîn ile

Şevkden kibrît-i aḥmerdür yañağı lâlenüñ (G.44/4)

2.5.4. Sonbahar (Vakt-i hazân)

Sonbahar ağaçların yapraklarının döküldüğü, çiçeklerin solup canlılıklarının son bulduğu artık yavaş yavaş kışa hazırlığın yapıldığı ve bahar ile tezat teşkil eden bir mevsimdir. Gülün bir padişaha benzetildiği beyitte ona gül bahçelerinin taç ve kaftanı ile hay huydan, gösterişle vaktini boş geçirmekten hazan vaktini unutmaması yönünde tembihte bulunulur. Beyitte en yüksek rütbedeki kişilerin bile makam, mevki, şan, şöhret ve ihtişamdan kibre kapılıp bir gün en düşkün durumda olabileceğini düşünmesi ve ibret alması yönünde uyarıda bulunulur:

Tâc u ḳabâ-yı gülşeniyân ile şâh-ı gül

Vaḳt-i ḥazânı hûy ile hâdan unutmasun (G.53/4)

2.6. AYLAR

2.6.1. Nisan

Nisan ayı yağmurların bol ve bereketli olması, yağın yağmurun istiridye içinde inci oluşturması sebebiyle ele alınır. Şeyhülislam olan memduhun verdiği fetva üzerine kaleme alınan bir tarih beytinde memduhun kaleminin damlasının “gevher-i yektâ” ile aynı değerde olduğu ve lütfunun yağmur gibi yağdığı ve herkesi feyzinin suyuna doyurduğu söylenir (T.6/5). Memduhun doğumu için yazılan bir tarih beytinde ise

memduhun doğumu ile nisan yağmuru sebebiyle sadeften inci çıkması arasında ilgi kurulur:

Āb-ı nīsān-ı luṭf-ı lem-yezelī

Zāhir itdi şadefde dürr-i şemīn

(T.20/2)

2.7. ZAMAN İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

2.7.1. An, Lahza, Dem, Nefes

Divan'da “her lahza, her dem, dem-â-dem, dem-be-dem, her nefes” gibi kullanımlar bir sürekliliği, daimîliği ifade eder. Doğum için kaleme alınan tarih manzumesinin bir beytinde memduh için uzun bir ömür ve daima hata ve günahlardan korunması için Allah’a niyaz edilir:

Ṭül-i ‘ömr ile Ḥaḳ mu ‘ammer idüp

İde her laḫẓada ḫaṭādan emīn

(T.20/5)

“Bir dem” ibaresi ise anı ifade etmek için kullanılır:

Geçer ser-mest olup ‘uṣṣāḳa kibr ü kīn ile dā’im

Dilüñ gūş eylemez bir dem şadā-yı el-amānīsin

(G.50/3)

3. DÖRT UNSUR (ANÂSİR-I ERBAA)

“Eski telakkiye göre, “cisimler âlemi” üç kısma ayrılır:

1. Eflâk (Dokuz gök),
2. Erkân (Ateş, hava, su, toprak),
3. Müvelledât (Maden, nebât, hayvan...).

Anâsır-ı erbaa da tabiatları veya vasıfları bakımından ayrı olup, her unsur çifte özelliğe sahiptir:

1. Ateş: Kuru, sıcak (yâbis ve har),
2. Hava: Sıcak, rutûbetli (har ve râtib),
3. Su: Rutûbetli, soğuk (râtib ve bârid),
4. Toprak: Soğuk, kuru (bârid ve yâbis).

Bu unsurlar, müşterek vasıfları sayesinde birbirinin içine girer. Göklerin ve yıldızların dönmesi de bunların değişimini sağlar. Böylece, dört aslî unsur değişik şekillerde tecelli eder. Müvelledât, yani madenler, bitkiler ve hayvanlar bu şekilde meydana gelir. Bunlara mevâlid-i selâse (üç çocuk) denir. Yedi seyyâre âbâ-i seb'a-i ulviyye (yedi baba), dört unsur da ümmehât-ı erbaa-i süfliyye (dört ana) şeklinde isimlendirilir.”⁸⁰

3.1. SU İLE İLGİLİ UNSURLAR

3.1.1. Su (Âb, Mâ)

Su saflığın ve hayatın sembolüdür. Divan'da suyun saflığını belirtmek için “âb-ı sâfi” terkibi kullanılır. Sevgili taş kalpli olunca aşığın saf suya benzeyen gözyaşının ona tesir edeceği belirtilir (G.21/5). Bir hamamın yapımı için kaleme alınan bir tarih beytinde mevzubahis hamamın lülesinden daima hayat suyu aktığı söylenirken, suyun akışkanlık özelliği de “revân ol-” şeklinde ifade edilir:

Câm-ı Pervîn-intizâmı hem-ser-i eflâkdür
Lülesinden dâ'imâ mâü'l-hayât olur revân (T.10/5)

Su aynı zamanda cömertliğin ve tevazunun da sembolü olmuştur. Bir mektebin yapımı için yazılan tarih manzumesinin bir beytinde, memduhun cömertliğinin bolluğu kuru toprağa “âb-ı himmetin sebîl it”mesi şeklinde ifade edilir (T.30/4). Başka bir beyitte ise suyun alçakta olması onun tevazu sahibi olması şeklinde yorumlanır. Suyun tevazula memduhun yaptırdığı yalıya yüz sürdüğü belirtilir:

İder hemîşe tevâzu'la rûy-mâlin mâ
Kudüm-ı zâyfına tahtında dâ'imâ deryâ (T.9/7)

Su parlaktır. Şair bunu sıcaklık, parlaklık anlamına gelen “tâb” kelimesi ile “âb u tâb” terkibiyle ifade eder ki bu durum parlaklık anlamının pekişmesinin yanında hem yaş ve kuru hem de serin ve sıcak kavramları arasında yoğun bir tezat oluşmasına sebep olur (G.3/4). Yine bu minvalde renk ve hararet ilgisinden dolayı “âteşin-âb” bülbülün kanlı gözyaşını belirtmek için kullanılırken (G.47/3), “hûn-âb” kelimesi ile şarap kastedilmektedir (G.4/1). Bir beyitte ise güneş ışıklarının suya yansması ile meydana gelen hareketli görüntü cilve etmek şeklinde yorumlanır (G.10/1).

⁸⁰ Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2012, s. 304.

Su ile ilgili beyitlerde “yüz bin dereden su getir-” (G.20/3), “ayağına su dur-” (G.42/2) gibi deyimler de yer almaktadır.

3.1.2. Deniz (Bahr, Yem), Dalga (Emvâc), Girdap

Deniz beyitlerde enginliği, derinliği, dalgalarıyla coşup çağlaması, girdaplı olması, içinde inciyi barındırması, üzerinde gemi gibi taşıma araçlarının bulunması bakımından ele alınır. “Bahr-i isyan”, “bahr-i gam-ı aşk”, “bahr-i merhamet”, “bahr-i ma’ânî”, “bahr-i hayret”, “yem-i mihnet”, “yem-i aşk” gibi mücerret kavramlarla tamlama oluşturulmak sûretiyle bu mefhumların sınırsızlığı ve çokluğu ifade edilir. Bir köşk için kaleme alınan tarih manzumesinin bir beytinde kıyı anlamında “leb-i deryâ” tamlaması kullanılırken (T.33), başka bir tarih beytinde deniz, söz konusu yalının altındaki daimî misafir olarak tasavvur edilir (T.9/7). Denizin coşup çağlamasıyla dalgalarının da artacağı (G.43/7) bilinen bir gerçektir. Şiir sayfasına manalar denizi dendiği, çünkü kalemin damlasında pek çok feyiz incisinin ortaya çıktığı belirtilir (G.36/4). Şairin gönlüne “Ey divane gönül! Gözyaşı akçeni sürekli boş yere harcama; çünkü bu savurganlığa deniz olsa dayanmaz.” şeklinde seslendiği beyitte gözyaşının çokluğu ifade edilirken denizin de enginliği vurgulanır (G.55/4). Aşk sınırsızlığı sebebiyle bir deniz olarak tasavvur edilince, aşkın gönlü de bu denize batmış, harap olmuş bir gemiye benzetilir. Âşık, gönül gemisinin kurtarılması için sevgiliden saçının telini uzatmasını ister:

Uzat ğarîk-ı yem-i ‘aşka târ-ı zülfüñ kim

Göñül çü keştî-i vîrân çekilmeden kaldı (G.70/4)

Denizler tehlikelerle doludur. Bu tehlikelerden bir tanesi de girdaplardır. Farklı yönlerde ilerleyen iki akıntı birbirleriyle karşılaşınca dairesel hareketle dönmeye başlar. Böylelikle girdaplar oluşur. Şair bir beyitte gemiye benzeyen gönlünün günlerin getireceği gam yükünü yüklenmesi için bela denizinin girdaplı limanında beklediğini söyler (G.22/6). Şairin gönlüne seslendiği ve tasavvufî manada düşünebileceğimiz başka bir beyitte ise “girdâb-ı bahr-i hayret”e düşen gönlüne ümit gemisini sabırla selamete çıkarmasını öğütler:

Girdâb-ı bahr-i hayrete düşdünse ey göñül

Fülk-i ümîdi şabr ile ırgür selâmete (G.55/3)

3.1.3. Yağmur (Bârân), Bulut (Ebr, Sehâb), Damla (Reşha, Katre)

Yağmur çokluğu, bereketi sebebiyle ele alınır ve nisan ile beraber zikredilir. Nisan ayı bol ve bereketli yağmurların yağdığı bir aydır. Bir beyitte memduhun “nîsân-ı lutfu”nun âlemi feyiz suyuna doyurduğundan bahsedilir (T.6/5). Sevgili ile aşığın baş başa kaldığı bir meclisin anlatıldığı beyitte sevgili daha ağzını açmadan, aşığıyla iki kelimeden meclise rakiplerin dolduğu ve “berf-i ülfet”in (soğuk sözlerin) yağmur gibi yağdığı belirtilir:

Leb-güşâ olmadan irişdi gürûh-ı ağıâr

Yağdı bārân gibi meclise berf-i ülfet (G.5/3)

Allah’ın bir ihsanı olarak görülen bulut, nisan ayıyla beraber zikredilir (Th.4/5) ve bol yağmurlar yağdırır (Th.1/1). Bazı beyitlerde bir engel olarak ele alınır ve sevgilinin saçı için benzetme unsuru olur. Sevgilinin buluta benzeyen saçı yüzünü örter, aşığın onu görmesini engeller. Âşık da onu yüzünden çekmesini ister (Th.1/2). Felek, güneşin bir benzerini görmemiştir; fakat önünü bulutuyla kapatarak onun güzelliğinin geçici olduğunu ima eder:

Felek ol âfîtabuñ görmemişdür gerçi şânîsin

Velî îmâ ider ebrû zevâl-i hüsn ü ânîsin (G.50/1)

Damla küçüklüğü, şekli ve parlaklığı bakımından ele alınır. “Reşha-bâr ol-” yağmurun yağması anlamında kullanılır (Th.1/1). Hamam için kaleme alınan tarih manzumesinin bir beytinde hamamın mermerleri sadefe, hararetten mermerlerin üzerinde oluşan damlalar da inciye benzetilir:

Her ruḥām-ı dil-nişîni bir şadefdür gūyiyā

Ḳatre-bārî-i ‘arâḳ şanma olur lü’lü-feşân (T.10/6)

3.1.4. Akarsu (Cû, Cûy, Cûy-bâr, Nehr, Dere, Seyl)

Nehirler, çağlayarak akışı nedeniyle çeşitli benzetmelere konu olur. Bahçe ve servi gibi unsurlarla beraber ele alınır. Bir beyitte “Akarsular, servi boylu sevgilinin ayakları altındayken niçin durmayıp bahçede divane gönül gibi gezip duruyor?” denerek ırmakların coşkun akması onun divane olarak yorumlanmasına sebep olur (G.12/5).

Irmaklar genellikle aşığın gözyaşının benzetilene olur (G.67/6; Müf.19; Th.1/1). Âşıklık alametlerinden biri de çok gözyaşı dökmektir. Âşık, servi gibi salınan sevgilisine bağda gözyaşı ırmağını arz etmek ister (G.20/4). Şair bir beyitte kendini ırmağa, düşmanlarını ise çer çöpe benzetir. Nasıl ki çer çöp ırmağın akışına engel olamazsa, Necib de düşmanların “ta’n”ıyla kendini üzmemelidir (G.32/5). Şair gönlünün servi gibi sabit (kararlı) durması halinde bir gün mutluluk ırmağının onun ayağına yüz süreceğini söylemektedir (G.37/4).

Vahit Mahtumi’nin *Divan*’ı için kaleme alınan bir takrizde söz konusu şair için “Beyti bir irfan ırmağıdır; mısraı sevgilinin bağının servisi gibidir.” denerek övgüsü yapılır:

Beyti bir cūy-bār-ı ‘irfāndur

Mışra‘ı serv-i bāğ-ı cānāndur

(Mes.1/11)

Divan’da dere “yüz bin dereden su getir-” şeklinde bir deyim halinde kullanılır (G.20/3). Sel ise önlenemez oluşu ve önüne çıktığı her şeyi yıkıp tahrip etmesi sebebiyle ele alınır. Aşığın gözyaşının benzetilene konumundadır (G.56/4).

3.1.5. Çiğ (Jâle, Şebnem)

Çiğ güneşin ısısından dolayı sabit durmaması, bulunduğu yerden kayıp gitmesi sebebiyle ele alınır. Gül yanaklı sevgilinin aşkının güneşi, gönle her gün çiğ tanesi gibi duracağı yeri unutturur (G.11/2). Çiğ tanesi renk, şekil ve çokluk yönünden gözyaşı ile benzerlik içinde kullanılır (Th.5/3). Çiğ sabahları düşer, güneşin doğmasıyla buharlaşıp gider. Onun lâle, gül gibi çiçeklerin üzerine düşmesi ve güneş ile olan münasebeti çeşitli hayallerin kurulmasına sebep olur:

Bî-hûde düşdüñ üstine çün jâle ol gülüñ

Zahmet hevāya gitmesi günden ‘ayān idi

(G.68/2)

3.2. TOPRAK İLE İLGİLİ UNSURLAR

3.2.1. Toprak (Hâk)

Toprak Divan’da “yer, zemîn, hâk” kelimeleri ile zikredilir. Bazen beddua için bazen de özür için mevzubahis edilir. Âşık, rakibi için “yire girecek” diyerek onun toprak olmasını yani ölümünü temenni eder (Müf.9). Özür için kaleme alınan bir

manzumede Necib, söz konusu şahsın yüce makamının toprağına yüz sürüp af diler (Kt.7/5).

Şarap tortusunun içilmeyip toprağına döküldüğü malumdur (Th.1/5). Bir tarih beytinde ise memduhun mektep yaptırması kuru toprağı iyilik suyunu sebil etmesi şeklinde ifade edilir:

Ol dūr-i şeh-vār-ı baħr-i merħamet luṭf eyleyüp

Bu zemīn-i ħuṣka āb-ı himmetin itdi sebīl (T.30/4)

3.2.2. Taş (Seng), Toz (Gubâr), Mermer (Ruhâm)

Taş sertliğı sebebiyle ele alınır. Taş, yapı itibarıyla cam ile tezat teşkil eder. Akıl sahiplerinin ahmak tabiatlılarla dostluk kurmayacağını belirten şair, buna şişe ile taşın yapıları gereğı uyuşamayacağı örneğini verir (G.7/5). Bir beyitte ise sevgilinin eziyet taşı ile kırılan aşğın gönül kadehinden bahsedilir (Kt.5/1). Sertliğıyle bilinen taş ile gönlü bir türlü yumuşamayan, merhametsiz sevgili arasında ilgi kurulur. Sevgili “seng-dil” şeklinde anılır (G.21/5).

Gönül temizlenmemiş, tozlu bir aynaya benzetilir. Gönlün toz içinde olması aşğın kederli halini ifade etmektedir (G.23/1). Belanın toz olarak düşünüldüğü beyitte gönülde belanın tozunun dahi kalmaması sevinç ve huzurlu olmayı ifade eder (Th.1/2). Yaz mevsimi insanların kendilerini dışarı attıkları, gezip eğlendikleri, neşe içinde vakit geçirdikleri bir mevsimdir. Bir de ayva tüyleri yeni çıkmış taze sevgiliyi görebilme fırsatı bulunursa gönülde gamın tozu dahi kalmaz:

Ḥaṭṭ ile gördük ruḥ-ı dil-dārı geldi tāze keyf

Ḳalmadı dilde ğubār-ı ğam irişdi vaḳt-i şayf (G.41/1)

Mermer sadece bir beyitte zikredilmektedir:

Her ruḥām-ı dil-nişīni bir şadefdūr ğūyiyā

Ḳaṭre-bārī-i ‘arāḳ şanma olur lū’lū-feşān (T.10/6)

3.2.3. Vâdî, Çöl (Beyâbân, Sahra, Deşt), Kenâr (Sahil)

Vadi bir beyitte “teslīm-i vâdī-i rızâ” şeklinde soyut kavramla ilişkilendirilirken (G.25/5), başka bir beyitte ise beşerî aşktan İlâhî aşka giden Mecnun hikâyesine telmihte bulunularak tasavvufî açıdan işlenir:

Düşüp bu vādī-i cān-sūza geçmeyen serden

Mişāl-i Kays olamaz şāh-ı ‘ālem-i tecrīd (G.10/3)

Çöl ise sıcaklığı, yaşam şartlarının zorluğu, kişiyi takatsiz bırakması gibi yönleriyle ele alınır. Beyitlerde “beyâbân-ı felâket, deşt-i firkat” gibi soyut kavramlarla beraber zikredilir. Bir beyitte sevgilinin “sahra-neverd-i aşk” olarak anılan aşığı takatsiz bırakarak Kays (Mecnun) ile aynı duruma düşürmesinden söz edilir:

Ey yār Kays ile beni hem-hâlet eyledün

Şahrâ-neverd-i ‘aşkuñı bî-tâkat eyledün (G.45/1)

Kenar deniz kıyısı, sahil anlamına gelmektedir. Tarih manzumelerinde yapıların deniz kenarında olduğu “leb-i deryâda” şeklinde belirtilir (T.33). Ayrılıkta çekilen sıkıntıların çok olduğunu anlatmak için gam denize benzetilince, kavuşmak da kıyı ile ilişkilendirilir. Âşıklar ayrılığın gamını sevgilinin vuslatına tercih ederler. Acaba denizin kıyıya göre ne türlü bir çekiciliği vardır?

Ğam-ı firākını tercîh iderler āğūşa

Ne güne ‘ālemi vardur yemün kenâra göre (G.58/4)

3.3. ATEŞ İLE İLGİLİ UNSURLAR

3.3.1. Ateş (Sûz, Şu’le)

Ateş yakıcılığı, yok ediciliği, kırmızı rengi, parlaklığı sebebiyle ele alınır ve türlü tasavvurlarda yer alır. Güneş, şafak vakti doğarken ufukta kırmızı görünür. Güneşin oluşturduğu bu hadise onun ateş saçan bir kılıca benzetilmesine sebep olur (G.9/4). Aşığın ahı gökyüzüne ulaşan alevden bir direk olarak tasavvur edilir (G.3/2). Vücudundaki taze yaralar ise ateş gibi parlamaktadır (G.9/1). Çektiği ızdıraplar “Aşığın başında âteşler yanar” şeklinde ifade edilir (G.9/5). Aynı husus kelimelerin tevriyeli kullanımı ile mum üzerinden şu şekilde ifade edilir:

Olmadı âzâde-ser başında âteşler yanar

Rûzigâruñ germ ü serdinden olup âvâre şem‘ (G.39/2)

Sevgilinin yüzü, yanağı veya kendisi güzelliği, parlaklığı ve aşkıyla aşığı mecazî olarak yakıp kavurduğu için ateşle ilişkilendirilir. Aşığın gönlü aşk ateşiyle hamam gibi hararetlenir (G.24/2). Sevgili yahut memduhun yüzü ve yanağı renginden dolayı

“âteşîn-ruhsâr, rûy-ı âteşîn” terkipleriyle ateşe benzetilir (G.39/5; T.4/3). Aşığın gönlü ile pervane arasında ilgi kurulan bir beyitte sevgilinin yanağının parlaklığı ile de “âteş-i sûzân” arasında ilgi kurulur:

Şevk-ı ruhsârûnla eyler bu dil-i dîvâne rakş

Âteş-i sûzânı gördükçe ider pervâne rakş (G.35/1)

Şu beyit ise ateşin üflenerek şiddetinin artırılması çıra, kandil gibi aydınlatma unsurları ile arzu ve ayrılık gibi soyut kavramlarla beraber ele alınarak ifade edilmiştir:

Şu ‘lelensün her nefesde şeb-çerâğ-ı ârzû

Olmasun pûf-kerde-i hicrûñ çerâğ-ı ârzû (G.54/1)

3.3.2. Kül (Hâkister)

Kül sadece bir beyitte pervanenin mumun ışığında döne döne sonunda kül olması hatırlatılarak zikredilir. Aşığın gözyaşını saklaması maksadının pervane gibi kül olmak istediği anlamına gelmez:

Mağşadı pervâne-veş hâkisterîdür şanma kim

Çeşm-i ‘âşık eşk-i gevher-bârı şaklar şaklamaz (G.30/4)

3.3.3. Duman (Dûd)

Ateşin ayrılmaz bir parçası olan duman rengi, şekli ve göklere kadar çıkmasından dolayı ele alınır. Bir beyitte duman, gökyüzüne ulaşması bakımından aşığın ahının benzetileni olur:

‘Aceb mi dūd-ı âhum âsumāna olsa peyveste

Yine bir māh-ı evc-i nāz ile hem-şoḥbetem şimdi (G.67/3)

3.4. HAVA İLE İLGİLİ UNSURLAR

3.4.1. Rüzgâr (Bâd)

Rüzgâr sıcak ve soğuk esmesi, şiddeti ve cisimleri dağıtması gibi özellikleri ile ele alınır. Bir beyitte tam kavuşma vakti sevgilinin saçını darmadağın ettiğinden söz edilir. Ama bu yersiz yapılan iyilik ona çok görülmemelidir (G.58/2). Zira rüzgâr beyitlerde sevgiliden haber taşıyan bir haberci olarak düşünülür. Âşık “Hayli zamandır

sevgilinin haberinin kokusu alınmıyor; acaba muhabbet yolunda rüzgâr esmiyor mu?” diye kendi kendine sormaktadır (G.26/8). Rüzgâr bazen sevgilinin haberiyle aşığın eziyet evine süratle gelerek ona bir iyilik ederken (G.69/1), bazen de sevgilinin kâkülünün haberinin kokusunu getirmekte cimrilik ederek aşığın gönül perişanlığını devam ettirir (G.45/3).

Bazı beyitlerde rüzgâr kelimesi zaman, devir anlamlarına gelecek şekilde tevriyeli kullanılır:

O mehûñ şem‘ine pervâne idüm ben de Necîb

Rûzigâr ise bu germiyyeti çok gördi baña (G.2/5)

Olmadı âzâde-ser başında âteşler yanar

Rûzigârûñ germ ü serdinden olup âvâre şem‘ (G.39/2)

3.4.1.1. Bazı Rüzgâr Çeşitleri

3.4.1.1.1. Sabâ

Saba doğu yönünden hafif hafif esen bir rüzgâr türüdür. Saba bir yerde haberci olarak tasavvur edilir (Th.2/2). Bir beyitte ise âşık, saba yelinin bir kere güle benzeyen sevgilinin imdadına yetiştiği varsayımında bulunarak gönlün sevgili tarafından artık anılmayacağı yönündeki kaygısını dile getirir (G.26/2). Saba yelinin çocuksu bir tarafı vardır. Şair onu gönlünce uçarı bulur:

Her nefes ben seni göñlümce hevâyî bulurum

Şübhesüz bād-ı şabâ sende şabâvet vardur (G.21/2)

3.4.1.1.2. Nesîm

Nesim hafif esen rüzgârdır. Bir beyitte Allah’ın ihsanı ve âşıkların ahı ile birlikte ele alınır. Bir tarih beytinde memduhun damat olması üzerine Allah’ın ihsan yelinin cihanın gül bahçesine estiği söylenir (T.3/2). Başka bir beyitte ise gönlü yaralı âşıkların ahının rüzgârının sevgilinin saçını darmadağın ettiği dile getirilir:

Perîşân eylemiş zülf-i siyâhın ol perî-rüyuñ

Nesîm-i âh-ı ‘uşşâk-ı dil-efgâr uğramış geçmiş (G.33/3)

3.4.1.1.3. Kasırğa (Tünd-bâd)

Kasırğa çok şiddetli esen rüzgâra denir. Önüne ne çıkarsa sürükleyip götüren ve hasar veren bir rüzgâr çeşididir. Sevgilinin eziyetinin kasırgası aşığın ümidini kökünden söküüp yıkmaktadır:

Bîh-i ümmîdi yıkarken tünd-bâd-ı cevri ile

Mîve-i vaşlına ol naḥlûn ne mümkün dest-res (G.32/4)

4. HAYVANLAR

4.1. KUŞLAR

4.1.1. Genel Olarak Kuşlar

Divan'da kuş kavramı genel olarak “murg” kelimesi ile karşılanmakla birlikte Türkçe “kuş” kelimesi de bir yerde geçmektedir (Mes.1/23). Kuşlar vahşi olmaları, avcı olmaları, tuzağa düşmeleri, avlanmaları gibi özelliklerinden dolayı ele alınır. Genel olarak beyitlerde sevgili, âşık ve aşığın gönlü için benzetme unsuru olarak kullanılır. Sevgili aşığın gönül kuşu ile yakaladığı “murg-ı vahşî”dir (G.17/7). Başka bir beyitte ise kanadı bağlı kuş olarak tasavvur edilen âşık, sevgilinin kıvrımlı saçının tuzağına düşmüştür ve buradan kurtulmak için çare arar (G.38/7). Aşkın kafes, eziyetin ise kuşların yediği dane olarak tasavvur edildiği bir beyitte âşık da hasret yuvasını yapan avare kuş olarak vasıflandırılır:

Ben ol âvâre-murg-ı lâne-sâz-ı ḥasretem şimdi

Ḳafes-bend-i muḥabbet dâne-çîn-i miḥnetem şimdi (G.67/1)

Bazı beyitlerde ise murg kelimesi soyut kavramlarla bir arada kullanılır:

Ḳâf menzil olamaz pençesine ‘Anḳâ-veş

Bî-‘aded murg-ı ma‘ânî uçurur lâne-i feyz (G.36/3)

Ḥârlar dāmânın alsun ol gülün şimdengirü

Murg-ı ümmîd-i vişâli bî-ḳarâr itsem gerek (Kt.1/2)

4.1.2. Kuş Çeşitleri

4.1.2.1. Bülbül (Andelîb, Hezâr)

Divan'da en fazla sözü edilen kuş bülbüldür. Klasik edebiyatta sevgili-gül, âşık-bülbül tasavvuru klişeleşmiş bir kullanımdır. Bülbül, aşığın sembolü durumundadır. Necib Divanı'nda da sevgilinin aşığa davranışları ve aşığın sevgili karşısındaki hali bülbül ile gül kavramları üzerinden aktarılır. Bununla birlikte aşığın gönlünün de bülbül olarak tasavvur edildiği görülmektedir (G.20/5; G.62/3).

Nasıl ki bülbül gül fidanından meyve toplayamazsa aşığın da sevgilinin yanağına buse kondurması imkânsızdır (Th.4/5). Gonca (sevgili), bülbüllere (âşıklara) açılmayacak gibi olunca gül bahçesinde dedikodular çıkar (G.46/4). Şayet cilve bağının gül goncası açılırsa âşık da bülbül gibi feryatlarını çoğaltacaktır (G.48/2). Ancak âşık bülbül gibi gönül derdini dile getirirse de güle benzeyen sevgili duymazlıktan gelir (G.18/5). Zaten “En ince şeyleri sezen gonca bile başını tegafül yastığına koymuşken gül, bülbüllerinin feryatlarını hiç duyar mı?”

Gül dahı gûş eylemez feryâdını bülbüllerün

Ser-be-bâlîn-i tegâfûl gönçe-i nâzûk-dimâğ (G.40/3)

Bülbülün ötüşü “nâle, feryâd, zâr, nevâ” gibi kelimelerle ifade edilir. Gece vakti de öttüğü bildirilir (Kt.7/4). Bülbül, güzel sesi ile ötüşü ve hoş nağmeleri ile ele alınır. Bülbül öyle güzel öter ki türlü tavırlarla nağmelerini süsleyen çalgıcılara adeta işini öğretir. (G.17/2). Gül bahçesinin kitap olarak düşünüldüğü bir beyitte bülbüllerin seher vakti ötmesi, bu kitabı açıp âşıkları davet etmek için hoş nağmeler çıkararak etrafı anlatmaları şeklinde bir hüsnitalille ifade edilir (T.9/11-12). Bülbüllerin (âşıkların) perişan bir haldeyken gül padişahının (sevgilinin) geleceğini duyunca sevindikleri belirtilir (Th.5/3). Âşık, bülbüle gül yüzlü sevgilisi için bir incelik yaparak nağmelerini dinletmesi yönünde istekte bulunur (G.43/5). Nihayetinde divane bülbül de güllerin padişahı olan sevgiliden bir iyilik görmüş olacak ki bugün aşığın gönlünce nağme etmeyi kabul etmiştir:

Bilmem kerem-i şâh-ı gül-i bâğımı gördi

Gönlümce bugün bülbül-i şeydâ nağam itdi (G.69/2)

Bülbül bazı beyitlerde karşımıza bir talebe olarak çıkmaktadır. Gül bir hocaya benzetilince bülbül de “mekteb-i gülşende” yahut “mu’allim-hâne-i gülşende” ders alan bir talebe olur:

H’âce-i gül servi āzād eyledi ḥandān olup
Mekteb-i gülşende bülbül almadı ol gün sebaḳ (T.1/3)

Mu’allim-hâne-i gülşende bülbül
İdüp icrā-yı ḥamd-i pāk-i Mevlā

Oḳur sır raḥle-i evrāk-ı gülden
Bahāristān-ı vaşf u medḥ-i pāşā (T.3/5-6)

4.1.2.2. Karga (Zâğ)

Karga sadece bir beyitte rakibin benzetileni olarak karşımıza çıkmaktadır:

Reşḳ ider nāleme aḡyār ser-i kūyında
Zâğ-ı bāğ eyleye mi bülbül-i nālān ile baḥş (G.6/2)

4.1.2.3. Doğan (Şehbâz, Şâhbâz, Bâz)

Bâz kelimesi doğan, şahin, atmaca gibi yırtıcı olan ve avcılıkta kullanılan kuşların genelini ifade etmek için kullanılırken, “şehbâz” veya “şâhbâz” iri bir cins beyaz doğan kuşu manasına gelmektedir. Doğan kuşları iri pençeleri, keskin tırnakları, keskin gözleri ve çevikliği sebebiyle avlanmada makbul sayılan bir kuş türüdür. Bu özelliklerinden dolayı bir beyitte “şâhbâzum” denerek sevgilinin kendisi doğana benzetilirken (G.20/2), genel olarak doğana teşbih edilen sevgilinin gözüdür (G.53/3; G.60/5). Onun gözünün doğanı, diğer yırtıcı kuşların pençesini unutturur:

Yāruñ nigāh-ı nāzı ‘aceb dil-şikār olur
Şehbâz-ı çeşmi pençe-i bâzı unutturur (G.13/6)

4.1.2.4. Papağan (Tûtî)

Papağan beyitlerde ayna karşısında konuşması ve şeker ile olan münasebeti

dolayısıyla ele alınır. Aşığın kendisi (G.67/2) ve gönlü için benzetilen olur:

Cānā ‘aceb mi tūṭī-i dil bī-zebān ise

Āyīnemüz mükedder ü işkeste-ḥātīruz (G.28/3)

Sevgilinin yanağının ve dudağının methinin yapıldığı beyitte onun yanağının özelliklerini anlatılsa bülbülün onu taze gül, dudağının özellikleri sayılsa papağanın da onu şeker zannedeceği söylenir:

Eylese vaşf-ı ruḥın bülbül gül-i ter fehm ider

La‘linūñ ḥāşıyyetin tūṭī de şekker fehm ider (G.19/1)

4.1.2.5. Anka

Anka, Kafdağı’nda yaşadığına inanılan efsanevî bir kuştur. Bazı beyitlerde ulaşılmaz oluşu sebebiyle bir övgü unsuru olarak ele alınan Anka (G.36/3; G.64/1; Mes.1/19), bazı beyitlerde ise mübalağalı bir ifade ile gönlün üstünlüğünü belirtmek için değersiz görülen bir mefhum olarak kullanılmaktadır. Gönül kuşu, asla mutluluk Kaf’ına tenezzül etmez; Anka’nın kanadı onun gözüne sinek kanadı gibi değersiz görünür:

Ḳāf-ı iḳbāle tenezzül itmez aṣlā murğ-ı dil

Dīdesine bāl-i ‘Anḳā görünür per-i meges (G.32/3)

4.1.2.6. Güvercin (Kebûter)

Güvercin avlanması sebebiyle ele alınır. Âşıklar avcıya benzetilince, ayva tüyleri yeni çıkmış sevgili de henüz tuzağa düşmemiş bir güvercin olarak düşünülür:

Ḥaṭ-āver-dil-ber elbette olur ‘uşşāḳına me’nūs

Kebûter olsa āvāre olur şayyāddan maḥzūz (G.38/3)

4.1.2.7. Tavus

Tavus kuşu başındaki sorgucu, rengârenk kanat ve kuyruk tüyleriyle diğer kuşlardan farklı ve çekici bir görünüme sahiptir. Cazibesinin ilâhî güzelliği yansıttığı ve görenleri kendisine hayran bıraktığı kabul edildiği için cennet kuşu olarak da bilinir.

“Divan şairlerinin mecaz dünyasında tavusun renkli bir yeri vardır. Pek çok şair tarafından tavus iffet, renk, gösteriş, güzellik, itibar, ihtişam ve kendini beğenme sembolü olarak anılır.”⁸¹ Divan’da sadece bir yerde zikredilir ve söz konusu edilen kişiyi övmek amacıyla “Tavus, onun salınarak edalı yürüyüşünü görseydi utanarak eteğini öperdi.” denilir:

Görse reftâr u cilvesin tâvûs

Şerm ile eyler idi dâmen-bûs

(Mes.1/22)

4.1.2.8. Hühüd

Hühüd başında bulunan sorguç şeklindeki renkli tüyler sebebiyle Türkçede çavuş kuşu olarak adlandırılmıştır. Sadece bir yerde zikredilir:

Ne kuş olduğunu bilür lâ-büd

Da‘vâ-i çavuşî iden hühüd

(Mes.1/23)

4.2. DÖRT AYAKLI HAYVANLAR

4.2.1. Eşek (Har)

Bir beyitte ahmak kimseler için “har-siriştân” ifadesi kullanılır (G.7/5). Onun dışında eşek, beyitlerde zahit ve sofunun benzetileni olarak ele alınır. Şair bir yerde “Ey eşek zahit! Bıraktığım yerde otlayasın; sakın aşk konularına girme, sonra seni ararım da bulamam!” diye zahide seslenirken (Müf.20), bir müfrette ise eşek sofunun suskunluğunun âşıklar için mûsikî yerine geçtiğini söyler:

Nevâ-yı nâle-i ‘uşşâka ta‘n idüp n’eyler

Sükût-ı şûfî-i har mûsikî yerine geçer

(Müf.3)

4.2.2. Ceylan (Âhû)

Genel olarak bahçe ve çimenlik gibi yerlerle beraber zikredilen ceylan, sevgilinin gözünün benzetileni durumdadır (G.12/1; G.51/1).

4.2.3. At (Semend, Esb)

At, hızı, nazlı yürüyüşü ve nalının şekli sebebiyle ele alınır. Beyitlerde naz,

⁸¹ Ömür Ceylan, “Tavus”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XL, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 184-185.

şarap ve yara ile ilgili tasavvurlarda yer alır. Yara, bir âşıklık alametidir. Eskiden yaralar at nalı şeklinde olurdu. Bir beyitte Necib, kendine seslenerek sevgilinin atının nalının resmini yara sanıp da yaralı göğsünü sevgiliye âşıklık alameti olarak sunmamasını söyler (G.40/5). Başka bir beyitte ise sakiye seslenen şair, şarap atını kendisini memnun edinceye kadar sürmesini söylemektedir (G.42/2). Sevgili, âşıklarının yolu üzerinden onların halini seyretmek için naz atına binip oradan geçmektedir:

Necībā seyr içün üftādegānın reh-güzārında

Süvār olup semend-i nāza ol yār uğramış geçmiş (G.33/5)

4.2.4. Arslan

Arslan sadece bir beyitte zikredilir:

Ġamze dursun yā amān vīrsün dile müjgān-ı yār

İki şīr itmez temekkūn hāşılı bir bīşede (G.57/2)

4.3. SÜRÜNGENLER, BALIK VE BÖCEKLER

4.3.1. Karınca (Mûr)

Karınca sadece bir beyitte aynı zamanda padişah olan Süleyman peygamber ile olan münasebetine telmihte bulunularak ele alınır. “Gönül, o güzeller padişahı sevgili ile iddialaşsa bu bahsi kaybeder, mağlup olur; zira karıncanın Süleyman ile bahse girecek ne canı vardır?” denerek gönlün zayıflığı karşısında sevgilinin kudret ve azameti gönül-karınca, sevgili-Süleyman teşbihi ile mürettep bir leffüneşr vasıtasıyla ifade edilir:

İtse dil mülzem olur ol şeh-i hūbān ile bahş

Ne vücūd ile ider mūr Süleymān ile bahş (G.6/1)

4.3.2. Sinek (Meges)

Sinek sadece bir beyitte küçüklüğü ve değersizliği bakımından ele alınır. Mutluluğun, erişilmez olması bakımından Kafka’ya benzetildiği bir beyitte gönül kuşunun ona tenezzül etmeyeceği, Anka’nın kanadının onun gözünde sinek kanadı kadar küçük ve değersiz olduğu mübalağalı bir dille ifade edilir:

Ḳāf-ı iḳbāle tenezzül itmez aṣlā murğ-ı dil

Dīdesine bāl-i ‘Anḳā görünür per-i meges (G.32/3)

4.3.3. Pervâne

“İnce ve narin yapısı, tüle benzeyen kanatları ve ışığa ve ateşe düşkünlüğü onun başlıca özellikleridir. Bu özellikleri sebebiyle âşık, âşığın canı ve gönlü ile ilgili tasavvurlarda sık sık yer alır. Yanacağını bile bile ateşe koşması ve ateşin çevresinde dönmesi ile sevgilinin çevresinden ayrılmayan, dīvâne olarak vasıflandırılan âşık için benzetilen olmasına sebep olur. Âşığın sevgiliye karşı olan bu aşırı düşkünlüğü “pervâne olmak” deyimine uygun düşer.”⁸²:

Şevḳ-ı ruḥsāruñla eyler bu dil-i dīvâne raḳş

Âteş-i sūzānı gördükçe ider pervâne raḳş (G.35/1)

4.3.4. Kaplumbağa (Keşef)

Kaplumbağanın başını kabuğuna çekmesi ile çevresiyle ilgilenmemek, kendi halinde olmak, dünyalık bütün ilgilerden vazgeçmek anlamında “başını hırkaya çekmek” deymi arasında ilgi kurularak beraber zikredilir:

Künc-i belāda ser-be-girībān-ı şabr olan

İtmez nigāh-ı rağbet-i cāh-ı cihān-bān

Çeksün serini hırkaya hem-çün keşef hemān

Me’yūs-ı ‘izz ü devlet olan fāriğ-i cihān

Gerden-firāz-ı ‘âtıfet-i Kirdgār olur (Th.1/3)

5. BAĞ, ÇEMEN, ÇİÇEKLİK İLE İLGİLİ UNSURLAR

5.1. BAĞ

Bağ sümbül, lâle, gül, gonca gibi çiçeklerin olduğu; fidan, servi, şimşad gibi ağaçların bulunduğu; karga, bülbül gibi kuşların barındığı bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahar mevsiminde her tarafın yeşermesi ile sevgililerin gezintiler yaptığı, âşıkların da onları görebilmek, aşklarını ispatlamak için peşlerinde dolaştığı mekân

⁸² Sefercioğlu, a.g.e., s. 426.

olarak ele alınır (G.20/4). Herkesin arzu ettiği bahar mevsimi gelmiş, istek bağının goncası açılmışken (T.3/4), âşık o tegafülü huy edinmiş sevgilisini eğer bir kez olsun bağda gezerken görebilse ona kızgın demirle dağlanmış yaralı başını ve göğsünü arz edecektir (G.40/2).

Bağ, güzelliğin benzetileni olarak ele alınır. Taze sümbül, sevgilinin güzelliğinin bağı olan yanağında dedikodu yapmamalıdır; çünkü onun dağınık saçıyla iddialaşamaz (G.6/4). Bir tarih beytinde ise söz konusu edilen yapı, lâle gibi kırmızı yanağı, yasemin gibi beyaz yüzüyle güzellik bağının gelini olarak tasavvur edilir (T.9/9).

Sevgili işve bağının gül goncası (G.48/2), ülfet bağının servisidir (Müf.19). Sevgili kavuşmaya pek sıcak bakmadığı için arzu bağının fidanının gülünün hiç açmadığı belirtilir (G.54/2). Oysaki âşığın tek isteği sevgiliye yakın olabilmektir. Dünyada insan yer edineceği bir yer lazımdır. Bu yüzden âşık da sevgilinin mahallesinin yanı başında bulunan bağın tozu olmayı tercih etmiştir (G.17/3).

Bağlar bahar mevsiminde yeşilliklerle dolar. Bağda bulunan bitkiler ile sevgilinin ayva tüyü, ağzı ve yanağı arasında ilgi kurulur. Gonca ağızlı, lale yanaklı sevgilimin gelişiyse âşığın eziyet köşesinin İrem Bağı'na döndüğü belirtilir (G.69/4). Yeni çıkan ayva tüyleri yeşil renkte olur. Âşık, sevgilinin yanak bağında yeni çıkmış ayva tüyünü görünce aklına yemyeşil bahar mevsimi gelir (G.68/5). Hatta şekil itibarıyla sümbül gibi olan yeşil ayva tüyleri o kadar güzel ve cezbedicidir ki bahar mevsimini dahi unutturur:

Sümbül-sitân-ı bāğ-ı ruh-ı yâri gör dilâ

Sebzîn-ḥattı faşl-ı bahârı unutturur (G.11/4)

Bağın ilgi kurulduğu bir diğer unsur ise dünyadır. Dünya bir bağa benzetilince sevgili de servi ve şimşad gibi ağaçlara teşbih edilir. Âşık “Bu yerde hoş endamlı şuh bir sevgili gören yok mudur? Bu eskimiş bağda şimşad olmaz mı?” diye sorar (G.26/10). Öte yandan sevgiliye kavuşma isteğinde olmadığı için başının rahat olduğunu ve dünya bağında servi de şimşad da istemediğini dile getirir (G.25/4).

5.2. GÜLŞEN, GÜLBÜN, GÜLZÂR, GÜLİSTÂN

Divan'da tabiat ile alakalı unsurlar arasında en çok sözü edilen mekân yukarıdaki kelimelerle beyitlerde yer alan gül bahçesidir. Güzelliği, genişliği, rengi ve çevreye yaydığı hoş kokular sebebiyle ele alınır. Gül bahçesi içerisinde gonca ve

kıpkırmızı güllerin olduğu, ceylanların gezdiği, bülbüllerin öttüğü, sevgililerle gezintilerin yapıldığı ve işret meclislerinin kurulup şarapların içildiği bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Gül bahçesi aşk, sır, naz, izzet, sevgilinin bulunduğu mekân, dünya, saray, mektep, memduhun yüzü için benzetme unsuru olarak kullanılır. Sevgilinin yanağında gezen şehla gözleri, gül bahçesi içerisinde gezen ceylan olarak düşünülür (G.12/1). Aşğın ateş gibi parlayan kırmızı yarası, aşkın gül bahçesinin gülü olarak telakki edilir (G.9/1). Âşık-bülbül, sevgili-gül teşbihinin yapıldığı bir beyitte genel olarak sevgililerden “naz gül bahçesini süsleyen gül”ler olarak bahsedilirken, aşğın sevgilisi “değme taze gül” olarak vasıflandırılır (G.25/1). Bülbüllerin gül bahçesinde hasretle adeta feryat edercesine ötmesi, goncaların sakladığı gül yapraklarını görememesinden kaynaklanmaktadır (G.30/5). Gonca (sevgili), bülbüllere açılmayacak gibi olunca gül bahçesinde dedikodular çıkmaktadır (G.46/4).

Gül bahçeleri baharın gelmesiyle eğlencelerin tertip edildiği, şarapların tüketildiği, sohbet meclislerinin kurulduğu bir mekân olarak da bilinir. Aşıkları bu mekana çeken, seher vakti hoş nağmeleriyle adeta gül bahçesinin güzellikleri vassfedercesine öten bülbüllerdir (T.9/11-12). Gonca dudaklı sevgililerle gezintiye çıkılması planlanırken akla gelen ilk mekân, içerisinde bülbüllerin de olduğu gül bahçesidir (G.21/1). Rintler gül bahçesinin meydanında görünmeyince içki yasağının olması ihtimali üzerinde fikir yürütülür:

Yasağ-ı bâde mi var bilmezüz nedür hikmet

Fezâ-yı gülşene rindân çekilmeden kaldı (G.70/2)

Gül bahçesinde sadece gül yoktur. Orada sümbül, lâle gibi çiçekler de yer alır. Ayva tüyleri şekil itibariyle sümbüle benzetilir. Sevgilinin yanağındaki ayva tüyü o kadar hoştur ki gül bahçesinde bile böyle seçkin bir sümbülün açılmadığı söylenir (G.61/5). Sümbül saçlı sevgili, güzellik bağının gül bahçesinde açılınca güller hasetten kızarır, lâle bağrını dağlar:

Açıldı saçı sünbül gülşen-i bağ-ı melâhatde

Kızardı reşkden güller derûnın dâğladı lâle (T.15/1)

Gül bahçesi ile ilgi kurulan diğer bir mekân ise sevgilinin bulunduğu yerdir. Sevgilinin mahallesi gül bahçesi olarak düşünülür. Aşğın gonca gibi hassas tabiatını perişan eden, sevgilinin gül bahçesine benzeyen mahallesine rakibin uğrayıp geçmesidir (G.33/2). Bazen de sevgiliden eziyet gören aşğın alıp başını gitmeyi düşündüğü bir

mekân olarak bahsedilir. Çünkü aşğın diyarı sevgilinin bulunduğu yerdir. Aşğın, sevgilinin eziyetinden bu diyarı terk etmesi gerektiği söylenirken sevgilinin mahallesinin gül bahçesine gideceği düşünülmemelidir:

Şanma ‘azm-i gülşen-i kūy-ı nigār itsem gerek

Dest-i cevri-yârdan terk-i diyâr itsem gerek (Kt.1/1)

Gül bahçesi ile ilişkilendirilen unsurlar arasında dünya ve cennet de yer almaktadır. Bu ilgide sırasıyla geçicilik ve güzellik söz konusudur. Gül bahçesinin güzelliği geçicidir; sonbaharda havaların soğumaya başlaması, ağaçların yapraklarının sararması ve çiçeklerin solması ile gül bahçesindeki güzellik de sona erer. Yokluk diyarı olarak anılan dünyanın geçici olması ve onda mutluluğun olmaması gül bahçesi üzerinden aktarılır. Gül bahçesine benzeyen dünyada mutluluğun kokusunun dahi olmadığı belirtilir (G.37/1). Vefat için söylenen bir tarih manzumesinin bir beytinde ise memduh için “Allah, cennetlerin gül bahçesine eriştirsın.” şeklinde duada bulunularak gül bahçesi ile cennet arasında ilgi kurulur (T.29/2). Başka bir beyitte sevgili padişaha, dünya saraya, bu sarayın gül bahçesi de cennet bahçelerine benzetilir:

Degül gülşen-sarây-ı ‘âlem ey şâh-ı cihân sensüz

Ben ol müstağnî-i gül-geşt-i şahn-ı cennetem şimdi(G.67/4)

Gül bahçesinin mektebe benzetilmesinde bu bahçede bulunan unsurlardan gülün hocaya, bülbülün talebeye ve gül yaprağının rahleye benzetilmesi etkili olur. Memduhun damat olması üzerine kaleme alınan bir tarih manzumesinde, gül hocasının sevincinden serviyi azat ettiği ve bülbülün o gün gül bahçesi mektebinden ders almadığı söylenir (T.1/3). Aynı olay için düşürülen başka bir tarih manzumesinde ise benzer kullanım söz konusudur:

Mu‘allim-hâne-i gülşende bülbül

İdüp icrâ-yı hamd-i pâk-i Mevlâ

Oğur sır rahle-i evrâk-ı gülden

Bahâristân-ı vaşf u medh-i pâşâ (T.3/5-6)

5.3. ÇEMEN

Çemen yeşil otlarla kaplı bir mekândır. Bağ ve gül bahçesi ile aynı özellikleri

taşır. Bülbül, ceylan gibi hayvanlar; lale, gül, nergis gibi çiçekler; servi gibi ağaç ve ırmaklar ile beraber zikredilir. Sevgilinin serviye benzetildiği ve ırmakların kıvrıla kıvrıla aktığı gerçeğinden hareketle ırmakların sevgilinin servi boyunun ayakları altındayken yani ona çok yakinken niçin ondan ayrı kalmış deli gönül gibi çimenlikte dönüp durduğu sorulur:

Pā-māl-i serv-ḳaddūn iken niye ṭurmayup

Cūlar çemende çün dil-i şeydā gezer ṭurur (G.12/5)

Bahar mevsiminde her tarafın yeşile bürünmesinden dolayı çimenlik ile bahar birlikte ele alınır. Çimenlik, bazen renk olarak sevgilinin ayva tüyü ile kıyaslanır, sevgilinin ayva tüyü üstün tutulur. Bir beyitte “Âşık, bahar mevsiminin çimenliğinde dönüp dursa da sevgilinin yanağındaki yemyeşil ayva tüyünün güzelliğine eşdeğer bir güzellik bulamaz.” denmektedir (G.58/3). Sevgilinin yanak bahçesinde yeni çıkmış ayva tüyünü gören Necib’in aklına, bahar mevsiminde çimenlik seyri gelmektedir:

Bāğ-ı ruḥında tāze ḥatın gördün ey Necīb

Seyr-i çemen bahārda ḥatır-nişān idi (G.68/5)

5.4. SÜNBÜL-SİTÂN

Sümbül bahçesi sadece bir beyitte zikredilir ve sevgilinin ayva tüyleri ile ilgi kurulur:

Sünbül-sitān-ı bāğ-ı ruḥ-ı yāri gör dilā

Sebzīn-ḥatṭı faşl-ı bahārı unutturur (G.11/4)

5.5. ORMAN (BÎŞE)

Orman sadece bir beyitte “Bir ormanda iki arslan olmaz.” atasözü ile zikredilir:

Ġamze dursun yā amān virsün dile müjgān-ı yār

İki şīr itmez temekkūn ḥāşılı bir bīşede (G.57/2)

5.6. ŞÜKÛFE-DÂN

Çiçeklik, aşğın yaralı sinesi için benzetilen olur:

Şevk-ı rûy-ı yâr ile oldı gönül her yâre gül

Bir şükûfe-dâna döndi sîne ‘arz it yâre gül (G.47/1)

5.7. LÂLEZÂR

Memduhun sakalı güzel kokması bakımından sümbüle benzetilince yanağı da kırmızı renginden dolayı lâlezâra benzetilir. “Melahat lâlezârında hoş kokulu, narin ve süslü sümbülün açması” ifadesi ile memduhun sakalının çıkması kastedilmektedir:

Oldı üşkûfte melâhat lâlezârında henüz

Bir ser-âmed sünbül-i zîbende hoş-bû nâzenîn (T.4/2)

6. BİTKİLER

6.1. AĞAÇLAR (EŞCÂR), FİDAN (NAHL, NİHÂL)

Ağaç anlamına gelen “şecer” kelimesinin çoğulu olan “eşcâr” kelimesi ile beyitlerde geçen ağaçlar, çiçek açmaları, yaprakları, meyve vermeleri ve çeşitli renklerde olmaları dolayısıyla ele alınırlar. İlkbaharın padişah olarak tasavvur edilmesi ağaçların da kula teşbih edilmesine sebep olur. İlkbahar padişahı, kulu durumda olan ağaçlara renk renk yıllık verirken parlak yeşilini şuh boylu serviye saklamasına şaşılmaktadır:

Virür yıllık emîr-i nev-bahâr eşcâra gûn-â-gûn

‘Acebdür sebz-i rengîn serv-i şuh-endâm içün şaklar(G.22/4)

Fidan ise genellikle sevgilinin, şairin/aşığın ve tarih manzumelerinde söz konusu edilen yapının benzetileni olur. Fidanın güzelliği, tazeliği, hassas ve kırılgan yapısı benzer özellikler taşıyan sevgili ile arasında ilgi kurulmasını neden olur (Müf.7). Bir beyitte Necib, itibarda gül fidanı gibi olduğunu söyler (Th.1/5). Bir tarih manzumesinde ise memduhun yaptırdığı köşk, genç bir dilbere teşbih edilirken, gül fidanı gibi müstesna bir yere sahip olduğu vurgulanır:

Bu kaşr-ı tâze yâ bir dil-ber-i nev-âmededür

Nihâl-i gül gibi olsa ‘aceb mi müstešnâ (T.9/8)

Fidandan meyve toplanmaz. Fidanlar ancak ağaç olunca meyve verirler. Sevgili, aşığa yanağını öpebileceğini söyleyerek ona boş vaatlerde bulunur. Gerçekleşmesi

mümkün olmayan bu durum üzerine şair “Gül fidanından meyve toplamak nerede görülmüş?” diyerek bu olayı örneklendirir (Th.4/5). Fakat fidanların da meyve verdiği durumlar vardır. Tabi bu hadise mecazi olarak ifade edilir. Bu durumda fidan, soyut bir kavram olan vefa ile beraber ele alınır:

Bir gün şehâb-ı feyz-i Hudâ reşha-bâr olur
Her nev-nihâl-i bâğ-ı vefâ mîve-dâr olur
Bu hüsn ile o gül-ruha ‘âşık hezâr olur
Gülşen-fezâ-yı ‘aşka yaşum cûy-bâr olur
Her dâğ-ı sîne bir gül-i âl-i bahâr olur (Th.1/1)

6.1.1. Ağaç Çeşitleri

6.1.1.1. Servi

Servi Divan’da en çok bahse konu olan ağaç türüdür. Beyitlerde ince, uzun ve düzgün boyu, rüzgârda hafif hafif sallanışı, su kenarında olması ve bir yerde sabit durması dolayısıyla ele alınır. Sevgili ve sevgilinin boyu için benzetme unsuru olarak kullanılır. Beyitlerde geçen “serv-i hırâmân, serv-i revân, serv-i hoş-reftâr, serv-i bâğ-ı ülfet, serv-i çemân, serv-kadd” terkipleri sevgili ve boyunu ifade etmek için kullanılır. Servinin uzun boyuyla göklere kadar uzanması, onun “serkeş” olarak anılmasına sebep olur (G.41/2). Servinin (sevgilinin) boyu ne kadar uzarsa aşığın hasret gözyaşlarının seli ona nispetle artar (Müf.19). Servinin bulunduğu yerde sabit durması kararlı olmayı ifade etmek için kullanılır. Gönle servi gibi sabit, kararlı durması halinde bir gün ayağına mutluluk ırmağının yüz süreceği belirtilir:

Şâbit ol sen ey gönül mânende-i serv-i sehî
Pâyüña bir gün gelür rû-mâl ider cûy-ı neşât (G.37/4)

Bir beyitte ise memduhun mısraı düzgünlük yönünden serviye benzetilir:

Beyti bir cûy-bâr-ı ‘irfândur
Mışra‘ı serv-i bâğ-ı cânândur (Mes.1/11)

6.1.1.2. Sanavber

Sanavber sadece bir beyitte zikredilir ve sevgilinin boyu için benzetilen olur:

Hâlet-i reftârını bilmez o naḥl-i nev-resûñ

Kec-naẓarlar ḳadd-i bālāsın şanavber fehm ider (G.19/2)

6.1.1.3. Şimşâd

Şimşir ağacı sevgili için benzetilen olur. Dünyanın bir bağ olarak düşünöldüğü beyitte sevgili de bu bağdaki şimşadtır. Bir beyitte âşık sevgililerden uzak kalmış olacak ki “Bu yerde bir güzel boylu şuh sevgili gören yok mudur? Bu eskimiş bağda hiç şimşad olmaz mı?” diye sorarken (G.26/10), başka bir beyitte ise sevgiliye kavuşma isteğinde olmadığı için başının rahat olduğunu, dünya bağında servi de şimşad da istemediğini belirterek halinden memnun olduğunu dile getirir:

Olmayup ser-der-hevâ-yı vaşl-ı yâr âsüdedür

Bâğ-ı ‘âlemde o kim bir serv ü şimşâd istemez (G.25/4)

6.1.1.4. Tûbâ

Tuba ağacı cennette bulunan bir ağaçtır. Kökü yukarda dalları aşağı doğru bütün cennet tabakalarını kapladığına inanılır. Beyitlerde genel olarak sevgiliyi yüceltmek için bir araç olarak ele alınır. Tuba bir beyitte sevgilinin boyunu kıskanırken (G.70/5), başka bir beyitte serviye benzetilen sevgilinin salınarak yürüyüşünü kıskanır:

Hacâlet el virür Tûbâya ol servüñ ḥırâmından

Ḳıyâmetler ḳopar ol ḳâmet-i bālâ ḳıyâmından (G.52/1)

6.1.1.5. Çınar

Çınar sadece bir beyitte geçmektedir. Servi ve fidan ile birlikte zikredilir. Servi ve çınar iki imam olarak tasavvur edilir. Naz fidanı olarak vasıflandırılan sevgili kametin güzelliğini artırdığından beri servi ve çınar imamlıktan el çekmişlerdir:

Ol naḥl-i nâz arturalı ḥüsn-i ḳâmeti

Serv ü çenâr ḳaşr-ı yed itdi imâmeti (Müf.7)

6.2. ÇİÇEKLER

6.2.1. Sümbül

Sümbül koyu rengi, hoş kokusu ve kıvrım kıvrım şekli dolayısıyla sevgilinin ayva tüyü, memduhun saçı ve sakalı için benzetilen olmaktadır. Memduhun sümbüle benzeyen saçı güzellik bağının gül bahçesinde açılınca gül hasetten kızarır, lâle bağrını dağlar (T.15/1). Sevgilinin ayva tüyleri ile kaplı yanağı bahar mevsimi dahi unutturacak güzellikte bir sümbül bahçesidir (G.11/4). Memduhun yüzü güzel bir lâle bahçesine benzetilir. Sakalının çıkması ise lâle bahçesinde hoş kokulu, narin ve süslü bir sümbülün açılması olarak ifade edilir (T.4/2). Sevgilinin güzellik bahçesi olan yüzündeki taze sümbüle benzeyen ayva tüyleri boş konuşmamalıdır; çünkü onun dağınık saçı ile iddialaşamaz:

Ḳīl ü ḳāl eylesün bāḡçe-i ḥüsninde

Sünbül-i ter idemez zülf-i perīṣān ile baḥṣ (G.6/4)

6.2.2. Gül

Gül Divan'da en çok söz konusu edilen çiçektir. Divan edebiyatında gül sevgilinin, bülbül âşığın, diken ise rakibin sembolü olagelmıştır. Gül denince sevgili, bülbül denince âşık, diken denince rakip akla geldiğinden çoğu zaman bu kelimeler istiareli kullanılmaktadır. Gül güzelliği, hoş kokusu, kırmızı rengi, tazeliği ve yılda bir kez açması sebebiyle çeşitli tasavvurlar içinde ele alınır ve sevgilinin benzetileni olur. “Verd-i ter, gül-i gülün-tırâz-ı nâz, gül-i handân, şâh-ı gül-i bâḡ” terkipleriyle kastedilen sevgilidir. Sevgiliyi başında kırmızı örtüsü, üzerinde yeşil elbisesiyle gören âşık, onun baştan aşağı gül olduğunu söyler (G.47/2). Âşık, bülbül gibi gönül derdini anlatsa da o güle benzeyen sevgili duymazlıktan gelir (G.18/5). Bu durumda bülbül (âşık), kendisine başka bir gonca ağızlı sevgili bulur. O gülün de dikenle (rakiple) dost olmasına artık şaşırılmaz (G.20/5). “Bundan sonra o gülün eteğini dikenler tutsun.” diyerek hem sevgiliyi rakiplere bırakır hem de beddua eder:

Hârlar dāmānın alsun ol gülün şimdengirü

Murg-ı ümmîd-i viṣālî bî-ḳarār itsem gerek (Kt.1/2)

Bağrının kıpkırmızı olması ve ortasında siyah yarasının olması sebebiyle âşık lâle, güzellik ve renk münasebetiyle sevgili gül olarak tasavvur edilir. Bir beyitte lâlenin

gönlündeki yarasının belli olmasına şaşılmayacağı; çünkü onun bir gülün kıpkızıl divanesi olduğu söylenir:

Ƙıpkızıl dīvānesidür bir gülüñ gördüm Necīb

Āşikār olsa ‘aceb mi dilde dāğı lālenüñ (G.44/5)

Kırmızı rengi, güzelliği ve şekli itibarıyla gül, yanak, yüz ve perçemin benzetileni olur. “Gül-ruh, gül-‘izâr, ârız-ı gülgûn” yukarıda zikredilen vasıflardan dolayı sevgilinin yanağı için kullanılırken, “gül-rû, gül-çehre” yüzünü karşılar. Âşığın aklını dağıtan, onu divane eden sevgilinin güle benzeyen perçemidir (G.20/1). Yanağın eşi benzeri olmayan bir güzelliğe sahip olması “O meyhaneci çırağının gül renkli yanağının hayali gönül kilisesine hiçbir sûrette çizilemez.” şeklinde dile getirilir (Kt.3/1). Sevgilinin yanağının özellikleri sayılsa bülbül onu taze bir gül zanneder (G.19/1).

Gül kırmızı rengi ve şeklinden dolayı aşığın yarasının benzetileni olur. Âşığın gönlü ve sinesi sevgilinin kırmızı yüzünün şevkiyle kıpkırmızı bir çiçekliğe dönmüş olarak tasavvur edilir (G.47/1). Sevgili, âşığın göğsündeki yarayı tazeler. Ondan ayrı kalmanın arzusuyla oluşan yaralar gittikçe “gül-i sad-berg” gibi kat kat ve kıpkırmızı olmaktadır (G.54/3). Şair gül-yara ilgisinde yakıcılık ve renk itibarıyla ateş unsurunu da kullanır. Bir beyitte “Ateş gibi parlayan yaramız her zaman kırmızı olsa buna şaşılmaz; çünkü aşk gül bahçesinin gülü daima kıızıdır.” der:

Dāğ-ı âteş-tābımız olsa n’ola hem-vār sürh

Kim gül-i gülşen-fezā-yı ‘aşk olur her-bār sürh (G.9/1)

Gülün kırmızı renkli olmasının sebebi bülbülün kanlı gözünün aksi ve hasetten kızarması şeklinde tasavvur edilir:

Sürhî-i gül ‘aks-i hūnîn-çeşm-i bülbüldür meger

Āteşin-âb ile bulmuş perveriş hem-vāre gül (G.47/3)

Açıldı saçı sünbül gülşen-i bāğ-ı melāhatde

Ƙızardı reşkden güller derünün dāğladı lāle (T.15/1)

Âşığın başında ateşler yanar, bu yüzden kıızıdır; fakat rakibin başı her daim taze güllerle kıızıl görünür:

‘Āşıkūñ başında āteşler yanar ammā Necīb

Tāze güllerle olur her dem ser-i āgyār sürh (G.9/5)

6.2.3. Narçiçeği (Gül-nâr)

Narçiçeği kızıl renginden dolayı ele alınır. Sakinin dudağı renginden dolayı kızıl narçiçeğine benzetilir:

Cām-ı meyden sāķiyā la’l-i lebūñ dūr olmasun

Zīb ü fer virür derūn-ı sāğara gül-nār sürh (G.9/2)

6.2.4. Gonca

Gonca gülün açılmamış halidir. İçerisinde açılmayı bekleyen gül yapraklarını barındırır. Gonca küçük ve kapalı oluşu sebebiyle ele alınır. Genellikle gül ve bülbül ile beraber zikredilir. Goncalar, gülün yaprağını sakladığında bülbül, merhamet kokusunun hasretiyle feryat etmektedir (G.30/5). Gonca yavaş yavaş açılması sebebiyle nazın ve tegafülün sembolü olmaktadır. Bir beyitte ise “En ince şeyleri sezen gonca bile başını tegafül yastığına koymuşken gül, bülbüllerinin feryatlarını hiç duyar mı?” denilir (G.40/3).

Goncanın küçüklüğü ve kapalı şekli ile sevgili, sevgilinin ağzı, dudağı, aşığın gönlü, tabiatı ve bahtı arasında ilgi kurulur. Sevgili için sadece “gonçe” veya “gül-gonçe-i bâğ-ı işve” denilir. “Gonçe-leb, gonçe-i la’l” sevgilinin dudağını karşılarken, sevgilinin ağzından “gonçe-fem, gonçe-dehen, gonçe-dehân” şeklinde bahsedilir. Goncanın açılmaması sevgilinin konuşmamasını ifade eder (G.46/4; G.47/4; G.48/2). Gönlün kederli olması onun kapalı bir gonca olarak tasavvur edilmesine sebep olur. Fakat sevgilinin bir tebessümü ile gönül goncası açılır, âşık derdinden kurtulup neşelenir (Müf.24).

Bunların dışında gonca memduh ve memduhun şiiri için benzetilen olmaktadır. Şair bir beyitte memduh için “Bu goncanın başı yetenek ve bilgiyle süslensin; ona keder dikenini erişmesin, Allah onu gül gibi temiz etsin.” şeklinde iyi dileklerde bulunurken (T.19/6), başka bir beyitte şiirini gül goncasına benzetmektedir:

Şi’ri bir gonçe-i hadīka-i gül

N’ola vaşşâf olursa her bülbül (Mes.1/3)

6.2.5. Diken (Hâr)

Diken gül, gonca ve bûlbûlden ayrı düşünülemez. Klasik edebiyatta gülün veya goncanın sevgili, bûlbûlün âşık veya aşığın gönlü, rakibin ise dikene benzetildiğini daha önce belirtmiştir. Bunun dışında soyut bir kavram olan eziyet de dikene benzetilir. Sevgilinin “gül-ruh” olarak anıldığı bir beyitte âşıkların eziyet dikenin onun canına tesir etmesine şaşılmanması gerektiği söylenir. Çünkü o gül yanaklı sevgiliyi çekiştirip intikam almaya çalışan rakiplerin yaptığı yanında âşık masum kalmaktadır:

Geçerse cāna n’ola hâr-ı cevri ‘uşşâkın

Geçer o gül-ruha ağıyâr-ı kîne-cû gördük (G.46/5)

Memduhun goncaya benzetildiği bir beyitte ise keder ile diken arasında ilgi kurulur:

Ola zîb-i ser-i ‘irfân u hüner bu gonçe

İrmeye hâr-ı keder Hâk ide gül gibi nazîf (T.19/6)

6.2.6. Lâle

Lâle beyitlerde kırmızı rengi, şekli, ortasındaki siyahlığı sebebiyle ele alınır. Lâle, kırmızı renginden dolayı sevgilinin yanağının benzetileni olurken (G.48/1; G.69/4), ortasındaki siyahlık sebebiyle de çanağı gam akçesiyle dolmuş, sevgilinin bağında tok gezen dilencisi olarak vasıflandırılır (G.44/3). Bir beyitte lâlenin, bir gülün kıpkızıl divanesi olduğu için gönlünü dağladığı ve bu yaranın görünür olmasına şaşılmayacağı söylenirken (G.44/5), başka bir beyitte ise sevgilinin sümbüle benzeyen saçının güzellik gül bahçesinde açılmasından dolayı bu güzellik karşısında güllerin hasetten kızardığı, lâlenin ise bağrını dağladığından söz edilir (T.15/1). Lâlelin sevgilinin kırmızı yüzünün derdinin kılıcıyla şehit olduğu, bu sebepten yerinin gönül kapalı sevgilinin mahallesinin bahçesi olması gerektiği dile getirilir:

Tîğ-i derd-i verd-i rûy-ı âl ile olmuş şehîd

Bâğ-ı kûy-ı dil-rübâ olsun turağı lâlenün (G.44/2)

Karların, her tarafı kaplaması ve çokluğu sebebiyle kış ordusu olarak vasıflandırıldığı bir beyitte ise lâle, kırmızı mızrağı ile bu orduyu dağıtan ve yanağı hararetten kıpkırmızı olarak tasavvur edilmektedir:

Ṭağıdup ceyş-i şitâyı nîze-i la‘lîn ile

Şevkden kibrît-i ahmerdür yañağı lâlenüñ (G.44/4)

6.2.7. Nergis

Nergis, ortasındaki yuvarlak şekli sebebiyle göz olarak tasavvur edilir. Bir beyitte memduhun gözü yapı itibarıyla nergise benzetilir (Mes.1/4). Başka bir beyitte ise yukarıda zikredilen husustan dolayı uyuklu bir göz olarak tasavvur edilen nergisin, çimenlikte sevgilinin ürkmüş gözünün ceylanını görünce gözünü hayretle açmasından bahsedilir:

Yāruñ görünce āhū-yı çeşm-i remīdesin

Nergis cemende hayret ile açdı dīdesin (G.51/1)

6.2.8. Buhur-ı Meryem

“Meryemana eli denilen çiçektir. Eski tıpta safradan başı ağrıyan, gözleri kararan, midesi bulanık kişilere bu çiçeğin kökünü bal ve sirkeyle karıştırarak ilaç diye verirlerdi.

Çiçek aynı zamanda günlük ve tütsü olarak da kullanılmıştır. Efsâneye göre çiçeğin oluşması şöyledir. Hz. Meryem, İsa Peygamber’i doğururken zorlanmış ve bir çiçeği tutmuştur. Çiçek sonradan el şeklinde belirmiştir. Ebeler kolay doğum olması için bu çiçekten yararlanırmış.”⁸³ “Doğuracak kadının ağrısı tutunca ebe bu çiçekten bir kuru yaprağı suya atarmış. Suda yaprak açıldıkça gûyâ kadının da rahmi açılır, suyundan içince doğum kolayca olurmuş.”⁸⁴

Sadece bir beyitte tıbbî yönü vurgulanarak zikredilen buhurumeryem, ben için benzetilen olur:

Ol muğ-beçenüñ hâl-i ruh-ı zîbâsı

Ben haste-dile oldu buhūr-ı Meryem (Kt.2/2)

6.2.9. Benefşe

Menekşe sadece bir beyitte zikredilir. Koyu rengi, hoş kokusu ve kısa boyu dolayısıyla memduhun sakalı için benzetilen olur:

⁸³ Pala, *a.g.e.*, s. 85.

⁸⁴ Onay, *a.g.e.*, s. 89.

Rāmī Pāṣā-zāde ‘Abdullāh Beg kim eyledi

Gülsitān-ı behcetın hatt-ı benefşeyle bihîn (T.4/1)

6.2.10. Yasemin

Yasemin beyaz rengi sebebiyle ele alınmaktadır ve yanak için benzetilen olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapımı için tarih düşürülen bir manzumede söz konusu köşk yanağı lâle gibi kırmızı, yüzü yasemin gibi beyaz bir gelin olarak tasavvur edilir:

Yā bir ‘arūs-ı gülistān-ı bāğ-ı behcetdür

‘İzārı lâle vü ruhsārı yāsemīn-āsā (T.9/9)

7. MEYVELER

7.1. MEYVE (MÎVE, ESMÂR)

Divan’da meyve kelimesi daha çok bir gayretin sonucu, kazanımı olarak mecazî anlamda kullanılır. Bu nedenle sevgiliye kavuşmak ile ilişkilendirilmektedir. Genellikle bir olumsuzluğu ifade etmek için kullanılır. Sevgilinin aşığa verdiği öpücük vaadinin imkânsızlığı “nahl-i gülden mîve-çîn olmak ne mümkün” şeklinde ifade edilirken (Th.4/5), aşığın ümidini eziyetinin sert rüzgarıyla kökünden yıkan sevgilinin kavuşma meyvesine el uzatmak mümkün değildir (G.32/4).

7.2. MEYVE ÇEŞİTLERİ

7.2.1. Nar (Rümmân), Kiraz, Turunç, Kebbat, Üzüm (Rez)

Nar sadece bir yerde kırmızı renginden dolayı söz konusu edilmektedir (G.8/4). Kiraz dudağın benzetileni olarak karşımıza çıkarken (G.22/3), turunç sevgilinin gerdanını hatırlattığı için kokusu sebebiyle ele alınır (G.22/5). Tadı sebebiyle kebbat ile dudak arasında ilgi kurulurken (G.26/4; G.38/6), üzüm “duhter-i rez” şeklinde kişileştirilir (G.8/4).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUYOLCUZÂDE MEHMED NECÎB'İN DİVANI (TRANSKRİPSİYON)

1. METİN HAZIRLANIRKEN TAKİP EDİLEN YOL

- Suyolcuzâde Mehmed Necîb'in Divanı'nı hazırlanırken metinden hemen önce yer alan ve tablo şeklinde gösterilen transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.
- Arapça, Farsça bütün ekler kısa çizgiyle ayrılmıştır.
- Aynı iki kelimenin arasına bir edat girmesi ile oluşan kelimeler (-) tire işareti ile “ser-a-ser” şeklinde yazılmıştır. Fakat bu kelimelerden Türkçeleşmiş olanlar “berâber” şeklinde bitişik yazılmıştır.
- İki hecesinin arasında ünlü bulunmayan bazı Farsça kelimeler Türkçe söylenişlerine uygun olarak “rûzigâr, âfitâb, âşinâ” şeklinde yazılmıştır.
- Arapça tamlamalar “a'lemü'l-'ulemâ, Rabbü'l-'ibâd, celîlü's-şân” şeklinde yazılmıştır.
- “Allah” lafzının tamlayan olarak kullanıldığı tamlamalarda lam harfleri (') kesme işareti ile ayrılmıştır. Lutfullâh, Abdullâh gibi özel isimlerin yazımında kesme işareti kullanılmamıştır.
- Vâv-ı ma'dûle bulunan kelimelerin yazımı “ebced-h'ân, h'âhiş” şeklinde gösterilmiştir.
- Vezin gereği ünlü düşmesi olan kelimeler “n'ola, n'eyledüñ, n'eyler” şeklinde kesme işareti ile gösterilmiştir.
- İlgi ve iyelik ekleri “hüsnüñ, adum” şeklinde yuvarlak olarak yazılmıştır.
- Bildirme kipi “+dur, +dür” şeklinde yuvarlak yazılmıştır. Ayrıca +t şeklindeki konsonant uyumu +d şeklinde yazılmıştır.
- Bulunma ve ayrılma ekleri +de, +dan şeklinde metindeki haliyle yazılmış olup sert ünsüz benzeşmesi olan +te, +tan şeklinde yazılmamıştır.
- Özel isimler ve yer adları ilk harfi büyük olacak şekilde ve kendinden sonra gelen ekler ile bitişik yazılmıştır.

- Metne bizim tarafımızdan veya metin tamiri maksadıyla eklenen kelimeler “[]” köşeli parantez içine alınmıştır.
- Metinde okunamayan kelimelerin yerine “.....” nokta konulmuş, okunuşundan şüphelenilen kelimelerin sonuna “?” soru işareti konulmuştur.
- Metinde “-ub, üb” şeklinde yazılan zarf-fiil eki “-up, -üp” şeklinde “p” harfi ile yazılmıştır.

2. DİVAN’IN NÜSHASININ TAVSİFİ

Suyolcuzâde Mehmed Necib’in Divan’ının bugün ulaşabildiğimiz ve bilinen tek nüshası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı’nda K.0169 numarası ile kayıtlıdır. Divan’ın 1a sayfasındaki “Rukimet hâzihi er-rakamehu bi-hattı berâ’ahu rakamehu’l-fakîr Mehmed Necîb Suyolcu-zâde” şeklindeki kayıt, Divan’ın müellif hattı olduğunu göstermektedir. Bu kaydın hemen altında “Sümme teşerrüf temlîkehu el-fakîr ‘Abdurrahman bin Mehmed Râmî el-vezîr” şeklindeki temellük kaydından Divan’ı Osmanlı sadrazamı Râmî Mehmed Paşa’nın oğlu Abdurrahman Bey’in mülk edindiği anlaşılmaktadır.

Divan 15 yaprak, 2 sütun, 26 satırdan oluşmaktadır ve ta’lik hatla yazılmıştır. Satır sayıları bazı varaklarda değişkenlik göstermektedir. Her sayfasına cetvel çekilmiş ve manzume başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Divan’da yoğun şekilde derkenara yazılan şiirler dikkat çekmektedir. Fiziki niteliği 215x130, 165x65 mm’dir.

Baş: Olmasayduñ heft-ţârem olmaz idi rûşenâ

Hilķat-i eşyâya bâ’îş sensin ey nûr-ı Hūdâ

Son: Bu edâ var mı her sūhan-verde

Didüm el arkası Necîb yerde

3. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ث	ṡ, Š
ح	ḥ, Ĥ
خ	ḫ, Ħ
ذ	ẓ, Ẓ
ص	ṣ, Š
ض	ẓ, Ẓ
ط	ṭ, Ṭ
ظ	ẓ, Ẓ
ع	‘
غ	ġ, Ġ
ق	q, Q
ك	k, K, g, G, ñ
ء	’

4. METİN

[ĞAZELİYYÂT]

[Harfî'l-Elif]

1

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

[1b]

1 Olmasayduñ heft-târem olmaz idi rüşenâ
Hılkat-i eşyâya bâ'îs sensin ey nûr-ı Hudâ

2 İki yalıñ yüzli bendeñdür şehâ şems ü kamer
Ka'be-i küyuñ tavâf itse n'ola şubh u mesâ

3 Mihr ü meh ser-levhalar encüm nuķat cedvel şihâb
Bir müzehheb hilyedür vaşfuñda bu levh-i semâ

4 Zülmet-i cürm ü güneş sed oldı ey şâh-ı rüsül
Hızr-ı luţfuñ 'âşiyân-ı ümmete kıl reh-nümâ

5 Yâ Resûla'llâh ğarîķ-ı baħr-i 'işyândur Necîb
Dest-ĝîr ol âşinâmuz yokdurur ey pâdişâ

G.1

1 Ey Allah'ın nuru (Hz. Muhammed)! Varlıkların yaratılışına sebep sensin; sen olmasaydın, yedi kat gökyüzü parlak olmazdı (yaratılmazdı).

2 Ey padişah! Parlak yüzlü iki kölen olan ay ve güneş, Kâbe'ye benzeyen evini sabah akşam tavaf etse buna şaşılır mı?

3 Başlığı güneş ve ay, noktaları yıldızlar, cetveli kıvılcım olan bu gökyüzü levhası senin özelliklerini anlatan yaldızlı bir hilyedir.

4 Ey peygamberlerin sultanı! Suç ve günah karanlığı (her tarafı) kapattı; lütuf Hızır'ını ümmetinden yolunu şaşıranlara rehber kıl.

5 Ey Allah'ın resulü, Necip (de) isyan denizine batmıştır! Ey padişah, aşinamız yoktur; sen bize yardım et!

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

- 1 Bir perī-çehre ile ülfeti çok gördi baña
Şimdi yārān bu ünsiyyeti çok gördi baña
- 2 Bakmadı nabz-ı dil-i haste-i hicre o tabīb
Çeşm-i bīmārı gibi sıhhati çok gördi baña
- 3 Kaldı dil hasret-i hālūnle hażīz-i gamda
Necm-i baht-ı siyehüm rif‘ati çok gördi baña
- 4 Yār nāz u sitemin şimdi vefā diyü ider
İbtidā eylediği rağbeti çok gördi baña
- 5 O mehūñ şem‘ine pervāne idüm ben de Necīb
Rūzigār ise bu germiyyeti çok gördi baña

G.2

- 1 Dostlar, bir peri yüzlü (sevgili) ile görüşüp konuşmamı bana çok gördü; şimdi bana bu dostluğu çok görüyorlar.
- 2 O tabip (sevgili), baygın bakan gözü gibi sıhhati bana çok gördüğü için ayrılık hastası gönlün nabzına bakmadı.
- 3 Gönül, beninin hasretiyle gamın en alçak yerinde kaldı; kara bahtımın yıldızı yükselmeyi bana çok gördü.
- 4 Sevgili, başlangıçta gösterdiği ilgiyi bana çok gördü; şimdi vefa diye sitem ve naz ediyor.
- 5 Necip, ben de o aya benzeyen sevgilinin mumuna (ışığına) pervane idim; (fakat) rüzgâr (bu devir) onun aleviyle yanmayı bana çok gördü.

Harfû'l-Bā'

3

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Eylemem la'lün taleb yok yire itme ictināb
'Aynına zehr-ābe-nūṣān-ı ğamuñ gelmez şarāb
- 2 Kūbbe-i çarhı sūtün-ı şu'le-i āh-ı derūn
İtdi ol hūrşīd-rūya ḥayme-i zerrīn-ṭināb
- 3 Ġālib oldu leşker-i ḥaṭ ṣāh-ı ḥūsne gūyiyā
Rūmı teşhīre gelür ceyş-i Ḥabeşdür bī-ḥisāb
- 4 Bezm-i ğayre nūr-pāş-ı āşināyīdür müdām
Öyle hercāyī ṭabī'atdūr o reşk-i āfitāb
- 5 İktisāb-ı zevk idüp ālāmı def' itdün Necīb
Meclis-i meyde bugün sākīde gördün āb u tāb

G.3

- 1 *(Ey sevgili!) Boşu boşuna sakınma, la'l gibi kırmızı dudağını istemem; senin gamının zehirli suyunu içenlerin gözüne şarap görünmez.*
- 2 *İçten yükselen ah alevinin direği, feleğin kubbesini o güneş yüzlü sevgili için altın ipli çadır haline getirdi.*
- 3 *Rum diyarını istila etmeye gelen sayısız Habeş askeri gibi ayva tüyü askeri, güzellik padişahına galip geldi (sevgilinin yüzünü kapladı).*
- 4 *O güneşi kışkandıracak kadar güzel olan sevgili, öyle kararsız tabiatlıdır ki başkasının meclisine (bile) devamlı dostluk ışığını saçar.*
- 5 *Necip, bugün içki meclisinde sakide bir güzellik ve parlaklık gördün; neşelenip, üzüntüleri defettin.*

Ber-vech-i iştirāk

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

- 1 'Aceb mi cām-ı meclis olsa hün-âb ile leb-ber-leb
Dü-la'l-i nâb-ı dil-ber birbiriyle oldu hem-meşreb
- 2 Harîdâr ol döküp nakd-i sirişkûn nakdini ey dil
Felekde mihr ü meh seyr-i cemâle müşterîdür heb
- 3 Perîşân olmada hâl-i dil-i 'uşşâk-ı ğam-dîde
Hayâl-i kâkül-i dil-dâr-ı naḥvet-kâr ile her şeb
- 4 İder üstâd-ı 'aşkın bir nigeḥle tıfl-ı ebced-h'ân
Fünûn-ı cevri tekmiḥ itmiş ol şûr-efgen-i mekteb
- 5 Olursan Kâzım-âsâ dâhil-i bezm-i mey-i vaşlı
Necîbâ sūzişûn teskîn ider sâkî-i hoş-meşreb

G.4

- 1 Sevgilinin saf la'le benzeyen iki dudağı birbiriyle arkadaş oldu; içki meclisinin kadehi, kanlı su (şarap) ile ağzına kadar dolsa buna şaşılır mı?
- 2 Ey gönül! Ay ve güneş, felekte daima (sevgilinin) yüz güzelliğinin seyrine müşteridir; (sen de) gözyaşı sermayenin akçesini döküp müşteri ol!
- 3 Kederli âşıkların gönül halleri, kibirli sevgilinin kâkülünün hayali ile her gece perişan olmaktadır.
- 4 Mektepte kargaşalık çıkaran o sevgili, eziyet ilimlerini baştan sona okuyup bitirmiştir; aşk üstadını, bir bakışıyla mektebe yeni başlayan çocuğa çevirir.
- 5 Ey Necip! Kazım gibi vuslat şarabının meclisine dâhil olursan, güzel huylu saki senin (de) yangını söndürür.

Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün

- 1 Olmaz ol mest-i mey-i nâz ile ḥarf-i ülfet
Câmdan girmeyicek destime zarf-ı ülfet
 - 2 Ağzınıñ ölçüsün aldum o büt-i ṭannāzuñ
Eylemez âşıkına zerrece şarf-ı ülfet
 - 3 Leb-güşâ olmadan irişdi gürûh-ı ağyâr
Yağdı bârân gibi meclise berf-i ülfet
 - 4 Vuşlat-ı yâre ğam-ı 'aşkını tercîḥ iderüz
Degül 'uşşâka selâmet hele şarf-ı ülfet
- [2a]**
- 5 Ne yazar şafḥa-i ümmîde Necîbâ bilmem
Olmaz ol mest-i mey-i nâz ile ḥarf-i ülfet

G.5

- 1 *Camdan dostluk zarfı (kadeh) elime girmeyince, o naz şarabının sarhoşu ile dostluktan söz edilmez.*
- 2 *O herkesle alay eden sevgilinin ağzının ölçüsünü aldım; (artık rakibim olan) aşığına zerre kadar dostluk gösteremez.*
- 3 *(Daha) dudak açmadan meclise rakipler geldi; ülfet karı (soğuk sözler) yağmur gibi yağdı.*
- 4 *(Sevgilinin) dostça bakışı, âşıklar için kurtuluş değildir; (bundan dolayı biz,) sevgiliye kavuşmak yerine onun aşkının gamını tercih ederiz.*
- 5 *Necîbâ ümit sayfasına ne yazıyor bilmem (ama) o naz şarabının sarhoşu ile dostluk sözü edilmez.*

Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün

- 1 İtse dil mülzem olur ol şeh-i hübân ile baḥş
Ne vücūd ile ider mūr Süleymân ile baḥş
- 2 Reşk ider nâleme aḡyâr ser-i kūyında
Zâḡ-ı bāḡ eyleye mi bülbul-i nālân ile baḥş
- 3 Sâḥir-i çeşmi füsûn eyler iken her laḡza
Olmaz ey ḡam-zede-dil ḡamze-i cānân ile baḥş
- 4 Kıl ü kâl eylesesün bāḡçe-i ḡusninde
Sünbül-i ter idemez zülf-i perîşân ile baḥş
- 5 Lâl ider istese 'arz eyler iken ḡâl-i dili
'İşve fenninde Necîb olmaz o fettân ile baḥş

G.6

- 1 *Gönül, o güzeller padişahıyla iddialaşa susturulur (mağlup olur); karıncanın Süleyman ile bahse girecek ne canı vardır.*
- 2 *(Ey sevgili!) Rakip, senin yanı başındaki inlemelerimi kıskanır; (ama) bağın kargası inleyen bülbülle hiç yarışabilir mi?*
- 3 *Ey dertli gönül! (Sevgilinin) gözünün büyücüsü her an büyü yaparken onun yan bakışıyla konuşulmaz.*
- 4 *(Ey sevgili!) Taze sümbül, güzelliğinin bahçesinde dedikodu yapmasın; (çünkü) daḡınık saçınla iddialaşamaz.*
- 5 *Necip, o fitneler çıkaran (sevgili) ile cilve ilminde yarışılmaz; istese gönül halini anlatırken (edalı tavırlarıyla aşığı) lâl eder.*

Harfû'l-Cîm

7

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Şerbet-i la'lüñ tabîbâ haste-i hîcre 'ilâc
Münharif telh-âbe-i cevruñle gâyetde mizâc
- 2 Çöz tılısm-ı tügmeñi seyr eylesünler sîneñi
Derd-mendânuñ birin kurbân idüp gencîne ac
- 3 Yüz bulup hâlüñ şehâ bûs eyledi ruhsârıñı
Rūmdan şan şāh-ı iklīm-i Habeş aldı harâc
- 4 Şahne-i gam bezm-gāh-ı şevkumı tārâc ider
İrmese imdādıma ger sākī-i la'līn-tāc
- 5 Ülfet itmez har-siriştān ile erbāb-ı hūred
Şīşe ile seng ider mi hīç Necībā imtizāc

G.7

- 1 *Ey tabip (sevgili)! Eziyetinin zehriyle sonunda sıhhatim bozulmuştur; dudağının şerbeti, ayrılık hastasına ilaçtır.*
- 2 *(Ey sevgili!) Düşmenin tılsımını çöz (ki) göğsünü seyretsinler; dertlilerinin (âşıklarının) birini kurban edip (göğüs) hazine(ni) aç.*
- 3 *Ey padişah! Benin yüz bulup yanağını öptü; sanki Habeş padişahı Osmanlı ülkesinden haraç aldı.*
- 4 *La'l renkli taç giymiş saki eğer imdadıma yetişmeseydi, gam bekçisi neşe meclisimi yağmalardı.*
- 5 *Ey Necip! Akıllı kişiler, ahmaklarla dostluk kurmaz; şişe ile taş hiç uyuşur mu?*

Ḥarfü'l-Ḥā'

8

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Maḥrem-i esrār-ı bezm-i vaşl-ı cānāndur kadeḥ
N'ola el üzre tutarsak hem-dem-i cāndur kadeḥ
- 2 Cem gibi başdan çıkup sırrın dimezken ehl-i derd
Mā-cerāyı söyledür meclisde seyrāndur kadeḥ
- 3 Devr ider būs itmegiçün la'l-i nāb-ı dil-beri
Ağzı şuyın akıdur gördükçe hayrāndur kadeḥ
- 4 Duḡter-i rez sākī-i hoş-lehceden almış nişān
Elde şimdi bir nigīn-i la'l-i rümmāndur kadeḥ
- 5 Cāme-i la'līn ile pūr-cilve bir maḥbūbdur
Hem-enīs-i bezm-i zevk-efzā-yı rindāndur kadeḥ
- 6 Çün şurāhī oldı ser-efgende vü dil-teşnesi
Nāz ile ayağını öpdürse şāyāndur kadeḥ
- 7 Hūn-ı dilden eşk-i çeşmümden nişān virür Necīb
Geh 'aqtı ü gāhi elmās ile pūr kāndur kadeḥ

G.8

- 1 Kadeh, sevgiliye kavuşma meclisinin sırlarının sırdaşıdır; o, can dostudur, (onu) el üstünde tutarsak buna şaşılır mı?
- 2 Dert ehli (âşıklar), Cem gibi baştan çıkıp sırlarını söylemezken, kadeh mecliste dolaşp (âşıklara) bütün olup biteni anlattırdı.
- 3 Kadeh, sevgilinin saf la'le benzeyen dudağını gördükçe onu öpmek için ağzının suyunu akıtarak dolaşır, ona hayrandır.
- 4 Üzümlün kızı, tatlı dilli sakiden nişan almış (nişanlanmış); kadeh, şimdi elde nar renkli la'lden bir yüzüktür.
- 5 Kadeh, kırmızı bir elbise ile cilveli bir sevgilidir; rintlerin zevkini artıran içki meclisinin dostudur.
- 6 Kadeh, nazlı bir şekilde ayağını öptürse ona yaraşır; çünkü sürahi (ona) susamış (çok özlemiş) ve başını öne eğmiştir.
- 7 Necip, kadeh (bazen) gözyaşımdan (bazen de) gönül kanından izler taşır; (kadeh,) bazen akik bazen de elmas ile dolu bir maden gibidir.

Ḥarfü'l-Ḥā'

9

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Dāğ-ı âteş-tābımız olsa n'ola hem-vār sürh
Kim gül-i gülşen-fezā-yı 'aşk olur her-bār sürh
 - 2 Cām-ı meyden sākiyā la'l-i lebūñ dūr olmasun
Zīb ü fer virür derün-ı sāğara gül-nār sürh
 - 3 Bāde-i naḥvetle kanzıl gamze-i merdüm-şikār
N'ola her demde görünse dīde-i dil-dār sürh
- [2b]
- 4 Nazra-i 'āşık o mihrūñ seyrine ḥā'il diyü
Gösterür her gün şafak bir tīg-i âteş-bār sürh
 - 5 'Āşikuñ başında âteşler yanar ammā Necīb
Tāze güllerle olur her dem ser-i ağıār sürh

G.9

- 1 *Ateş gibi parlayan yaramız her vakit kıpkırmızı olsa buna şaşılmaz; çünkü aşk gül bahçesinin gülü daima kıızıdır.*
- 2 *Ey saki! Dudağın, şarap kadehinden uzak kalmasın; (çünkü) kızıl narçiçeği (gibi olan dudağın), kadehin içine süs ve parlaklık vermektedir.*
- 3 *Sevgilinin gözü daima kızıl görünse buna şaşılmaz; (çünkü) insan avlayan yan bakışı, kibir şarabı ile körkütük sarhoş olmuştur.*
- 4 *Aşığın bakışı, güneşe benzeyen sevgilinin dolaşmasına engel oluyor diye şafak, her gün ateş saçan kılıcını kıpkırmızı gösterir.*
- 5 *Necip, aşığın başında ateşler yanar; ama rakibin başı her daim taze güllerle kırmızıdır.*

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

- 1 Ne deñlü dūr ise rūyuñ hayāli dilde bedīd
Ki āb içinde ider cilve pertev-i ḥurşīd
- 2 Nedür bu renciṣ-i bī-hūde 'āşık-ı zāra
Nigāh-ı nāzuñ ile itmesün mi güft ü şinīd
- 3 Düşüp bu vādī-i cān-sūza geçmeyen serden
Mişāl-i Kays olamaz şāh-ı 'ālem-i tecrīd
- 4 Bakılsa nerm-dile saht-ṭab' olur ġālib
'Ayān olur gelicek bir yire zehheble ḥadīd
- 5 Gelürse ol şeh-i mülk-i melāḥatüñ ḥattı
Berāt-ı manşīb-ı 'aşkuñ Necīb olur tecdīd

G.10

- 1 (Ey sevgili!) Yüzünün hayali ne kadar uzak olsa da güneş ışığının su içinde cilve ettiği gibi gönülde (cilveli) görünür.
- 2 (Ey sevgili!) İnleyen aşığa bu boş yere eziyet nedir? Nazlı bakışın ile dedikodu yapmasın mı?
- 3 Bu can yakıcı vadiye düşüp serden geçmeyen, Kays gibi tecrit âleminin padişahı olamaz!
- 4 Eğer bakılacak olursa sert tabiatlı kişiler, yufka yüreklileri bastırır; (bu hadise, sert) demir ile (yumuşak) altın bir araya gelince anlaşılır.
- 5 Necip, o güzellik ülkesinin padişahının hattı gelirse aşkının makamının beratı yenilenir.

Ḥarfî'r-Râ'

11

Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

- 1 Efkâr-ı zülfi būs-ı 'izârı unutturur
Şeb-zinde-dâr-ı hicre nehârı unutturur
- 2 Mihr-i muḥabbeti dile her gün o gül-ruḥuñ
Mānend-i jāle cāy-ı qarârı unutturur
- 3 Ser-der-hevâ-yı vaşlı olursak 'aceb midür
'Aşk-ı bütân âdeme 'ârı unutturur
- 4 Sünbül-sitân-ı bāğ-ı ruḥ-ı yâri gör dilâ
Sebzîn-ḥaṭṭı faşl-ı bahârı unutturur
- 5 Her âşinâ-yı bahr-i ğam-ı 'aşkına Necîb
Luṭf-ı nigâh-ı nâzı kenârı unutturur

G.11

- 1 (Sevgilinin) saçının düşünceleri yanağını öpmeyi, ayrılıkla sabahlayana gündüzü unutturur.
- 2 O gül yanaklının aşkının güneşi, gönle her gün çiğ tanesi gibi duracağı yeri unutturur.
- 3 (Sevgiliye) kavuşma arzusu ile aklımız hevâda olursa buna şaşılır mı? Put gibi güzellerin aşkı, insana ârı unutturur.
- 4 Ey gönül! Sevgilinin yanak bağının süm'bül bahçesini gör (ki onun) yeşil ayva tüyleri, bahar mevsimini unutturur.
- 5 Necip, (sevgilinin) nazlı bakışının lütfü, aşk gamının denizinin her âşinasına kıyıyı unutturur.

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

- 1 Yāruñ ruḥında dīde-i şehlä gezer tırur
Şan gülşen içre āhū-yı ra'nā gezer tırur
- 2 Geldi ḥayāl-i 'arız-ı pür-ṭābı ḥātıra
Semt-i Vefāda ol meh-i ğarrā gezer tırur
- 3 Māh oldı müşterisi o ḥurşīd-ṭal'atun
Seyr it mişāl-i şem'-i şeb-ārā gezer tırur
- 4 Būs eyler 'ākıbet leb-i meygün-ı dil-beri
Bezm-i şafāda sāğar-ı şahbā gezer tırur
- 5 Pā-māl-i serv-ḳaddün iken niye tırmayup
Cūlar çemende çün dil-i şeydā gezer tırur
- 6 Ol kaşı yā hoş-āmedīne aldanān çü tır
Ḳalır açıḳda bī-ser ü bī-pā gezer tırur
- 7 Def'-i raḳīb-i rū-siyeh itmiş bugün yine
Gördüm Necibi yār ile tenhā gezer tırur

G.12

- 1 *Sevgilinin yanağında şehla göz gezer durur; sanki gül bahçesi içinde güzel bir ceylan gezer durur.*
- 2 *(Sevgilimin) parlak yanağının hayali aklıma geldi; o parlak aya benzeyen sevgili, Vefa semtinde gezer durur.*
- 3 *O güneş yüzlü sevgilinin müşterisi ay oldu; bak, (peşinde) geceyi süsleyen mum gibi gezip duruyor.*
- 4 *Şarap kadehi, eğlence meclisinde (elden ele) gezer durur; sonunda sevgilinin şarap rengi dudağını öpme fırsatı bulur.*
- 5 *(Ey sevgili!) Akarsular servi boyunun ayakları altındayken, divane gönül gibi durmayıp bahçede niye gezip duruyor?*
- 6 *O yay kaşlı sevgilinin: "Hoş geldin" demesine aldanān, ok gibi açıḳta kalır; başsız ve ayaksız gezer durur.*
- 7 *Necibi gördüm; bugün yine yüzü kara rakibi def etmiş, sevgiliyle yalnız gezer durur.*

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

- 1 Şol rütbe nâz ider ki niyâzı unutturur
Fırkat-güzîne süz u güdâzı unutturur
- 2 Feyz-i hakîkî 'aşk-ı mecâzı unutturur
Âşüfte-tavra şîb ü firâzı unutturur
- 3 Zâhid kitâb-ı hüsnine bak mü-be-mü hele
Haṭ-ı 'izârı gülşen-i râzı unutturur
- 4 Mânend-i muṭrib eglenemem her maḳâmda
Kûy-ı nigâr râh-ı Hicâzı unutturur
- [3a]
- 5 Sevdâ-yı zülfi şeb-be-seher dil-nişîn iken
Fikr-i vişâl dūr u dirâzı unutturur
- 6 Yâruñ nigâh-ı nâzı 'aceb dil-şikâr olur
Şehbâz-ı çeşmi pençe-i bâzı unutturur
- 7 Âgâz-ı âteşin-nevâ-yı dilüm Necîb
Râmiş-gerân-ı nağme-tırâzı unutturur

G.13

- 1 (Sevgili) o kadar nazlanır ki ayrılığı seçen aşığa yalvarmayı, yanıp yakılmayı unutturur.
- 2 Hakiki feyiz, mecazi aşkı unutturur; düşkün tavırlı olanlara alçalmayı yücelmeyi unutturur.
- 3 Zâhid, (sevgilinin) güzellik kitabına (yüzüne) kıl kıl (harf harf) bak hele; yanağının ayva tüyleri Gülşen-i Râz'ı unutturur.
- 4 Mutrip gibi her makamda eğlenemem; kûy-ı nigâr (sevgilinin mahallesi-Nigâr makam), Hicaz yolunu (Kâbe'nin yolunu-Hicaz makamını) unutturur.
- 5 (Sevgilinin) saçının sevdası gecedен sabaha kadar gönülde yer tutuyorken, kavuşma düşüncesi uzağı unutturur.
- 6 Sevgilinin nazlı bakışı acayip bir şekilde gönül avcısı olur; gözünün doğanı, yırtıcı kuşların pençesini unutturur.
- 7 Necip, gönlümün yanık sesiyle (ah etmeye) başlamam süslü nağmeler söyleyen çalgıcıları unutturur.

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

- 1 Eşk-i dü-çeşmi bâde-i nâb itmemek midür
Mağsad bizümle 'âlem-i âb itmemek midür
- 2 Luţfı o mest-i nâz u mürüvvet-nedānumuñ
'Uşşâka cevır ğayre 'itâb itmemek midür
- 3 Bir kerre būs-ı la'lüñe şâyeste olmaduk
Niyyet bizümle bezm-i şarâb itmemek midür
- 4 Genc-i ümîdi hicr ile der-beste eylemek
Ben zârı bî-taḥammül ü tâb itmemek midür
- 5 Kaşduñ tenür-ı sînede ey âteşîn-cemâl
Laḥt-ı cigerle bağı kebâb itmemek midür
- 6 Şordum dehânı būsına ruḥşat bulanları
Bilmem murâdı baña cevâb itmemek midür
- 7 H'âhiş-girift-i vaşlını me'yūs ider Necîb
Ağyâre gösteriş mi şevâb itmemek midür

G.14

- 1 (Ey sevgili!) İki gözünün yaşını saf şarap yapmamaktaki maksadın, bizimle içki meclisi yapmamak mıdır?
- 2 O iyilikbilmez ve naz sarhoşu sevgilimin lütfu, âşıklara eziyet edip rakibi azarlamaması mıdır?
- 3 (Ey sevgili!) Bir kere la'l gibi kırmızı dudağını öpmeye layık olmadık; niyet(in) bizimle şarap meclisi yapmamak mıdır?
- 4 (Ey sevgili!) Ümit hazinesini ayrılıkla kapatmak, ben inleyen aşığını bitkin ve güçsüz bırakmak değil midir?
- 5 Ey ateş yüzlü (sevgili)! Maksadın, göğüs fırınında ciğerimin parçasıyla bağırmı kebab yapmak değil midir?
- 6 (Sevgiliye) ağzını öpmeye izin alanları sordum; maksadı bana cevap vermemek midir, bilmiyorum, (cevap vermedi).
- 7 Necib'in sana kavuşmayı dileyenleri ümitsiz bırakması rakiplere kötü davranmak için mi yoksa gösteriş yapmak için midir?

Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün

- 1 O şāha meylüme şanma nedāmetüm vardur
Hücüm-ı leşker-i cevre metānetüm vardur
- 2 Dile cefāsını gördükçe mihribān görünür
Benüm raķībe baķılsa muḥabbetüm vardur
- 3 Münevver olmada her gice ḥücre-i aġyār
Benüm bu ḳavle efendi ‘alāmetüm vardur
- 4 Yoluñda cān u gönülden geçüp sözüñ şaġı
Ġamuñla ölmege cānā liyāķatüm vardur
- 5 Vişāl ġayrıya melḥūz imiş Necībā çün
Firāķ-ı dil-ber ile şimdi rāḥatüm vardur

G.15

- 1 *O padişaha meylettiğime pişman olduğumu zannetme; (çünkü benim,) eziyet askerinin hücumuna dayanıklılığım vardır.*
- 2 *Rakiple karşılaştırılırsa benim sevgim daha fazladır; (çünkü) cefasını gördükçe (o sevgili) gönle muhabbetli görünür.*
- 3 *Rakiplerin odası her gece aydınlık olmaktadır. Efendi! Benim bu söze alametim (kanıtım) vardır.*
- 4 *Ey sevgili! Sözün doğrusu senin uğrunda canımdan ve gönlümden geçip kederinle ölmeye liyakatim vardır.*
- 5 *Ey Necip! Sevgilinin ayrılığıyla şimdi rahatım çünkü (ona) kavuşmak, rakiplere (nasip) olabilirmiş.*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Bezmümüzden her kaçan sākī-i gül-rū dūr olur
Neş'e-dārān-ı muḥabbet ol zamān maḥmūr olur
- 2 Şimdi gerçi biz müşārün bi'l-benānuz çāre yok
Mā-cerāmuz ol hilāl-ebrū ile meşhūr olur
- 3 Zaḥm-ı şemşīr-i cefāsından kaçır şanmañ beni
Ḥavfūm oldur sâ'id-i sīmīn-i yāre zūr olur
- 4 Diñle bir kerre nevā-yı nāleyi 'uşşāqdan
Bezm-i 'aşka kāse-i ser muṭribā ṭanbūr olur
- 5 Ḥavf-ı ḍarb-ı sille-i āzār ile ey tünd-ḥū
Sū-be-sū kārūm ne ki el luṭfuña maḡrūr olur
- 6 Kaḡı vīrān dil 'aceb ma'mūr olmışdur Necīb
Kimler āyā ol kıyāmet-ḡadd ile maḥşūr olur

G.16

- 1 *Gül yüzlü saki, meclisimizden ne vakit uzaklaşır(sa); muhabbet neşelileri o zaman mahmur olur.*
- 2 *Biz şimdi parmakla gösteriliriz, buna çare yok; başımızdan geçenlerin şöhret kazanmasının (sebebi) o hilal kaşlı sevgilidir.*
- 3 *Beni (sevgilinin) eziyet kılıcının yarasından kaçıyor zannetmeyin; (ben,) sevgilinin gümüş gibi koluna zahmet olur diye korkuyorum.*
- 4 *Ey çalgıcı! İnleme nağmesini bir kere (de) âşıklardan dinle; (onların) kafatası, aşk meclisinin tamburudur.*
- 5 *Ey sert mizaçlı sevgili! Eller senin lütfunla mağrur olurken benim orada burada işim ne ki senin azar tokadını vurur korkusuyla kaçıyorum.*
- 6 *Necip, o kıyamet boylu (sevgili) ile acaba kimler bir araya gelmiştir (de) hangi harap gönül mamur olmuştur?*

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

- 1 Bezimde cām-ı mey-i hoş-güvār lāzımdur
Ne şübhe 'aşıka bir ğam-güsār lāzımdur
- 2 Nevā-yı bülbüle peyrev olup biraz çalsun
Ki muṭrib-i nağam-efzāya kār lāzımdur
- 3 Ğubār-ı bāğ-ı ser-i kūy-ı yār olduk biz
Cihānda ādeme cāy-ı qarār lāzımdur
- 4 'Aceb mi sīnesine tır-i āhımız geçse
Raķīb-i rū-siyehe ber-güzār lāzımdur
- 5 O naḥl-i nāzumı meyle fezā-yı ümmīde
İ'ānet-i kerem-i rüzigār lāzımdur
- 6 Virildi kayd-ı hayāt ile gerçi fikr-i ḥatı
Vişāli 'arzına ḥod der-kenār lāzımdur
- 7 O murğ-ı vaḥşīyi murğ-ı dil ile tutdı Necīb
Bu şayd-gehde belī bir şikār lāzımdur

G.17

- 1 Mecliste hoş içimli şarabın kadehi lazımdır; şüphesiz aşığa bir dert ortağı lazımdır.
- 2 Bülbülin ötüşüne uyup biraz çalsın; çünkü nağmelerini artıran çalgıcıya kâr lazımdır.
- 3 Dünyada insana yerleşeceği bir yer lazımdır; biz (de) sevgilinin mahallesinin yanı başındaki bağın tozu olduk.
- 4 Göğsüne ah okumuz geçse buna şaşılır mı? Yüzü kara rakibe (bir) hediye lazımdır.
- 5 O naz fidanımı ümit fezasına meyl ettirmek için rüzgârın cömert yardımı lazımdır.
- 6 (Sevgilinin) hattının düşüncesi her ne kadar hayat şartıyla verilmişse de ona kavuşma isteği için bizzat yazılı izni olması lazımdır.
- 7 Bu av yerinde elbette bir av (sevgili) lazımdır; Necip (de) o vahşi kuşu gönül kuşu ile yakaladı (kendine âşık etti).

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Çeşmi ğamzeyle dem-ā-dem tır ü hançer söyleşür
Cebhe-pür-çin-i ğazab yār ile kimler söyleşür

[3b]

- 2 Sen hemān çek tığ-i nāzı sīne-i mecrūhuma
[Yohsa] zaḥmuñla dil-i feryād-güster söyleşür
- 3 Naḳd-i cānile ḥarīdār-ı metā'-ı aşk iken
Gör bahā-yı hoş-ḳumāş-ı vaşluñ eller söyleşür
- 4 Dil ümīd-i buse-i sīneñle bī-hüş olsa da
Kendüsiyle ḥābda dīvāne dil-ber söyleşür
- 5 'Arz-ı ḥāl-i derd-i dil itsem mişāl-i 'andelīb
Güşına girmez o gül evrāk-ı diger söyleşür
- 6 Cāme-i şabr-ı Necīb-i zārı çāk itmekdesin
Dil senünle vaḳt olur ey nāz-perver söyleşür

G.18

- 1 (Sevgilinin) gözü ve yan bakışı ile daima ok ve hançer konuşur(ken), yârin öfkeden kırışmış yüzüyle kimler konuşabilir?
- 2 (Ey sevgili!) Sen hemen yaralı göğsüme naz kılıcını çek yoksa yaranla, feryat eden gönül konuşur.
- 3 (Ey sevgili! Ben,) can akçesi ile aşk malının müşterisi olmuşken gör, kavuşmanın hoş kumaşının değerini yabancılar konuşur.
- 4 Gönül, sineni öpmek ümidiyle kendinden geçer de uykusunda divane gibi sevgili diye diye konuşur (sayıklar).
- 5 Bülbül gibi gönül derdimin halini dile getirsem, o gül duymazlıktan gelir; diğer yapraklar (benimle) konuşur.
- 6 Ey naz eden sevgili! İnleyen Necip'in sabır elbisesini yırtmaktasın; (elbet) vakti gelir, gönül seninle konuş(ma fırsatı bul)ur.

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Eylese vaşf-ı ruḥın bülbül gül-i ter fehm ider
La'linüñ ḥāşıyyetin tūṭı de şekker fehm ider
- 2 Hālet-i reftārını bilmez o naḥl-i nev-resüñ
Kec-nazarlar kıdd-i bālāsın şanavber fehm ider
- 3 Ey gönül ümmīd-i şıḥḥat çeşm-i bīmārındadır
Hāl-i nabz-ı ḥastegān-ı 'aşkı dil-ber fehm ider
- 4 Ḥasret-i meyden midür eṭvār-ı nā-sāzum mıdur
Āteşin-lülem görenler elde sāğar fehm ider
- 5 Zāhidā bātıl taşavvur eyleme derd-i dilüm
Vākıf-ı esrār-ı 'aşk olan süḥan-ver fehm ider
- 6 Ol daḥı ser-geştesi bir āfıtābuñ ey Necīb
Ṭavr-ı 'aşkı bilmeyenler çarḥı çenber fehm ider

G.19

- 1 (Sevgili,) yanağının özelliklerini anlatsa, bülbül onu taze gül zanneder;
dudağının özelliklerini saysa papağan da onu şeker zanneder.
- 2 Kötü bakışlılar, o taze fidana benzeyen sevgilinin salınarak yürüyüşünü
bilmezler; uzun boyunu sanavber zannederler.
- 3 Ey gönül! İyileşme ümidi (sevgilinin) baygın bakan gözündedir; sevgili, aşk
hastalarının halinden anlar.
- 4 Şaraba hasret çektiklerinden mi yoksa uygunsuz hareketlerimden midir
(bilmiyorum); ateşli lülemi görenler elimde kadeh (olduğunu) zanneder.
- 5 Ey zahit, gönül derdimin (aşkımın) yalan olduğunu düşünme; (onu, ancak) aşk
sırlarına vakıf şair (yaratılışlılar) anlar.
- 6 Ey Necip! Aşkın insanı ne hale getirdiğini bilmeyenler feleği çember
zannederler; o (felekler) dahi bir güneş(e benzeyen bir sevgilin)in başı
dönmüşüdür (aşkından dönüp durmaktadır).

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

- 1 Bizi dīvāne iden kākül-i ḥam-der-ḥamıdur
Tağıdan ‘aqlımuza turre-i gül-perçemidür
- 2 Çeşm-i mestüñ ko süzilsün dile hergiz luṭf it
Şāh-bāzum bize zaḥm-ı müje cān ‘ālemidür
- 3 Şavdı yüz biñ dereden şu getürüp ağıyārı
Meclisüñ sākī-i gül-rū hele def‘-i ğamıdur
- 4 Cūy-ı eşküm ile dāğ-ı dilimi ‘arz ideyüm
Seyr-i bāğ eylesün ol serv-i ḥırāmān demidür
- 5 Hār-ülfet ise ol gül ne ‘aceb şimdi Necīb
Bülbül-i dil daḥı bir gonçe-femüñ hem-demidür

G.20

- 1 Bizi divane eden (sevgilinin) kıvrım kıvrım kâkülüdür; aklımızı dağıtan güle benzeyen perçemidir.
- 2 Doğan kuşuna benzeyen sevgilim, kirpiğinin açtığı yara bizim canımıza can katar; (onun için) gönle daima iyilik et, bırak sarhoş gözün süzölsün.
- 3 Gül yüzlü saki, (sevgilinin) meclisinin gam kovalayanıdır; yüz bin dereden su getirip rakibi defetti.
- 4 Vakti gelmiştir, o salınarak yürüyen servi boylu sevgili bağ gezintisi yapsın (ki ona) gözyaşı ırmağımla gönül yaramı arz edeyim.
- 5 Necib, gönül bülbülü dahi bir gonca ağızlının dostu olmuşken, o gül (sevgili) şimdi dikenle (rakiple) dost olmuşsa buna şaşılır mı?

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

- 1 Ğonçe-leblerle bugün seyre ‘azīmet vardır
Bülbülân-ı çemeni gülşene da‘vet vardır
- 2 Her nefes ben seni gönümce hevâyī bulurum
Şübhesüz bād-ı şabā sende şabāvet vardır
- 3 Bakamam toğrısı hīç servine bāğ-ı dehrüñ
Tā hayālümde miyānıyla o kāmēt vardır
- 4 ‘Ākıbet yur elini şişe-i nāmūsından
Gide kim sākī-i gül-rūya muhabbet vardır
- 5 İder ol seng-dile eşk-i revānum te’sîr
Āb-ı şāfīde Necībā o leţāfet vardır

G.21

- 1 *Bugün gonca dudaklı sevgililerle gezintiye çıkılacaktır; çayır bülbülleri gül bahçesine davet edilecektir.*
- 2 *Saba yeli, ben her an seni gönümce uçarı bulurum; şüphesiz sende bir çocukluk vardır.*
- 3 *Doğrusu bu dünya bağının servisine hiç bakamam; hayalimde (ince) beliyle o boy(lu poslu sevgili) vardır.*
- 4 *Sonunda namus şişesinden elini temizle (utanmaktan vazgeç); gül yüzlü sakiye git, çünkü (onda) muhabbet vardır.*
- 5 *Ey Necip! Akan gözyaşım, o taş kalpli sevgiliye tesir eder; saf su(ya benzeyen gözyaşım)da o letafet vardır.*

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

- 1 Göñül da'vā-yı 'aşkın bir dem-i ifhām için şaqlar
O şāh-ı hūsne 'arz-ı hālını i'lām için şaqlar
- 2 O mihrüñ fikr-i būs-ı hālını şavm-āşinā-yı ğam
Müverrağ bir müferriğ hab gibi aḥşām için şaqlar
- 3 Lebin sākī-i gül-çehre mey-āşāmāna göstermez
Kirās-ı la'lini zīnet-fezā-yı cām için şaqlar
- 4 Virür yıllık emīr-i nev-bahār eşcāra gūn-ā-gūn
'Acebdür sebz-i rengīn serv-i şūḥ-endām için şaqlar
- 5 Turuncı dest-i bīmār-ı ğam-ı 'aşkı o gül-rūyuñ
Ḥayāl-i ğabğab-ı dil-cūsın istişmām için şaqlar

G.22

- 1 *Gönül, aşk davasını o güzellik padişahına anlatmak ve halini arz etmek için saklar.*
- 2 *Gam oruçlusu, o güneşe benzeyen sevgilinin benini öpme fikrini kâğıda sarılı, ferahlık veren bir hap (afyon) gibi akşam için saklar.*
- 3 *Gül yüzlü saki, dudağını içki içenlere göstermez; (çünkü) kırmızı kiraza benzeyen dudağını, kadehin süsünü artırmak için saklar.*
- 4 *İlkbahar padişahı, ağaçlara renk renk yıllık verirken parlak yeşilini şuh boylu serviye saklamasına şaşılır.*
- 5 *Aşk gaminin hastasının eli, turuncu, o gül yüzlü sevgilinin gönül cezbeden gerdanının hayalini koklamak için saklar.*

- 6 Dahı liman-ı gird-âb-ı yem-i miḥnet Necībānuñ
Dil-i keştî-veşin bār-ı ğam-ı eyyām içün şaḳlar
- 7 İdüp zer-beft encümle ser-â-ser atlasın gerdün
Ḳudüm-ı Muştafâ Pāşā-yı zü'l-in 'ām içün şaḳlar
- 8 Meger kim reşḥa-i kilḱ-i güher-erḱām Pāşāya
Mümāşil zan idüp dürrin şadef ṭhām içün şaḳlar
- 9 Felek mihri legen mäh-ı nevi ibrîḱ idüp şimdi
Ziyāfet-hāne-i iḱbāline ikrām içün şaḳlar
- 10 Münevver eylesün Ḥaḱ necm-i iḱbāliyle dünyâyı
Felek ḥurşîdi tā kim zīver-i eyyām içün şaḳlar

-
- 6 Bundan sonra bela denizinin girdaplı limanı, Neciba'nın gemiye benzeyen gönlünü günlerin (getireceği) gam yükü için saklar.
- 7 Felek, atlasını yıldızlarla dokunmuş bir kumaş (elbise) haline getirip lütuf sahibi Mustafa Paşa'nın gelişi için saklar.
- 8 Sadef, galiba incilerini Paşa'nın kıymetli yazılar yazan kaleminin damlasına benzer zannedip (onu) hatırlattığı için saklar.
- 9 Felek, şimdi güneşi leğen ayı da ibrik yapıp ikbal ziyafethanesinde (Mustafa Paşa'yı) ağırlamak için saklar.
- 10 Felek, güneşi günlerini süslemesi için (gece) sakladığında Allah, dünyayı (Mustafa Paşa'nın) ikbal yıldızıyla aydınlatsın.

Naẓīre-i Sālīm Efendi Sellemehu'llāh

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

- 1 Henüz bu dil-i nā-şüstemüz ğubār iledür
Ne şübhe böyle kadeh nakd-i mey humār iledür
- 2 Mişāl-i hāle alaydum o māhı āġūşa
Güşād-ı hātır-ı nā-şādımız kenār iledür
- 3 Nevā-yı nālemüz efzūn ider o kāküller
Güşāyiş-i dilimiz beste-i nigār iledür
- 4 Yetişdi ceyş-i haṭ-ı rūyı var harābāta
Selāmet-i dil-i ğam-āşinā hişār iledür
- 5 Cesāret itmesi tanzīre bu Necībānuñ
Cenāb-ı Sālīm-i maḥdūm-ı kām-kār iledür

G.23

- 1 *Kadeh, nasıl şarap nakdiyle (bulaşıyla) şüphesiz böyle baş ağrısı çekiyorsa bu temizlenmemiş gönlümüz de hala toz içindedir (kederlidir).*
- 2 *O aya benzeyen sevgiliyi hāle gibi kucaklayaydım; kederli gönlümüzün ferahlaması sarılmak ile mümkün olacaktır.*
- 3 *O kāküller feryadımızı artırır; gönül ferahlığımız sevgilinin (saçına) bağlanmak ile gerçekleşecektir.*
- 4 *(Sevgilinin) yüzünün ayva tüyü ordusu çıktı, meyhaneye git; (çünkü) gama alışkın gönlün kurtuluşu hisar iledir.*
- 5 *Neciba'nın nazire yazmaya cesaret etmesi, isteğine ulaşmış Salim Efendi hazretlerinin sayesinde.*

Mef'ülü Mefā'īlū Mefā'īlū Fe'ülün

- 1 Şol rütbede hercāyīdür ol dil-ber-i ʔannāz
Kim peyrev-i ālüftesi ʔurşīd-i cihāndur
- 2 Germ-ābe iden āteş-i 'aşkıyla derūnum
Tāb-āverī-i rūy fülān ibnū fülāndur
- 3 Tīr-i müjeye ğamze-i Tātāra urılmaḳ
Saña güzelüm yahşı ise baña yamandur
- 4
Her bir nigeğinde niçe biñ fitne nihāndur

G.24 *Bu gazelin matla' beyti silinmiştir ve son beyitinin ilk mısraı yoktur. Ayrıca gazel râ harfiyle kafiyele olmasına rağmen zel harfi ile kafiyelelenen şiirlerin bulunduğu 4a'nın derkenarına yazılmıştır. Bu gazelin râ harfiyle kafiyelelenen şiirlerin sonuna eklemesi uygun görüldüğü için buraya alınmıştır.

- 1 *O herkesle eğlenip alay eden sevgili o kadar kararsızdır ki sevgisinden aklını yitirip ardı sıra gideni güneştir.*
- 2 *İçimi aşk ateşiyle hamama çeviren parlak yüzlü, falan oğlu falandır.*
- 3 *Güzelim, kirpiğinin okuna ve Tatar yan bakışına vurulmak sana güzel gelse de benim için iyi değildir.*
- 4 *her bir bakışında binlerce fitne gizlidir.*

- 1 Degme verd-i ter hezārın nāle-mu'tād istemez
Her gül-i gülbün-tırāz-ı nāz feryād istemez
- 2 Levh-i dilde hāme-i müjgānınuñ naqşın gören
Kāgez-i taşvīr-i reng-ā-reng-i Bihzād istemez
- 3 Yüz çevürme sübhasından ehl-i 'aşkuñ zāhidā
Feyz-yāb-ı cām-ı vahdet senden irşād istemez
- 4 Olmayup ser-der-hevā-yı vaşl-ı yār āsüdedür
Bāğ-ı 'ālemde o kim bir serv ü şimşād istemez
- 5 Her Süleymān olamaz teslīm-i vādī-i rızā
Taht-ı iqbālın felekde kimse berbād istemez
- 6 Lekke-dār-ı hüzn iderler kāle-i şevkum Necīb
Meh-cebīnān-ı cihān 'uşşākı dil-şād istemez

G.25

- 1 Naz gül bahçesini süsleyen her gül, (kendisine) feryat edilmesini istemez; (hele) değme taze gül, bülbülün sürekli feryat etmesini (hiç) istemez.
- 2 (Ey sevgili!) Gönül levhasında kirpik kaleminin nakışını gören, Behzat'ın rengârenk resmini (görmek) istemez.
- 3 Ey zahit, aşk ehlinin tesbihinden yüz çevirme; vahdet kadehinden feyiz bulan senden irşat istemez!
- 4 Sevgiliye kavuşma isteğinde olmadığı için rahatı yerinde olan kişi dünya bağında ne servi ne de şimşad ister.
- 5 Her Süleyman rıza vadisine teslim olamaz; felekte kimse talih tahtının berbat olmasını istemez.
- 6 Necip, cihanın ay alınlı güzelleri âşıkları neşeli (görmek) istemedikleri için arzu kumaşını hüznle lekelerler.

Mef'ülü Mefā'īlü Mefā'īlü Fe'ülün

[4a]

- 1 Dil va'd-i vişālūñle dahı şād mı olmaz
Ser-pençe-i ğamdan 'aceb āzād mı olmaz
- 2 Bir kerre şabā ol güle feryād-res olsa
Gülşen-geh-i bezminde gönül yād mı olmaz
- 3 Tır-i sitem-i ğamze-i yāri ne şanur dil
Bir şāha Hülāgū dine bī-dād mı olmaz
- 4 Nev-neş'e degül mi haṭ-ı la'l-i leb-i sāķī
Hāşiyet-i būsı bize kebbād mı olmaz
- 5 Sūrāḥ-ı sūzenden iden 'ālemi seyrān
Yek cām-ı mey-i feyz ile irşād mı olmaz

G.26

- 1 *Gönül, kavuşma vaadinle bile mutlu olmaz mı? Gam pençesinden acaba kurtulamayacak mı?*
- 2 *Saba yeli bir kere o gülün imdadına yetişse gönül, meclisinin gül bahçesinde (artık) anılmayacak mı?*
- 3 *Gönül, sevgilinin yan bakışının sitem okunu ne zanneder; bir padişaha Hülāgū dense adaletsizlik olmaz mı?*
- 4 *Sakinin dudağının (kenarındaki) ayva tüyü yeni çıkmış değil midir? Öpücüğünün etkisi bize kebbat olmaz mı?*
- 5 *Âlemi iğne deliğinden seyreden feyiz şarabının tek kadehiyle irşat olmaz mı?*

- 6 Hayret-zede-i çeşmüñ iken cümle-i hūbān
‘Uşşāka müjeñ hāme-i Bihzād mı olmaz
- 7 Rez duhterine viridi nişān hātem-i la‘līn
Sākī dahı pīr-i muğa dāmād mı olmaz
- 8 Būy-ı haber-i yār alınmaz niçe demdür
Şeh-rāh-ı muḥabbetde ‘aceb bād mı olmaz
- 9 Bu şehrüñ ‘aceb toğmadı mı māhir-i hāfi
Meşhūr-ı cihān ḥüsn-i Hudā-dād mı olmaz
- 10 Bir şūḥ-ı hoş-endām görür yok mı bu yerde
Bu bāğ-ı kühen-sālde şimşād mı olmaz
- 11 Feyz-i nazar-ı Es‘ad Efendi ile adum
‘Ālemde Necībā gibi üstād mı olmaz

-
- 6 (Ey sevgili!) Bütün güzeller gözüne şaşırıp kalmışken kirpiğin âşıklara Behzat'ın kalemi olmaz mı?
- 7 Saki, üzümün kızına la'lden yüzüğü nişan verdi; öyleyse meyhaneciye damat olmaz mı?
- 8 Hayli zamandır sevgilinin haberinin kokusu alınmıyor; acaba muhabbet yolunda rüzgâr esmiyor mu?
- 9 Bu şehrin peri kabiliyetli güzeli acaba doğmadı mı? Allah vergisi güzellik dünyanın meşhuru olmaz mı?
- 10 Bu yerde hoş endamlı şuh bir sevgili gören yok mudur? Bu köhne bağda (hiç) şimşad olmaz mı?
- 11 Adım, Esad Efendi'nin bakışının bereketi ile âlemde Neciba gibi üstat olmaz mı?

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

- 1 Senden derûna yek-nigeh-i rağbet isterüz
Bî-hûde eski şehre yeñi 'âdet isterüz
- 2 Kûyından infişâli dilüñ müddet-i medîd
Ammâ yine mülâzemete ruḥsat isterüz
- 3 Da'vâ-yı 'aşk-ı yâr derûnî degül gibi
Ḳavline zâhidüñ hele biz ḥüccet isterüz
- 4 Nevbet-zen-i vişâliyüz ol şûḥ-ı ser-keşüñ
Bir şeh-süvâre müntesibüz devlet isterüz
- 5 Hem-maḥlaşum Necîb-i fezâ'il-nihâddan
Eş'ârımızda feyzi ile ḥâlet isterüz

G.27

- 1 (Ey sevgili!) Senden gönlümüze ilgili bir bakışını isteriz; (ama) boşuna eski şehre yeni adet istiyoruz.
- 2 (Ey sevgili!) Mahallenden gönlün infisali uzun olmuştur ama yine mülazemete ruhsat isteriz.
- 3 Biz, zahidin: “Sevgiliye olan aşk iddiası içten değil gibi” sözünü ispat etmesini isteriz.
- 4 O dikbaşlı şuh sevgilinin kavuşma nöbetçisiyiz; bir usta at biniciye bağlanmışız, talih isteriz.
- 5 Mahlasdaşım faziletli yaratılışa sahip olan Necip'ten feyziyle şiirlerimizde bir halet isteriz.

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

- 1 Kūyında zāhiren o mehūñ biz müsāfirüz
Bir hācıyuz ki Ka'beye geldük mücāvirüz
- 2 Ümmīd-i yek-müsā'ade-i rūzigār ile
Şimdi felekle devr iderüz aña dā'irüz
- 3 Cānā 'aceb mi tūṭī-i dil bī-zebān ise
Āyīnemüz mükedder ü işkeste-hāṭırüz
- 4 Pervāne-tıynetüz bir alay bī-nevālaruz
Bir şaymayuz hezār ile 'uşşākı vāfirüz
- 5 Mūmuz niyāz-nāmemizi 'arza ey Necīb
Şem'-i 'izār-ı dil-bere yanmağa hāzırüz

G.28

- 1 Biz, o aya benzeyen sevgilinin mahallesinde görünüşe göre misafiriz; (tıpkı) bir hacı gibi Kâbe'ye (belli bir vakit) komşuluk etmeye geldik.
- 2 Talihimizin bir kez iyi gitmesi ümidiyle şimdi felekle birlikte döneriz, ona aitiz.
- 3 Ey sevgili! Gönül aynamız kirli ve kırık olduğu için gönül papağanı konuşmazsa buna şaşılır mı?
- 4 Âşıklarla bülbülü bir tutmayız; biz bir alay pervane yaratılışlı, sessizler topluluğuyuz; (bülbüllerden) daha fazlayız.
- 5 Ey Necip! Sevgilinin yanağının aleviyle erimeye hazır bir (mühür) mumu olduğumuz yakarış mektubumuzu (sevgiliye) ilet.

Mefā'īlūn Mefā'īlūn Mefā'īlūn Mefā'īlūn

- 1 Ser-i zūlf-i siyeh buhtān-ı 'aşkı der-kemend itmez
Hele ol şeh-süvāruñ itdigi kārı levend itmez
- 2 Eger ben bildigüm mūy-ı miyān-ı yār ise anı
Der-āgūş-ı hayāle rişte-i enzār bend itmez
- 3 Tekellüm-rīz-i ülfet oldığın isterken ol şūhuñ
Berāy-ı maşlahat ağıyāre aşlā rīş-ğend itmez
- 4 Hārīdār-ı metā'-ı vuşlatın ol h̃āce-i h̃üsnüm
Ne deñlü derd-mend āvāre olsa sūd-mend itmez
- 5 Necībā ṭab'-ı re'fetden zuhūr eylerse de şī'rūñ
Hoş-āyende eger olmaz ise Rāsım pesend itmez

G.29

- 1 *Siyah saçının ucu, aşk çocuklarını bağlamaz; hele o usta at binici sevgilinin yaptığı işi levent yapmaz.*
- 2 *Eğer benim bildiğim sevgilinin kıl gibi ince beli ise onu, hayal kucağına bakışların ipliği bağlamaz.*
- 3 *Ben o şuh sevgilinin dostluktan söz etmesini isterken (o,) rakibe (bile) iyilik olsun diye asla gülümsemez.*
- 4 *O güzellik hocam, her ne kadar (aşk yüzünden) dertli ve perişan olsa (da) kavuşma malının müşterisini kazançlı çıkarmaz.*
- 5 *Ey Necip! Şiirin, yüce şairlik tabiatından ortaya çıkmış olsa da eğer hoş a gidip sevilmezse Rasim beğenmez.*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Haṭṭ-ı ruḥ tābende-i dil-dārı şaḳlar şaḳlamaz
Şeb ziyā-yı mihr-i pür-envārı şaḳlar şaḳlamaz
- 2 Ol hilāl-ebrūyı dil-ḥ'āh üzre göstermez felek
Gūyiyā āyīne rūy-ı yāri şaḳlar şaḳlamaz
- 3 Söylesün luṭf eylesün 'uşşāḳı dil-teng itmesün
Zīr-i fesde ṭurre-i ṭarrārı şaḳlar şaḳlamaz
- 4 Maḳşadı pervāne-veş ḥākisterīdür şanma kim
Çeşm-i 'āşık eşk-i gevher-bārı şaḳlar şaḳlamaz
- 5 Nāle-kār-ı ḥasret-i būy-ı teraḥḥum 'andelīb
Ġonçeler berg-i gül-i gülzārı şaḳlar şaḳlamaz
- 6 Vaşfi dendānın tebessüm itmeyince söylemem
Ḥoḳka-i la'li dūr-i esrārı şaḳlar şaḳlamaz

G.30

- 1 *Gecenin parıl parıl parlayan güneşin ışığını bir gizleyip bir gösterdiği gibi sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri de sevgilinin parlaklığını bazen saklar, bazen saklamaz.*
- 2 *Felek, sevgilinin yüzünü bazen gösterip, bazen gizleyen bir ayna gibidir; o hilal kaşlı sevgiliyi gönlün arzu ettiği şekilde göstermez.*
- 3 *(Sevgili,) yan kesici kıvrıcık saç lülesini fesinin altına sakladığında, (bari) lütfedip konuşsun, âşıkları kederlere salmasın.*
- 4 *Aşığın gözü, mücevherler saçan gözyaşını sakladığında maksadının pervane gibi küil olmak olduğunu zannetme.*
- 5 *Goncalar gül bahçesinin gülünün yaprağını saklar saklamaz; bülbül, merhamet kokusunun hasretiyle feryat etmektedir.*
- 6 *(Sevgilinin) kırmızı hokkası (dudağı) gizli incilerini saklayınca, dişlerinin özelliklerini tebessüm etmediği müddetçe anlatmam.*

- 7 Kavs-i kuzahla felek envā‘-ı cevri ĩmā ider
Kahramāndur tĩĝ-i cevher-dārı şaklar şaklamaz
- 8 Dā‘imā vaqt-i ĥazānı lutf-ı şabrı remz ider
Berg-i nev eşcārda ešmārı şaklar şaklamaz
- 9 Nĩk ü bed kopmaz yerinden yalıñız ol gül Necīb
Bāĝbān bĩhūde şanma ĥārı şaklar şaklamaz
- 10 Muştafā Pāşā-yı tevķĩ‘ĩ ki dā‘im dergehi
Kām-yāb eyler varan nā-ĉārı şaklar şaklamaz
- 11 Çeşm-i bedden nāzūkāne ĥıfz ider tuĝrāsını
Nām-ı pāk-i şāh-ı nĩkū-kārı şaklar şaklamaz
- 12 Ĥān Aĥmedle mu‘ammer ide Mevlā rüz u şeb
Tā ki māh u mihr-i pür-envārı şaklar şaklamaz

-
- 7 Kahramana benzeyen felek, cevherli kılıcını saklar saklamaz, rengârenk yayı ile türlü eziyetler yapacağını ima eder.
- 8 Ağaçların yeni açılan yaprakları, meyveleri saklar saklamaz daima sonbahar mevsimini ve sabrın iyiliğini işaret eder.
- 9 Necip, bahçıvanın dikenini boşu boşuna sakladığını zannetme; çünkü o gül, iyi veya kötü yalnız başına kopmaz.
- 10 Nişancı Mustafa Paşa makamına gelen çaresizleri her daim bahtiyar eder.
- 11 (Mustafa Paşa,) tuğrasını kem gözlerden özenle koruyarak iyi işler yapan padişahın temiz namını saklamış olur.
- 12 Allah parlak ay ve güneşi saklayana kadar (kıyamete dek, Mustafa Paşa’yı) daima Ahmed Han ile uzun ömürlü etsin.

Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün

- 1 Metā‘-ı vuşlata ikrāruñ olmasun dimezüz
Hulāşa ğayr ile bāzāruñ olmasun dimezüz
- 2 Konuşdığuñ bilürüz eller ile ey ğonçe
Hezār-ı bī-dile biz zāruñ olmasun dimezüz
- [4b]
- 3 Firāk-ı yāre taḥammül biraz murādumdur
Şaķın ğöñül saña dil-dāruñ olmasun dimezüz
- 4 Hoş-āmed ile bizi aldanur kıyās itme
Senüñ rakīb ile güftāruñ olmasun dimezüz
- 5 Zihāmı olmasa ḥāhiş-gerān-ı vuşlatınuñ
Necīb o şūḥa biz ağyāruñ olmasun dimezüz

G.31

- 1 (Ey sevgili!) Kavuşma malını gizle, dile getirme demiyoruz; kısacası başkalarıyla alışveriş yapma demeyiz.
- 2 Ey gonca (sevgili)! Yabancılarla konuştuğunu bilmemize rağmen biz, gönül vermiş bülbüle feryat etmekten vazgeç demeyiz.
- 3 Gönül, sana asla sevgilin olmasın demiyoruz; isteĝim, sevgiliden ayrı kalmaya biraz tahammül etmektir.
- 4 (Ey sevgili!) Bizi, güzel söz ve hareketlerin ile kandırdığını zannetme; (biz) sana rakip ile konuşma demiyoruz.
- 5 Necip, kavuşma isteklilerinin izdihamı olmasa, biz o şuh sevgiliye dost edindiĝin kimse olmasın demeyiz.

- 1 Haste-i hicre tabībüm vuşlatuñdur mültemes
Ölmeden göster dile mir'ât-ı rüyuñ bir nefes
- 2 Düşmesün murğ-ı nigāhum diyü dām-ı zülfine
Eyledüm perdāhte-müjgānlarumdan tel kafes
- 3 Kāf-ı iqbāle tenezzül itmez ašlā murğ-ı dil
Didesine bāl-i 'Ankā görünür per-i meges
- 4 Bih-i ümmīdi yıkarken tünd-bād-ı cevri ile
Mīve-i vaşlına ol naḥlūñ ne mümkün dest-res
- 5 Ta'n-ı düşmenle Necībā ṭab'uña virme keder
Cūy-bāruñ seyrine māni' degüldür ḥār u ḥes

G.32

- 1 *Tabibim (sevgilim), ayrılık hastası için talep edilen senin vuslatındır; ayna gibi parlak yüzünü ölmeden gönle bir kerecik göster.*
- 2 *(Ey sevgili!) Bakış kuşum, saçının tuzağına düşmesin diye sıra sıra dizilmiş kirpiklerimden tel kafes yaptım.*
- 3 *Gönül kuşu, asla mutluluk Kaf'ına tenezzül etmez; Anka'nın kanadı, gözüne sinek kanadı (gibi değersiz) görünür.*
- 4 *Eziyetinin sert rüzgârıyla ümidimi kökünden yıkarken o fidana benzeyen sevgilinin kavuşma meyvesine el uzatmak mümkün müdür?*
- 5 *Ey Necip! Düşmanın ayıplamasıyla kendini üzme; (çünkü) çer çöp, ırmağın akışına engel değildir.*

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

- 1 Derûna nâvek-i müjgân-ı dil-dâr uğramış geçmiş
Verâü'n-nehre gūyâ ceyş-i Tātār uğramış geçmiş
- 2 Niçün pejmürdedür bildüm benüm bu gonçe-i tab'um
Meger kim gülşen-i kūyına ağıyār uğramış geçmiş
- 3 Perîşân eylemiş zülf-i siyâhın ol perî-rūyuñ
Nesîm-i âh-ı 'uşşâk-ı dil-efgâr uğramış geçmiş
- 4 Beyâbân-ı felâketde görince Kays-ı nâ-şadı
O vâdîden dil-i şeydâ da nâ-çar uğramış geçmiş
- 5 Necîbâ seyr içün üftâdegânın reh-güzârında
Süvâr olup semend-i nâza ol yâr uğramış geçmiş

G.33

- 1 *İçime sevgilinin kirpik oku saplanmış geçmiş; sanki Tatar ordusu nehrin önüne uğramış (içinden ok gibi) geçmiş.*
- 2 *Benim bu gonca tabiatımın neden perişan olduğunu anladım; meğer (sevgilinin) gül bahçesine benzeyen mahallesine rakip uğramış geçmiş.*
- 3 *Gönlü yaralı âşıkların ahının esip geçen rüzgârı, o peri yüzlü sevgilinin siyah saçını darmadağın etmiştir.*
- 4 *Divane gönül kederli Kays'ı felaket çölünde görünce, o vadiden çaresizce uğramış geçmiş.*
- 5 *Ey Necip! O sevgili, âşıkların olduğu yerde (onların halini) seyretmek için naz atına binip oradan geçmiş.*

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

- 1 O şūhuñ rütbe-i hüsn-i cemāli söylenilmezmiş
Çü hurşīd-i ziyā-güster mişāli söylenilmezmiş
- 2 Kō feryādı meded pervāne-veş 'arz it dilā hālūñ
Teğāfül-pīşegāna lāubāli söylenilmezmiş
- 3 Hayāl itmek dü-ebrū-yı kemān-dārın ne mümkindür
Huşūşan mū-miyānın kıl ü kālī söylenilmezmiş
- 4 Meger kendi teraḥḥum-rīz ola bī-şabr u sāmāna
Şikāyet-nāmenūñ yoḥsa me'ālī söylenilmezmiş
- 5 Hużūr-ı 'izzetinde bī-muḥābā ol şeh-i hüsnūñ
Meger her bī-nevānuñ ḥasb-i hālī söylenilmezmiş
- 6 Necībā rūḥını şād eyledūñ yārān-ı eslāfuñ
Kātı çokdan zemīn-i köhne-sālī söylenilmezmiş

G.34

- 1 *O şuh sevgilinin yüz güzelliğinin derecesi anlatılamazmış; çünkü (o) ılık saçan güneş gibi tarif edilemezmiş.*
- 2 *Ey gönül, tegafülü huy edinmiş sevgililer ile senli benli konuşulmazmış; (bu yüzden) "İmdat!" feryadını bırak, halini pervane gibi göster.*
- 3 *(Sevgilinin) yay tutan iki kaşını hayal etmek mümkün değildir; özellikle kıl gibi ince belinin dedikodusu yapılmazmış.*
- 4 *(Sevgili,) sabırsız ve huzursuz (aşığa) meğer kendiliğinden merhamet etmesi gerekiyormuş; yoksa (aşığın) şikâyetinin bir manası kalmazmış.*
- 5 *O güzellik padişahının yüce huzurunda meğer her zavallının hali korkusuzca dile getirilmezmiş.*
- 6 *Ey Necip! Çok eski zamandan beri isimleri anılmayan eski dostların ruhunu şad eyledin.*

- 1 Şevk-ı ruhsāruñla eyler bu dil-i dīvāne raķş
Āteş-i sūzāmı gördükçe ider pervāne raķş
- 2 Çār-pāre oldı bezm-i 'aşķa bir cām ile dil
'Aķl u fikr ü şabr u ārām eyledi mestāne raķş
- 3 Sāķiyā gerden-firāz oldı şurāhī bezme gel
[Hadd ü miķ]dārını bildür eylesün peymāne raķş
- 4 Tekye-gāh-ı 'aşķa gel döndükçe döndür 'āşıkı
Sensüz ey meh-rū hārām oldı dil-i nālāne raķş
- 5 Arda ķalsak da degirmez nevbet-i vaşlı Necīb
Āsiyā-veş nā-becā eyler dil-i ferzāne raķş

G.35

- 1 *Pervane, (nasıl ki) yanan ateşi gördükçe raks eder(se), bu deli gönül de yanağının şevkiyle raks eder.*
- 2 *Gönül, bir kadehle aşk meclisine çâr-pâre (dört parça-dansçı zili) oldu; akli, fikri, sabrı ve rahatı kendinden geçmişçesine dans etti.*
- 3 *Ey saki! Sürahi dikbaşı olmaya başladı (asi oldu-şarap dökmedi); meclise gel, haddini hududunu bildir ki kadeh dansa başlasın (elden ele dönsün).*
- 4 *Ey ay yüzlü sevgili! Aşk tekkesine gel, aşığı döndükçe döndür; sensiz dans etmek inleyen gönle haram oldu.*
- 5 *Necip, bilge gönül değirmen gibi yerli yersiz raks eyler; artakalsak da kavuşma nöbeti bize erişmez.*

- 1 Dile der-beste degüldür hele meyḥāne-i feyz
Yüz çevürmez gezer etṛāfımı peymāne-i feyz
 - 2 Dil o kandîl-i ziyā-pāş-ı cihāndur ki aña
Şem'-i ikbāl gelür olmağa pervāne-i feyz
 - 3 Kāf menzil olamaz pençesine 'Ankā-veş
Bî-'aded murğ-ı ma'ānî uçurur lāne-i feyz
 - 4 Şafḥa-i şî're dinür baḥr-i ma'ānî zīrā
Reşḥa-i ḥāmede peydā niçe dūr-dāne-i feyz
- [5a]
- 5 Nakş-ı maẓmūn ile pürdür gören elbette Necîb
Beyt-i endîşeme dirse n'ola kâşāne-i feyz

G.36

- 1 Feyiz meyhanesi gönle kapalı değildir; hele kadehi (benden hiç) yüz çevirmez, etrafımı gezer.
- 2 Gönül, cihana ıstık saçan bir kandildir ki talih mumu (dahi) ona bereket pervanesi olabilmek için gelir.
- 3 Feyiz yuvası (olan gönül), sayısız manalar kuşu uçurur; (o kuşların) Anka gibi pençelerine, Kafdağı konak olamaz.
- 4 Şiir sayfasına manalar denizi denir; çünkü kalemin damlasında pek çok feyiz incisi ortaya çıkar.
- 5 Necip, ince manalı söz nakışları ile dolu olan hayal evimi gören, şüphesiz bu feyiz yuvasıdır derse buna şaşılır mı?

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Görmedük bezm-i fenâda kimsede rûy-ı neşât
Hâşılı bu gülşen-i 'âlemde yok bûy-ı neşât
- 2 Miḥnet-âbâd-ı felekde sensüz ey şîrîn-dehen
'Âşıkâ şehr-i 'ademdür bildigüm sûy-ı neşât
- 3 Zehr ile memlû muvaḳḳat özge ma'cûndur şaḳın
Hoḳḳa-i gerdûndan ümmîd itme dârû-yı neşât
- 4 Şâbit ol sen ey gönül mânende-i serv-i sehî
Pâyûña bir gün gelür rû-mâl ider cûy-ı neşât
- 5 Fâris-i meydân-ı himmet ister adum ey Necîb
Yohsa bî-çevgân girmez destûne gûy-ı neşât

G.37

- 1 Fanilik meclisinde kimsede neşeli bir yüz görmedik; kısacası bu dünyanın gül bahçesinde mutluluğun kokusu yoktur.
- 2 Ey tatlı dilli sevgili! Sensiz bu gam ve keder dolu felekte aşığa neşe semti bildiğim yokluk diyarıdır.
- 3 Sakın felek hokkasından mutluluk ilacı bekleme; (çünkü onun içi) zehirli ve geçici bir ilaç doludur.
- 4 Ey gönül! Sen düzgün boylu servi gibi kararlı dur; gün gelir mutluluk ırmağı ayağına bir yüz sürer.
- 5 Ey Necip! Nâmım, gayret meydanının süvarisi olmak ister; yoksa mutluluk topu değneksiz eline geçmez.

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

- 1 Olur çünkim o gül âh-ı dil-i nâ-şâddan maḥzûz
Mişâl-i 'andelîb 'âşık dahı feryâddan maḥzûz
- 2 Keser mi ğamzesinden dil ümîd-i şıḥḥati bir dem
Olur bîmâr olan nabz-âşinâ faşşâddan maḥzûz
- 3 Haṭ-âver-dil-ber elbette olur 'uşşâkına me'nûs
Kebûter olsa âvâre olur şayyâddan maḥzûz
- 4 Dile sūrâḥ-ı sūzenden temâşâ itdirüp dehri
Bizi ey pîr-i muğ kılduñ hele irşâddan maḥzûz
- 5 Anuñçün kıldurur tâbânı 'âşık görse aġyârı
Ki olmaz kûdekân seyr-i ruḥ-ı üstâddan maḥzûz
- 6 Haṭın bûs itmeden la'l-i lebi yanumda ercaḥdur
Olinmaz mı yûbüset vaḳti hîç kebbâddan maḥzûz
- 7 Şikenc-i dâm-ı zülfinden ḥalâşa çâre-cû olduk
Necîbâ beste-per-murgân olur âzâddan maḥzûz

G.38

- 1 O gül (sevgili), kederli gönlün ahından zevk alır; çünkü âşık da bülbül gibi feryat etmekten hoşlanmaktadır.
- 2 Gönül, (sevgilinin) yan bakışından bir an bile iyileşme ümidini kesmez; hasta olan, nabzı bilen cerrahın hoşnut olur.
- 3 Nasıl ki güvercin, serbestçe gezerken (tuzağa düşmemişken) avcıdan memnun olursa ayva tüyleri yeni çıkmaya başlamış sevgili (de) elbette âşıklarına ilgi duyar.
- 4 Ey meyhaneci! Gönle, cihanı iğne deliğinden seyrettirip doğru yolu göstererek bizi hoşnut ettin.
- 5 Nasıl ki çocuklar üstadın yüzünü görmekten hoşlanmazlarsa âşık da rakibi görünce parlaklığını yitirir (neşesi kaçır).
- 6 (Ey sevgili!) Bana göre dudağının kızıllığı, ayva tüylerini (yanağını) öpmekten daha üstündür; kurak zamanda kebbattan hiç zevk alınmaz mı?
- 7 Ey Necip! Kanadı bağlı kuşlar serbest kalmaktan mutluluk duyar; (biz de) saçının tuzağının kıvrımından kurtulmaya çare arar olduk.

- 1 Şanma āh-ı sūz-ı dil ızhār ider hem-vāre şem‘
Āteşin-cāmeyle ‘arz itmekde kendin yāre şem‘
- 2 Olmadı āzāde-ser başında āteşler yanar
Rūzigāruñ germ ü serdinden olup āvāre şem‘
- 3 Merhem-i kāfūr ile memlū fitīlin gösterür
Çāre-cūdur zaḥmına pervānenüñ bī-çāre şem‘
- 4 Döndürür mecmū‘a-i Erjenge her kāşāneyi
Ḥāme-i müyīn ile taşvīr ider dīvāre şem‘
- 5 Dāğ-ı ‘aşkıyla Necībā itdi ifnā-yı vücūd
Çarpılup pervāne-veş bir āteşin-ruḥsāre şem‘

G.39

- 1 Mum, gönül yangınının ahını her zaman gösterir sanma; (o,) kendini sevgiliye ateşli elbiseyle sunmaktadır.
- 2 Mum, rüzgârın (yel-devir) sıcak ve soğuşundan (iyilik ve kötülüğünden) ne yapacağını şaşırıp başı rahata ermediği için başında hâlâ ateşler yanar.
- 3 Mum, zavallı pervanenin yarasına çare arar; (iyileşmesi için ona) kâfur merhemle dolu fitilini gösterir.
- 4 Mum, kıl gibi ince kalemiyle duvara resim yaparak her evi Erjeng kitabına çevirir.
- 5 Ey Necip! Mum, bir ateşli yanağa pervane gibi çarpılıp aşk yarasıyla kendini yok etti.

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Būs-ı la'lin haṭ ile ol şeh-süvār itmiş yasağ
Hiç ḥumār-ālūd olan eyler mi şahbādan ferāğ
 - 2 'Arz iderdüm dāğ-dār olmuş ser ü sīnem eger
Ol tegāfül-pīşe bir kerre ideydi seyr-i bāğ
 - 3 Gül dahı gūş eylemez feryādını bülbüllerüñ
Ser-be-bālīn-i tegāfül gonçe-i nāzük-dimāğ
 - 4 Dāmen-i ārāmını Yūsuf da görse çāk ider
Yok gönül üftāde-i çāh-ı zenaḥdānında şāğ
- [5b]
- 5 Yāre 'arz itme Necībā sīne-i mecrūḥuñı
Resm-i na'l-i esb-i tāzīni o māhuñ şanma dāğ

G.40

- 1 O usta at binici, hattı (ferman-ayva tüyü) ile lal gibi kırmızı dudağının
öpülmesini yasaklamış; (fakat) sarhoş olan şaraptan hiç vazgeçer mi?
- 2 O tegafülü huy edinmiş sevgili eğer bir kere bağda gezseydi, kızgın demirle
dağlanmış yaralı başını ve göğsümü ona arz ederdim.
- 3 En ince şeyleri sezen gonca (bile) başını tegafül yastığına koymuşken gül,
bülbüllerinin feryatlarını (hiç) duyar mı?
- 4 (Sevgilinin) çene çukuruna düşmüşlerde sağ kalan gönül yoktur; (sevgiliyi)
görse, Yusuf bile huzur eteğini yırtardı.
- 5 Ey Necip! O aya benzeyen sevgilinin Arap atının nalının resmini yara sanıp da
yaralı göğsünü (âşıklık alameti diye) sevgiliye sunma.

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Hatt ile gördük ruh-ı dil-dārı geldi taze keyf
Kalmadı dilde gubār-ı ğam irişdi vaqt-i şayf
- 2 Sîne-i zaḥm-âşināya yār idi mānend-i cān
Şimdi ol serv-i revānum ser-keş oldu gitdi hayf
- 3 Görmesün bir dil ider āvīze-i çengāl-i zülf
Ġamze-i cādū-yı dil-ber gibi yok çālāk-ṭayf
- 4 Vaqt-i şām-ı haṭ gurūb-ı neyyir-i ruḥsārdur
Rūze-dār-ı hicri kılsun ni'met-i vaşlıyla żayf
- 5 Cān virür 'āşık kırılmış gibi seyr it ey Necīb
İtmesün bir kez nigāh-ı çeşm-i mesti sell-i seyf

G.41

- 1 Yaz mevsimi geldi, sevgilinin yanağını ayva tüyleriyle gördük; gönülde gam tozu (en ufak keder) kalmadı, (bize) yeni bir keyif geldi.
- 2 O salınan servi boylu sevgilim, yaraya alışıık göğsüme can gibi dosttu, şimdi dikbaşı oldu, gitti eyvah!
- 3 Sevgilinin cadıya benzeyen yan bakışı gibi çevik hayal yoktur; (o,) bir gönül görmesin, (hemen) saçının çengeline asar.
- 4 (Ey sevgili!) Ayva tüyü akşamı gelip yanak güneşin battığında ayrılığının orucunu tutanları kavuşma nimetinle iftar ettirmelisin.
- 5 Ey Necip! (O sevgiliyi) can veren, ölmüş bir âşık gibi seyret (ki) sarhoş gözüünün bakışı bir daha kılıç çekmesin.

Mefâ'ilün Fe'ilātün Mefâ'ilün Fe'ilün

- 1 Olur mı h'ābda ibrām uşandurıncaya dek*
O murğ-ı vahşîyi tā kuşkulandırıncaya dek
- 2 Ayağına şu mı durdı sebūnuñ ey sākī
Sür esb-i bādeyi gezdür yarandırıncaya dek
- 3 Neler çekildi elinden bu sākī-i bezmüñ
Bir iki cām-ı muşaffā töländürıncaya dek
- 4 O şuh için katı çok kıl ü kāl olur elbet
Miyāna bend-i vişāli kuşandırıncaya dek
- 5 Necīb dest-güşā ol der-i Hudāya hemān
Recā-yı 'afv ide gör yarlıgandırıncaya dek

G.42

*Bu gazeldeki kadar, değin anlamındaki “dek” kelimeleri Divan'da “دق/dağ” şeklinde yazılmıştır.

- 1 *O vahşi kuşu kuşkulandırıncaya kadar, uykudayken (bile) bıkıracak derecede ısrar etmek olur mu?*
- 2 *Ey saki! Testinin ayağına su mu durdu? (Haydi,) sür şarap atını, (bizi) memnun edinceye kadar gezdür.*
- 3 *Bu içki meclisinin sakisinin elinden bir iki saf kadeh dolandırıncaya kadar neler çekildi.*
- 4 *Beline kavuşma bağını bağlayıncaya kadar o şuh sevgili için elbette pek çok dedikodu çıkar.*
- 5 *Necip hemen Allah'ın kapısına el aç, başışlanıncaya kadar af dile!*

Fe'îlâtûn Fe'îlâtûn Fe'îlâtûn Fe'îlûn

- 1 Hande-i nâzı dil-i 'âşıkā ol gonçe-femûñ
Reh-i âsânını gösterdi diyâr-ı 'ademûñ
- 2 Rûy-ı pür-hâl ider kâgezi eşk-i çeşmi
Vaşf-ı hatt-ı ruh-ı cānānı yazarken kalemûñ
- 3 İhtiyâr eyledi rindān seni ey sâķī-i mey
Görelüm pîr-i muğān gibi öpilsün kademûñ
- 4 Bezm-i yārāna şafā-güster imiş devrinde
Kulağı çekesün ey gam-zede-dil cām-ı Cemûñ
- 5 Peyrev ol nāle-i 'uşşāķa nevā it bûlbûl
Bir nezāketle o gül-çehreye diñlet nağamuñ
- 6 Girih-i zülfüñe dil-beste olan hem-çü Necîb
Şeb-i deycûr-ı firāķuñda geçer derd ü gamuñ
- 7 Dil-i Nābî güher-efşān-ı ma'ānî olmuş
Artar elbette hurûş eylese emvācı yemûñ

G.43

- 1 O gonca ağızlı sevgilinin işveli gülüşü, aşığın gönlüne yokluk diyarının kolay yolunu gösterdi.
- 2 Kalemin gözünün yaşı, sevgilinin yanağının ayva tüyünün özelliklerini yazarken kâğıdı benlerle dolu bir yüz haline getirir.
- 3 Ey şarap sakisi! Rintler seni seçti; ayağının meyhaneci gibi öpüldüğünü görelim.
- 4 Ey dertli gönül! Devrinde dostların meclisine neşe yaydığı için Cem'in kadehinin kulağını çekmelisin.
- 5 (Ey) bûlbûl! Âşıkların feryadına uyup (sen de) inle; o gül yüzlü sevgiliye bir incelik yaparak nağmelerini dinlet.
- 6 (Ey sevgili!) Saçının düğümüne Necip gibi gönül bağlayan, ayrılığının karanlık gecesinde derdini ve gamını unuttur.
- 7 Nabi'nin gönlü manalar incisi saçıyormuş; denizin dalgaları elbette coşup çağlasa artar.

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Seyr-i gül-geşt-i çemenden yok ferâğı lālenüñ
Sāğar-ı ser-şār-ı sevdādur dimāğı lālenüñ
- 2 Tīğ-i derd-i verd-i rūy-ı āl ile olmuş şehīd
Bāğ-ı kūy-ı dil-rübā olsun turağı lālenüñ
- 3 Bāğda deryūze-gerd-i sīridür ol gül-ruhuñ
Nağd-i ğamla pür ise n'ola çanağı lālenüñ
- [6a]
- 4 Tağıdup ceyş-i şitāyı nīze-i la'līn ile
Şevkden kibrīt-i aḥmerdür yañağı lālenüñ
- 5 Kıp kızıl dīvānesidür bir gülüñ gördüm Necīb
Āşikār olsa 'aceb mi dilde dāğı lālenüñ
- 6 Tarḥ-ı rengīn-lehçe-i şī'rine mīr-i ekremüñ
Reşk idüp reng-i ruḥı atdı kapağı lālenüñ

G.44

- 1 *Lale, çimenlikteki gül seyri gezintisinden vazgeçmez; (çünkü) akli, sevdanın taşkın kadehindedir.*
- 2 *Lale, kırmızı yüz gülünün dert kılıcıyla şehit olmuştur; onun durağı gönül kapan sevgilinin mahallesinin bağı olsun.*
- 3 *Lale, o gül yanaklı sevgilinin bağdaki tok gezen dilencisidir; onun çanağının gam akçesiyle dolu olmasına şaşılır mı?*
- 4 *Kış ordusunu kırmızı mızrağıyla dağıtınca lalenin yanağı şevkten kıpkırmızı olmuştur.*
- 5 *Necip, lalenin gönlündeki yarası belliyse buna şaşılmaz; (çünkü onun) bir gülün kıpkızıl divanesi olduğunu gördüm.*
- 6 *Lalenin yanağının rengi çok kerem sahibi emirin renkli üsluplu şiirinin bahçesine kıskançlık duyunca uçuştur.*

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

- 1 Ey yār Kays ile beni hem-hālet eyledüñ
Şahrā-neverd-i 'aşkuñı bī-tākat eyledüñ
- 2 Ey ser-girān-ı cām-ı muḥabbet yıkıl biraz
Meclisde ol perī-veşüme şıklet eyledüñ
- 3 Ey bād tā-be-key bu perīşānī-i dilüm
Būy-ı peyām-ı kāküline ḥisset eyledüñ
- 4 Ey ğamze sell-i seyf-i dil-i 'āşık itmedüñ
Bīmārī-i dü-çeşmi niçün 'illet eyledüñ
- 5 Ey 'aşk kâbiliyyet umılmaz Necībden
Miḥnet-sarāy-ı 'aşka ne hoş da'vet eyledüñ

G.45

- 1 *Ey sevgili! Senin aşkının çölünde dolaşan ben aşığın takatsiz bırakarak Kays ile aynı duruma düşürdün.*
- 2 *Ey dostluk kadehinin körkütük sarhoşu, çekil git! Periye benzeyen sevgilime mecliste yük oluyorsun.*
- 3 *Ey rüzgâr! (Sevgilinin) kâkülünün haberinin kokusunu getirmekte cimrilik ederek bu gönül perişanlığımı ne zamana kadar sürdüreceksin!*
- 4 *Ey gamze! Neden aşığın gönlüne kılıç çekmedin (de) iki gözüün hastalığını (baygın bakışını) ona illet ettin?*
- 5 *Ey aşk! Eziyet sarayına davet ettin, ne güzel (ama) Necip'te o yetenek yoktur!*

Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün

- 1 Mişāl-i āyīne mihr ile rū-be-rū gördük
Hezār vech ile ol māhı hūb-rū gördük
- 2 ‘Aceb mi şāriḥ-i dībāce-i vişāl olsaḳ
Kitāb-ı vaşf-ı ḥaṭ-ı yāri mū-be-mū gördük
- 3 Girer mi destimūze cām-ı bāde-i ümmīd
Elinde sākī-i gül-ḫehrenūñ sebū gördük
- 4 Açılmaz oldı gibi bülbulāna ol ḡonḫe
Miyān-ı ḡülşene vardukḫa ḡüft-ḡū gördük
- 5 Geçerse cāna n’ola ḫār-ı cevri ‘uşşāḫın
Geçer o ḡül-ruḫa aḡyār-ı kīne-cū gördük
- 6 Zāmīrimüzde olan ‘ukdeye işāret imiş
Efendi pīḫiş-i zūlfinde naḫş-ı hū gördük
- 7 Niyāz-nāmemūzi ‘arza bulmaduk ruḫşat
Ser-i rehinde Necībā ‘aceb ḡulū gördük

G.46

- 1 (Biz,) o ayı (sevgiliyi) ḡüneş ile karşı karşıya duran bir ayna gibi gördük; (o sevgiliyi) binlerce deḡişik ḫehresiyle gördük, (hepsinde de) ḡüzeldi.
- 2 Kavuşma (kitabının) ön sözünün şārihi olsaḳ buna şaşılmaz; (ḫünkü) sevgilinin ayva tūyünün özelliklerinin kitabını kıl kıl (harf harf) gördük.
- 3 ḡül yüzlü sakinin elinde testi gördük; (acaba) ümit şarabının kadehi elimize geçer mi?
- 4 O gonca, bülbüllere açılmayacak gibi olunca ḡül bahḫesinin ortasına doḡru gittikḫe dedikodu (yapıldığını) gördük.
- 5 Âşıkların eziyet dikenini, (sevgilinin) canına batsa buna şaşılır mı? O ḡül yanaklı sevgiliyi ḫeḫşirip intikam almaya ḫalışan rakipler gördük.
- 6 Efendi, saçının kıvrımındaki “Hū” naḫşının içimizde olan ukdeye işāret olduğunu gördük.
- 7 Ey Necip! (Sevgilinin) sokaḡının başında acayip bir izdiham görünce yakarış mektubumuzu iletmeye fırsat bulamadık.

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Şevk-ı rûy-ı yâr ile oldı gönül her yâre gül
Bir şükûfe-dâna döndi sîne 'arz it yâre gül
- 2 Serde la'îlîn-püşı sebzîn-câmesin seyr eyledüm
Şeh-levendüm el-amân olmuş bugün yek-pâre gül
- 3 Sürhî-i gül 'aks-i hûnîn-çeşm-i bülbüldür meger
Âteşîn-âb ile bulmuş perveriş hem-vâre gül
- 4 Bezme gel ey gönçe luţf it bu tegâfûl tâ-be-key
Söylemezsen 'âşıka bâri rakîb-i hâre gül
- 5 Yılda bir seyre Necîbâ kâni'üz ammâ varur
Kopdıǵı sâ'at yerinden tâ ser-i aǵyâre gül

G.47

- 1 Gönün her yarası, sevgilinin yüzünün aşkıyla gül oldu; (kıpkırmızı) bir çiçekliğe dönen sineden sevgiliye bir gül arz et.
- 2 Başında kırmızı örtüsü, (üzerinde) yeşil elbisesiyle gördüğüm boylu poslu sevgilim bugün baştan aşağı gül olmuş.
- 3 Gül, daima ateşli su (kanlı gözyaşı) ile beslendiği için onun kızıllığı meğer bülbülün kanlı gözünün yansımasıymış.
- 4 Ey gonca (sevgili)! Bu tegâfûl ne vakte kadar sürecektir? Bir iyilik yap (da) meclise gel; aşkınla konuşmazsan bari dikene benzeyen rakibe gül.
- 5 Ey Necip! Biz yılda bir kerecik olsun görmeye razıydık ama güle benzeyen o sevgili evinden çıktığı an hemen rakibin yanına gider.

Fe'īlātün Fe'īlātün Fe'īlātün Fe'īlün

- 1 Demidür sīneye dāğ-ı ğamı mihmān idelüm
Lāle-ruḥlarla yine seyr-i çerāğān idelüm

[6b]

- 2 Açıla şāyed o gül-gönçe-i bāğ-ı 'işve
Biz de bülbül gibi feryādı hezārān idelüm

- 3 O perī da'vet-i 'uşşāka icābet itdi
Amı ḥalvet-kede-i sīnede pinhān idelüm

- 4 Deşt-i firḳatde koyup Ḳays-ı dil-i nā-şādı
Bir zamān Leylī-i ümmīd ile pūyān idelüm

- 5 Direm-i eşküme bakmazsa Necībā sākī
Pāyına yüz sürelim 'arz-ı dil ü cān idelüm

G.48

- 1 Sineye gam yarasını konuk etmenin ve lale yanaklı sevgililerle çerağın gezintisi yapmanın vakti yine gelmiştir.
- 2 Eğer o cilve bağının gül goncası açılırsa biz de bülbül gibi feryadı çoğaltırız.
- 3 O periye benzeyen sevgili âşıkların davetine icabet etti; onu göğsümüzün tenhasında gizleyelim.
- 4 Kederli Kays'ı ayrılık çölünde bırakıp biraz (da) ümit Leylası'yla gezelim.
- 5 Ey Necip! Saki gözyaşı akçeme bakmazsa, ayağına yüzümü süreyim; ona gönlümü ve canımı arz edeyim.

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün

- 1 Beni āşüfte iden ey gül-i ḥandān sensin
Sensin ey āfet-i ārām-ı dil ü cān sensin
- 2 Pister-i ḥaste-i hicrānuña gel bir kerre
Ey ṭabīb-i dil ü cān derdüme dermān sensin
- 3 Lāle-veş sūz-ı dili n'eyledüñ itdüñ zāhir
Çāk-i dāmān u girībānıma şādān sensin
- 4 Maḥfī aḡyār ile meclisde geçen güftāra
İdecek dīde-i nā-ḥ'ābumı ḥayrān sensin
- 5 Eyleyen niçe dil-āzādeyi mānend-i Necīb
Zīver-i silsile-i zūlf-i perīşān sensin

G.49

- 1 *Ey gülen (açılmış) güle benzeyen sevgili! Beni kendine âşık eden sensin; canımın ve gönlümün sevdiği afet sensin.*
- 2 *Ey can ve gönül tabibi (sevgilim)! Bir kere ayrılık hastasının yatağına (yanıbaşına) gel; benim derdime derman sensin.*
- 3 *(Ey sevgili!) Lale gibi (kıpkırmızı) gönül yangınımı ne yapıp edip meydana çıkardın; yakamın ve eteğimin yırtığına sevinen sensin.*
- 4 *(Ey sevgili!) Mecliste rakip ile (aranızda) geçen gizli konuşmayla uykusuz gözümü şaşkına çevirecek sensin.*
- 5 *(Ey sevgili!) Necip gibi pek çok gönlü serbest aşığı dağınık saçının örgüsüne süs yapan sensin.*

Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün

- 1 Felek ol āfitābuñ görmemişdür gerçi şānīsın
Velī īmā ider ebrū zevāl-i ḥüsn ü ānīsın
- 2 Sipih-rūñ gerdişin fehm eyleyen rindānı gör çarḥuñ
Sifāl-i köhneye itmez bedel tāk-ı keyānīsın
- 3 Geçer ser-mest olup ‘uşşāka kibr ü kīn ile dā’im
Dilūñ gūş eylemez bir dem şadā-yı el-amānīsın
- 4 Hemān bī-hūde sa‘y-ı feth-i nām-ı maṭlab itdük biz
Mu‘ammā-yı zamānuñ yoğiken añlar ma‘ānīsın
- 5 ‘Acebdür nīşi gālīb nūşına her demde şahbā-veş
Bu bezmūñ var mıdur görmiş neşāt-ı cāvidānīsın

G.50

- 1 *Felek, gerçi o güneşin bir benzerini görmemiştir; ancak bulut onun (önünü kapatarak) cezbedici güzelliğinin geçici olduğunu ima eder.*
- 2 *Feleğin dönekliğini idrak eden rintleri gör ki onun hükümdarlık tacını eski şarap kadehlerine değişmezler.*
- 3 *(Ey sevgili!) Gönlün sarhoş olup âşıklara kibir ve kinle sürekli kötü sözler söyler; (âşıkların) “İmdat!” sesini bir an bile duymaz.*
- 4 *Zaman bilinmezinin manalarını anlaya(bilmek için çabalaya)n yokken biz, bu meselenin adını açmaya (çözmeye) çabaladık; ancak boşuna uğraşmışız.*
- 5 *Şaraba benzeyen bu meclisin (dünyanın) ebedi neşesini gören var mıdır? (Onun) zehrinin (cefasının) tatlılığına (sefasına) her zaman galip gelmesi şaşılacak şeydir.*

- 6 Dile şeb-tā-seher fikr-i haṭ-ı ruḥsār iken ḥāhiş
‘Aceb bilsek ne yüzdendür su’āl-i imtiḥānīsin
- 7 Olan dil-beste ol çeşm-i kebūduñ zülfine ey dil
Cihānuñ yādına almaz belā-yı āsumānīsin
- 8 Kemālin bulmada gerçi Necīb ol mihr-i evc-i nāz
Velī imā ider ebrū zevāl-i ḥüsn ü ānīsin

-
- 6 *(Ey sevgili!) Yanağının ayva tüyünün fikri geceden sabaha kadar arzu ediliyorken, gönle acaba imtihan sorularını hangi sebepten (sorduğunu bir) bilsek.*
- 7 *Ey gönül! O mavi gözlü sevgilinin saçına gönül bağlayan, dünyanın gökten gelen musibetlerini umursamaz.*
- 8 *Necip, nazın doruğundaki güneş (sevgili, güzellikte) kemal bulacaktır; ancak bulut(a benzeyen saç, o güzelliği kapatarak) onun cezbedici (yüz) güzelliğinin geçici olduğunu ima eder.*

- 1 Yāruñ görünce āhū-yı çeşm-i remīdesin
Nergis çemende hayret ile açdı dīdesin
- 2 Rūyında ebruvānı hilāl 'ad ider gören
Ser-levha-i melāhatūñ iki keşīdesin
- 3 Görmekle la'l-i nābını seyr eyle zāhidi
Tağyīr-i meşreb eyledi bozdı 'aķīdesin
- 4 Ber-geşte eylemek seni şāyed murād ider
Çarhuñ tevāzu' añlama ķadd-i hamīdesin
- 5 Ref'-i ğubār-ı ğuşşa ider dilden ey Necīb
Gör şafha-i ruhında hať-ı nev-demīdesin

G.51

- 1 *Nergis, çimenlikte sevgilinin ürkmüş gözünün ceylanını görünce gözünü hayretle açtı.*
- 2 *Senin güzelliğinin baş levhası olan yüzündeki iki başlığa benzeyen kaşlarını gören, onu hilal addeder.*
- 3 *(Ey sevgili!) Zahide bak, senin saf la'le benzeyen kıpkırmızı dudaklarını görmesiyle mizacı değişti, inancı bozuldu.*
- 4 *Feleğin eğilmiş boyunu tevazu zannetme, şayet o seni tepetakla etmek niyetindedir.*
- 5 *Ey Necip! (Sevgilinin) yanak sayfasının yeni çıkmış ayva tüyünü gör (ki o,) gönülden gam tozunu giderir.*

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

- 1 Hacālet el virür Tübāya ol servüñ hırāmından
Kıyāmetler kopar ol kāmēt-i bālā kıyāmından
- 2 Nezārem sedd-i rāh-ı pāy-ı cānān oldığı zāhir
Teğāfül-pīşegānuñ eglenür tarz-ı selāmından
- 3 'Acebdür cür'a-nūşān ile ülfet eylemez çeşmüñ
Bu bezmüñ ol dahı ma'dūd olur mest-i müdāmından
- 4 Yine itmez temennī mūmiyā-yı va'de-i vuşlat
Sipihrüñ ser-nigün olursa da 'uşşāk bāmından
- 5 Huzūr-ı re'fete şi'rüñ eger 'arz itmek istersen
Necībā hisşe-yāb ol Rāsımüñ feyz-i kelāmından

G.52

- 1 *O serviye benzeyen sevgilinin salınarak yürüyüşünden tuba ağacı utanır; o uzun boylu sevgilinin duruşundan kıyametler kopar.*
- 2 *Bakışımın sevgilinin yürüdüğü yolu engellediği (onu rahatsız ettiği) ortadadır; (ancak) bakışlarım, tegafülü huy edinmiş sevgililerin selam tarzını seyretmekten hoşlanır.*
- 3 *(Ey sevgili!) Gözün, bu içki meclisinin sürekli sarhoş gezenlerinden sayılırken şarap içenlerle dostluk kurmaması şaşılacak şeydir.*
- 4 *Âşıklar, feleğin damından baş aşağı olsalar da yine kavuşma vaadinin ilacını istemezler.*
- 5 *Ey Necip! Eğer şiirini onun yüce huzuruna sunmak istersen, Rasim'in sözünün feyziden faydalan(malısın).*

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

- 1 Rāh-ı niyāza uğramayup nāz ile geçer
Geçsün o şūh semt-i Vefādan unutmasun
- 2 İtsün gürīz gamze hadenginden 'āşıkān
Çekdük[lerini] ol kaşı yādan unutmasun
- 3 İtmezdi şayd murğ-ı dili çeşm-i şāhbāz
Ser-pençe-i nigāhı du'ādan unutmasun
- 4 Tāc u kabā-yı gülşeniyān ile şāh-ı gül
Vaqt-i hāzānı hūy ile hādan unutmasun
- 5 Kūyında muṭribān nağam-rīz-i vaşl olup
Rāh-ı Hicāzı zevk-ı nevādan unutmasun
- 6 Tarz-ı dūrūğ-ı va'dini 'āşık o āfetūñ
Şorsun Necīb-i tāze-edādan unutmasun

G.53 *Bu gazelin matla' beyti silinmiştir.

- 1 *O şuh nazlanarak niyaz yoluna uğramadan geçip gider; (ona söyleyin) Vefa semtinden de geçmeyi unutmasın.*
- 2 *Âşıklar o yay kaşlı sevgiliden çektiklerini unutmasın; (sevgilinin) yan bakış okundan kaçsın.*
- 3 *Doğan kuşuna benzeyen gözün, bakışının güçlü pençesi ile gönül kuşunu avlamaması duadan dolaydır, unutmasın.*
- 4 *Gül padişahı, gül bahçelerinin tac ve kaftanı ile hay huydan hazan vaktini unutmasın.*
- 5 *(Ey sevgili!) Çalgıcılar senin mahallende kavuşma nağmeleri söylerken nevanın zevkinden Hicazın yolunu unutmasın.*
- 6 *Âşık, o âfetin (kavuşma) vaaadinin yalanını nasıl söylediğini yeni üsluba sahip Necip'ten sorsun, unutmasın.*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

[7a]

- 1 Şu'lelensün her nefesde şeb-çerâğ-ı ârzû
Olmasun püf-kerde-i hicrûñ çerâğ-ı ârzû
- 2 Görmedük biz ḥande-rîz-i va'd-i vuşlat ol mehi
Olmadı üşküfte verd-i naḥl-i bâğ-ı ârzû
- 3 Tâzeler ol serv-i hoş-reftâr zaḥm-ı sînemi
Çün gül-i şad-berg olur gîtdükçe dâğ-ı ârzû
- 4 Ḥaṭṭ-ı müşg-efşân irişdükçe mu'aṭṭar olmada
Büy-ı zülf-i 'anberînüñle dimâğ-ı ârzû
- 5 Çekdük el ser-rişte-i ümmîd-i vuşlatdan Necîb
Şimdi dilde cāy-gîr oldu ferâğ-ı ârzû

G.54

- 1 Arzu şebçerağı her nefeste alevlensin; arzu kandili senin ayrılığınla sönmesin.
- 2 Biz o aya benzeyen sevgiliyi kavuşma vaadine gülerken (sıcak baktığını) görmedik; arzu bağının fidanının gülü hiç açmadı.
- 3 O hoş yürüyüşlü servi (sevgili), göğsümdeki yaramı tazelediğinden arzu yarası gittikçe yüz yapraklı gül gibi (kat kat ve kıpkırmızı) olur.
- 4 (Ey sevgili!) Mis kokular yayan ayva tüyün çıkmaya başladıkça ve amber kokulu saçının ümidiyle arzunun dimağı hoş kokulu olmaktadır.
- 5 Necip, kavuşma ümidinin ipinin ucundan el çektik; şimdi kavuşma isteğinden vazgeçme (düşüncesi) gönülde kalıcı oldu.

- 1 Müjgân-ı yâr başlayalı hüsne tâ'ate
Nâ-çâr ebruvânı da uydı cemâ'ate
- 2 Zâhid kabâ-yı zerķ u riyâyı çıkarmamış
Seyr it o 'ucbe heykeli baķ şu kıyâfete
- 3 Girdâb-ı bahır-i hayrete düşdüñse ey gönül
Fülk-i ümîdi şabr ile irgür selâmete
- 4 Naķd-i sirişki yok yere şarf itme dâ'imâ
Deryâ yetişmez ey dil-i şeydâ sefâhete
- 5 Gelmezse yâr bezm-i meye hâtırum kalur
Şâd eylesün Necîbi de söyleñ o âfete

G.55

- 1 Sevgilinin kirpikleri güzel işler, ibadetler yapmaya başlayalı kaşları da çaresizce cemaate uydu.
- 2 Zâhit, ikiyüzlülük ve hile cübbesini çıkarmamış; o acayip heykeli seyret, şu kıyafete bak!
- 3 Ey gönül! Hayret denizinin girdabına düşdüysen ümit gemisini sabırla selamete eriştir.
- 4 Ey divane gönül! Gözyaşı akçeni sürekli boş yere harcama; (çünkü bu) savurganlığa deniz olsa dayanmaz.
- 5 Sevgili, içki meclisine gelmezse hatırum kalır; o afete söyleyin, Necip'i de neşelendirsin.

- 1 Bir serv-kāmete hele dil-dāde olmasa
Mānend-i sāye pāyına üftāde olmasa
- 2 Kādr-i niyāz neydüğünü bilmese o şūh
Nāz u niyāz kendüsine 'āde olmasa
- 3 H'āhiş-girift-i la'l-i leb-i dil-berān olup
Meftūn-ı cām-ı bāde ruḥ-ı sāde olmasa
- 4 Seyl-i sirişk ile yıkılır mest olur mı hīç
Virmez binā-yı vuşlatı bel bāde olmasa
- 5 Ağyāre lutfını o bütüñ kim görür dilā
İ'lām-ı ḥāl-i 'āşıkā rü'yā de olmasa
- 6 Ber-kām-ı ḥ'āhiş olmağa minnet ne ey Necīb
Derd-i fülān cevri-i fülān-zāde olmasa

G.56

- 1 (Âşık,) bir servi boylu sevgiliye gönül vermeseydi ayağına gölge gibi düşmezdi.
- 2 O şuh sevgili kendisine yapılan yalvarıp yakarışlar adet olmasaydı onların kıymetinin ne olduğunu bilmeyecekti.
- 3 Eğer güzellerin tüysüz yanağı olmasaydı, (âşıklar) sevgililerin kırmızı dudağının arzusuna tutulup şarap kadehinin tutkunu olmayacaktı.
- 4 Eğer şarap olmasaydı sevgilinin vuslat binası aşığın gözyaşı selinden dolayı bel verip sarhoş gibi sallanıp yıkılmazdı.
- 5 Ey gönül! Aşığın halini anlatması için rüyası da olmasaydı o put gibi güzel sevgilinin rakiplere iyi davrandığını kim görürdü?
- 6 Ey Necip! Filan dert ve falancanın oğlu eziyet olmasaydı aşk bahtıyarı olmaya minnet edilmezdi.

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 'Aks-i çeşmüñ ey perī āyīne-i endīşede
İki cādū ḥabs olınmış görünür bir şīşede
- 2 Ğamze dursun yā amān virsün dile müjgān-ı yār
İki şīr itmez temekkün ḥāşılı bir bīşede
- 3 Mest-i cām-ı 'aşk iken bī-çāre pek şīrīn idi
Ser-nüviştin kūh-ken cevher şanurdı tīşede
- 4 'İyd-ı vaşlın gösterür mi rûze-dār-ı hicre hīç
Niyyetüm çokdur rakībe ol meh-i bed-kīşede
- 5 Cām-ı la'l ü bezm-i vaşl-ı yârdan geçdük Necīb
Tevbe-cū olsağ n'ola biz şimdi nūşa 'īşede

G.57

- 1 *Ey peri! (İki) gözünün düşüncemin aynasına akseden görüntüsü iki cadının bir şişede hapsedilmiş hali gibidir.*
- 2 *Sevgilinin ya yan bakışı dursun ya da kirpikleri gönle insaf etsin; kısacası bir ormanda iki arslan olmaz.*
- 3 *Dağ delen zavallı (Ferhat), aşk kadehinin sarhoşuyken pek şirindi; alın yazısını kazmanın üzerindeki cevher zannederdi.*
- 4 *Tuttuğum (ayrılık) oruçları rakibe göre daha fazladır; (fakat) o dinsiz ay (sevgili) ayrılık oruçlusuna kavuşma bayramını hiç gösterir mi!*
- 5 *Necip, biz sevgiliye kavuşma meclisi ve kırmızı dudağının kadehinden vazgeçmişken şimdi işret meclisinde yiyip içmeye tövbe edersek buna şaşılır mı?*

Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün

- 1 Piyāle-i emelüm la‘l-i nāb-ı yāra göre
Sifāl-i köhne gibi cām-ı neş’e-dāra göre
- 2 Dem-i vişāl ider zülf-i yāri āşüfte
Bu luṭf-ı nā-be-maḥal çok mı rūzigāra göre
- 3 Letāfetin bulamaz pūye-gerd-i şahn-ı çemen
Bahār mevsiminüñ ol ḥaṭ-ı ‘izāra göre
- 4 Ğam-ı firāķını terciḥ iderler āġūşa
Ne gūne ‘ālemi vardur yemüñ kenāra göre
- 5 Degül ba‘īd Necībā dü-çeşm-i şūḥından
Nigāh-ı luṭf-ı teraḥḥum o yādigāra göre

G.58

- 1 Ümit kadehim sevgilinin saf lale benzeyen kırmızı dudağına layıktır; (fakat vuslat) neşelilerinin kadehine nazaran eskimiş çanak gibidir.
- 2 Kavuşma vakti sevgilinin saçını darmadağın eden rüzgāra göre bu yersiz yapılan iyilik çok görülmemelidir.
- 3 (Kişi,) bahar mevsiminde çimenlikte dönüp dursa da (sevgilinin) yanağındaki ayva tüyünün güzelliğine eşdeğer bir güzellik bulamaz.
- 4 (Sevgilinin) ayrılığının gamını ona kavuşmaya tercih ederler; (acaba) denizin kıyaya göre ne türlü bir âlemi (çekiciliği) vardır?
- 5 Ey Necip! O yadigāra göre merhametli bir bakış atmak şuh bakan iki gözünden uzak değildir.

Li-muḥarririhi

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

- 1 Yine şıfrü'l-yedüz maḥsüb-ı luṭf-ı yār olsaḵ da
Tehīdūr şafḥa-i ümmīd defter-dār olsaḵ da
- 2 Girān-cānān ile tartışmazuz vezn-i tesāvīde
Sebük-mağzān-ı 'aşra her ne deñlü bār olsaḵ da
- 3 Biz ol bīrūn-rev-i etrāf-ı şehristān-ı maḵşūdüz
Devā'ır tarḥ-ı āmāl itmede pergār olsaḵ da
- 4 Nigeh bīgāne-meşreb ğamze pūr-āşüb-ı istiğnā
Eger zaḥm-āşinā-yı ḥaṇçer-i āzār olsaḵ da
- 5 Bilür lehçe-şinās-ı 'aşḵ olan farṭ-ı telāşumdan
Necībā-veş eger der-şūret-i inkār olsaḵ da

G.59

- 1 *Sevgilinin lütfunun hesabını tutsak da yine elimiz boştur; defterdar olsak da ümit sayfamız boştur.*
- 2 *Devrin akılsızlarına (kıyasla) her ne kadar değerli olsak da kıymette ağır basan sevgiliyle eşit kollu terazide tartılamayız.*
- 3 *Biz emellerin tarhını belirleyen pergel olsak da maksat şehristanının etrafından dışarı çıkmışız.*
- 4 *(Sevgilinin) eziyet hançerinin açtığı yaraya alışık olsak da onun bakışı ilgisiz, yan bakışı ise naz fitneleriyle doludur.*
- 5 *Biz Neciba gibi (aşkı) inkâr ediyor görünsek de aşk dilinden anlayan benim aşırı telaşlı hallerimden (âşık olduğumu) anlar.*

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

- 1 Unut zāhid ḥadīṣ-i ḥaṭṭ-ı yāri kıl ü kāl itme
Yeri yok nokṭa-i sırr-ı dehānından su'āl itme
- [7b]
- 2 Disünler gerdenin būs eyleyenler rāḥatü'l-ḥulküm
Dime ey dil dü-la'l-i nābına sükker ü bāl itme
- 3 Meded her gün 'araḫ-rīz-i ḥacālet eyleme mihri
Gezüp şehir içre ey mäh-ı cihān 'arz-ı cemāl itme
- 4 O serv-i ḳadde zāhid ṭoḡrı söyle var mıdur bir söz
Hilāl-i ebrü-yı yāri görüp egri ḥayāl itme
- 5 Bırakma pençe-i şehbāz-ı çeşmüñden Necībāyı
Mişāl-i murğ-ı āvāre yeter işkeste-bāl itme

G.60

- 1 *Zahit, sevgilinin ayva tüyünün tazeliğini unut, dedikodusunu yapma; ağzının sırrının noktasından soru sormanın yeri değildir.*
- 2 *Ey gönül! (Sevgilinin) gerdanını öpenler, ona lokum deseler de sen onun saf iki dudağı için: “Şeker ve bal (gibi tatlıdır.)” demekten vazgeç!*
- 3 *Ey cihanın mahı (sevgilim)! Şehrin içinde gezip güzel yüzünü gösterme; medet et ki güneş her gün utancından terlemesin.*
- 4 *Zahit doğruyu söyle, o servi boylu sevgiliye (kötü) bir söz söylenmiş midir? (Sen de) yârin kaşının hilalini görüp eğri hayal etme.*
- 5 *(Ey sevgili!) Neciba'yı gözünün doğanın pençesinden salıverme, (ancak) avare kuş gibi de kanadını kırma yeter.*

Ḥarfü'l-Yā'

61

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

- 1 Esrār-ı ḥaṭṭa dā'ir olur rāz açılmadı
Bilmem niyāza la'l-i leb-i nāz açılmadı
- 2 Def'-i ğam eyledük göricek cām-ı la'lini
Ağyār açıldı ol büt-i ṭannāz açılmadı
- 3 Evc-i felekde buldı nevā-yı dilüm karar
Muṭrib-i bezmde perde-i şehnāz açılmadı
- 4 Āğūşa çekmege o büti bizdedür kuşūr
Dergāh-ı vaşlı yohsa bize az açılmadı
- 5 Ḥaṭṭ-ı 'izār-ı dil-beri seyr eyle ey Necib
Gülşende böyle sünbül-i mümtāz açılmadı

G.61

- 1 Ayva tüyünün sırlarına dair bir sır açılmadı; yakarışımıza nazlı dudağının neden açılmadığını bilmiyorum.
- 2 Şarap dolu kadehe benzeyen kırmızı dudağını görünce gamdan kurtulduk; rakip açıldı, (dili çözülde; ama) o herkesle alay eden sevgili açılmadı (konuşmadı).
- 3 Gönül nağmem gökyüzünün evcinde (doruk-makam) karar buldu; meclisin çalgıcısında şehnaz perdesi açılmadı.
- 4 O put gibi güzel sevgiliyi kucaklayamamakta kusur bizdedir; yoksa kavuşma kapısı bize az açılmamıştı.
- 5 Ey Necip! Sevgilinin yanağındaki ayva tüyünü seyret ki gül bahçesinde böyle seçkin sümbül açılmadı.

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Derd-i dilden nālemüz efsāne-perdāz olmadı
Gitdi hayfā ol perī-rū vāķıf-ı rāz olmadı
- 2 Dil ümīd-i yek-nigāh-ı ruḥṣat itmiş n'eyleyüm
Dīde-i ḥod-bīnī ḥāb-ālūde-i nāz olmadı
- 3 Bülbül-āsā dil rumūz-āmūz iken ey gül- 'izār
Ḥār u ḥas deñlü yanuñda ḥayf mümtāz olmadı
- 4 Günde biñ kerre helāk eyler beni bī-cürm iken
Ol teğāfül-pīşe inṣāf eylesün āz olmadı
- 5 Virdi her dil-ḥasteye la' l-i revān-baḥşı şifā
Ol ṭabīb ammā Necībāya devā-sāz olmadı

G.62

- 1 *Gönül derdimizden dolayı ettiğimiz feryadımızı masallaştıran olmadı; o peri yüzlü (sevgili) bu sırra vakıf olamadan gitti, yazık!*
- 2 *Gönül, ruhsat verilen tek bir bakış ümit eder; (ama sevgilinin) kibirli gözü naz uykusuna dalmış, olmadı, ne yapayım (nasip değilmiş).*
- 3 *Ey gül yanaklı sevgili! Gönül, bülbül gibi manası gizli sözleri öğretiyorken yazık, yanında çer çöp kadar ayrıcalığı olmadı.*
- 4 *O tegāfülü huy edinmiş sevgili, beni hiç suçum olmadığı halde günde bin kere öldürür; merhamet etsin, (yaptığı) az bir şey değildir.*
- 5 *O tabip (sevgili) her gönlü hastaya (aşığa) şifa olur diye can bahşeden kırmızı dudacağını verdi; ama Neciba'ya çare bulmadı.*

Mef'ülü Mefā'īlū Mefā'īlū Fe'ülün

- 1 Dil sāye-şifat pāyına üftāde olur mı
Ol servi görüp ğuşşadan āzāde olur mı
- 2 Eller irür ol naḥle ider dil ṭama' -ı ḥām
Hiç bār ümīd 'āşıkā dūnyāde olur mı
- 3 Ebrūda girih neş'e-be-ser çeşmi siyeh-mest
Yek nazraya ruḥşat dil-i nā-şāde olur mı
- 4 Bir bezme ki pertev şala mihr-i ruḥ-ı dil-dār
Dil zerre kadar anda karar-dāde olur mı
- 5 İşler geçer oldu müjesi cāna Necībā
Ādem o perī-peykere dil-dāde olur mı

G.63

- 1 *Gönül, o servi boylu sevgiliyi görünce gamdan kurtulup, gölge gibi ayağına düşer mi?*
- 2 *O fidana benzeyen sevgiliye yabancılar kavuşurken gönül, (sevgiliyi) boşuna istemektedir; (ama) ümit, dünyada aşığa hiç yük olur mu?*
- 3 *Kaşı çatık, başında neşe ve gözü körkütük sarhoşken (sevgiliden) kederli gönül için bir kez bakmasını istemek olur mu?*
- 4 *Sevgilinin yanağının güneşi, bir meclise ılık saçtığında gönül zerre kadar yerinde durabilir mi?*
- 5 *Ey Necip! Kirpiği canı delip geçen o peri yüzlü güzele insan hiç gönül verir mi?*

- 1 Oldı revān kūyına cān gitdi gelmedi
'Ankā şikār-ı Kāf idi şān gitdi gelmedi
- 2 Bir fitne koydı hatt-ı ruḥı mülk-i ḥüsnine
Enbūh-ı ceyş-i nāzı o ān gitdi gelmedi
- 3 Çarpıldığını his idüp ağıyaruñ ol perī
Mānend-i nūr-ı dīde nihān gitdi gelmedi
- 4 Mürde-dilān cām-ı lebin mest zann idüp
Hem-çün Mesīḥ o rūḥ-ı revān gitdi gelmedi
- 5 Geldi nüvīd-i kāfile-i ḥ'āce-i ḡamuñ
Bī-hūde naḳd-i eşk hemān gitdi gelmedi
- 6 Me'nūs-ı bezm-i vuşlat idük bir zamān idi
Şimdi Necīb-i zār o zamān gitdi gelmedi

G.64

- 1 (Ey sevgili!) Can, senin mahallene gitti gelmedi; sanki Anka, Kafdağı'na avlanmaya gitti, (bir daha) gelmedi.
- 2 (Sevgilinin) yanağının hattı, güzellik ülkesinde bir fitne çıkarınca, naz ordusunun kalabalığı o anda dağıldı.
- 3 O periye benzeyen sevgili rakiplerin çarpıldığını hissedip (onların kaybolan) gözünün nuru gibi gitti, (bir daha) gelmedi.
- 4 Ölü gönüller dudağının kadehini şarhoş zannedince Mesih'in benzeri olan o akıp giden ruh (sevgili) gitti, (bir daha) gelmedi.
- 5 Gam hocası kafilesinin müjdesi gelince gözyaşı akçesi hemen boşuna gitti, (aktı ancak o kafile) gelmedi.
- 6 Ey inleyen Necip! Bir zamanlar biz de vuslat meclisinin tanınanıydık; (ama) şimdi o zaman gitti, (bir daha) gelmedi.

Naẓīre bā-İshāq Efendi

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

- 1 Cebr ile zaḥm-ı dildeki merhem çözilmedi
Sūzenler ile dikdi müjeñ dem çözilmedi
- 2 Kurbān-ı genc-i sīnesi olsam 'aceb midür
Ser-beste tār-ı tükme-i derhem çözilmedi
- 3 Tıtdum ḥarāmī ḥançerini belde bend ile
Sarılmaḍukça yāre muḳaddem çözilmedi
- 4 Tāb-ı ruḥuñda ḥalka-i ef'ī-yi kākülün
Serd-i hevā-yı 'aşk ile sersem çözilmedi
- 5 Pīçiş-girift-i zülfini dest-i ümīd ile
Eşk-i niyāz eyledi muḥkem çözilmedi

G.65

- 1 *Gönül yarasındaki merhem zorlansa da erimedi; senin kirpiklerin onu iğnelerle diktği için kan akmadı.*
- 2 *(Sevgilinin) sinesine kurban olsam bunda şaşılacak ne var? Onun göğsündeki düğmelerin iplikleri öyle bir karışmış ki çözülmedi.*
- 3 *Harami hançerini bir bağ ile belimde tuttum; sevgiliye sarılmadan önce oradan çözülmedi.*
- 4 *Aşk havasının soğuğuyla sersemleşen halka gibi kıvrılmış yılana benzeyen kākülün yanağının hararetinde bile çözülmedi.*
- 5 *(Âşık,) saçının birbirine girmiş bükümlerini açabilme ümidiyle çok gözyaşı döküp yalvardı; fakat (bükümler) çözülmedi.*

- 6 Fitne-tırāş olsa ھاtından n'ola Necīb
Bir hefte oldu 'uķde-i perķem ķözilmedi
- 7 Deryā-yı fażl-ı ھاżret-i İřhak Efendinüñ
Zer-simt-ı dürr-i nazmı ھاķ a'lem ķözilmedi
- 8 Bender-geh-i meķārim-i 'irfānda böyle bir
Teng-i ķumāş-ı şab'-ı müsellem ķözilmedi

-
- 6 *Necip senin ayva tüyünden fitne yontsa buna şaşılmaz; (ķünkü) perķeminin düğümü bir haftadır ķözülmedi.*
- 7 *İşhak Efendi Hazretleri'nin fazilet denizindeki nazım incisinin altın dizisi ķözülmedi, onu en iyi Allah bilir.*
- 8 *İrfan keremlerinin ticaret limanında (güzelliğİ) herkesçe kabul edilen böyle bir kumaş balyası ķözülmedi (sergilenmedi).*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Dāğ-ı 'aşkı tazel olmazsa cānānum gibi
Gonçe-i bahtum açılmaz çeşm-i giryānum gibi
- 2 Olmasun dırsen eger pervāne-i şem'-i ruḥuñ
Ḥānümān-sūz-ı dil-i āşüfte-sāmānum gibi
- 3 Çek elüñ şemşīr-i āteş-tāb-ı nāz u 'ışveden
Olma şāh-ı milket-i naḥvet Süleymānum gibi
- [8a]
- 4 İ'timād itmem o kāfir-kīş ağıyāre seni
Şaklarum mihr-i ruḥuñ sīnemde īmānum gibi
- 5 Bī-te'emmül çāk-sāz-ı dāmen-i ārām olur
Gonçe-i la'lin gören çāk-i girībānum gibi

G.66

- 1 *Aşk yaramı sevgilim gibi tazeleyen olmazsa bahtımın goncası ağlayan gözüm gibi açılmaz.*
- 2-3 *(Ey sevgili!) Eğer mum gibi ışık saçan yanağının etrafında pervane gibi dönenin (benim), ocağı batmış, her şeyini yitirmiş, düşkün gönlüm gibi olmasını istemezsen elini işve ve nazın ateş gibi kılıcından çek, Süleyman gibi kibir ülkesinin şahı olma.*
- 4 *O kâfir rakibe seni güvenip de vermem; yanağının aşkını göğsümde imanım gibi saklarım.*
- 5 *(Ey sevgili!) Lal dudağının goncasını gören benim yaka yırtığım gibi hiç düşünmeden huzur eteğini yırtar.*

- 6 Eşk-rîz-i asret olduğa o servüñ pâyına
Sāye-baĥş-ı bezm-i ġayr olmakda sulţānum gibi
- 7 Dil görür her ande varsa pertev-endāz olduğın
Var mı bir hercāyī ol mihr-i dıraĥşānum gibi
- 8 Fāriġ olduğ luţf u cevır-i yārdan söyleñ Necīb
İtmesün her zār u nā-şādı dil ü cānum gibi

-
- 6 (Ben,) sultanım gibi olan o servi boylu sevgilinin ayağına hasretimden gözyaşı dökdüğe o, başkasının meclisine gölge bahşetmektedir (ilgi göstermektedir).
- 7 Gönül, her nereye giderse onun ışığ sağtığını görür; o parlayan güneşe benzeyen sevgilim gibi bir uçarı var mıdır?
- 8 Necip, sevgilinin eziyetinden de iyiliğinden de vazgeçtik; ona söyleyin, her kederli ve inleyen (aşığı), gönlüm ve canım gibi (perişan) etmesin.

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

- 1 Ben ol āvāre-murğ-ı lāne-sāz-ı ḥasretem şimdi
Kafes-bend-i muḥabbet dāne-çīn-i miḥnetem şimdi
- 2 Egerçi tūtī-i şekker-sitān-ı vaşl idüm evvel
Gel ey āyīne-ruḥ zehr-ābe-nüş-ı fırkatem şimdi
- 3 'Aceb mi dūd-ı āhum āsumāna olsa peyveste
Yine bir māh-ı evc-i nāz ile hem-şoḥbetem şimdi
- 4 Degül gülşen-sarāy-ı 'ālem ey şāh-ı cihān sensüz
Ben ol müstağnī-i gül-geşt-i şaḥn-ı cennetem şimdi
- 5 Teḥassür-kerde-i leylī-i zülf ü la'l-i şīrīnüm
Olup Ferhād-meşreb Qays ile hem-ḥāletem şimdi

G.67

- 1 Ben, şimdi o hasret yuvasını yapan avare kuşum; aşk kafesine bağlanmışım, eziyet tanesi topluyorum.
- 2 Ey ayna gibi parlak yanaklı sevgili, gel! Önceden kavuşma şekerliğinin papağanıysam da şimdi ayrılığının zehrini içiyorum.
- 3 Ahımın dumanı gökyüzüne ulaşsa buna şaşılır mı? (Çünkü) ben şimdi yine nazın zirvesinde olan bir ay gibi parlak sevgili ile dost oldum.
- 4 Ey cihanın padişahı! Dünya sarayının gül bahçesinde sen varken ben şimdi o cennete benzeyen bahçenin gül seyrinin doyunuyum.
- 5 Şirin dudağınla saçının siyahına hasret çekmekten şimdi Ferhat gibi olup Mecnun ile aynı haldeyim.

- 6 Uzatdı k̄āmeti ol serv-i nāzum ʔoğrısı artık
Akıtmam pāyına cūy-ı sirişki rāḥatem şimdi
- 7 N'ola sūziş-figende olsam ey dil kīne-cūyāna
Mişāl-i zerre ol ḥurşīd ile germ-ūlfetem şimdi
- 8 N'ola reşk-efgen-i ṭab'-ı sūḥan-sencān ise ḥāmem
Necībā maẓhar-ı feyż-i veliyy-i ni'metem şimdi
- 9 Nice tanzīr olur feyż-i Ḥudāvendī olan şi're
Egerçi gıbtā-fermā-yı Zahīr ü Şevketem şimdi
- 10 Bu ṭarḥ-ı nev-zemīne ḥaḳ bu kim k̄ā'il olunmaz mı
Sezā dirse nihāl-i bāğ-ı luṭf [u] himmetem şimdi

-
- 6 O nazlı nazlı salınan servi boylu sevgilim boyunu uzattı; doğrusunu söylemek gerekirse bundan sonra gözyaşı ırmağını ayağına akıtmam, artık rahatım.
- 7 Ey gönül! (Bana) kin güdenlere karşı yakıcı olsam buna şaşılır mı? (Çünkü) ben şimdi o güneşe benzeyen sevgiliyle zerre gibi sıkı fıkı dostum.
- 8 Ey Necip! Kalemim şairleri kışkandırıyorrsa buna şaşılır mı? Ben şimdi velinimetimin feyzine eriştim.
- 9 Allah'ın feyzi olan şiirime pek çok nazire yazılır; ben şimdi Şevket ve Zahīr'in imrendiği bir şairim.
- 10 Gerçekten de bu yeni tarzda söylenmiş şiir kabul olunmaz (beğenilip, okunmaz) mı? (Necip) şimdi lütuf ve himmet bağının fidanıyım derse yeridir.

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

- 1 Geh vaşl u gāh cevır ile dil şādumān idi
'Āşık o zevk u şevk dağı bir zamān idi
- 2 Bī-hūde düşdün üstine çün jāle ol gülün
Zahmet hevāya gitmesi günden 'ayān idi
- 3 Nāz u niyāza yer kıomadı şimdi ol perī
Gāhī cefāsı zāhir ü lūtfı nihān idi
- 4 Bā'is ne cevre añlar idük itse ger nigāh
Dilden bilürdi çeşm-i siyeh tercemān idi
- 5 Bāğ-ı ruḥında tāze ḥatın gördün ey Necīb
Seyr-i çemen bahārda ḥātır-nişān idi

G.68

- 1 *Gönül, bazen kavuşmayla bazen de eziyetle mutlu oluyordu; âşık (için) o zevk ve arzu da bir zamanlar vardı (artık yok).*
- 2 *(Ey) çiğ tanesi, o gülün üstüne boşuna düştün; çünkü zahmetin boşuna olacağı gün gibi belliydi.*
- 3 *Bazen eziyetini açıkça yapan bazen de lütfunu gizleyen o periye benzeyen sevgili şimdi yalvarıp yakarışa fırsat bile vermedi.*
- 4 *Eğer baksaydı hangi sebepten eziyet ettiğini anlardık; (sevgilinin) siyah gözü dilden anlayan bir tercümandı.*
- 5 *Ey Necip! (Sevgilinin) yanak bağında yeni çıkmış ayva tüyünü görünce, bahar mevsimindeki çimenlik seyri(nin güzelliği) aklına geldi.*

Mef'ülü Mefā'īlü Mefā'īlü Fe'ülün

- 1 Geldi yelerek bād haberle kerem itdi
Miḥnet-kede-i 'āşıkā vaż'-ı ḳadem itdi
- 2 Bilmem kerem-i şāh-ı gül-i bāğımı gördi
Gönlümce bugün bülbul-i şeydā nağam itdi
- 3 Āğāz-ı niyāz eyleyelüm muṭrib-i ḥ'āhiş
Sāz-ı hevese rişte-i ümmīdi bem itdi
- 4 Geldi hele ol gönçe-dehen lāle-'izārum
Künc-i miḥen-i 'āşıkı bāğ-ı İrem itdi
- 5 Sīr-i ni'am-ı vuşlat iken n'oldı Necībā
'Arz-ı ğam-ı hicrān-ı dili dem-be-dem itdi
- 6 Dūr eyledi bu çarḫ beni gerçi vatandaş
Zu'munca dil-i zārum ile def'-i ğam itdi

G.69

- 1 Rüzgâr, (sevgilinin) haberiyle aşığın eziyet çektiği yere süratle gelerek ona bir iyilik etti.
- 2 Divane bülbul, bağımın gül padişahının keremini gördüğü için midir bilmiyorum, bugün gönlümce nağmeler etti.
- 3 (Sevgili) heves sazına ümit telini bam teli yaptı; (biz de) istek çalgıcısı gibi yakarış nağmesine başlayalım.
- 4 O gonca ağızlı, lale yanaklı sevgilimin gelmesiyle (ben) aşığının eziyet köşesi İrem Bağı'na döndü.
- 5 Neciba kavuşma nimetlerinin doyunuyken, ne oldu gönlündeki ayrılık gamını her vakit gösterir oldu?
- 6 Bu felek inleyen gönlüm ile beni vatandan uzaklaştırarak dertlerimin son bulacağını zannetti.

- 7 Ma‘nen dil-i güm-geştemüzi eyledi ihyā
Ahvālimüzi ‘arz-ı veliyyü’n-ni‘am itdi
- 8 Fārāb-ı cihān sa‘d-ı zamān Es‘ad Efendi
Kilk-i güher-efşānını Hāk reşk-i yem itdi
- 9 Farz oldu du‘ā kıble-i erbāb-ı derūndur
Çok bī-kesi müstağni-i ehl-i sitem itdi
- 10 Şad hāmd hālāş oldu Necībā da dimekden
Elfāz-ı hezel-güne-i akrān verem itdi
- 11 Ümmīd-i ‘ināyetde kuşūr itmedi ammā
Taşdı‘-i velī-ni‘met-i ‘ālī-himem itdi
- 12 Tenvīr ide nūr-ı keremi ‘ālemi çün mihr
Zīrā ki Hudā zātını maḥż-ı kerem itdi

-
- 7 (Şeyhülislam Esad Efendi) yolunu kaybetmiş gönlümüzü manen canlandırdı;
(maddi) hallerimizi de nimetlerin sahibine arz etti.
- 8 Allah, cihanın Farabi’si, devrin bahtıyarı Esad Efendi’nin mücevher saçan
kalemini denize kıskandırdı.
- 9 (Şeyhülislam Esad Efendi) gönül erbabının kiblesidir; birçok kimsesizi, zalimi
doyurdu(ğu için ona) dua etmek farz oldu.
- 10 Yüzlerce şükürler olsun ki Neciba da söylemekten kurtuldu, akranın alay dolu
sözleri (beni) verem etti.
- 11 (Necip) yardım istemekte bir kusur etmedi ama (çok ricada bulunarak) son
derece cömert olan nimet sahibi(Esad Efendi’nin) başını ağrıttı.
- 12 (Esad Efendi’nin) cömertliğinin ışığı âlemi güneş gibi aydınlatsın; çünkü Allah
onu iyiliğin ta kendisi yaptı.

Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün

- 1 Kenār-ı h̃āhişe h̃übān çekilmeden kaldı
Simāt-ı vuşlat-ı cānān çekilmeden kaldı
- 2 Yasağ-ı bāde mi var bilmezüz nedür hikmet
Fezā-yı gülşene rindān çekilmeden kaldı
- 3 Ne çeşm-i şūhuñı der-h̃āb-ı nāz ider ğamzeñ
Ne cāna hançer-i bürrān çekilmeden kaldı
- 4 Uzat ğarīk-ı yem-i ‘aşka tār-ı zūlfüñ kim
Göñül çü keşt-i vīrān çekilmeden kaldı
- [8b]
- 5 O serv-i ser-keşe Tūbā olunca reşk-endāz
Çemende kadd-i nihālān çekilmeden kaldı
- 6 Hüner cefā-yı dü-ebrū-yı yāri çekmekdür
Kemān-ı Rüstem-i Destān çekilmeden kaldı
- 7 Kesildi pāy-ı rakībān çekildi yār Necīb
Humār-ı cām-ı dıraḥşān çekilmeden kaldı

G.70

- 1 *Güzeller, arzu kucağına alınamadığı için sevgiliye kavuşma ziyafeti çekilemedi.*
- 2 *Rintler gül bahçesinin meydanına gitmekten vazgeçtiler; (yoksa) şarap yasağı mı var? Hikmeti nedir bilmiyoruz.*
- 3 *(Ey sevgili!) Yan bakışın, ne işveli gözünü naz uykusunda bırakır ne canıma keskin hançerini çeker.*
- 4 *(Ey sevgili!) Aşk denizine batmış olan gönle saçının telini uzat; çünkü o, harap olmuş gemi gibi öylece beklemektedir.*
- 5 *Tuba, o dikbaşlı serviyi kıskanınca çimenlikteki fidanların boyu uzamadı.*
- 6 *Zaloğlu Rüstem’in yayı çekilemedi; (ama) asıl marifet (Rüstem’in yayını değil) sevgilinin iki kaşının cefasını çekmektir.*
- 7 *Necip sevgili gitti, rakiplerin ayağı kesildi; parlak kadehin (şarabın) mahmurluğu gitmedi.*

MUKAṬṬA'ĀT

1

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Şanma 'azm-i gülşen-i kūy-ı nigār itsem gerek
Dest-i cevri-yi yârdan terk-i diyâr itsem gerek
- 2 Hârlar dāmânın alsun ol gülün şimdengirü
Murğ-ı ümmîd-i vişâli bî-ķarâr itsem gerek

2

Berāy-ı muğ-beçe-i tāze-rūy

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilün Fa'

- 1 Zünnār-ı ser-i zülfine olmuş derhem
Āşüfte-dilân-ı harem-i deyr-i ğam
- 2 Ol muğ-beçenün hâl-i ruḥ-ı zibâsı
Ben ḥaste-dile oldu buḥūr-ı Meryem

Kt.1

- 1-2 *Sevgilinin eziyetinin elinden bu diyarı terk etmem gerekirken put gibi güzel sevgilinin mahallesinin gül bahçesine gideceğimi zannetme. Bundan sonra o gülün (sevgilinin) eteğini dikenler (rakipler) tutsun; ben de kavuşma ümidinin kuşunu sürekli döndürüp durmalıyım.*

Kt.2

- 1-2 *Gam kilisesinin hareminin perişan gönüllüleri zünnara benzeyen saçının ucuna karışmış. O mecusi çocuğunun güzel yanağının beni, ben hasta gönüllü aşığına buhurumeryem oldu.*

3*

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa'

- 1 Ol muğ-beçenün 'arız-ı gül-günü hayâli
Deyr-i dile bir vech ile taşvîr olmaz
- 2 Cân nağdini vir yoğsa öpilmez la'li
Meyhāneci eş'ār ile teşhîr olmaz

4

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa'

- 1 Ol muğ-beçe hayyâtı görünce virdüm
Zünnârına dil-beste olup ser-rişte
- 2 Deyr-i hevese biz de çerâğuz döndük
Dâğ-ı ten ile şem'-i künişte işte

Kt.3 *Bu manzume “xaxa” şeklinde kafiyelenmiş olmasına rağmen rûbai ahreb kalıbı olan “Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa'” vezni ile yazılmıştır. Fakat ilk mısraı “Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün” kalıbı ile kaleme alınmıştır.

1-2 *O meyhaneci çırağının gül renkli yanağının hayali gönül kilisesine hiçbir surette çizilmez; meyhaneci şiirler ile elde edilemez, can akçeni ver, yoksa (meyhaneci çırağının) lale benzeyen kırmızı dudağı öpülmez.*

Kt.4

1-2 *O mecusi terziyi görünce zünnara benzeyen saçına gönlümü bağlayıp ipin ucunu da ona verdim. Vücudumuzdaki yara ile havranın mumuna döndük, artık biz de heves kilisesinin kandiliyiz.*

5

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Sāğar-ı dil seng-i cevrüñle şehā oldu şikest
Hayf kim āyīne-i 'ālem-nümā oldu şikest
- 2 Bir ser-i mūyına biñ cān olsa eylerken fedā
N'oldı bā'îş rişte-i mihr ü vefā oldu şikest

6

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

- 1 Tüfeng-i cevri-yāre sīne germe
Ki ra'd u berķ-veş mā'il hevāya
- 2 Nişān-gāh olsa sīnem yeri vardur
Urıldum şarkadaķ bir dil-rübāya

Kt.5

- 1-2 *Ey padişah! Gönül kadehi eziyet taşınla kırıldı; yazık ki âlemi gösteren ayna kırıldı. Saçının bir telinin ucuna bin can olsa feda ederken, sevgi ve dostluk ipinin kırılmasına (kopmasına) ne sebep oldu?*

Kt.6

- 1-2 *Sevgilinin eziyet tüfeğine göğüs germe; çünkü gök gürültüsü ve şimşek gibi havaya meyillidir. Gönül kapalı bir sevgiliye şark diye vurduğum için göğsüm hedef tahtası olsa yaraşır.*

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

- 1 Nūr-ı çeşm-i ‘ulemā ḥazret-i maḥdūm-ı güzīn
Nüşḥa-i zāt-ı şerīfīn nice tefsīr ideyüm
- 2 Ğayb ide ‘aybını yek-nokṭa-i istiḥsānı
O şeh-i mülket-i faẓluñ dile tebşīr ideyüm
- 3 Bir bahāne ola ‘arz-ı dile yoḥsa dimezüm
Zerreyi mihr-i cihān-tāb ile tanẓīr ideyüm
- 4 Gül gibi gülşen-i ‘izzetde şafā-yāb olsun
Peyrev-i bülbul olup nağme-i şeb-gīr ideyüm
- 5 Hāk-i dergāh-ı mu‘allāsına yüzler süreyüm
Bu Necībāyı ‘özür-ḥāhī-i taḫşīr ideyüm

Kt.7 *Bu manzume Divan’da 13b’de tahmislerin sonuna yazılmıştır. Manzume kıt’a olduğu için mukatta’ât başlığı altındaki şiirlerin sonuna eklenmesi uygun görüldüğü için buraya alınmıştır.

- 1 *Âlimlerin gözünün nuru, seçkin efendi hazretlerinin nüshasını nasıl tefsir edeyim?*
- 2 *(Allah,) güzelliğindeki tek nokta kusurunu (dahi) yok etsin; o fazilet ülkesinin şahını gönle müjdeleyeyim.*
- 3 *Gönlümü arz etmeye bir bahane olmazsa söylemem; dünyayı aydınlatan güneş ile zerreyi benzeteyim.*
- 4 *(O,) izzet gül bahçesindeki gül gibi mutlu olsun; (ben de) bülbüle uyup gece vakti öteyim.*
- 5 *Yüce dergâhının toprağına yüz sürerek bu Neciba’yı kabahatinin özrünü dileyen (biri) yapayım.*

MÜFREDÂT

1

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Ger ol muğ-beçe deyr içre ayak başmazsa mestâne
İder çok kâfiri müstağnî-i meyl-i şanem-ḥâne

2

Mefâ'îlün Fe'îlâtün Mefâ'îlün Fe'îlün

Kemân-ı cevri çekilmez kiriş geçinme dilâ
Çü tîr toğruluk itseñ yine hevâya gider

3

Mefâ'îlün Fe'îlâtün Mefâ'îlün Fe'îlün

Nevâ-yı nâle-i 'uşşâka ta'n idüp n'eyler
Sükût-ı şûfî-i ḥar mûsikî yerine geçer

4

Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün

Nâle-i bî-eşer artuk çıkıyor gönlümden
Eşk-i ḥünîni-i çeşmüm nazarumdan düşdi

Müf.1 *O meyhaneci çırağı eğer kiliseye sarhoşca gelmezse, birçok kâfiri de puthaneye gelmekten soğutur.*

Müf.2 *Ey gönül! (Sevgilinin) eziyet yayının kirişini çekilmez zannetme; ok gibi doğru olsan yine havaya gider.*

Müf.3 *Âşıkların inleme sesini kınayıp ne yapacak! Eşek sofunun suskunluğu (âşıklara) müzik gibi gelir.*

Müf.4 *Gönlümden artık belli belirsiz inilti çıkıyor, gözümden akan kanlı gözyaşım nazarımdan düştü (bir değeri kalmadı).*

5

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Şatranc-ı 'işvede eger ağyār māt ise
Ol tıfl-ı nev-resīde ile 'āşık oynasun

6

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Remed şanmañ urılmış ğamze-i hūn-h'ār-ı cānāne
Gelürken şem'-i hüsne yanmağ içün iki pervāne

7

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Ol nahl-i nāz arturalı hüsni-kāmeti
Serv ü çenār kaşr-ı yed itdi imāmeti

8

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Yanup hākister ol şem'-i ruhında hemçü pervāne
O şūha sūz-ı dil 'arz itmedükden şoñra pervā ne

Müf.5 Rakip eğer cilve satrancında mat olmuşsa, o yeni yetme çocukla aşık oynasın.

Müf.6 İki pervane güzellik mumuna yanmak için gelirken sevgilinin kan içici yan bakışına vurulmuş, onu remed zannetmeyin.

Müf.7 O naz fidanı kametin güzelliğini artıralı servi ve çınar imamlıktan el çekti.

Müf.8 O şuh sevgiliye gönül yangını göstermedikten sonra neden korkacaksın!
(Sevgilinin) yanağının mumunda pervane gibi yanıp kül ol!

9

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

Gök yakındur dimiş ‘uşşāka benüm vaşlumdan
O yire girecek ağyāre uyup cānānum

10

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Çıkdı bābāyāne istiḳbāle çünkim kūhsār
Bir yeşil ferāce yıllık virdi şāh-ı nev-bahār

11

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Dest-i ḳudret ‘uḳde-i zülfin ḳomış rū üstine
Anuñ için yazılır ser-nāmenüñ hū üstine

12

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Eşk-i çeşmānum revān itsün idüp ḳaddüm dü-tā
Çifte havz ile kemer seyr eylesün tek dil-rübā

Müf.9 Sevgilim, o yere giresice (toprak olasıca) rakiplere uyup, âşıklara: “Gökyüzü, bana kavuşmanızdan daha yakındır.” demiş.

Müf.10 Dağlar babayane bir tavırla karşılamaya çıktığı için ilkbahar şahı yıllık olarak yeşil bir ferace verdi.

Müf.11 Kudret eli saçının düğümünü yüzünün üstüne koymuş; onun için yazı başlığı üstüne “Hū” yazılır.

Müf.12 Boyumu iki büklüm yapıp iki gözümün yaşını akıtsın (raziyım); yeter ki gönül kapan sevgili çifte havuzlu su kemerine benzeyen beni seyretsın.

13

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

İhrām-ı vaşla Ka'be-i kūyında gir Necīb
Sa'y it Şafāda ol yūri var cān u baş ile

14

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

Haṭ-ı ruḥsārına biz eski nazarla bakaruz
Hāle-dār olmağ ile māha denilmez nākış

15

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

[9a]

Olsaḳ çü sāye ḥāke berāber 'aceb midür
Bir meh-cebīne çarpılıyor āfitābımız

16

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Ümmīd-i vuşlat 'āşık-ı zāruñ şafāsıdur
Şūretde zevk ma'nide Ḥaḳḳuñ belāsıdur

Müf.13Necip kavuşma ihramına (sevgilinin) Kâbe'ye benzeyen evinde gir; yürü git o Safa'da canla başla sa'y et.

Müf.14Biz (sevgilinin) ayva tüyleriyle kaplanmış yanağına eski düşünceyle bakarız; hale ile çevrelenmesinden dolayı aya noksan denilmez.

Müf.15Güneşimiz bir ay alınlı sevgiliye çarpılıyor; (bu yüzden) gölge gibi toprakla bir (aynı renkte, kapkara) olsak buna şaşılır mı?

Müf.16(Sevgiliye) kavuşmayı ümit etmek, inleyen aşğın neşesidir; görünüşte zevk, içi Allah'ın belasıdır.

17

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Sen hâkim ol efendi bu da'vâyı gör ki halk
Dest-i kazâya cân viriyorlar rızâ degül

18

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Gayrı âgüş-ı miyānuñla iderken dil-şād
Yine ser-rişte-i maşşūduma eller şarılur

19

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Füzün olsa n'ola cūy-ı sirişk-i hasretüm şimdi
Uzatdı kâmeti ol serv-i bāğ-ı ülfetüm şimdi

20

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Kodıgum yerde 'alef-hordesin ey zâhid-i har
'Aşka dahl itme seni sonra arar da bulamam

Müf.17Efendi, sen hâkim ol, bu davayı gör ki halk, kadının eline (hükmüne) rıza değil canlarını verirler.

Müf.18(Ey sevgili!) Başkalarını beline sarılmakla sevindirirken istek ipimin ucuna yine yabancılar sarılır.

Müf.19O dostluk bağının servisi boyunu uzattı; şimdi hasret gözyaşımın seli artarsa buna şaşılır mı?

Müf.20Ey eşek zahit! Bıraktığım yerde otlayasın; (sakın) aşk (konularına) girme, sonra seni arar da bulamam.

21

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

O meh-rû kim şafâ-bağş-ı dil-i ehl-i ma'ârifdür
Bilür râz-ı derûn-ı 'âşıkı bi'llâh 'ârifdür

22

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Eyledük yâr ile tenhâca temâşâ-yı Hîşâr
Bahtuma kıyâ-i Çengelde bulındı ağyâr

23

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Rahş-ı nâz ile kaçan başlasa berk ü tâza
Nigehi murğına meydân mı virür pervâza

24

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Güşâd-ı gönçe-i hâtır olurken bir tebessümle
Niçün mahzûn-dilân-ı 'aşk şâd olmaz tekellümle

Müf.21 O ay yüzlü sevgili ki maarif ehlinin gönlünün neşesidir; aşkın gönlündeki sırrı bilir, Allah hakkı için o ariftir.

Müf.22 Sevgiliyle تنها bir vakitte Anadolu Hisarı'nda gezerken şansına Çengelköy'de (karşımıza) rakipler çıktı.

Müf.23 (Sevgili) ne zaman ki naz atı ile hızla koşmaya başlasa bakışının kuşunun uçmasına meydan vermez.

Müf.24 (Sevgilinin) bir tebessümüyle gönül gocası açılırken, aşktan dertli gönüller (sevgilinin) sohbetiyle niçin mutlu olmazlar?

[TEVÂRİH]

1

*Derü'l-meymene Edrinede dinmişdür İbrâhîm Pâşānuñ dāmād-ı şehriyārī
oldığı eyyāmda*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 'Âlemi pür eyledi envār-ı feyz-i Kirdgār
Hâzret-i Sultân Ahmed Hâna dāmād olıcak
- 2 Ya'nî İbrâhîm Pâşāya sürûrından felek
Mâh u encüm şanma gevher saçı virdi bir tabak
- 3 H'âce-i gül servi âzād eyledi handân olup
Mekteb-i gülşende bülbül almadı ol gün sebak
- 4 İmtidād-ı nev-bahār-ı 'ömrine eyler du'ā
Destini ber-âsumân idüp çemende her varak
- 5 Harf-i cevherle Necîbâ yazdılar târîhîni
İtdi bâ-'izzet mülâkî mihre mâhı lutf-ı Hâk **1129/1717**

T.1

- 1 *(İbrahim Paşa,) Sultan Ahmed Han Hazretleri'ne damat olunca, Allah'ın feyzinin nurları âlemi doldurdu.*
- 2 *Yani felek sevincinden İbrahim Paşa'ya bir tabak mücevher saçtı verdi, (onların gökte duran) ay ve yıldızlar olduğunu zannetme.*
- 3 *Gül hocası gülüp serviyi azat etti; o gün bülbül, gül bahçesi mektebinde ders almadı.*
- 4 *Çimenlikteki her yaprak, (İbrahim Paşa'nın) ömrünün ilkbaharının uzaması için elini göğse kaldırıp dua eder.*
- 5 *Ey Necip! Mücevher yazıyla: "Allah'ın lütfü izzetiyle ayı güneşe kavuşturdu" (diye) tarihini yazdılar.*

Siyer-i Veysî'nün Mekkîsi itmâmınadır

Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün

- 1 Siyer-i muhterem-i hazret-i sultân-ı rüsûl
Menkabet-h'ânî-i peygamber-i 'arş-peymâyî
- 2 Ya'nî kim Veysî-i üstâd ki tâk-ı felege
İtse âvîze sezâ bu eşer-i 'ulyâyı
- 3 Ben de yazdum ki şefî'üm ola diyü yâ Rab
Vaşf-ı peygâmbere-i zî-şân-ı felek-fersâyı
- 4 Hâmem işkeste vü dil-haste-i cürmüm şâyed
Baña cüyende ola mağfîret-i Mevlâyı
- 5 Rûh buldı hele târîh ile taht-ı Necîb
Kıldı itmâm Siyer-i Mekkî-i cân-efzâyı

1130/1718

T.2

- 1-2 *Arşta dolaşan peygamberin menkıbesini anlatan; peygamberlerin sultanı Hz. Muhammed'in siyeri yani üstat Veysî bu yüce eseri gökyüzü kubbesine assa yaraşır.*
- 3 *Ey Rabbim! Gökyüzünü aşan yüce şana sahip peygamberin özelliklerini ben de şefaatçim olsun diye yazdım.*
- 4 *Ben, günahattan gönlü hasta ve kalemi kırık biriyim; belki (bu şiirim) benim için Allah'ın affını arar.*
- 5 *Necip'in yazmasıyla bu tarih hayat buldu; cana can katan Siyer-i Mekki'yi tamamladı.*

Dāmād u muşāhib oldıgınadur

Mefā'ılün Mefā'ılün Fe'ülün

- 1 Bi-ḥamdi'llāh zihī eyyām-ı iḳbāl
Te'āla'llāh zamān-ı feyż-baḥşā
- 2 Vezān oldı gülistān-ı cihāna
Nesīm-i 'āṭıfet-pīrā-yı Mevlā
- 3 Ṭulū'-ı āfītāb-ı enver-i feyż
Münevver eyledi dehri ser-ā-pā
- 4 Bahār-ı maṭlab-ı 'ālem irişdi
Açıldı gonçe-i bāğ-ı temennā
- 5 Mu'allim-ḥāne-i gülşende bülbül
İdüp icrā-yı ḥamd-i pāk-i Mevlā
- 6 Oḳur sır rahle-i evrāk-ı gülden
Bahāristān-ı vaşf u medḥ-i pāşā
- 7 Ne pāşā şadr-ı şad-ārā-yı 'izzet
Ne pāşā Āşaf-ı dil-şāf dānā

T.3

- 1 *Allah'a şükür ki mutluluk günleri ne hoş; feyiz bahşeden zaman ne güzeldir.*
- 2 *Allah'ın ihsanının yeli cihanın gül bahçesine esdi.*
- 3 *Feyizle parlayan güneşin doğuşu dünyayı baştan ayağa nurlandırdı.*
- 4 *İstek bağının goncası açıldı; herkesin arzu ettiği bahar mevsimi geldi.*
- 5-6 *Bülbül, gül bahçesi mektebinde Allah'a şükredip (İbrahim) Paşa'nın methedildiği bahar bahçesinin gülünün rahleye benzeyen yapraklarından sır okur.*
- 7 *Ne Paşa'dır ki pek yüce sadrazamdır; bilge, temiz gönüllü Asaf'tır.*

- 8 Ne Āşaf-şadr Cem-i cāh-ı mükerrem
Ne āşaf maḥẓ-ı luṭf-ı Hāḫ Te‘ālā
- 9 Felāṭūn-menḳabet Fārāb-dāniş
Vezīr-i a‘del-i bī-mişl ü hem-tā
- 10 Olup dāmād-ı şāhenşāh-ı a‘zam
Penāh-ı ‘ālem İbrāhīm Pāşā
- 11 O şeh beyt-i vezāret ola dā‘im
Merātib-sāz-ı dīvān-ı mu‘allā
- [9b]
- 12 İrince gūşuma tebsīr-i sūrı
Didüm tārīḫ bu beyti Necībā
- 13 Sezā zībende iḳbāl ile dāmād
Muşāhib oldı İbrāhīm Pāşā
- 1129/1717

-
- 8 Yüce makamın Cem’i, Asaf makamlıdır; öyle bir sadrazamdır ki Allah’ın lütfunun ta kendisidir.
- 9 Eflatun menkıbeli, Farabi ilimli, eşi benzeri olmayan çok adaletli bir vezirdir.
- 10-11 Herkesin sığınağı İbrahim Paşa, yüce şahların şahının (III. Ahmed’in) damadı olup yüce divanın rütbelerini tayin eden o padişahın vezirliği daim olsun.
- 12-13 Ey Necip! Düğününün müjdesini duyunca: “İkbal ile süslenmiş bir damat (olsa) yaraşır; (çünkü) İbrahim Paşa musahip oldu” beyitini tarih olarak söyledim.

Berāy-ı liḥye-i mīr ‘Abdullāh Sellemehu’llāh

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Rāmī Pāṣā-zāde ‘Abdullāh Beg kim eyledi
Gülsitān-ı behcetın ḥaṭṭ-ı benefşeyle bihīn
- 2 Oldı üşküfte melāḥat lālezārında henüz
Bir ser-āmed sünbül-i zībende hoş-bū nāzenīn
- 3 ‘İtr-sāy itdi o rūy-ı āteşini yūmn ile
Micmer-i ḥüsn-i dil-āvīzinde ḥaṭṭ-ı ‘anberīn
- 4 La‘l-i nābında ḥaṭ-ı ra‘nāsını seyr eyleyen
Didiler gūyā muşanna‘ bir sevād olmış nigīn
- 5 Sürme-dānı māh-ı nev āyīnesi ḥurşīd olup
Şāne itse hāle-i māhı sezā ol meh-cebīn

T.4

- 1 Rami (Mehmed) Paşa’nın oğlu Abdullah (Refet) Bey’in menekşe renkli sakalı, güzel bir gül bahçesine benzeyen çehresine güzellik katdı.
- 2 Güzel bir lale bahçesi(ne benzeyen yüzü)nde hoş kokulu, narin ve süslü bir sümbül (gibi olan sakalı) yeni açıldı (çıktı).
- 3 Gönlü cezbeden güzellik buhurdanındaki ambere benzeyen ayva tüyü, o kırmızı yüzü bereketle güzel kokulu yaptı.
- 4 Saf la’le benzeyen kırmızı dudağının çevresindeki güzel ayva tüyünü gören(ler): “Sanki ustaca işlenmiş siyah bir mühür olmuş.” dediler.
- 5 Alın ay gibi parlak sevgilinin sürme hokkası hilal, aynası da güneş olduğu için ayın halesini kendine tarak yapsa ona yaraşır.

- 6 Kıl kadar ser-rişte-i âsîb-i dehri görmesün
Ol ma‘ârif-pîşeyi dâ’im ide Mevlâ emîn
- 7 Mû-be-mû Hâk ‘uqde-i âmâlini hâl eyleyüp
Her ser-i mûyî sefîd olunca olsun kâm-bîn
- 8 Metn-i hûsnûñ taḥşîye oldıgını gördüm Necîb
Ben daḥı şîrâze-bend-i şebt olup didüm hemîn
- 9 Yek kalem-den kâtib-i kudret kodı târîhîni
Âyet-i Nûr oldı zîbâ liḥye-i mîr-i güzîn **1130/1718**

-
- 6 *Bilgin (Abdullah Bey’i) Allah her daim korusun; o, dünyanın belalarını hiç görmesin.*
- 7 *Allah, emellerinin düğümünü kıl kıl çözsün; sakalı ağarınca dek mutlu olsun.*
- 8 *Necip, (Abdullah Bey’in) güzelliğinin metninin haşiyeli olduğunu görünce ben de hemen yazılanı şirazeleyip (düzenleyip) söyledim.*
- 9 *Kudret kâtibi tek kalem-den: “Seçkin (Abdullah) Bey’in sakalı (yüzüne) Nur ayeti gibi güzel oldu.” (diye) tarihini yazdı.*

Ebū İshāq İsmā'īl Efendi Hâzretleri revnâk-fezâ-yı şadr-ı fetvâ oldukda dinmişdür

Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

- 1 Bāreka'llāh a'lemü'l-ulemā
Geçdi 'izzetle şadr-ı vālāya
- 2 Ya'nī hem-nām-ı pāk-i İsmā'īl
Oldı fetvā-penāh-ı 'arş-pāye
- 3 Müjde idüp sürüş-ı 'ālem-i ğayb
Feyz-i teşrîfini Necîbāya
- 4 Düşdi bir mısra'-ı bihîn târîh
Rûh geldi maķar-ı fetvāya

1128/1716

T.5 *Bu manzumenin üçüncü mısraı silinmiştir.

1-2 *Alimlerin alimi izzetle yüce makama geldi; yani İsmail'in temiz adaşı (İsmail Efendi), (ilim) payesinin en yücesi (kabul edilen) şeyhülislam oldu. Allah hayırlı etsin!*

3-4 *Gayb aleminin meleği, (İsmail Efendi'nin şeyhülislamlık makamına) gelişini Neciba'ya müjdeleyince Necip de: "Fetva makamına can geldi." (şeklinde) güzel bir mısrayla tarih düşürdü.*

Bu dahı ol zāt-ı me ‘ālī-şifāt fetvāsına dinmişdür

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Faḥr-i eşrāf-ı selef ya‘nī Ebū İshak kim
Şadr-ı fetvāyı müşerref eyledi takvā ile
- 2 Hıl‘at-ı fetvāyı iḥsān eyleyüp Rabbü’l-‘ibād
Şān virdi ‘āleme ol zāt-ı bī-hemtā ile
- 3 Cānı geldi yerine bī-şübhe şimdi ‘ālemüñ
Fāzıl-ı Nu‘mān-eşer ol müftī-i dānā ile
- 4 Dergehi olsa n’ola hergiz muṭāf-ı ins ü cān
Hem-terāzūdur nazarda Ka‘be-i ‘ulyā ile
- 5 Eyledi nīsān-ı luṭfı ‘ālemi sīr-āb-ı feyz
Reşḥa-i kilki berāber gevher-i yektā ile
- 6 Didi tārīḥin Necīb ol kuṭb-ı şadr-ı devletüñ
Buldı İsmā‘ıl Efendi menzilin fetvā ile **1128/1716**

T.6

- 1 Geçmiş şeyhülislamların övüncü yani Ebu İshak (İsmail Efendi), takvasıyla şeyhülislamlık makamını şereflendirdi.
- 2 Kullarının Rabbi (olan Allah İsmail Efendi’ye) şeyhülislamlık kaftanını verip, o benzersiz zat ile âleme şān verdi.
- 3 O Numan faziletli, âlim şeyhülislam ile şüphesiz şimdi âlemin canına can geldi.
- 4 Dergâhı bütün varlıkların her vakit tavaf (uğrak) yeri olsa buna şaşılmaz; çünkü görünürde yüce Kâbe ile aynı ölçüdedir.
- 5 Lütfunun yağmuru dünyayı bereketinin suyuna doyurdu; kaleminin damlası eşi benzeri olmayan inci ile aynı değerdedir.
- 6 Necip, devletin (şeyhülislamlık) makamının kutbunun tarihini: “İsmail Efendi fetva ile makamına erişti.” (şeklinde) söyledi.

İshāk Efendimüz Hâzretleri zînet-bağş-ı cāh-ı İzmir olduklarınadur

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Hâbbezā maḥdūm-ı ‘ālī-şān kim ḥāk-i rehi
Sâkinân-ı dehre hem-hâşıyyet-i iksîrdür
- 2 Dergeh-i vâlâ-esâmî kıble-gehdür ‘âleme
Süllem-i iḳbâlinüñ kim pāyesi İzmîrdür
- 3 Görse idi fâzıl-ı Fārâb iderdi ser-fürü
‘İlm ü faẓl u dānişi şol rütbe ‘âlem-gîrdür
- 4 Böyle bir erbâb-ı dil-perver cihân görmüş degül
H’ân-ı iḥsânına ehl-i deyr ü dāniş-sîrdür
- 5 Zâtını hıfz eylesün Hâḳ ey Necîb âfâtdan
Mâh u mihr ile cihân pâ-dâm-ı pür-tenvîrdür
- 6 Münhî-i ḥayr eyleyüp tebşîr-i târîhin didi
‘Adl ile İshāk Efendi manşıbuñ İzmîrdür **1129/1717**

T.7

- 1 *Ne hoş, şanı yüce (Şeyhülislam İsmail Efendi’nin) oğluna ki onun yolunun toprağı insanlara ilaç gibi gelmektedir.*
- 2 *Şöhretli kişilerin kapısı, bütün insanların başvurduğu bir makam olduğundan dolaydır ki onun talih merdiveninin basamağı da İzmir olmuştur.*
- 3 *İlmi, fazileti ve bilgisi o derece cihana yayılmıştır ki faziletli Farabi onu görseydi baş eğerd (üstünlüğünü kabul ederdi).*
- 4 *Böyle bir gönül erbabını hiç kimse görmemiştir; onun iyilik sofrasında âlimler ve kâfirler (dahi) doymuştur.*
- 5 *Ey Necip! Cihan, ayı ve güneşiyle ışıltılı bir tuzak olduğu için Allah onu her türlü beladan korusun.*
- 6 *(Necip:) “İshak Efendi adaleti ile İzmir (kadılığı) makamına geldi.” (diye) hayırlı haberini ulaştırıp tarihini müjdeledi.*

[10a]

8

Bu dahı İşhak Efendimizüñ İzmir olduklarınadur

Müstem‘ilün Fe‘ülün Müstem‘ilün Fe‘ülün

- 1 Faıır-i fuııl-i ‘âlem maııdüm-ı bü’l-fezâ’il
İşhak Efendi kıadr-i İzmiri kııldı vâlâ
- 2 Pîş-i hükümetinde şâh u gedâ berâber
Ol menba‘-ı ‘ulümuñ cümle cihân ser-â-pâ
- 3 Pîraye-baıış-ı şadr-ı beyt-i hüner-veridür
Maızmün-ı dil-güşâsı ol zât-ı feyz-baıışâ
- 4 şâm-ı ‘adâletinde Mışr-ı hükümetinde
Muııyî-i dîn-i ğarrâ oldu ‘azîz-i takvâ
- 5 Ey mihr-i evc-i ‘izzet dâdâr-ı mülk-i ‘irfân
Levh-i derûna eyler ‘âlem du‘âñı imlâ
- 6 İkbâl dâ’ireñde bir nokıadur egerçi
Dâ’im ihâta itsün pergâr-ı hıfz-ı Mevlâ
- 7 Târîıı-i sâl-i câhın şebt it Necîb böyle
İzmire virdi zîver İşhak Efendi ĩakııâ

1129/1717

T.8

- 1 *Kâinatın en üstünlerinin övüncü ve çok faziletlere sahip (şeyhülislam İsmail Efendi’nin) oğlu İşhak Efendi, İzmir payesini yüceltti.*
- 2 *O ilimler pınarının yönetiminde padişahıyla dilencisiyle bütün insanlar eşittir.*
- 3 *O feyz bahşeden zatın gönle ferahlık veren mazmunu, ustaca söylenmiş beytinin sadrını süslemektedir.*
- 4 *Parlak dini ihya eden (İşhak Efendi), adaletinin şam’ında, hükümetinin Mısır’ında takvanın azizi oldu.*
- 5 *Ey izzet zirvesinin güneşi, irfan mülkünün adaletli hükümdarı! Bütün insanlar gönül levhasına senin duanı yazar.*
- 6 *Gerçi ikbal, senin dairende bir nokta kadar ise de Allah’ın koruyucu pergeli her daim seni çevresin.*
- 7 *Necip, makama (gelişinin) yılının tarihini: “Doğrusu İşhak Efendi, İzmir (kadılık makamını) süsledi.” şeklinde yaz.*

**Anaṭolu Hışārında mīr-i muḥterem Muṣṭafā Beg Efendiniñ binā buyurduḡları
sāḫil-ḫāneyedür**

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

- 1 Tebāreka'llāh eyā ṭarḥ u resm-i bī-hemtā
Ki naḡş-ı dil-keş ü ra'nāsı ḡaşr-ı cennet-sā
- 2 Ne naḡş her birisi reşk-i ḫāme-i Bihzād
Sezādur olsa bu ḡaşr-ı Ḥavernaḡa hem-pā
- 3 Yine ḡuşūr muḡarrer olursa da tavşīf
Hezār beyt ile ol zāt-ı mekremet-pīrā
- 4 Yegāne silsile-i dūd-mān-ı Āşafdur
Ki a'nī nesl-i girān-māye gevher-i yektā
- 5 Penāh-ı ehl-i hüner ya'nī Muṣṭafā Beg kim
İdüp bu menzil ü ḡaşrı müceddeden iḫyā
- 6 Bu cāy-gāh-ı feraḡ-baḡş u cennet-āşāruñ
Dem-ā-dem 'ādet-i me'lūfi böyledür ḫālā

T.9

- 1 Eşsiz bir düzen ve tarza sahip (olan bu yalı,) pek güzel ve gönlü cezbeden nakışları ile cennet köşklerini andırmaktadır.
- 2 Ne (güzel) süslemelerdir ki her birisi Behzat'ın kalemini kıskandırır; bu (köşk), Havernak köşküne arkadaş olsa yaraşır.
- 3 O kerem sahibi zat, bin tane beyitle anlatılsa da (söylenenler) yine eksik kalır.
- 4 Asaf soyunun devamı, biricigidir; yani kıymetli nesle sahip, eşsiz bir mücevherdir.
- 5-6 Hünerli kişilerin sığınağı yani Mustafa Bey ki bu köşkü ve konağı yeniden canlandırınca cennetten izler taşıyan ve ferahlık bahşeden bu yerin (ziyaretinin) alışkanlık haline gelmesi her vakit böyle devam etmektedir.

- 7 İder hemîşe tevâzu‘la rūy-mâlin mā
Kudüm-ı zâyfina tahtında dâ‘imā deryā
- 8 Bu kaşr-ı taze yâ bir dil-ber-i nev-âmededür
Nihâl-i gül gibi olsa ‘aceb mi müstešnā
- 9 Yâ bir ‘arūs-ı gülistân-ı bâğ-ı behcetdür
‘Îzârı lāle vü ruhsârı yâsemîn-āsā
- 10 Emîn olur sipeh-i guşşadan kişi bunda
Hişâra karşı tûrursa ‘aceb mi bî-pervā
- 11 Açup kitâb-ı gülistânı bûlbûlân-ı çemen
Seherde da‘vet-i ‘uşşâk için olup gûyā
- 12 Nevâ-yı hûb ile tavşîf ider bu eṭrâfı
Hezâr nağme-i rengînler eyleyüp inşā

-
- 7 *Su daima tevazuyla yüzünü sürer; derya ise altındaki daimi misafiridir.*
- 8 *Bu yeni köşk, genç bir dilber gibidir; gül fidanı gibi müstesna olsa buna şaşılır mı?*
- 9 *Yanağı lale, yüzü yasemine benzeyen (bu köşk) güzellik bağının gül bahçesinin gelinidir.*
- 10 *Hisar’a karşı korkusuzca durursa buna şaşılmaz; (çünkü) insan, bu köşkte gam askerinden güvende olur.*
- 11-12 *Çimenliğin bülülleri, aşıkları davet etmek için seher vaktinde gül bahçesi kitabını açıp ötmeye başladığında pek çok hoş nağme çıkararak güzel sesleriyle bu çevreyi anlatırlar.*

- 13 İderse levh-i derûna n'ola Necîb dahı
Du'â-yı devlet-i mîr-i mükerremi imlâ
- 14 Hemîşe cılve-gehi ola ıaşr-ı zevk u neşât
Mu'ammer eyleye zât-ı şerîfini Mevlâ
- 15 YazılŖa hâme-i tahsîn ile sezâ târîh
Zihî mekân-ı ferağ-zâ vü ıaşr-ı rûh-fezâ **1127/1715**

-
- 13 *Necip de saygı değer (Mustafa) Bey'in mutluluğunun duasını gönül levhasına yazsa buna şaşılır mı?*
- 14 *Allah, yüce zatına uzun ömür versin; gezdiği yer daima neşe ve eğlence köşkü olsun.*
- 15 *Ne hoş! Bu cana can katan köşke ve ferahlık veren mekâna övgü kalemi ile tarih yazılŖa yaraşır.*

[10b]

10

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Bāreka'llāh ol celilü's-şān 'ālī-menķabet
Bu maķām-ı cān-fezāyı eyledi reşk-i cinān
- 2 Ser-be-ser āyīnesi 'ālem-nümādur şübhesüz
Tarz-ı hāşü'l-hāşıdur taşvır-i Çīnīden nişān
- 3 İtse āvīze gurūb-ı şerme mihri n'ola kim
Böyle mir'āt ü şebistān görmedi çeşm-i cihān
- 4 Bir niçe gündür ki baş göstermedi tākın görüp
Tās çalarlar diyü reşkinden hilāl-i āsumān
- 5 Cām-ı Pervīn-intizāmı hem-ser-i eflākdür
Lülesinden dā'imā māü'l-hayāt olur revān

T.10

- 1 O şanı ulu ve yüce menkıbeli zât, bu cana can katan yeri cennetleri kışkandırarak şekilde yaptırdı. Allah hayırlı etsin!
- 2 Aynası şüphesiz baştan başa cihanı gösteren ve Çin süslemelerinden izler taşıyan en güzel tarzıdır.
- 3 Güneşi utanma gurûbuna avize etse (assa) buna şaşılır mı? Cihanın gözü böyle bir ayna ve soyunma odası görmedi.
- 4 Gökyüzündeki hilal, senin kubbeni görünce tas çalarlar diye hasetinden günlerce ortaya çıkmadı.
- 5 Pervin düzenli (tepe) camları feleklerin akranıdır (dengindedir); lülesinden daima hayat suyu akar.

- 6 Her ruḥām-ı dil-nişîni bir şadefdür gūyiyā
Kaṭre-bārī-i ‘araḳ şanma olur lü’lū-feşān
- 7 Yā tıraşīde muşanna‘ kıt‘a-i elmāsdur
Şeb-çerāğa itse istiḡnā ‘aceb mi her zamān
- 8 Şāhibin Ḥaḳ dāḥil-i ḥalvet-geh-i şevḳ eyleyüp
Kīse-i germiyyet ile süre ‘ömr-i cāvidān
- 9 Ġāyet-i ra‘nā yazılsun didi tārīḥin Necīb
Dil-güşā ḥammām bī-hemtā-yı a‘lā cāmekān **1130/1718**

-
- 6 *Gönülde yer tutan ve sadece benzeyen her mermerinin ter damlası döktüğünü zannetme, o inci saçmaktadır.*
- 7 *(Bu hamam,) ustaca yontularak işlenmiş bir elmas parçasıdır; şebçerağa daima minnet etmese buna şaşılır mı?*
- 8 *Allah, sahibini mutluluk halvetine dâhil edip hararet kesesiyle uzun ömür sürmesini sağlasın.*
- 9 *Necip, gönlü ferahlatan hamam ve eşsiz güzellikteki camekânının tarihini son derece güzel yazılsın dedi.*

11

Berāy-ı hāne-i el-hāc İbrāhīm

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

Ziyāret eyleyen aḥbāb didiler tārīḥ
Şafā virür dile dā'im maḳām-ı İbrāhīm 1120/1708

12

Aḥibbādan birinüñ maḥdūminadur

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

Ne disem ol meh-i nev mevlidine tārīḥin
Dir iken toğdı dil-i zāra Necībā Hurşīd 1120/1708

13

Ḥakīm-başı Nūḥ Efendi-zāde 'Alī Beg maḥdūminadur

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

Şād u ḥandān didüm mevlidine tārīḥin
Mīr Maḥmūd ire iḳbāl ile 'ömr-i Nūḥa 1122/1710

T.11 Ziyarete giden dostlar: "İbrahim'in evi gönle daima huzur verir." diye tarih söylediler.

T.12 Ey Necip! O yeni ayın doğumunun tarihini ne desem derken kederli gönle "Hurşit" doğdu.

T.13 Doğum tarihini sevinçle: "Mahmut Bey mutluluk ile Nuh'un ömrüne erişsin." (diye) söyledim.

Sinān Pāṣā-zādeyedür

Mefā‘ılün Mefā‘ılün Fe‘ülün

Sezā tārīḥ ḥarf-i cevher ile

Ḥaṭ-ı nev ḥüsne yazmış kıṭ‘a-i mîr **1127/1715**

Fāyik Efendi ḥazîne-dārınadur

Mefā‘ılün Mefā‘ılün Mefā‘ılün Mefā‘ılün

1 Açıldı saçı sünbül gülşen-i bāğ-ı melāḥatde
Kızardı reşkden güller derûnın dāğladı lāle

2 Ḥaṭ-ı reyḥān ile bir kıṭ‘a-i mergūbedür rûyı
Yazılmış sûre-i Neml oldu gūyā levḥa-i āle

3 Didiler gāyet-i ra‘nā düşer bu lihyeye tārīḥ
Meh-i ḥüsne ḥaṭ-ı İsmā‘ıl oldu gūyiyā hāle **1127/1715**

T.14 “Yeni çıkan sakalı, (yüzünün) güzelliğine emirlere yaraşacak bir kıta yazmış.”
(diye) mücevher yazıyla tarih yazılsa yaraşır.

T.15

1 Sünbül saçlı, güzellik bağının gül bahçesinde açılınca güller hasetten kızardı,
lale bağrını dağladı.

2 Yüzü, reyhani hat (ayva tüyü) ile (yazılmış) herkesin beğendiği bir kıta gibi
olunca (sakalı çıkınca) sanki kırmızı levhaya Neml suresi yazılmış oldu.

3 Bu sakala son derece güzel tarih düşer (diye): “İsmail’in sakalı sanki güzellik
ayına (yüzüne) hale oldu.” dediler.

Berāy-ı liḥye-i Çelebi

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Dest-i kudret micmer-i ḥüsne olup 'anber-feşān
Liḥye şanmañ dūd-ı 'anber itdi rüyın 'ıtr-nāk
- 2 Haṭ-ber-āverde görüp rüyın didüm tārīhini
Hemçü hāle mäh-ı hüsn-i Muşafāya haṭṭ-ı pāk **1126/1714**

Berāy-ı bünyād-ı ḥammām u cāmekān-ı kethüdā-yı sulṭān

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- Didiler taḥsīn idüp tārīḥ-i itmāmın Necīb
Oldı nev ḥammām-ı tāb-efzā vü ra'nā cāmekān **1130/1718**

T.16

- 1 (Güzel kokunun kaynağını) sakal zannetmeyin; (çünkü) kudret eli, güzellik buhurdanına amber saçıp (yanan) amber tütsüsü ile yüzünü hoş kokulu yaptı.
- 2 Yüzünü yeni çıkmış ayva tüyleriyle görünce: “Temiz sakalı, Mustafa’nın güzellik ayına (yüzüne) hale oldu.” (diye) tarihini söyledim.

T.17 Necip, beğenip bitiş tarihini: “Güzel camekân ve harareti artıran hamam yeni yapıldı.” dediler.

[11a]

18

*Berāy-ı liḥye-i mīr-i muḥterem Rāmī Pāšā-zāde ‘Abdurrahman Beg Efendi
‘ammerehu’llāh*

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

- 1 Bāreka’llāh zihī feyż-i Ḥudā-yı müte‘āl
Ḥabbezā mevhibe-i şun‘-ı cenāb-ı Mevlā
- 2 Be-ḥaṭ-ı nev şode ārāste rūyeş dīdem
A‘nī ān zāt-ı şerīf-zāde-i Rāmī Pāšā
- 3 Sünbül āşüfte zirişk-i ḥaṭ-ı ‘anber būyeş
Gül hacālet-keş-i verd-i ruh-ı ān ḥüb-liḳā
- 4 Çün meh-i ‘ıyd be-ḥaṭ geşte dü-bālā ḥüsneş
Ḳadr-i ān liḥye-i pākīze şeb-i Ḳadr-āsā
- 5 Bülbulān-ı çemen-i bāğ-ı Necībā goftend
Şode tārīḥ ḥaṭ-ı mīr mübārek bādā

1130/1718

T.18

- 1 *Yüce Allah’ın feyzi ve yaptığı ihsan ne hoş! Allah hayırlı etsin!*
- 2 *Yeni çıkan sakalı ile yüzünün süslendiğini gördüğüm o zât Rami Paşa’nın oğludur.*
- 3 *Sümbül, anber kokulu sakalının düşküniüdür; gül, yüzünün güzel yanağının gülü (karşısında) utanır.*
- 4 *Bayram ayına benzeyen yüzü, ayva tüyleriyle çevrelemesiyle iki kat güzelleşmiştir; temiz sakalının güzelliğinin kıymeti Kadir gecesi gibidir.*
- 5 *Neciba’nın bahçesinin çimenliğinin bülülleri: “(Abdurrahman) Efendi’nin sakalı mübarek olsun!” diye tarih dediler.*

Pîrî-zāde Şāhib Efendi maḥdūminadur

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

- 1 Ḥamdüli’llāh sa‘ādetle şeref burcından
‘Avn-ı Bārī ile toğdı yine bir mäh-ı münîf
- 2 Ḥabbezā lutf-ı ‘aṭāyā-yı Ḥudāvend-i Qadīr
K’eyledi vaqt-i mübārekde cihāna teşrîf
- 3 Ya’nī kim Şāhib Efendiye cenāb-ı İzed
Bir melek-ṭal‘at oğul itdi ‘aṭā pāk ü ‘afîf
- 4 Ne oğul cebhe-i pākinde sa‘ādet lāmi‘
Maḥdem-i yümn ü feraḥ-baḥşına ḥayr oldu redîf
- 5 Menba‘-ı ḥilm ide Ḥaḳ anı be-ḥaḳḳ-ı Furḳān
Daḥı ‘işmetle mu‘ammer ola ol zāt-ı şerîf
- 6 Ola zîb-i ser-i ‘irfān u hüner bu gönçe
İrmeye ḥār-ı keder Ḥaḳ ide gül gibi nazîf
- 7 Mevlid-i meymenet-āsārına tārîḥ-i Necîb
Şāhib-i ‘ilm ü ḥayā eyleye ‘Oşmānı Laṭîf

1122/1710

T.19

- 1 *Allah’a hamd olsun ki saadetle şeref burcundan Hakk’ın yardımıyla yine bir yüce ay doğdu.*
- 2 *Her şeye gücü yeten Allah’ın ihsanlarının lütfu ne hoş ki mübarek vakitte dünyaya teşrif etti.*
- 3 *Yani Allah, Sahip Efendi’ye temiz ve iffetli, melek yüzlü bir oğul bağışladı.*
- 4 *Ne oğuldur ki temiz çehresinde mutluluk parlar; ferahlık veren ve uğurlu gelişini hayırlı oldu.*
- 5 *Allah onu Furkan (Kuran) hakkı için güzel ahlaklı yapsın da o şerefli zat ahlakıyla uzun bir ömür sürsün.*
- 6 *Bu goncanın başı yetenek ve bilgiyle süslenip ona keder dikenini erişmesin; Allah onu gül gibi temiz etsin.*
- 7 *Bereket alametleri gösteren doğumuna Necip’in tarihidir: “Latif (olan Allah) Osman’ı edep ve ilim sahibi bir kimse etsin.”*

Tārīḥ-i Vilādet

Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün

- 1 Ḥabbezā toğdı aḥter-i iḳbāl
 Āşikār oldı nūr-ı ‘adn-ı mübîn
- 2 Āb-ı nīsān-ı lutf-ı lem-yezelî
 Zāhir itdi şadefde dürr-i şemîn
- 3 Sa‘d-maḳdem bir oğul itdi ‘atā
 Ḥasan Efendiye cenāb-ı Mu‘în
- 4 Ne oğul mihr-i āsumān-ı ümîd
 Ne oğul gül-‘izār u māh-cebîn
- 5 Tūl-i ‘ömr ile Ḥaḳ mu‘ammer idüp
 İde her laḫzada ḫaṭādan emîn
- 6 Lafzen ü ma‘nen oldı tārīḫi
 Çün Necībā bu beyt-i pāk hemîn
- 7 Sāl-i biñ yüz yigirmi toḫuzda
 İrdi bu ‘āleme Muḥammed Emîn

1129/1717

T.20

- 1 *İkbal yıldızı doğdu; apaçık cennet nuru meydana çıktı. Ne hoş!*
- 2 *Allah’ın lütuf nisanının suyu, sadefteki kıymetli inciyi meydana çıkardı.*
- 3 *Herkesin yardımcısı olan Allah, Hasan Efendi’ye (doğumuyla) uğur getiren bir oğul bağısladı.*
- 4 *O nasıl bir oğuldur ki ümit göğünün güneşidir; gül yanaklı ve alnı ay gibi parlaktır.*
- 5 *Allah, ona uzun bir ömür sürmeyi nasip edip her an onu hatalardan korusun.*
- 6-7 *Ey Necip! “Muhammed Emin bin yüz yirmi dokuz yılında dünyaya geldi.” (diye söylenen) bu güzel beyit lafız ve manaca tam tarihi oldu.*

Bu dahı Şāhib Efendi maḥdūminadır?

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

Şād olup mevlidine didi Necībā tārīḥ

Oldı zi‘l-ka‘dede bu mevlid-i pāk-i Yahyā

1129/1717

[11b]

Berāy-ı uḥuvvet-me‘āb sūtūde-şiyem kâtib çeledi fevtinedür raḥimehu’llāhu ‘aleyhi’r-raḥme ve sellemehū?

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

1 İhtisābuñ kâtibi itdi beḳāya irtihāl
Ser-nüviştin tāze iken gördi ḥayfā ol cüvān

2 Yazıla ‘ünvān-ı tuḡrā-yı berāt-ı maḡfiret
Seyyi’atı defterin maḥv ide Rabb-i müste‘ān

3 Fevtinüñ tārīḥini yazsun Kirāmen Kâtibin
Muştafānuñ menzilin Hāḳ eyleye ḳaşr-ı cinān

1125/1713

T.21 Neciba doğumuna sevinip: “Yahya’nın temiz doğumu zi’l-ka’dede oldu.” (diye) tarih dedi.

T.22

1 İhtisabın kâtibi ebediyete göçtü; ne yazık ki o delikanlı alın yazısını (daha) gençken gördü!

2 Bağışlanma beratının tuğrasına ünvanı yazılsın; Allah, günahlarını yok etsin.

3 Kiramen Kâtibin ölüm tarihini: “Allah, Mustafa’nın yerini cennetlerin köşkü eylesin.” (diye) yazsın.

Ez-ḥulefā-yı Şeyḥ Ḥüseyn Evḥadī Topḥānevī eş-Şeyḥ Ḥüseyn Efendi intikālinedür

Müstef‘ilün Müstef‘ilün Müstef‘ilün Müstef‘ilün

- 1 Şeyḥü’ş-şüyūḥ-ı kāmīlīn dānā-yı pūr-feyz-i cihān
‘Adne idüp rūḥın revān ol ‘ārif-i bī-iştibāh
- 2 Pīr-i ṭarīḳ-ı Ḥalvetī mişkāt-ı nūr-ı Evḥadī
Lem‘a-niśār-ı tesliyet müstağraḳ-ı feyz-i İlāh
- 3 Ser-tāc-ı ḥayl-i vāşılīn kürsī-nişīn-i mürşidīn
Ol dest-gāh-ı sālīkīn oldı beḳāya rū-be-rāh
- 4 Koydı tehī ser-ḥalka-i cem‘iyyet-i tevḥīdi çün
Devrāna itdi el-vedā‘ ol kāmīl-i taḳvā-penāh
- 5 Hūrāyı raḳş-āver ide elḥān-ı zikru’llāh ile
Ḥalvet-sarāy-ı Huld ola yā Rabbi añā ḥānḳāh
- 6 Ol ḳuṭb-ı ‘aşruñ didiler tārīḥ-i sāl-i rihletin
Ḥüseyn Efendi tekye-i Firdevsi ide cāy-gāh **1128/1716**

T.23

- 1-2 *O, irfanından şüphe olunmayan, kamillerin şeyhlerinin şeyhi, cihanın feyiz dolu âlimi, Halveti yolunun piri, Evhadî nurunun kandili, teselli parıltıları saçan, Adn Cenneti’ne ruhunu revan edip Allah’ın feyzine gark oldu.*
- 3 *O, salıkların serveti, (Allah’a) kavuşmuşlar zümresinin baş tacı, mürşitlerin padişahı ebediyet yoluna yüzünü döndü.*
- 4 *Takvanın koruyucusu kâmil (zat), tevhit topluluğunun baş halkasını boş bırakıp bu dünyaya veda etti.*
- 5 *Ey Rabbim! Huld cennetinin köşkü ona tekke olsun, Allah zikrinin nağmeleriyle hurileri raks ettirsin.*
- 6 *Asrın kutbunun ölüm yılının tarihini: “Ḥüseyn Efendi, Firdevs tekkesini kendisine mekân edinsin.” (şeklinde) dediler.*

Ahıbbādan birinüñ fevtinedür

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Güş idenler fevtinüñ tārīhini didi Necīb
Açıla Seyyid Süleymān rūhına el-Fātiha

1108/1697

Tārīh-i Vilādet

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Nağme itsün Zühre şeş āgāz ile tārīhini
Yümn ile irdi sarāy-ı dehre ‘Abdullāh bugün

1127?/1715

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

- 1 Bāreka’llāh zihī lihye-i ‘anber-sāyı
Pertev-i nūr-ı siyeh-tāb gibi rūh-efzā
- 2 Muşhaf-ı rüyını gördükde didüm tārīhin
Geldi hüsn-i haṭ-ı zīb-āver-i Seyyid Yahyā

1129/1717

T.24 Necip, duyanlar ölmünün tarihini: “Seyyid Süleyman ruhuna Fatiha (okumak için eller) açılın!” (diye) söylediler.

T.25 Zühre şeşāgāz (makamı) ile (doğum) tarihini: “Abdullah bugün bereketle dünya sarayına geldi.” (şeklinde) söylesin.

T.26

1 Ne hoş! Parlak siyah nur ışığı gibi olan ve cana can katan ambere benzeyen sakalını Allah hayırlı etsin!

2 Mushafa benzeyen yüzünü görünce: “Seyyid Yahya’nın (yüzüne) süs veren hüsnühattı (güzel sakalı) geldi.” (şeklinde) tarihini söyledim.

Tārīḥ

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Uncı-zāde āsiyāb-ı çarḥdan itdi güzer
Dāne-i ‘ömrin şavurdi rüzigār-ı bī-devām
- 2 Güş idenler fevtinüñ tārīḥini didi Necīb
Ola yā Rab Hüseyyine cennet-i a‘lā maḳām **1124/1712**

Tārīḥ-i Liḥye

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Bāreka’llāh liḥye-āver olalı
Cebhesinde meymenet raḥşendedür
- 2 Seyr idüp tārīḥini didüm Necīb
Vech-i İsmā‘ile ḥaṭ zībendedür **1121/1709**

T.27

- 1 *Uncuzade, feleğin değirmeninden geçti; sebatsız rüzgâr ömür tanesini savurdu.*
- 2 *Necip, ölüm tarihini duyanlar: “Ey Rabbim! Hüseyin’in makamı cennet olsun!” dedi(ler).*

T.28

- 1 *Sakalı çıktığından beri yüzünde bereket parlamaktadır. Allah hayırlı etsin!*
- 2 *Necip, seyredip: “İsmail’in çehresine sakal yakışmıştır.” (diye) tarihini söyledim.*

Tārīḥ

Müfte‘ilün Müfte‘ilün Fā‘ilün

- 1 Kalkdı fenādan bu müderris Hüseyin
Aldı beḳā medresesinden sebaḳ
- 2 Fevtine tārīḥ Necībā didüm
Dāḥil-i gülzār-ı cinān ide Ḥaḳ **1125/1713**

[14a]

30*

**Şeyḫü’l-islām-zāde Luṭfullāḥ Efendinüñ müceddeden binā itdürdükleri
mektebün tārīḥidür**

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Nūr-ı çeşm-i ḥazret-i müftī-i ‘ālī-menḳabet
Kim cenāḥ-ı evḳāf için zıll-ı zalīl
- 2 Fāzıl-ı kurrā-meniş maḥdūm-ı ‘ālī-şān kim
Baḥş-ı Ḥātem cūdı yanında olur şey’-i ḳalīl
- 3 Luṭf ile olup münakḳaş ḳıldı bir ‘ālī-eşer
Ya’nī Luṭfullāḥ Efendi ol vücūd-ı bī-‘adīl

T.29

- 1 *Bu müderris Hüseyin, yokluk diyarı olan dünyadan göçüp sonsuzluk diyarı olan ahiret medresesinden ders aldı.*
- 2 *Ey Necip! Ölümüne: “Allah, cennetlerin gül bahçesine dāhil etsin.” (diye) tarih söyledim.*

T.30 *Divan’da 14a’da yazılı olan ve bizim tarafımızdan 30, 31, 32 ve 33 şeklinde numaralandırılan şiirler tarih manzumesi olduğu için buraya alınması uygun görülmüştür.

- 1 *Yüce menkıbeli Şeyhülislam (İsmail Efendi’nin göznün nuru ki*
- 2 *Âlim tabiatlı fazilet sahibi, şanı yüce bir oğuldur ki Hatem-i Tai’nin cömertliği onun cömertliğinin yanında az bir şey kalır.*
- 3 *O eşsiz kişi yani Lütfullah Efendi, lütfuyla süslediği yüce bir eser yaptırdı.*

- 4 Ol dūr-i ŧeh-vār-ı baħr-i merħamet luťf eyleyüp
Bu zemīn-i ħuŧka āb-ı himmetin itdi sebīl
- 5 Cem ‘ ü tertīb itdi bu vaķf-ı ŧerīfi sa ‘y idüp
Eyledi ‘adl ile iħyā oldu bu ħayra delīl
- 6 Vāķıfı Ĥācı ‘Alī ħayr idi gerħi maķŧadı
Olmadı ammā muvaffaķ oldu ‘uķbāya raħīl
- 7 Mesned-i ‘izzetde hergiz maźħar-ı tevfiķ olup
Sāye-i ħıfzında maħfūz eyleye Rabb-i Celīl
- 8 Bī-‘aded böyle meberrāt ile Ĥaķ meŧġūl idüp
Sa ‘yini meŧķūr ide hem nā’il-i ecr-i cezīl
- 9 Seyr idüp itmāmınuñ tārīħini didi Necīb
Yapdı Luťfullāħ Efendi mektebi tarħ-ı cemīl **1129/1717**

-
- 4 *O merhamet denizinin padiŧahlara layık incisi lutf edip bu kurak yere iyilik suyunu sebil etti.*
- 5 *Emek vererek bu vakfi toparlayıp dūzenledi; adaletiyle ihya etti, (yaptıġı) hayra bu delil oldu.*
- 6 *(Bu mektebin) vakıf sahibi Hacı Ali’nin amacı hayır işlemekti, ama muvaffak olamadı (ömrü yetmedi), ahirete göħtü.*
- 7 *Yüce makamında her an Hakk’ın yardımına erişip Allah, onu koruyup gözet sin.*
- 8 *Allah, (Lütfullah Efendi’nin) vaktini böyle sayısız hayırlı işlerle geçirtip, ħok mükāfata eriştirerek herkesin takdirini kazanmasını sağlasın.*
- 9 *Necip, (mektebi) seyredip, yapılıŧ tarihini: “Lütfullah Efendi, mektebi güzel bir bahħe haline getirdi.” dedi.*

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

- 1 Dürretü’t-tâc-ı sa‘âdet ki Hadîce Sulţân
Dâ‘imā itmede hayrât ile halka ikrām
- 2 Bu maķām olmış idi çünkü harābe-müşrif
İtdi tecdīd ile ihyā o kerem-kār-ı enām
- 3 Yazdılar lafzen ü ma‘nen aña târīh Necīb
Buldı bu ma‘bed-i zībā yüz otuzda itmām **1130/1718**

T.31

- 1 *Mutluluk tacının incisi Hatice Sultan, yaptığı hayratlarla halka daima ikramda bulunmaktadır.*
- 2 *Bu makam harap olmaya yüz tutmuştu; bütün mahlûkata cömert olan (Hatice Sultan, bu makamı) yenilemekle burayı ihya etti.*
- 3 *Necip, ona şekil ve manaca: “Bu güzel cami (bin) yüz otuzda tamamlandı.” (diye) tarih yazdılar.*

Berāy-ı aşr-ı madūm-ı mūkerrem Sālim Efendimūz sellemehu'llāh

Mefā'ılūn Mefā'ılūn Fe'ūlūn

- 1 Cenāb-ı azret-i Sālim Efendi
Failet-pīše ol madūm-ı āgāh
- 2 Bu cāy-ı dil-güşāyı kıldı iyā
Cināndan ı'a itdi levaa'llāh
- 3 uūr-ı aşr-ı 'Adni eyler īmā
Nezāketle temāā eyle her gāh
- 4 Necībā sāıl-i 'izz ü sa'ādet
O dürr-i bar-i fala ola dil-'āh
- 5 Didüm gāyetde zībā düşdi tārī
'Aceb nev-aşr-ı ra'nā bāreka'llāh **1130/1718**

Tārī

Mefā'ılūn Mefā'ılūn Mefā'ılūn Mefā'ılūn

Necībā 'aks-i kā-ı 'Adni istersen didüm tārī
Leb-i deryāda seyr eyle bu aşr-ı pāk ü 'ulyāyı **1130/1718**

T.32

- 1-2 *Faziletli ve basiret sahibi bir oul olan Salim Efendi hazretleri, gönle ferahlık veren bu yeri canlandırıp cennetlerden bir para haline getirdi. Allah onun eksikliini göstermesin!*
- 3 *(Bu kökü) her zaman dikkatli seyret; (ünkü) Adn Cenneti'nin köklerini andırır.*
- 4 *Ey Necip! Mutluluk ve itibar kıyısı, o fazilet denizinin incisine gönöl muradı olsun.*
- 5 *"aırtıcı güzellikte yeni bir kök (oldu), Allah hayırlı etsin!" (diye) ok güzel tarih dütü dedim.*
- T.33 *Ey Necip! Cennet köküünün benzerini (görmek) istersen: "Denizin dudaındaki bu yüce ve temiz kökü seyret!" (diye) tarih dedim.*

[TAḤMĪSĀT]

[12a]

1

Pīrī Ağa-zāde efḍalü'ş-su 'arā Şāhib Efendi gāzelidür

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

- 1 Bir gün sehāb-ı feyz-i Ḥudā reşḥa-bār olur
Her nev-nihāl-i bāğ-ı vefā mīve-dār olur
Bu ḥüsn ile o gül-ruḥa 'āşık hezār olur
Gülşen-fezā-yı 'aşka yaşum cüy-bār olur
Her dāğ-ı sīne bir gül-i āl-i bahār olur
- 2 Kalmaz zemīn-i dilde gubār-ı belā gider
Durmaz sirişk-i dīde-i ter dā'imā gider
Rūyuñdan ebr-i zülfüñi ey pūr-cefā gider
Tā āsumāna bilmemesün kim du'ā gider
Feyz-i nesīm-i luṭf-ı Ḥudā āşikār olur
- 3 Künc-i belāda ser-be-girībān-ı şabr olan
İtmez nigāh-ı rağbet-i cāh-ı cihān-bān
Çeksün serini hırkaya hem-çün keşef hemān
Me'yūs-ı 'izz ü devlet olan fāriğ-i cihān
Gerden-firāz-ı 'ātīfet-i Kirdgār olur

Th.1

- 1 *Allah'ın feyiz bulutu bir gün damla saçarsa her vefa bağının taze fidanı meyve verir. O gül yanaklı sevgiliye bu güzelliğiyle binlercesi âşık olur. Gözyaşım aşkın gül bahçesine ırmak olur; göğsümdeki her yara, bahardaki kızıl bir gül gibi olur.*
- 2 *Gönülde belanın tozu kalmaz, gider; nemli gözümün yaşı durmaz, sürekli akar. Ey cefası çok sevgili, saçının bulutunu yüzünden çek! Bilemezsin ki, dua ta gökyüzüne ulaşır; Allah'ın lütuf yelinin feyzi ortaya çıkar.*
- 3 *Bela köşesinde başını sabır yakasına çekip, padişahlık makamına dönüp de bakmayan (kişi) hemen kaplumbağa gibi başını hırkaya çeksün; (çünkü) yücelik ve makam beklentisi olmayıp, dünyadan el çeken kişi, Allah'ın lütfunun boyun kaldıranı (övüneni) olur.*

4 Bahtuñ ne deñlü olsa siyāh olma mużtarib
Cevr-i felek iderse tebāh olma mużtarib
A ‘dāya qarşu eyleme āh olma mużtarib
Çeşmüñ pür olsa hūn ile gāh olma mużtarib
Āhır sevād-ı bāşıra-i i ‘tibār olur

5 Şāhib ‘adūlaruñ dağı bu rūzigārda
Mānend-i cūr ‘a kalmaya mey hāk-zārda
Mest-i şarāb-ı ūlfet olan bezm-i yārda
Nağl-i gül olsa dağı Necīb i ‘tibārda
Evrāk-ı ‘ayşı bir gün ola tārūmār olur

4 *Bahtın her ne kadar kara olsa da feleğin cefası seni harap etse de düşmanlara karşı ah edip üzülme! Gözün eğer kanla dolsa da üzülme; (çünkü) sonunda itibarlı göz de kararır.*

5 *Sahib, düşmanların bile bu devirde şarap tortusu misali toprağa atılıp kalmasın. Sevgilinin meclisinde aşk şarabıyla sarhoş olan Necib, itibarda gül fidanı olsa bile canlı (parlak) yaprakları gün gelir perişan olur.*

Efşahü's-şu 'arā Tālib-i Brusevī ğazel-i bî-bedelidür

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

- 1 O tünd-hūya meger ibtilā ne müşkil imiş
Raķīb-ülfet ola dil-rübā ne müşkil imiş
Cesāret itdigümüz müdde'ā ne müşkil imiş
Huzūr-ı yārda 'arz-ı recā ne müşkil imiş
Gedā murādını şāha edā ne müşkil imiş

- 2 Meşām-ı cāna şabādan haber katı güçdür
Şabāya dahı o gülden güzër katı güçdür
Zamānede hele def'-i keder katı güçdür
Bu seng-lāhda gerçi sefer katı güçdür
Velīk seyr-i cebīn ber-ķazā ne müşkil imiş

[12b]

- 3 Ümīd-i yek-nigeh-i raġbetindedür o bütüñ
Egerçi men'-i der-i vuşlatındadır o bütüñ
Dime muhāfaza-i manşıbındadır o bütüñ
Ne deñlü kāfir ise hīdmetindedür o bütüñ
Raķībden bile olmak cüdā ne müşkil imiş

Th.2

- 1 *O sert huylu sevgiliye âşık olmak meġer ne zormuş; gönül kapan sevgilinin rakiple dost olması ne zormuş. Cesaret ettiğimiz (aşk) davası ne zormuş. Sevgilinin karşısında isteğini söylemek ne zormuş; dilencinin meramını padişaha anlatması ne zormuş.*
- 2 *Can burnu için saba yelinden haber (almak) çok zordur; o güle benzeyen sevgiliden vazgeçmek, saba yeli için bile çok zordur. Hele şu devirde kederi defetmek çok zordur. Gerçi bu taşlık yerde (belaların çok olduğu dünyada) yolculuk çok zordur; fakat kaderde (sevgilinin) yüzünü görmek çok daha zormuş.*
- 3 *(Âşık,) o puta benzeyen sevgilinin ilgili bir bakışını ümit etmektedir. (Fakat rakip) vuslat kapısının (âşıklara açılmasını) engellemektedir. (Rakip için) "Sevgilinin makamını koruyup, saklıyor." deme; (çünkü o) her ne kadar kâfir ise de o puta benzeyen sevgiliye hizmet etmektedir. Rakipten bile ayrı kalmak ne zormuş.*

- 4 Ne fikrimüz var o ھاٲٲ-ı 'izārdan ğayrı
Zamān-ı vuşlat-ı zevk-ı bahārdan ğayrı
Şayılmaz ol güle 'āşık hezārdan ğayrı
Karār murğ-ı dile kūy-ı yārdan ğayrı
Behişt eyleseler āşiyāne müşkil imiş
- 5 Meger ki hāne-i āġyāre var imiş taşmīm
Haṭādan eyle İlāhī o şūhı şāğ u selīm
Maḥaldür olsam eger künc-i ḥasret içre muķīm
Elümle eyledüm āġyāre yārımı teslīm
Hilāf-ı meşreb-i ğayret rızā ne müşkil imiş
- 6 Dil oldı şimdi sezā 'ālemün melāmetine
İrişmeden daḥı bir kūşe-i selāmetine
Raķībün uğraduñ ey dil yine şe'āmetine
Elün kemān ola āġüşı tır ķāmetine
Sen olasuñ siper-i iftirā ne müşkil imiş
- 7 'Aceb mi olsa hilāle bu za'f-ı ten ğālib
O māh-pāre Necibā helākime rāġıb
Ṭabībüm eyledi gitdi bu ḥastesin ḥā'ib
Vişāl imiş ġam-ı 'aşķuñ 'ilācı ey Ṭalib
Bu derdi bilmez idüm ben devā ne müşkil imiş

-
- 4 (Sevgilinin) yanağındaki ayva tüyünden başka ne düşüncemiz olabilir; baharın zevkine kavuşma vaktinden başka (isteğimiz yoktur). O güle benzeyen sevgiliye bülbülden başkası aşık sayılmaz; gönül kuşuna sevgilinin semtinden başka kalacak yer olarak cenneti yuva yapsalar (sevgilisiz) zor dururmuş.
- 5 (Sevgili) galiba rakibin evine (gitmeye) karar vermiş; ey Allah'ım o şuh sevgiliyi bu hatadan sağ salım döndür. Eğer hasret köşesinde kalsam yeridir; (çünkü) yârımı rakibe elimle teslim ettim; (vuslata) gayret etmemeye razı olmak ne zormuş.
- 6 Gönül şimdi herkesçe kınanmaya layık oldu. Ey gönül! Daha selamete erişmeden yine rakibin kötülüğüne uğradın. Elin (ellerin) avucu okun boyuna keman olsun (rakipler boy boy kınama oku atarken), sen de sana atılan ayıplama oklarına karşı iftira kalkanı olasın bu ne kadar zor bir şeydir.
- 7 Ey Necip! O ay parçası (sevgili) ölümümü isterken, bu zayıf vücudum hilale galip olsa (incecik kalsa) buna şaşılır mı? Tabibim bu hastasını (kendinden) mahrum edip gitti. Ey Talip, aşk gamının ilacı kavuşmakmış! Ben bu derdi bilmezdim, devası ne zor şeymiş.

Kāzım Çelebi ğazelidür tahmīs bu fakīrūñdür

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

- 1 Bezme kaçan o şūḥ-ı kemān-ebruvān gelür
 'Uşşāk-ı zāra tır-i sitem armağān gelür
 Seyr-i çemen-sarāya o serv-i çemān gelür
 Hep sākinān-ı tekye-i ğamdan figān gelür
 Her sū şadā-yı hū vü amān el-amān gelür
- 2 Hañcer-be-dest neş'e-be-ser tīg-der-miyān
 'Uşşāka āfet üstine āfetdür ol cüvān
 Tātār ğamze tır müje ebruvān kemān
 Yahşı degül mi sīne-i 'āşık ola nişān
 Ol mest-i bī-amān gelür ammā yaman gelür
- 3 Dil-ber gelürse külbe-i aḥzān-ı 'āşıkā
 Çok ḥālet el virür dil-i nālān-ı 'āşıkā
 Dārū-yı ḥāl-i 'anberi dermān 'āşıkā
 Ruḥşat virürse būsā o cānān 'āşıkā
 Güyā o demde mürde-dile tāze cān gelür

Th.3

- 1 *O kaşları keman sevgili, ne vakit meclise gelirse (sevgilinin) eziyetinin oku inleyen âşıklara armağan gibi gelir. O salınan servi, çimenlik gezintisine gelince gam tekkesinin sakinlerinden hep feryat (sesleri) gelir; her taraftan: "Allah! Aman! İmdat!" sesleri yükselir.*
- 2 *Elde hançer, başta neşe, belinde kılıç olan o civan sevgili âşıklara afet üstüne afettir. Aşığın gönlü (sevgilinin) Tatar yan bakışına, kirpik okuna ve yay kaşlarına hedef olsa yakışmaz mı? O merhametsiz(likten) başı dönmüş sevgili gelir ama çok fena gelir.*
- 3 *Sevgili, aşığın hüznler kulübesine gelirse aşığın inleyen gönlünde çok haller meydana gelir. Mis kokulu beninin ilacı, aşığa şifa olur; o sevgili, aşığın onu öpmesine izin verirse sanki o anda ölü gönle taze can gelir.*

- 4 Sākīye virdi pīr-i muḡān duḡter-i rezi
Döndürdi meşrebine nihān duḡter-i rezi
[13a] Ayağın öpdü gördüğü ān duḡter-i rezi
İtdi ‘arūs gönçe-dehān duḡter-i rezi
Bir şīşe içre ḡātem-i la‘li nişān gelür
- 5 Mümkün midür ki kişver-i dil olmaya ḡarāb
Üftādesinden eyleriken ol şeh ictināb
Zerrīn-piyāle olsa da ol reşk-i āfitāb
Ḥūn-ı cigerdür içdigümi şanmasun şarāb
Bezme kaçan sebū ile pīr-i muḡān gelür
- 6 Düşme vişāli kaydına zinhār Kāzımā
Zīrā yanında ol şeh-i ḡüsnüñ cefā vefā
İtme Necīb-i zār gibi ‘arż-ı müdde‘ā
Dursun ümīd-i va‘de-i āḡūş-ı dil-rübā
Teklīf-i buse daḡı o şūḡa girān gelür

-
- 4 Meyhaneci, üzümün kızını (şarabı) sakiye verdi; onu gizlice meşrebine döndürdü. Üzümün kızını gördüğü an ayağını (kadehini) öptü. Gonca ağızlı üzümün kızını gelin etti; lalden yüzüğü bir şişe içinde nişan olarak gelir.
- 5 O padişah, aşığından uzak dururken gönül mülkünün harap olmaması mümkün müdür? Meyhaneci, (şarap) testisi ile meclise geldiği zaman o güneşi kıskandıran, altın kadeh olsa da içtiğimi şarap zannetmesin; çünkü o ciğer kanıdır.
- 6 Ey Kazım! Zinhar kavuşma düşüncesinde olma; zira o güzellik padişahının yanında vefa da cefa da birdir. İnleyen Necip gibi (aşk) davayı ortaya koymaya çalışma, (çünkü) sevgilinin sarılma vaaadinin ümidi (şöyle) dursun öpücük teklifi bile ona ağır gelir.

**Şeyhü'l-islām İsmā'îl Efendi maḥdūm-ı muḥteremleri İshāk Efendimizüñ
gazelidür**

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 1 Dil ḳalur ol zülf-i 'anber-būy-ı müşgīn-rīşede
Sāḳiyā gerden-firāz olsañ da cām-ı 'īşede
Fikr-i la'lūñ şuyını buldı dil-i ğam-pīşede
'Aks-i rengīn 'arīzuñdur dīde-i endīşede
Ġonçe-i zībende-i gülzār-ı behcet şīşede
- 2 Diñlemem itse terennüm muṭrib-i şīrīn-naġam
Telḫ olur sensüz baña 'işret-geh-i bāġ-ı İrem
Döndi naḥl-i erguvāna cismimüz ey ġonçe-fem
Olmada ol rütbe sīnem dāġ-ber-dāġ-ı sitem
Ṭab'-ı merhem zaḥm-ḫ'ār olmakda fark-ı rīşede
- 3 İtme tūṭī-i nigāh-ı nāza müjgānum ḳafes
Ölmeden āyīne-i ruḥsārı göster bir nefes
Perde-i müşgīn-i tār-ı ḥüsne olsun çāre-res
Hall-i 'aḳd-i zülf-i pīç-ā-pīç ile dest-i heves
Mū-be-mū sevdā-perest olmakda ceyb-i pīşede

Th.4

- 1 *Gönül, o siyah püskülü olan mis kokulu saçta (asılı) kalır. Ey saki! Sen işret kadehini vermekte kibirli davransan da gamlı gönülde kırmızı dudağının hayalinin suyunu buldu. Düşünceli gözdeki parlak akis, senin yanağının aksidir; güzellik gül bahçesinin süslü goncası şişenin içinde(gibi görünmekte)dir.*
- 2 *Hoş nağmeleri olan çalgıcı şarkı söylemeye başlasa da onu dinlemem; İrem bağının meyhanesi sensiz bana acı verir. Ey gonca ağızlı sevgili! Göğsüm o derece eziyetinin yaralarıyla doldu ki vücudum erguvan ağacı gibi kıpkırmızı oldu; saçının örgüleriyle merhem basarak (daha fazla) yara açmaktasın.*
- 3 *Kirpiklerimi naz bakışının papağanına kafes etme, (ona) ölmeden yanak aynasını bir nefes göster. Heves eli güzel(liğini örten) saçının siyah perdesine çare ulaştırıp, kıvrım kıvrım olan saç düğümünü çözmeyi alışkanlık haline getirmekle, mûbemû (kıl kıl-inceden inceye) sevdaya tapar hale gelmektedir.*

- 4 Dest-i ağıyâre virüp tîmārî-i ser-best-i reşk
Başuñ içün eyleme ol kâfiri ser-mest-i reşk
Seng-lâh-ı tab‘-ı a‘dâyı idüp işkest-i reşk
Hiddet-i dil-düzî-i yâd-ı müjeñle dest-i reşk
Dem-be-dem dendân şikest oldı dehân-ı tîşede
- 5 Va‘d-i būs-ı ‘arîzuñla olma cānā dil-firîb
Naḥl-i gülden mîve-çîn olmaḵ ne mümkün ‘andelîb
Ebr-i nîsân-ı ‘atâ-yı Hâḵdan olsa bā-naşîb
Sîr olur şanmañ zülâl-i luḡ ile tab‘-ı raḵîb
Bāde-cū olmaz nemā sâḵ-ı dıraḥt-ı mîşede

[13b]

- 6 Mültemes-gāh-ı ḥayāl-i yāre dil kim yol bula
Ḥāne-i ḵalbi Necîbā-veş meserretle ṭola
Şadr-ı ḵaşr-ı fikretüm teşrîf iden cānān ola
Seyr-i dîdār eylesem İshâḵ her laḥza n’ola
‘Aks-i rûyı munteḵîş âyîne-i endîşede

-
- 4 *Kıskançlık düğümünün çözümünü rakiplerin eline verip o kâfiri başın için kıskançlık sarhoşu yapma. Haset eli, (senin) kirpiğini anmanın gönül delen hiddeti (öfke-keskinlik) ile düşmanların taş gibi olan huyunu kıskançlıktan kırınca, kazma(sı)nın ağzındaki dişini her vakit kırar oldu (senin kirpiğini ananları her vakit azarlar oldum).*
- 5 *Ey can! (Sevgilinin) yanağını öpme vaadiyle kendini avutma; (çünkü) bülbülün gül fidanından meyve toplaması mümkün değildir? Rakip, Hakk’ın ihsanının nisan bulutundan nasipli olsa da iyiliğin tatlı suyuyla (bunca nimetle) doyar sanmayın; meşe ağacının sapında şarap arayan aç kalır.*
- 6 *Gönül, sevgilinin hayalinin kurulduğu yere gitsin ki Neciba gibi kalbi sevinçle dolsun. Sevgili, düşünce sarayının başköşesine teşrif etsin. Ey İshak! Yüzünün aksi, hayalimin aynasına nakş olmuşken, yârin yüzünü her an seyretnem buna şaşılır mı?*

***Sābıkan şeyhü'l-islām olan Mīrzā Efendi-zāde ḥazret-i maḥdūm-ı 'ālī-şān
Sālim Efendimüz ḥazretlerinüñ ğazel-i bī-hemtālarıdur***

Fe'ılātün Fe'ılātün Fe'ılātün Fe'ilün

- 1 Şu'le-i āhum ile 'ālemi tenvīr ideyüm
Şafḥa-i 'aşka ḥaṭ-ı rūyuñı taştīr ideyüm
Dinle bir kerre şeb-i firḳati taşvīr ideyüm
'Arz idüp nālelerüm kūyuña taḳrīr ideyüm
'Aşkıñı ḥāme-i müjgān ile taḥrīr ideyüm
- 2 Ruḥşat-ı yek-nigeh-i lūṭfuñı inkār idemem
Raḥm iderseñ de saña 'aşkıñı iḳrār idemem
Ḥāşılı def'-i raḳībān-ı dil-āzār idemem
Derd-i hicrānuñı bir vech ile izḥār idemem
Ḳāle gelmez o muştıbet nice ta'bīr ideyüm
- 3 Bülbülān-ı çemenüñ ḥālī perīşān idi līk
Güş idüp maḳdem-i şāh-ı güli ḥandān idi līk
Şebnem-i eşk bugün pāyına rīzān idi līk
Şarılup dāmenine ağlamak āsān idi līk
O gül-i gülşen-i nāzı nice tekdīr ideyüm

Th.5

- 1 *Ālemi, ahımın aleviyle aydınlatayım. (Sevgilinin) yüzünün ayva tüylerini aşk sayfasına yazayım. Bir kere dinle de ayrılık gecesini anlatayım. İniltilerimi arz edip mahallene yerleşeyim. Aşkımı kipiklerimin kalemiyle yazayım.*
- 2 *(Ey sevgili!) Bana lütfunla bir kez baktığını inkâr edemem; bana merhamet etsen de sana aşkımyı itiraf edemem; kısacası kalp kıran rakipleri defedemem, senden ayrı kalmanın ızdırabını bir yolunu bulup anlatamam; (çünkü) o sıkıntı anlatılamaz, nasıl ifade edeyim.*
- 3 *Çimenliğin bülbüllerinin hali perişandı; fakat gül padişahının geleceğini duyunca sevindiler. Gözyaşı şebnemi bugün (sevgilinin) ayağına dökülmeye hazırdı, (onun) eteğine sarılıp ağlamak kolaydı; fakat o naz gül bahçesinin gülünü (sızlanmalarım) nasıl üzebilirim.*

- 4 Nokta-i hāline dil-bestedür āvāreleri
Merdüm-i dīde bu şeb geyse n'ola kâreleri
Meded ey düşmen-i cān gör dil-i şad-pāreleri
Tūl-i hicrānuñ ile eskimedīn yāreleri
Vaḳtidür derd-i dil-i ḥasteye tedbīr ideyüm
- 5 Merḥamet-sāz-ı nigāh olsa o rūy-ı ālim
Yine bir fītneyi müş'ir olur ammā zālīm
Beni āşūfte-dimāğ itdi Necīb aḥvālīm
Yād idüp sūnbül-i gīsūsunı yāruñ Sālīm
Nefḥa-i medḥi ile 'ālemi ta'tīr ideyüm

-
- 4 *Avareleri, (sevgilinin) beninin noktasına gönül bağlamışken göz bebeğim bu gece karalar giyse buna şaşılır mı? Ey can düşmanı, medet! Yüz parça olmuş gönülleri gör! Senin ayrılığının uzun sürmesiyle yaraları derinleşmeden hasta gönlün derdine çare bulmamın vaktidir.*
- 5 *O kırmızı yüzlü sevgilim acıyarak baksa da zalimdir; yine bir fitne çıkaracağını haberini verir. Necip, benim hallerim aklımı perişan etti. Salim, sevgilinin sümbüle benzeyen saçını yād edip onun methedilen güzel kokusu ile bütün âlemi güzel kokulu yapayım.*

[MESNEVÎ]

[14b]

1

Çavuş-ı şehriyârî Mahtûmî Dîvânına Edirne'de tahrîr olunan takrîzdür

Fe'îlâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

- 1 Bâreka'llâh zihî tabî'at-i pâk
Levhaşa'llâh katı güzel idrâk
- 2 Her hünerden Hâk eyleyüp **âgâh**
Şeh-pesend itdi anı feyz-i İlâh
- 3 Şi'ri bir gönçe-i hadîka-i gül
N'ola **vaşşâf** olursa her bülbül
- 4 Nazarı şahın-ı bâğ-ı ma'nâde
'**Aynî** inşâda **nergisî-zâde**
- 5 **Fikreti şâ'ibâne** nükte **fehîm**
Oldı şâyeste aña tab'-ı **selîm**
- 6 **Kâmı** hep şöhet-i ma'ârifdür
İntihâ-yı **kelâmı** 'ârifdür

Mes.1

- 1 *Temiz yaratılışı ne hoş, Allah hayırlı etsin! Anlayışı pek güzel, Allah başımızdan eksik etmesin!*
- 2 *Allah, onu her konuda bilgi ile donatıp feyzi ile padişaha sevdirdi.*
- 3 *Bir gül bahçesinin goncasına benzeyen şiirini her bülbül vasfederse buna şaşılır mı?*
- 4 *Bakışı, mana bağının meydanındadır; gözü yapı bakımından nergisten doğmuş gibidir.*
- 5 *Fikirleri dosdoğrudur, nükteden anlar; kusursuz yaratılışı ona yakışdı.*
- 6 *Dileği hep ilimden bahsetmektir; sözünün sonu hikmetlidir.*

- 7 Bezle-senci hüner-verī ḥaḳḳā
Şābit oldı aña be-luṭf-ı Hudā
- 8 Rūḥī āsār-ı ‘Urfi ile Kelīm
N’ola nazmı olursa dürr-i nazīm
- 9 Vākıf-ı rāz-ı ma‘rifet-kārān
Neş’e-baḥşā-yı nādī-i ‘irfān
- 10 Ğazeli ḥamse-i Nizāmīdür
Süḥanı feyz-yāb-ı Cāmīdür
- 11 Beyti bir cūy-bār-ı ‘irfāndur
Mısrā‘ı serv-i bāğ-ı cānāndur
- 12 Vaşf ider maṭla‘ın aḥibbāsı
Baş eger maḳṭa‘ına a‘dāsı
- 13 Olsa biñ pāre kıṭ‘a-i elmās
Kıṭ‘asına berāber itmez nās
- 14 Her rubā‘isi ḥūb u dil-cūdur
Ğonçe-leb şūḥ-ı çār-ebrūdur

-
- 7 Doğrusu latife yapmadaki kabileyeti ona Allah’ın lütfu ile sabit oldu.
- 8 (Şairlik) ruhu Urfi ile Kelīm’den izler taşırken şiiri dizilmiş inci gibi olursa buna şaşılır mı?
- 9 İlim sahiplerinin sırlarının vākıfı, irfan meclisinin neşe bahşedenidir.
- 10 Gazeli Nizami’nin Hamse’si(ne eşdeğer)dir; sözü, Cami’den feyiz bulmuştur.
- 11 Beyti, bir irfan ırmağıdır; mısraı sevgilinin bağının servisi gibidir.
- 12 Dostları matla’larını över, düşmanları makta’sına baş eğer.
- 13 Elmasa benzeyen kıt’ası bin parçaya bölünse insanlar onu tekrar biraraya getiremez.
- 14 Her rübaisi ayva tüyleri yeni çıkmış gonca dudaklı bir sevgili gibi güzel ve gönül çekicidir.

- 15 **Vāşıf**-ı dil-ber-i semen-pehlū
Mādiḥ-i serv-ḳad ü āyīne-rū
- 16 Uzadur vaşf-ı zūlf-i cānānı
Bezme virmez yine perīşānı
- 17 Mey-i şî' rûñ aransa da **nābı**
Ḥum-ı ṭab'ında bulur aḥbābı
- 18 Gerçi çavuş-ı şāh-ı a'zamdur
Mülk-i ma'nā velī müsellemdür
- 19 Eşerin gördi çün şeh-i dānā
Bāl-i 'Anḳā çeleng olursa sezā
- 20 Oldı maḳbūl-i şāh-ı 'ālī-şān
N'ola maḥdūm idinse çavuşān
- 21 İtdi tertīb nazm ile dīvān
Oldı alay-ı şā'irāna revān
- 22 Görse reftār u cilvesin ṭāvūs
Şerm ile eyler idi dāmen-būs

-
- 15 *Yasemin gibi beyaz tenli dilberin övücüsü; ayna gibi parlak yüzlü ve servi boylu sevgilinin methedicisidir.*
- 16 *Sevgilinin saçının methini uzatır yine o perişanı meclise vermez.*
- 17 *Şiir şarabının saf olanı aransa da dostları onu (şairlik) tabiatının küpünde bulur.*
- 18 *Gerçi yüce padişahın çavuşudur; fakat mana ülkesi(nin padişahlığı) ona verilmiştir.*
- 19 *Bilgin padişah (III. Ahmed) onun divanını gördüğü için Anka'nın kanadı başına çelenk olsa yaraşır.*
- 20 *Şanı yüce padişah (III. Ahmed) tarafından kabul gördüğü için bütün çavuşlar onu efendi edinse buna şaşılır mı?*
- 21 *Şiirleriyle divanını tertip etti; şairler topluluğuna katıldı.*
- 22 *Tavus onun salınarak edalı yürüyüşünü görseydi utanarak eteğini öperdi.*

[15a]

- 23 Ne kuş olduğunu bilür lā-būd
Da'vā-i çavuşī iden hüdühüd
- 24 Gūy-ı mihr olsa n'ola ğaltānı
Meh-i nevdür elinde çevgānı
- 25 İşidilmiş mi evvel ü āhir
Böyle pākīze-gū güzel şā'ir
- 26 Bu edā var mı her sūhan-verde
Didüm el arkası Necīb yerde

-
- 23 Çavuşluk iddiasında bulunan Hüdühüd, (padişahın çavuşu Vahit Mahtumi'yi görse) şüphesiz nasıl bir kuş olduğunu (ona göre değersiz olduğunu) anlardı.
- 24 Hilal onun elinde çevgan olmuşken güneş topu (önünde) yuvarlansa buna şaşılır mı?
- 25 Böyle söyleyişi ve şiirleri güzel şair daha önce duyulmuş mudur?
- 26 Ey Necip! Her şairde bu üslup olmadığı için ona: “El arkası yerde (pes)!” dedim.

SONUÇ

“Suyolcuzâde Mehmed Necîb’in Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divan’ı (İnceleme ve Transkripsiyon)” adlı çalışmamızda, elde edilen sonuçlar şöyle özetlenebilir:

Kaynaklardan hareketle 18. yüzyılda yaşadığı anlaşılan şairimizin isminin Mehmed, mahlasının Necîb yahut Necîbâ olduğu, İstanbul Eyüp’te doğduğu, Hattat Ömer Efendi’nin oğlu, devrinin meşhur hattatı Suyolcuzâde Mustafa Efendi’nin torunu olduğu tespit edildi. Kendisinin de hat sanatında, özellikle sülüs ve nesih yazılarında çok yetenekli bir hattat olduğu, hat sanatında kaynak sayılabilecek *Devhatü’l-Küttâb* isimli eserin sahibi olduğu, bunun dışında bir de Divanı’nın var olduğu bilgisine ulaşıldı. Divanı’nın müellif hattı ve günümüzde ulaşılabilen tek nüsha olduğu tespit edildi. Necib, kaynaklarda daha çok *Devhatü’l-Küttâb* adlı eseri ve hattatlığı ile ön plana çıkarılmışsa da Divanı’ndan hareketle devrinin eğlence hayatını yansıtan, zaman zaman da gelenek dışına çıkan bir şair olduğu, şairlik yönünün de olduğu gün yüzüne çıkarıldı.

Necib Divanı’nda tasavvufi söylem yoktur denilebilir. Necib, döneminin edebî üslûplarından hikemî tarzda sadece bir şiir kaleme almıştır. Bu bakımdan şiirlerinde hikemî üslûp bu şiirle ve birkaç beyitle sınırlıdır. Sebk-i Hindî üslûbundan ise kısmî şekilde etkilenmiştir.

Necîb klasik üslûp takipçisi, âşıkâne ve rindâne şiirler söyleyen, özellikle Lâle Devri’nin getirdiği eğlence hayatı ile zevk ve eğlenceye düşkün bir tarafı olan, neşeli ve şuh edalı, rint-meşrep bir şairdir. Şiirlerinin geleneğin belirlediği çerçevede kaleme almıştır. Fakat mahallî üslûp ve Nedîm etkisi ile zaman zaman şiirlerinde geleneğin dışına çıkmış, geleneğin idealize ettiği soyut sevgililerin yanında mavi gözlü, günlük hayatta karşılaşılabilecek somut sevgililer ile İstanbul’un çeşitli semtlerinde gezintiler yapmıştır. Bununla birlikte şiirlerinde bazen ayrılıktan memnun, rakibe karşı daha müsamahalı bir âşık tipi de karşımıza çıkmaktadır.

Necib, şiirde ve tarih düşürmede yeteneği olan, atasözü, deyim ve zaman zaman da halk söyleyişlerine yer veren, nazik bir dile sahip, yeni hayaller ve mazmunlar ortaya koymuş, kendi ifadesi ile “tâze-edâ” bir şairdir.

KAYNAKÇA

- AFYONCU, Erhan. *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, 1. Basım, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.
- ALBAYRAK, Nurettin. “Cem”, *İslam Ansiklopedisi*, C. VII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.
- ALTUNER, Nuran. *Safâî ve Tezkiresi (İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1989.
- AYVERDİ, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1.Baskı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2010.
- BABACAN, İsrâfil. *Klasik Türk Şiiri’nde Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.
- BAĞDATLI İSMAİL PAŞA. *Keşf-el-Zunun Zeyli*, C.II, 2. Baskı, M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1972.
- CEYLAN, Ömür. “Tavus”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XL, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.
- DENİZ, Sabahat. *16. Yüzyıl Bazı Dîvân Şâirlerinin Türkçe Dîvânlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî-Fuzûlî-Hayâlî Beğ-Nev’î, Yahyâ Beğ)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1992.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 30.Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013.
- DİKMEN, Hamit. *Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1991.
- DOĞAN, Muhammet Nur. *Şeyhülislâm Es’ad Efendi ve Divanının Tenkitli Metni*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1997.
- DOĞAN, Muhammet Nur. *Şeyhülislâm İshak Efendi Hayatı, Eserleri ve Divanının Edisyon Kritiği*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1997.
- DOĞAN, Muhammet Nur. “Ebûishak İsmail Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, C. X, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.
- FATİN. *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü’l-eşâr) (Haz. Ömer Çiftçi)*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195831/fatin-tezkiresi.html>, (Erişim Tarihi: 07.06.2021).
- GÜFTA, Hüseyin. *Sâlim (Mirzâ-zâde) Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1995.
- HABÎB. *Hat ve Hattâtân*, Matbaa-i Ebüzziya, Kostantiniyye, 1306.
- KURNAZ, Cemal. *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2012.
- NECÎB DİVANI, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, no: K0169.
- ONAY, Ahmet Talat. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü (Haz. Cemal Kurnaz)*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2013.
- ÖKSÜZ, Yılmaz. *Eğrikapılı Mehmed Râsim ve Divançesi (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.
- ÖZCAN, Tahsin. “Pîrizâde Osman Sâhib Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÖZCAN, Tahsin. “Pîrizâde Mehmed Sâhib Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÖZKAN, İsmail Hakkı. “Kâr”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.
- PALA, İskender. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 9.Baskı, L&M Yayınları, İstanbul, 2002.

- SADEDDİN, Müstakimzâde Süleyman. *Tuhfe-i Hattâtîn* (Haz. Mustafa Koç), 1. Basım, Klasik Yayınları, İstanbul, 2014.
- SÂLİM, Mîrzâ-zâde Mehmed. *Tezkiretü'ş-şuarâ* (Haz. Adnan İnce) <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-203805/mirza-zade-mehmed-salim-tezkiretu39s-su39ara.html>, (Erişim Tarihi: 07.06.2021).
- SÂMÎ, Şemseddin. *Kâmusü'l-A'lâm*, C.IV, Mihran Matbaası, İstanbul, 1311.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat. *Nev'î Divanı'nın Tahlîli*, 2. Basım, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.
- SERİN, Muhittin. “Suyolcuzade Mehmed Necib”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.
- ŞAHİN, M. Süreyya. “Cennet”, *İslam Ansiklopedisi*, C. VII, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla. *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, 9. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2014.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla. *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, C.1, OSEDAM, İstanbul, 2016.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla. *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, C.2, OSEDAM, İstanbul, 2017.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla. Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 90, 1994.
- TÂHİR, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri* (Hz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), C.2, Meral Yayınevi, İstanbul, 1972.
- TOPAL, Meral. *Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2004.
- TUMAN, Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nâilî Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri II* (Haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2001.
- YAMAN, Ayşe Peyman. *Hat Sanatı İçin Kaynak Devhatü'l-Küttâb İncelemeli Metin Çevirisi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.
- YILDIRIM, Nimet. *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 1.Basım, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006.
- YÜCEL, İrfan. “Hilâl”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XVIII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

